Kurtas Vonegutas

Motina Naktis

K

K

Kurtas Vonegutas

Motina Naktis

ROMANAS

ASVEJA
VILNIUS

UDK 820(73)-3
Vo 142

Versta iš: Kurt Vonnegut
MOTHER NIGHT
New York. 1966

Iš anglų kalbos vertė
LIUDA PETKEVIČIŪTĖ

Dailininkas
PETRAS PETKEVIČIUS

ISBN 9986-504-44-9

Skiriu Matai Hari

Ar rasi tokią širdį akmeninę,
Kuri išvydusi gimtinę
Smarkiau plazdėti nepradėtų,
"Mana brangi tėvyne!" tyliai nekuždėtų,
Kai po ilgų sunkių klajonių
Lemtis ją vėl grąžina į namus...

VALTERIS SKOTAS

ĮVADAS

Ši knyga kol kas vienintelė, kurią rašydamas žinojau, ką noriu pasakyti. Nemanau, kad tai kas nors ypatinga. Tiesiog taip susiklostė, kad sykį man nušvito kaip dieną: esame tas, kas stengiamės atrodyti, todėl labai svarbu, kuo vis dėlto nusprendžiam apsimesti.

Aš su nacių beprotybėmis mažai susidūriau. Mano gimtajame mieste Indianapolyje apie ketvirtą amžiaus dešimtmetį trainiojosi gal kokia saujelė labai veiklių ir be galo atkarių vietinių, Amerikos fašistų. Kažkas iš jų pakišo man vadinamuosius "Siono išminčių protokolus", kuriuose esą išguldytas slaptas žydų planas užgrobti valdžią visame pasaulyje.

Na, dar prisimenu, visi leipo juokais, kuomet mano tetulė, tekėdama už t i k r o, tai yra Vokietijos vokiečio, turėjo pristatyti pažymą iš Indianapolio, kad jos gyslose t i k r a i nekirba anei lašelis žydiško kraujo. Indianapolio meras, pažinojęs mano tetulę nuo vidurinės bei šokių mokyklos laikų, vokiečių reikalaujamą dokumentą su didžiausiu malonumu išgražino kaspinais, herbais ir begale visokiausių antspaudų bei antspaudėlių nelyginant kokią aštuonioliktojo šimtmečio paliaubų sutartį.

Netrukus prasidėjo karas. Man teko jame dalyvauti ir pakliūti nelaisvėn. Taigi turėjau progos šiek tiek gerėliau pažinti Vokietiją dar karo metais. Buvau eilinis bataliono žvalgas, tad, pagal Ženevos susitarimą, privalėjau pats darbu pelnytis duoną. Tai buvo veikiau gerai nei blogai: ne kiūtojau dienų dienas įkalintas kaži kur užmiesty, o būdavau pačiame mieste ir matydavau žmones ir ką jie veikia. Tas miestas vadinosi Drezdenas.

Mūsų brigadoje darbavosi gal šimtas belaisvių. Pagal sutartį, plušėjome gamykloje, kuri iš salyklo gamindavo vitaminų prisotintą sirupą nėščioms moterims. Skonio jis atrodė, tarytum kas skystą medų būtų aprūkęs kadagio dūmais. Žodžiu, tikras gardumynas. Man ir dabar dar kartais jo norisi. O miestas buvo puikus, puošnus lyg Paryžius ir nė trupučio nepaliestas karo. Iš tikrųjų Drezdeno neturėjo bombarduoti, nes jo būta "atviro"— be kareivinių, kariuomenės ir be jokios karinės pramonės.

Bet va, 1945 metų vasario 13 naktį, bemaž prieš dvidešimt vienerius metus, iš anglų bei amerikiečių lėktuvų ant Drezdeno pasi-

pylė fugasinės bombos. Jas mėtė ne į kokius nors konkrečius taikinius, o tam, kad sukeltų kuo daugiau gaisrų, kol gaisrininkai lindės slėptuvėse po žemėmis.

Paskui į tas gaisravietes tarsi grūdų į ką tik išpurentą dirvą jie pabėrė visą galybę padegamųjų užtaisų, kurie privertė gaisrininkus ir toliau lindėti slėptuvėse. Pavieniai, atskiri gaisrai tolydžio augo, plėtėsi ir ilgainiui susiliejo į didžiulį vientisą apokaliptinį gaisrą. Tik ūžt — ir siautėja, banguoja bekraštis ugnies vandenynas. Beje, tai buvo didžiausios skerdynės Europos istorijoje. Na ir kas?

Mes nėjome žiūrėti tos ugnies, o kartu su šešiais mūsų sargybiniais kiūtojome šaldytuve skerdyklos rūsyje tarp begalinių eilių išdarinėtų karvių, arklių, kiaulių ir avių. Mus pasiekdavo vien sprogimų garsas ir protarpiais šen bei ten nulyjančio kalkių lietučio šnarėjimas. Jei būtume sugalvoję pasižvalgyti, kas darosi viršuj, būtume kaipmat pavirtę tuo, kas lieka po tokio ugnies siausmo — apanglėjusiais strampais, dviejų trijų pėdų ilgio degėsiais, juokingai susitraukusiais nuodėguliukais arba, jei norite, kerėpliškais skrudintais žiogais.

Salyklinio sirupo gamyklą tarsi vėjas nupūtė. Iš viso miesto liko tik rūsiai, kuriuose tarytum pyraginiai žmogeliukai gyvi iškepė 135 000 Hansiukų ir Gretučių. Mus pasiuntė į tuos rūsius bei slėptuves kasti iš po žemių ir gabenti į viršų jų lavonus. Ir aš pamačiau daugybę visokio plauko germanų tokiose pozose, kokiose juos užklupo mirtis — daugiausia su mantos ryšulėliu ant kelių. Kartais į mus, kai mes kasdavom, žiūrėdavo žuvusiųjų artimieji. Juos irgi buvo įdomu stebėti.

Štai ir visa mano pažintis su naciais.

Manau, jei būčiau gimęs Vokietijoje, tikriausiai irgi būčiau tapęs naciu ir vaikęsis žydus, lenkus bei čigonus, paskui pametęs batus kur nors neišbrendamuose sniegynuose ir šildęsis prie giliai savo paties gelmėse slapčiomis spingsinčios padorumo ugnelės. Štai tokie reikalai.

Gerai pamąstęs supratau, apie ką dar ši knyga: jei jau sykį mirei, tai nebeprisikelsi.

Be to, štai kas man toptelėjo ją berašant: mylėkitės! Mylėkitės kada ir kol tik galit. Tai labai naudinga.

Ajova Sitis, 1966 metai.

REDAKTORIAUS ŽODIS

RUOŠDAMAS šį Hovardo V. Kampbelo išpažinties leidimą susidūriau su medžiaga, kurią reiktų vertinti ne vien kaip paprastą įvykių išdėstymą ar, kaip gali kai kam pasirodyti, norą apdumti akis. Tasai Kampbelas buvo ne tik gan rimtomis piktadarystėmis kaltinamas nusikaltėlis, bet ir rašytojas, kitados kurpęs gana pakenčiamas pjeses. Kita vertus, pavadinti jį rašytoju — tai tas pat, kas teigti, jog pati meno esmė ir reikalavimai vertė jį meluoti, be to, meluoti begėdiškai, nė nesuvokiant baisios to melo daromos žalos. Pavadinti jį dramaturgu — reikštų įspėti skaitytoją, kad būtų dar atsargesnis, nes vargu ar kas galėtų įžūliau meluoti nei tas, kuris tikrą gyvenimą ir tikras aistras įsimiklina paversti tuo juokingu ir iš piršto laužtu vaipymusi, koks yra teatras.

Na o dabar, pakalbėjęs apie melą vienaip, pabandysiu išreikšti ir kitokį požiūrį, esą melas kaip meninio vaizdavimo priemonė, pavyzdžiui, teatre, ar kaip antai šiuo atveju, Kampbelo išpažintyje, aukštesniąja prasme gali tapti labiausiai intriguojančia tiesa.

Aš pats neketinu ginti nė vienos iš tų nuomonių. Redaktoriaus amatas neturi nieko bendra su polemika. Jo pareiga pateikti skaitytojui deramai paruoštą ir sutvarkytą pono Kampbelo išpažintį.

Beje, šio darbo turėjau irgi visai nedaug. Ištaisiau rašybos klaidas, nubraukiau keletą šauktukų ir pažymėjau kursyvą.

Be to, pakeičiau kelis vardus, kad ši knyga nepagadintų kai kurių niekuo dėtų realių asmenų gyvenimo. Žodžiu, Bernardo O'Haros, Haroldo Dž. Sparou ir daktaro Abraomo Epšteino vardai pramanyti. Taip pat išgalvotas pono Sparou asmens numeris ir Amerikos legiono* posto numeris: Brukline nėra jokio Frensio Donovano vardo Amerikos legiono posto.

Vienoje vietoje Hovardas V. Kampbelas jaunesnysis kruopštumu bandė pranokti net mane — ten, kur dvidešimt antrame sky-

---

**A m e r i k o s l e g i o n a s* — JAV karo veteranų organizacija, įsikūrusi 1919 metais. Ją sudaro gausybė po visą Ameriką išbarstytų žemesniųjų padalinių, vadinamų legiono postais. *Vert.*

riuje cituoja tris savo eilėraščius vokiečių ir anglų kalbomis. Angliški jų tekstai rankraštyje išguldyti kuo aiškiausiai, be jokių pataisymų, tačiau vokiški pribraukyti ir priterlioti taip, kad vietomis tapo bemaž neįskaitomi. Gal dėl to, kad Kampbelui buvo sunku atgaminti juos atmintyje, o gal kad jis labai didžiavosi tuo, jog rašė vokiškai, ir nedėjo tiek širdies į anglų kalbą. Matyt, bandydamas pateisinti tą savo šališkumą, jis nėrėsi iš kailio, vis taisinėdamas vokiškus variantus, nors, sprendžiant iš visko, galų gale vis tiek liko jais nepatenkintas.

Idant skaitytojai galėtų susipažinti su vokiškais eilėraščiais tokiais, kokie jie buvo parašyti, prireikė atlikti kruopščią jų restauraciją. Šito nelengvo darbo, kaip sakoma, atkurti vazą iš vos kelių šukelių, ėmėsi ponia Teodora Rouli iš Kotuito, Masačūsetso valstijos — puiki kalbininkė ir pelnytai visų gerbiama poetė.

Tekstą patrumpinau viso labo tik dviejose vietose.

Pirmiausia leidyklos juristui primygtinai reikalaujant, išbraukiau porą eilučių trisdešimt devintame skyriuje. Tenai, kur originale vienas iš Baltųjų Amerikos Konstitucijos Sūnų Geležinės Kariaunos šaukia FTB agentui: "Aš labiau amerikietis, negu jūs! Mano tėvas sukūrė "Amerikos diena — tai aš". Mačiusiųjų tvirtinimu, taip buvo pareikšta iš tikrųjų, tačiau be jokio rimtesnio pagrindo, todėl, leidyklos juristo nuomone, palikti tekste tie žodžiai galėtų užgauti tikrųjų "Amerikos diena — tai aš" autorių savimeilę.

Apskritai, liudytojų teigimu, Kampbelas tame skyriuje stebėtinai tiksliai pakartojo kiekvieno kalbėjusio žodžius. Tą sceną savo akimis regėję visi kaip vienas tvirtina, kad, sakysim, priešmirtinis Rezės Not monologas perduotas tiesiog žodis žodin.

Be to, šiek tiek aptrumpinau dvidešimt trečią skyrių, pernelyg pornografija atsiduodančias jo vietas. Mano nuomone — redaktoriaus garbės reikalas būtų palikti skyrių tokį, koks jis buvo parašytas, jei ne paties Kampbelo prašymas šiek tiek jį apromyti.

Knygai pavadinimą davė irgi Kampbelas, paėmęs jį iš Mefistofelio monologo Gėtės "Fauste", kurį pateikiu čia išverstą proza:

"Esu dalis aš tos dalies, kuri kadaise buvo visa, dalis Tamsos, pagimdžiusios galiausiai Šviesą, tą pasipūtėlę, kuri dabar štai

varžosi su M o t i n a N a k t i m dėl jos senų valdų ir padėties. Bet kad ir kaip ji stengiasi, Tamsos įveikti nepajėgia, nes skrosdama bekraštes jos erdves, atsimuša į kūnus — liejasi, srovena jais, atskleisdama jų grožį, o šie jai užkerta kelius, ir aš manau, nebetoli tas laikas, kai jie visi kartu pavirs į nieką".

Dedikacija taip pat jo sugalvota. Štai ką jis rašė apie tai skyriuje, kurį paskui pats nusprendė išbraukti:

"Anksčiau, nei išryškėjo knygos sumanymas, parašiau dedikaciją — "Matai Hari". Mat ji tapo prostitute šnipinėjimo tikslais — visai kaip aš.

Dabar, kai didžioji dalis knygos jau apmąstyta, norėčiau ją paskirti kokiam nors kitam asmeniui — ne tokiam egzotiškam, tolimam ir fantastiškam, o tokiam, kuris atrodytų labiau šiuolaikiškas ir nebūtų toks panašus į nebyliojo kino herojus.

Taigi norėčiau šią knygą skirti kam nors iš pažįstamų, vyrų ar moterų, plačiai išgarsėjusių tuo, kad kuo ramiausiai tarnavo blogiui, patyliukais sau manydami: "Giliai mano viduje slypi niekam nematomas gerasis, tikrasis, dangaus palaimintasis aš".

Prisimenu daug tokių ir galėčiau nesustodamas berti jų pavardes tarytum žirnius, panašiai kaip Gilbertas ir Salivanas savo greitakalbėse dainuškose. Tačiau nėra tarp jų nė vieno tokio, kuriam labiau tiktų skirti šią knygą, nei man pačiam.*

Todėl, jums leidus, suteiksiu sau šią garbę ir rededikuosiu knygą Hovardui V. Kampbelui jaunesniajam, kuris blogiui tarnavo per daug atvirai, o gėriui — pernelyg slaptai, atlikdamas labiausiai paplitusį savo laikų nusikaltimą".

KURTAS VONEGUTAS JAUNESNYSIS

**G i l b e r t a s V i l j a m a s S.* (1836-1911) — anglų rašytojas ir dramaturgas. Be kita ko, rašė libretus komiškoms operoms ir satyrinius kupletus, kuriems muziką kurdavo airių kompozitorius *S a l i v a n a s T i m o t i s D.* (1827-1917). *Vert.*

HOVARDO V. KAMPBELO JAUNESNIOJO IŠPAŽINTIS

PIRMAS SKYRIUS

TIGLATPALASARAS TREČIASIS...

MANO vardas Hovardas V. Kampbelas jaunesnysis.

Kilmės ašai amerikietis, šlovę užsitarnavau nacisto, o širdyje, ko gero, esu išvis be jokios tautybės.

Šią knygą rašau 1961 metais.

Skiriu ją pirmiausia ponui Tobijui Frydmanui, Karo nusikaltimų tyrimo instituto Haifoje direktoriui, na ir, žinoma, visiems tiems, kuriuos ji galėtų sudominti.

Kodėl manau, kad ši knyga tikrai sudomins poną Frydmaną?

Nagi todėl, kad ją rašo žmogus, įtariamas įvykdęs gausybę baisių karo nusikaltimų. Tokie asmenys — pono Frydmano sritis. Jis trokšte trokšta gauti kuo daugiau liudijimų ir parodymų, kuriais galėtų papildyti archyvus apie nacių piktadarystes. Jis taip aistringai šito geidžia, kad net davė man rašomąją mašinėlę, nemokamą stenografistę ir galimybę bet kada gauti paramą iš mokslinių konsultantų, pajėgių iškapstyti bet kokią informaciją, reikalingą mano turimai medžiagai papildyti arba patikslinti.

Šiuo metu aš sėdžiu už grotų puikiame naujutėliame kalėjime senutėlėje Jeruzalėje.

Ir laukiu, kad Izraelio valstybė skirtų man teisėtą bausmę už įvykdytus nusikaltimus.

Daktaras Frydmanas parūpino man nepaprastą, ypatingą rašomąją mašinėlę, savotiškai derančią prie aplinkybių. Ji, be jokios abejonės, pagaminta Vokietijoje Antrojo pasaulinio karo metais. Kaip aš tai sužinojau? Ogi labai paprastai: jos klaviatūroje yra simbolis, niekada nevartotas nei iki, nei po Trečiojo reicho, ir tikriausiai daugiau niekada nebus vartojamas.

Tuo simboliu — dvigubu žaibu — žymėdavo SS dalinius, *Schutzstaffeln**, visiems siaubą kėlusią bene klaikiausią ir fanatiškiausią nacizmo apraišką.

Karo metais naudojausi tokia pačia spausdinimo mašinėle. Visada, kai rašydavau apie *Schutzstaffeln*, o rašydavau gana dažnai ir su įkvėpimu, nespausdindavau santrumpos SS, o pliekdavau per minėtą klavišą su tais įspūdingais ir net, sakyčiau, magiškais žaibais.

Žodžiu, tikra senovės istorija.

Beje, mane čia iš visų pusių gaubia senovės istorija. Nors kalėjimas, kuriame trūniju, naujas, girdėjau kalbant, kad jo sienose esama akmenų, nutašytų dar karaliaus Saliamono laikais.

Kartais, kai pro savo kameros langą žvelgiu į linksmą ir nerūpestingą jaunos Izraelio respublikos jaunimą, man regis, kad tas karas ir visi jo nusikaltimai tokio pat amžiaus, kaip ir žilieji karaliaus Saliamono akmenys.

Ak, rodos, taip seniai praūžė, nudundėjo, nugriaudėjo tas Antrasis pasaulinis! Kaip seniai visa tai buvo! Visi tie nežmoniškai klaikūs jo darbai darbeliai! Net ir patys žydai spėjo juos užmiršti. Ypač jaunuomenė.

Vienas iš mane čia saugančių sargybinių žydų ne tik nieko nežino apie karą, bet ir žinot nenori. Jo vardas Arnoldas Marksas. Jo stebėtinai ryškiai rudi plaukai. Arnoldui dar tik aštuoniolika, vadinasi, jis turėjo vos trejus metus, kai nusibaigė Hitleris, ir išvis dar nebuvo gimęs, kai aš pradėjau savąją karo nusikaltėlio karjerą.

Tasai Arnoldas saugo mane nuo šešių ryto iki vidurdienio.

Jis gimė Izraelyje ir niekad nebuvo niekur išvažiavęs. Jo tėvai atvyko iš Vokietijos pačioje ketvirtojo dešimtmečio pradžioje.

**Schutzstaffeln* — apsaugos būriai (*vok.*). *Vert.*

Arnoldas pasakojo, esą jo senelis per Pirmąjį pasaulinį buvęs apdovanotas Geležinio kryžiaus ordinu.

Arnoldas studijuoja teisę. Jis ir jo tėvas ginklakalys žavisi archeologija. Visą laisvalaikį jiedu praleidžia kasinėdami Asoro griuvėsius. Tiems kasinėjimams vadovauja toks Jigaelis Jadinas, Izraelio karo su arabais metu buvęs žydų armijos štabo viršininkas.

Tai va kaip.

Asoras, anot Arnoldo — kanaaniečių* miestas Šiaurės Palestinoje, gyvavęs mažiausiai devyniolika amžių prieš Kristaus gimimą. Apie keturioliktą šimtmetį prieš Kristaus gimimą, pasakojo Arnoldas, Izraelio kariuomenė užėmė Asorą ir jį supleškino, pasiuntusi į aną pasaulį visus keturiasdešimt tūkstančių jo gyventojų.

— Saliamonas atstatė miestą,— porino toliau Arnoldas,— bet septyni šimtai trisdešimt antrais metais prieš Kristų Tiglatpalasaras Trečiasis vėl jį sudegino.

— Kas, kas?— paklausiau aš.

— Tiglatpalasaras Trečiasis, asiras,— paaiškino vaikinas, mėgindamas suteikti galimybę mano atminčiai už ko nors užsikabinti.

— Ak, teisybė...— pasitaisiau aš.— T a s a i Tiglatpalasaras...

— Kalbate, lyg niekuomet nebūtumėt apie jį girdėjęs,— priekaištingai tarė Arnoldas.

— Taip ir yra,— daug nesipriešinau ir droviai gūžtelėjau pečiais.— Tikriausiai tai siaubinga.

— Šiaip ar taip,— labai rimtai pareiškė Arnoldas, nutaisęs mokyklos mokytojo miną,— mano galva, apie jį privalu žinoti kiekvienam. Juk jis buvo bene žymiausias iš asirų.

— O...— tariau aš.

— Jeigu norit, galiu atnešti knygą apie jį,— pasiūlė Arnoldas.

— Labai miela iš jūsų pusės,— atsakiau aš.— Gal kada nors ir imsiuos tų įžymiųjų asirų, bet kol kas man labiau rūpi įžymieji vokiečiai.

— Pavyzdžiui, kokie?

---

*K a n a a n a s — senovinė šalis, iki izraelitų užkariavimo XIII a. pr. Kr. apėmusi žemes nuo Viduržemio jūros vakaruose iki Gazos pietuose. Jos istorija žinoma nuo aštunto tūkstantmečio pr. Kr. Asoras — vienas iš tos šalies miestų-valstybių. *Vert.*

— Pastaruoju metu daug mąstau apie savo buvusį šefą Paulių Jozefą Gebelsą,— tariau aš.

Arnoldas bukai dėbtelėjo į mane.

— Apie ką?— nesuprato jis.

Ūmai pajutau, kaip pamažu slinkdami vis artyn, ant manęs ima byrėti ir pagaliau gyvą palaidoja pažadėtosios žemės pelenai bei plėnys, ir supratau aš, kokia stora akmenų bei dulkių danga vienąsyk amžiams užpils man akis. Ir dingojosi man, kad viršum mano galvos jau slūgso gal trisdešimt, o gal ir visos keturiasdešimt pėdų sugriautų miestų, o po manim — krūvos senovinių šiukšlių, šūsnys dar senesnių šventovių liekanų, na ir, žinoma, Tiglatpalasaras Trečiasis...

ANTRAS SKYRIUS

YPATINGASIS BŪRYS...

SARGYBINIUI, kuris kiekvieną popietę ateina pakeisti Arnoldo Markso, maždaug tiek metų, kiek ir man. O man — keturiasdešimt aštuoneri.

Jo vardas — Andoras Gutmanas. Tai lėtas ir ne itin nuovokus Estijos žydas. Jis dvejus metus praleido mirties stovykloje Osvencime. Kaip Andoras nenoromis prisipažino, tenai jis vos neišrūko į dausas pro krematoriumo kaminą.

— Kaip tik jau buvau paskirtas į *Sonderkommando*,— sykį šnipštelėjo jis man,— kai atėjo Himlerio įsakymas uždaryti krosnis.

Sonderkommando vokiškai reiškia "ypatingasis būrys". Osvencime tai buvo ypatinga, nepaprastos svarbos ir paskirties kalinių grupė, privalėjusi varyti į dujų kameras pasmerktuosius, o paskui išvilkti iš ten jų lavonus. Užbaigusią darbus *Sonderkommando* ir pačią sunaikindavo. Jos įpėdinė pirmiausia gaudavo išvilkti iš kamerų savo pirmtakės palaikus.

Anot Gutmano, į tas *Sonderkommando* daugelis eidavo savanoriais.

— Kodėl?— paklausiau aš.

— Jeigu jums pavyktų parašyti knygą, kuri atsakytų į šitą klausimą,— tai būtų didi, neprilygstama knyga.

— O ar jūs žinote atsakymą?— pasiteiravau.

— Ne,— paniuro Gutmanas.— Ir, rodos, galėčiau bet ką už jį atiduoti.

— Gal turit kokių minčių?

— Ne,— tarė jis, žvelgdamas man tiesiai į akis.— Nors ir buvau savanoris.

Po šio prisipažinimo jis trumpam išėjo, matyt, pamąstyti apie Osvencimą, nors tai daryti, kaip supratau, nelabai mėgo. Grįžęs pasakė štai ką:

— Lageryje visur buvo prikabinėta garsiakalbių, ir jie beveik niekuomet nenutildavo — iš jų be paliovos liejosi muzika. Žinovai sakydavo, kad ji puiki, puikiausia, kokia tik gali būti.

— Įdomu,— tariau aš.

— Netransliuodavo tik sukurtos žydų. Tai buvo uždrausta.

— Savaime suprantama,— tariau aš.

— Paprastai muzika nutrūkdavo tik tam, kad nuskambėtų koks nors skelbimas. Ir taip visą dieną — muzika ir skelbimai, muzika ir skelbimai.

— Labai šiuolaikiška,— tariau aš.

Jis net užsimerkė taip staiga užplūdus prisiminimams.

— Vieną skelbimą visuomet dainuote išdainuodavo, tarsi vaikišką dainelę. Traukdavo ją net po keletą kartų per dieną. Šitaip jie kas sykį kviesdavo rinktis naują *Sonderkommando*.

— Tu tik pamanyk!— nustebau.

— *Leichenträger zu Wache*,— sudainavo jis užmerktomis akimis.

Tai reiškė: “Lavonų rinkėjai — prie darbo!” Įstaigoje, kurios tikslas buvo sunaikinti kuo daugiau žmonių gyvybių, toji dainelė neturėjo labai rėžti ausies.

— Na, o kai dvejus metus girdi tokį šūkį pakaitomis su puikia muzika, pamažu ima atrodyti, kad lavonų rinkimas — ne toks jau prastas darbas,— paaiškino Gutmanas.

— Puikiai suprantu, ką norit pasakyti.

— Jūs galite tai suprasti?— palingavo jis galva.— O aš nepajėgiu. Visą gyvenimą neatsikratysiu tos širdperšos. Būti Sonderkommando savanoriu — baisi gėda.

— Aš taip nemanau,— tariau.

— O aš manau. Gėda. Ir nenoriu daugiau apie tai kalbėti.

TREČIAS SKYRIUS

BRIKETAI...

SARGYBINIS, kuris šeštą vakaro pakeičia Andorą Gutmaną — Arpadas Kovačius.

Tasai Arpadas — be galo linksmas ir triukšmingas, tikras fejerverkas. Vakar atėjęs į savo pamainą Arpadas panoro žvilgtelėti, ką jau esu parašęs. Daviau jam keletą puslapių, ir jis ėmė žirglioti pirmyn ir atgal po koridorių, mojuodamas tais puslapiais ir visaip juos girdamas.

Net nedirstelėjęs gyrė juos už tai, kas, jo nuomone, turėjo būti juose parašyta.

— Duok tai paskaityti tiems bestuburiams šliužams, tiems bukagalviams b r i k e t a m s! — patarė jis man vakar vakare.

Briketais jis vadino visus tuos, kurie valdžią užgrobus naciams nė piršto nepajudino, kad išsigelbėtų patys arba padėtų kitiems, tuos, kurie buvo pasiryžę pildydami nacių valią kuo nuolankiausiai nušliaužti visą pažeminimų kelią iki pat dujų kamerų.

Šiaip jau briketas — tai gabalas presuotų anglies dulkių, idealiai pritaikytas krauti, laikyti sandėliuose, gabenti ir galiausiai sukūrenti.

Pats Arpadas, susidūręs su žydų klausimu nacistinėje Vengrijoje, anaiptol netapo briketu. Priešingai, Arpadas gavo padirbtus dokumentus ir įstojo į vengrų SS.

Štai kodėl jis simpatizavo man.

— Paaiškink jiems, ką turi daryti žmogus, kad išgyventų. Anokia čia garbė tapti briketu!— nerimo jis vakar.

— Ar esi girdėjęs nors vieną mano radijo laidą?— paklausiau aš jo. Juk savo karinius nusikaltimus atlikau kaip tik radijuje. Buvau nacių radijo propagandistas, šlykštus niekšas ir antisemitas.

— Ne — atsakė Arpadas.

Atkišau jam vienos iš laidų tekstą, kurį man pateikė Karo nusikaltimų tyrimo institutas Haifoje.

— Paskaityk,— tariau.

— O kam?— apstulbo jis.— Tuomet visi lyg susitarę kalbėjo vieną ir tą patį — vėl ir vėl, ir vėl iš naujo.

— Na, tai nors permesk akimis, būk žmogus.

Jis permetė tekstą akimis, ir jo veidą pamažu iškreipė rūgšti išraiška. Grąžindamas man prirašytus lapus, Arpadas tarė paniekinamai susiraukęs:

— Tu mane apvylei.

— Nejaugi?

— Fe, koks skystalas! Tikras vandenėlis — be esmės, be skonio, be jokio aštrumo. O aš maniau, tu rasinio plūdimosi meistras.

— Argi toks neatrodau?

— Jeigu mano SS dalinyje būtų kas taip saldžiai suokęs apie žydus, būčiau liepęs jį nupilti kaip išdaviką. Gebelsui reikėjo tave išvyti. O žydų radijo baudėju pasamdyti mane. Aš tai jau būčiau priskaldęs malkų!

— Bet juk ir taip nemažai priskaldei. Ir be radijo,— tariau aš jam.

Arpadas net nušvito, prisiminęs savo dieneles SS dalinyje.

— O kokį ariją aš vaidinau!— išpūtė krūtinę jis.

— Ir niekas tavęs neįtarė?

— Kas būtų drįsęs? Atrodžiau toks grynakraujis ir nuožmus, kad mane pasiuntė darbuotis į slaptąjį skyrių, kurio tikslas buvo ištirti, kodėl žydai visuomet žino, ką ruošiasi daryti SS — kažkas juos nuolat perspėdavo. Skyrius privalėjo užkirsti kelią tai netvarkai.

Tariant tuos žodžius Arpado veide pasirodė liūdesys ir nuoskauda, nors jis pats ir buvo toji išdavikiška spraga SS sistemoje, perduodavusi žydams informaciją.

— Ar slaptasis skyrius įvykdė užduotį?

— Turiu garbės pranešti, kad pagal mūsų rekomendaciją buvo sušaudyta keturiolika esesininkų. Pats Adolfas Eichmanas sveikino mus su pergale.

— Vadinasi, buvai ir su juo susitikęs?

— Taip, bet tada, deja, dar nežinojau, koks tai svarbus paukštis.

— Kodėl "deja"?

— Kitaip būčiau jį nudėjęs.

KETVIRTAS SKYRIUS

ODINIAI DIRŽAI...

BERNARDAS Mengelis, Lenkijos žydas, saugantis mane nuo vidurnakčio iki šešių ryto, taip pat panašaus amžiaus kaip ir aš. Sykį, Antrojo pasaulinio karo metais, jis išgelbėjo savo gyvastį apsimetęs numirėliu taip vykusiai, kad vokiečių karys išlupo jam tris dantis, net neįtardamas, kad lupa juos visai ne lavonui.

Tasai karys tiesiog norėjo pasisavinti tris auksines jo karūnėles.

Ir pasisavino.

Mengelis sako, kad čia, kalėjime, aš miegu labai neramiai, beveik kasnakt blaškausi ir rėkauju per miegus.

— Jūs vienintelis iš mano pažįstamų, kurį kankina sąžinė dėl to, ką darėte per karą. Visi kiti, nesvarbu, kieno pusėje buvo ir ką veikė, tvirtai įsitikinę, kad padorus žmogus negalėjo elgtis kitaip,— pareiškė man šį rytą Mengelis.

— Iš ko jūs sprendžiat, kad mano sąžinė nešvari?

— Iš to, kaip jūs miegat, ką sapnuojat. Netgi Hesas taip nesiblaškydavo. Jis iki pat dienų galo pūsdavo į akį kaip šventasis.

Mengelis kalbėjo apie Rudolfą Francą Hesą, mirties stovyklos Osvencime komendantą. Jo rūpesčiu milijonai žydų uždusо dujų kamerose. Mengelis apie jį galėjo dar kai ką pasakyti. Prieš išvykdamas gyventi į Izraelį 1947 metais jis padėjo pakarti tą Hesą.

Beje, Mengelis tai padarė ne duodamas parodymus teisme, o nuosavomis didžiulėmis rankomis.

— Kai Hesą korė,— pasakojo jis,— aš surišau jam kojas diržu ir tvirtai jas suveržiau.

— Ar tai darydamas jautėt pasitenkinimą?— paklausiau.

— Ne,— atsakė jis.— Buvau tapęs tuo, kuo ir visi, išgyvenę tą karą.

— Kaip suprast?

— Aš tiek iškentėjau, kad jau nieko nepajėgiau jausti, — kalbėjo Mengelis.— Tiesiog tai buvo darbas, kurį reikėjo atlikti — ne geresnis ir ne blogesnis už kitus. Be to, kai Hesą pakorė,— pasakojo Mengelis,— aš susirinkau daiktus ruošdamasis važiuoti namo. Mano lagamino užraktas sugedo, ir aš jį uždariau, suverždamas plačiu odiniu diržu. Per vieną valandą dusyk atlikau tą patį veiksmą — vieną kartą verždamas Hesui kojas, kitą — lagaminą. Abu sykius jaučiau bemaž tą patį...

PENKTAS SKYRIUS

PASKUTINĖ AUKŠČIAUSIOJI BAUSMĖ...

AŠ irgi pažinojau Rudolfą Hesą, Osvencimo mirties stovyklos komendantą. Mudu susipažinome Varšuvoje — kartu šventėme Naujuosius 1944 metus.

Hesas buvo girdėjęs, kad aš rašytojas. Jis pasivedė mane į šalį ir prisipažino irgi norįs rašyti.

— Kaip aš pavydžiu jums, kūrybiniams žmonėms,— pasakė jis.— Galia kurti — Dievo dovana.— Dar Hesas pasigyrė gebąs papasakoti stulbinančių istorijų. Visos jos — gryniausia teisybė, tačiau publikai tikrų tikriausiai atrodytų neįtikėtinos.

Jis negalįs man jų tuoj pat iškloti, nes dar nelaimėtas karas. Karui pasibaigus, kalbėjo jis, mudu galėsią vaisingai bendradarbiauti.

— Aš moku pasakoti, tačiau visai nevalioju rašyti.— Jis dirstelėjo į mane, vildamasis pamatyti veide kažką panašaus į supratimą arba užuojautą.— Kai tik atsisėdu prie popieriaus lakšto — išsyk suakmenėju.

Ką aš veikiau Varšuvoje?

Mane tenai pasiuntė mano šefas, reichsleiteris daktaras Paulius Jozefas Gebelsas, Vokietijos švietimo bei propagandos ministerijos galva. Turėjau dramaturgo gyslelę ir šiokią tokią patirtį toje srityje, tad ponas Gebelsas norėjo, kad jas abi išnaudočiau. Jis troško, kad sukurčiau scenarijų pompastiškam renginiui, sumanytam pagerbti vokiečių karius, pasiekusius aukščiausią pasiaukojimo tėvynei laipsnį, tai yra žuvusius malšinant žydų sukilimą Varšuvos gete.

Daktaras Gebelsas svajojo po karo kasmet rodyti tą spektaklį Varšuvoje ir per amžius išsaugoti geto griuvėsius kaip dekoraciją.

— Ar žydai jame dalyvaus?— paklausiau aš jo.

— Na, žinoma! Tūkstančiai,— atsakė jis.

— Įdomu, kur jūs manote rasti nors keletą žydų karui pasibaigus?

Jam tie mano žodžiai pasirodė gana sąmojingi.

— Labai neblogas klausimas,— tarė jis krizendamas.— Reikės jį aptarti su Hesu.

— Su kuo?— pasiteiravau aš. Mat dar nebuvau buvęs Varšuvoje ir nepažinojau broliužio Heso.

— Jo žinioje nedidelis žydų kurortas Lenkijoje. Reikės paprašyti, kad išsaugotų mums jų tam tikrą kiekį.

Ar šis kraupus scenarijus papildė mano karinių nusikaltimų sąrašą? Ačiū Dievui, ne. Jis taip ir nepasislinko toliau sąlyginio pavadinimo "Paskutinė aukščiausioji bausmė".

Tačiau esu pasiruošęs pripažinti, kad, ko gero, būčiau jį parašęs, jei būčiau turėjęs pakankamai laiko ir mano viršininkas būtų ganėtinai atkakliai reikalavęs.

Beje, esu pasiruošęs pripažinti bet ką.

O dėl scenarijaus, tai jo poveikis buvo gana keistas. Iš pradžių jis atkreipė Gebelso, o paskui ir paties Hitlerio dėmesį į Abraomo Linkolno kalbą, pasakytą Getisberge*.

Gebelsas paklausė manęs, iš kur kilo pjesės pavadinimas, ir aš išverčiau jam visą Getisberge pasakytą kalbą. Jis skaitė ją krutindamas lūpas.

— Žinote, tai puikus propagandos pavyzdys. Mes ne tokie modernūs ir ne taip toli pažengėme, kaip mums atrodo.

— Tai mano gimtinėje visiems gerai žinoma kalba. Kiekvienas mokinys privalo išmokti ją atmintinai,— paaiškinau aš.

— Jūs ilgitės Amerikos?— pasidomėjo jis.

— Ilgiuosi jos kalnų, upių, didžiulių slėnių ir miškų,— prisipažinau.— Bet negalėčiau būti laimingas ten, kur savivaliauja žydai.

— Ateis laikas, ir jais bus pasirūpinta,— nuramino mane Gebelsas.

— Nekantriai laukiu tos dienos. Mano žmona ir aš — mudu abu nekantraudami laukiame tos dienos,— tariau aš.

---

*Abraomas Linkolnas pasakė tą kalbą 1863 metais, kapinių atidaryme Getisberge, netoli tos vietos, kur vyko vienas iš lemiamų Amerikos pilietinio karo mūšių. Joje Linkolnas išreiškė savąjį demokratijos apibrėžimą: "Liaudies vyriausybė — liaudžiai ir iš liaudies". *Vert.*

— Kaip laikosi jūsų žmona?— paklausė Gebelsas.

— Dėkoju, puikiai,— tariau aš.

— Graži moteris,— tarė jis.

— Aš jai perduosiu jūsų žodžius. Jai bus be galo malonu.

— O dėl Abraomo Linkolno kalbos...— nutęsė jis.

— Kas?

— Ten yra tikrai įspūdingų vietų, kurios labai tiktų iškalti paminkluose vokiečių kariams. Teisybę pasakius, man visai nepatinka mūsų kapinių iškalba, o čia — nors rieškučiomis semk tai, ko taip esu išsiilgęs. Labai norėčiau pasiųsti ją Hitleriui.

— Kaip įsakysit,— tariau aš.

— Tikiuosi, Linkolnas nebuvo žydas?— atsargiai pasiteiravo Gebelsas.

— Esu tikras, kad ne.

— Atsidurčiau labai keblioje padėtyje, jei paaiškėtų, kad jis ne arijas.

— Niekada negirdėjau, kad kas nors būtų turėjęs tokių įtarimų.

— Tas Abraomo vardas labai jau įtartinas,— tarė Gebelsas.

— Gimdytojai, matyt, nesuvokė, kad jis žydiškas. Jiems, ko gero, paprasčiausiai patiko jo skambesys. Tai buvo paprasti žmonės iš gūdaus užkampio. Jei jie būtų žinoję, kad tai žydiškas vardas, būtų parinkę kokį nors labiau amerikietišką, pavyzdžiui, Džordžas, Stenlis arba Fredas.

Po dviejų savaičių Getisbergo kalba grįžo su Hitlerio pastabomis. Viršuje paties *der Führer* ranka buvo užrašyta: "Kai kurios vietos tiesiog spaudžia ašaras. Visos šiaurinės tautos jaučia vienodus jausmus savo kariams. Tikriausiai tai ir sieja mus stipriausiai".

Keista, bet aš niekad nesapnuoju nei Hitlerio, nei Gebelso, nei Heso, nei Geringo, nei kitų košmariškų karo numeris du veikėjų. Priešingai, sapnuoju tik moteris.

Kartą Bernardo Mengelio, kuris saugo mane naktimis čia, Jeruzalėje, paklausiau, ką, jo nuomone, aš regiu sapnuose.

— Ką jūs sapnavote p r a ė j u s i ą naktį?— pasitikslino jis.

— Nesvarbu, kokią.

— Praėjusią naktį tai buvo moterys. Jūs vis kartojote du vardus.

— Kokius?

— Vieną — Helga.

— Tai mano žmona.

— Kitą — Rezė.

— Tai jaunesnioji žmonos sesuo. Tik vardus, ir daugiau nieko?

— Jūs pasakėte: "Likite sveikos"

— Likite sveikos,— pakartojau aš.— Žinoma, tai skamba visai logiškai tiek sapne, tiek tikrovėje. Ir Helga, ir Rezė dingo iš mano gyvenimo visiems laikams.

— Dar jūs kalbėjote apie Niujorką,— tarė Mengelis.— Jūs ilgai kažką balbatavote, paskui pasakėte: "Niujorkas", o paskui vėl ėmėte nesuprantamai murmėti.

Tai irgi buvo visai lengvai paaiškinama, kaip ir didžioji dalis to, ką regėdavau sapnuose. Juk gana ilgai gyvenau Niujorke iki to laiko, kai atsidūriau Izraelyje.

— Niujorkas, ko gero, tikras rojus,— tarė Mengelis.

— Jums gal ir rojus, o man tai buvo pragaras. Gal net blogiau už pragarą.

— O kas gali būti blogiau už pragarą?— paklausė jis.

— Skaistykla.

ŠEŠTAS SKYRIUS

SKAISTYKLA...

DĖL mano skaistyklos Niujorke. Aš prabuvau joje penkiolika metų.

Dingau iš Vokietijos pačioje Antrojo pasaulinio karo pabaigoje ir niekieno neatpažintas apsireiškiau Grynvič Vilidže. Išsinuomojau ten nykią palėpę, kurios sienose nuolat krebždėjo ir cypavo žiurkės. Visą minėtą laiką pragyvaliojau toje palėpėje, kolei prieš gerą mėnesį manęs neatgabeno į Izraelį teisti.

Toji žiurkių užuoglauda turėjo vieną privalumą: jos galinis langas buvo atsigręžęs į nediduką atkampų sodelį, mažutėlį rojų, sudarytą iš keleto nedidelių kiemelių. Žodžiu, tasai sodelis, tas mažučiukas rojus žaliavo iš visų pusių nuo gatvės atitvertas namų ir buvo pakankamai erdvus, kad vaikai galėtų jame žaisti slėpynių.

Dažnai iš to nykštukinio rojaus mano ausis pasiekdavo skardus dainingas vaikiškas balselis, kaskart versdavęs mane suklusti. Tai buvo liūdnas, bet melodingas šūksnis, reikšdavęs, kad žaidimas baigtas ir kad tie, kurie dar nesurasti, gali išlįsti iš savo slėptuvių, nes laikas namo:

Ei, jaučiai atole,
eikit namolio!

Aš, besislapstantis nuo daugybės persekiotojų, degančių geismu mažų mažiausiai man rimtai pakenkti, o gal net ir gyvastį atimti, dažnai svajodavau, kad kas nors paskelbtų galą toms mano nesibaigiančioms slėpynėms štai tokiu dainingu liūdnu balseliu:

Ei, jaučiai atole,
eikit namolio...

SEPTINTAS SKYRIUS

AUTOBIOGRAFIJA

AŠ, Hovardas V. Kampbelas jaunesnysis, gimiau Šenektedyje, Niujorko valstijoje, 1912 metų vasario 16. Mano tėvas, užaugęs Tenesyje, baptistų dvasininko šeimoje, dirbo inžinieriumi "Dženeral elektrik" produkcijos aptarnavimo skyriuje.

Tasai skyrius turėjo montuoti, prižiūrėti ir taisyti sunkiosios pramonės įrengimus, kuriuos "Dženeral elektrik" pardavinėjo visam pasauliui. Mano tėvo žinioje iš pradžių buvo visi Jungtinėse Valstijose esantys firmos filialai, tad jis retai užsisėdėdavo namie. Jo darbas reikalavo tiek žinių, išmanymo bei nuovokos, kad jam nelikdavo nei laisvo laiko, nei vaizduotės niekam kitam. Jis buvo tarsi sukurtas tam darbui, o darbas — jam.

Vienintelė knyga, parašyta ne technikos klausimais, kurią mačiau jo rankose, buvo iliustruota Pirmojo pasaulinio karo istorija, didžiulis, gal pusantros pėdos storio foliantas su paveikslėliais. Tėvui, regis, niekuomet nenusibosdavo ją žiūrinėti, nors jis pats nedalyvavo kare.

Tėvas nė sykio man nepaaiškino, kodėl tas leidinys taip domino jį, o aš niekada ir nepaklausiau. Jis tik pasakė, kad ši knyga anaiptol ne vaikams ir man negalima jos vartyti.

Žinoma, kaip tik dėl to kiekvienąsyk vos likęs vienas ją vartydavau. Ten buvo pavaizduoti žmonės, sprogimų parblokšti ant spygliuotos vielos užtvarų, suluošintos moterys, krūvos lavonų — žodžiu, įprasti pasaulinių karų vaizdai.

Mano motina, mergautine pavarde Virdžinija Kroker, fotografo portretisto duktė iš Indianapolio, tvarkydavo namų ūkį ir buvo gana nebloga violončelistė. Ji grojo Šenektedžio simfoniniame orkestre ir svajojo, kad aš irgi gročiau.

Bet iš manęs violončelistas neišėjo, nes man, kaip ir tėvui, tikriausiai meška ausį numynė.

Neturėjau nei brolių, nei seserų, o tėvas retai kada ilgiau užtrukdavo namie. Todėl daugelį metų buvau kone vienintelis mamos kompanionas. Ji atrodė graži, talentinga, tačiau liguistai jautri moteris ir, mano nuomone, dažniausiai būdavo išgėrusi. Pamenu, kaip sykį ji dubenėlyje sumaišė žiupsnį druskos su spiritu kompresams, pastatė dubenėlį ant virtuvės stalo, pasisodino mane priešais ir užgesino šviesą. Paskui kyštelėjo prie mišinio degantį degtuką. Dubenėlis plykstelėjo ryškiai geltona liepsna, kokia dega natris. Jos šviesoje motina atrodė tarsi negyvėlis. Aš irgi.

— Žiūrėk,— tarė ji.— Tokie mes būsim, kai numirsim.

Tas klaikus spektaklis įbaugino ne tik mane, bet ir ją pačią. Ji išsigando tokio keisto savo poelgio, ir nuo tada aš lioviausi būti jos kompanionas. Nuo tada ji beveik nesikalbėdavo su manimi, aiškiai manęs vengdama ir, matyt, bijodama iškrėsti ką nors dar beprotiškesnio.

Visa tai įvyko Šenektedyje, kai neturėjau nė dešimties metų.

1923 metais, kai man suėjo vienuolika, tėvą perkėlė dirbti į Vokietiją, į "Dženeral elektrik" skyrių Berlyne. Nuo tada mano išsilavinimas, draugai ir šneka tapo vokiški.

Galiausiai ėmiau rašyti pjeses vokiečių kalba ir vedžiau vokietę aktorę Helgą Not. Helga buvo vyresnioji Berlyno policijos viršininko Vernerio Noto duktė. Iš viso jis turėjo dvi dukteris.

Mano tėvai išvyko iš Vokietijos 1939 metais, prasidėjus karui.

Mudu su žmona pasilikome.

Ligi pat karo pabaigos užsidirbdavau pragyvenimui kaip nacių radijo propagandinių laidų autorius ir skaitovas angliškai kalbančioms šalims. Buvau vyriausias Amerikos reikalų ekspertas vokiečių švietimo ir propagandos ministerijoje.

Karui baigiantis atsidūriau svarbiausiųjų karo nusikaltėlių sąrašuose. Gal dėl to, kad tuos savo nusikaltimus atlikau taip begėdiškai viešai ir nė kiek nesislėpdamas.

1945 metų balandžio 12 dieną Hersfeldo apylinkėse mane paėmė į nelaisvę Trečiosios amerikiečių armijos leitenantas Bernardas O'Hara.

Važiavau motociklu visai beginklis. Be to, nors turėjau teisę dėvėti mėlyną su aukso apvadėliais uniformą, net nebuvau jos apsivilkęs. Vilkėjau civiliniais drabužiais — tamsmėlyniu vilnoniu kostiumu ir kandžių sukapotu paltu kailine apykakle.

Taip susiklostė, kad trečioji amerikiečių armija buvo jau dvi dienos kaip užėmusi Ordrufą — pirmąją nacių mirties stovyklą, kurią likimas lėmė išvysti amerikiečiams. Mane atgabeno tenai ir privertė žiūrėti į tuos visus kalkių pripiltus griovius, kartuves, kankinimo stulpus ir kalnus sudarkytų, apgedusių lavonų išsprogusiomis akimis ir pro mėsas kyšančiais kaulais.

Šitaip man norėta parodyti mano veiklos pasekmes.

Vienose kartuvėse Ordrufe galima buvo pakarti išsyk šešis žmones. Tuo metu, kai aš ten buvau, kiekvienoje kilpoje kabalavo po prižiūrėtoją.

Buvo tikimasi, kad man irgi netrukus tenai atsiras vieta. Aš ir pats taip maniau, todėl atidžiai stebėjau, kaip tykiai visi šeši prižiūrėtojai kyburiuoja tose savo kilpose.

Jie nusibaigė greitai.

Taip bežiūrint mane kaži kas nufotografavo. Mane ir man už nugaros stovintį leitenantą O'Harą — liekną bei stamantrų lyg jaunas vilkas ir plyštantį iš neapykantos tarsi barškuolė.

Toji nuotrauka atsidūrė "Laif" žurnalo viršelyje ir vos negavo Pulicerio premijos*.

**Pulicerio premija* — garbingiausias apdovanojimas JAV, skiriamas kasmet už geriausius literatūros, žurnalistikos, istorijos darbus, muzikos kūrinius. Fundatorius — JAV žurnalistas ir leidėjas Dž. Puliceris (*Pulitzer*, 1847-1911). 500-10000 dolerių premijos skiriamos nuo 1917 metų, kompozitoriaus — nuo 1943 metų. Jas yra gavę J. O'Nylas, T. Vailderis , Dž. Steinbekas, A Sinkleris ir kiti. *Vert.*

AŠTUNTAS SKYRIUS

AUF WIEDERSEHEN...

TAČIAU manęs nepakorė.

Buvau tėvynės išdavikas, be to, įvykdęs begales baisių nusikaltimų visai žmonijai ir savo sąžinei, tačiau lig pat šios dienos likau nenubaustas.

O taip atsitiko dėl to, kad per visą karą buvau amerikiečių žvalgybos agentas: savo radijo laidose perduodavau slaptą užkoduotą informaciją iš Vokietijos.

Ją perduodavo mano kalbėjimo būdas, įvairūs stabtelėjimai, pauzės, loginiai kirčiai, kosčiojimai ir net apsirikimai tam tikruose kertiniuose sakiniuose. Nurodymus gaudavau iš žmonių, su kuriais niekad nebuvau susitikęs. Jie pranešdavo, kokiose vietose panaudoti minėtus kodavimo būdus. Iki šiol neturiu nė menkiausio supratimo, kokią informaciją perduodavau. Iš to, kad elementai, kuriuos privalėdavau įterpti savo kalboje, visuomet būdavo labai paprastučiai, padariau išvadą, jog atsakau "taip" arba "ne" į klausimus, kuriuos gaudavo čia dirbantys žvalgybos agentai. Kartais, kaip kad, pavyzdžiui, ruošiantis pulti Normandiją, pranešimai būdavo sudėtingesni, todėl turėdavau kapoti sakinius bei tarti žodžius taip, lyg ruoščiausi tučtuojau išleisti kvapą nuo abipusio plaučių uždegimo.

Štai toks buvo mano įnašas į bendrą sąjungininkų veiklos katilą.

Ir tik jis išgelbėjo mano gyvastį.

Man buvo suteikta galimybė pasislėpti. Viešai aš niekad nebuvau pripažintas amerikiečių agentu — mano bylą dėl tėvynės išdavystės paprasčiausiai sabotavo. Sutinkamai su niekada neegzistavusiais mano pilietybės dokumentais mane paleido ir padėjo pasislėpti.

Į Niujorką atvykau netikru vardu ir pavarde ir, kaip sakoma, pradėjau naują gyvenimą žiurkėmis aptekusioje palėpėje su langu, išeinančiu į mažulytį nuo visų akių paslėptą sodelį.

Taigi mane paliko ramybėje ir jos netrikdė taip uoliai, kad ilgainiui išdrįsau susigrąžinti savo tikrąjį vardą, ir niekam nė sykio nekilo įtarimas, kad esu kaip tik t a s Hovardas V. Kampbelas jaunesnysis.

Retsykiais mane paminėdavo vienas kitas laikraštis ar žurnalas, bet tik kaip vieną iš daugelio nežinia kur dingusių karo nusikaltėlių. Ėjo kalbos, kad aš čia Irane, čia Azijoj, čia Argentinoje ir kad Izraelio agentai baigia nupulti nuo kojų naršydami manęs po visą margąjį pasaulį.

Tačiau, šiaip ar taip, į mano duris nė sykio nepasibeldė nė vienas agentas. Ničniekas nė sykio nepasibeldė, nors ant mano pašto dėžutės bet kas galėjo perskaityti pavardę: *Hovardas V. Kampbelas jaunesnysis.*

Toje mano skaistykloje Grynvič Vilidže tik vieną vienintelį kartą patekau į rimtą pavojų būti atpažintas. Tai atsitiko tąsyk, kai kreipiausi į žydą gydytoją iš mūsų namo. Man supūliavo pirštas.

Gydytojo vardas buvo Abraomas Epšteinas. Jis su savo motina gyveno trečiame aukšte. Buvo ką tik įsikėlę.

Mano pavardė užkliuvo ne pačiam gydytojui, bet jo senutei motinai. Epšteinas buvo dar visai jaunas, ką tik baigęs medicinos fakultetą, o jo motina — sena, retapėdė, stora ir raukšlėta, be to, labai liūdnų ir įtarių akių moteriškė.

— Tai labai garsi pavardė,— užsiplieskė ji.— Turėtumėt ją žinoti.

— Kaip jūs pasakėt?— nesupratau aš.

— Argi nesate nieko girdėjęs apie žmogų, pavarde Hovardas V. Kampbelas jaunesnysis?— neatlyžo jinai.

— Manau, tokių atsirastų nemažai,— tariau ramiai.

— Kiek jums metų?

Aš pasakiau.

— Tokiu atveju turėtumėt neblogai prisiminti karą.

— Užmiršk jį,— švelniai, tačiau tvirtai tarė jos sūnus. Jis kaip tik tvarstė man pirštą.

— Nejaugi niekad negirdėjote Hovardo V. Kampbelo jaunesniojo radijo laidų iš Berlyno?— negalėjo nurimti senė.

— Ak taip, dabar prisiminiau. Visai išgaravo iš galvos. Tai buvo taip seniai. Be to, juk niekad neklausydavau tų laidų. Tačiau prisimenu — jis skaitydavo žinias. Tokie dalykai ilgai neužsilaiko atminty,— tariau aš.

— O jų ir nereikia ten laikyti,— pritarė man jaunasis Epšteinas.— Geriau kuo greičiau šveisti lauk. Užmiršti visą tą beprotybę.

— Osvencimas,— sumurmėjo senė.

— Pamiršk Osvencimą,— tarė Epšteinas.

— Ar žinot, kas yra Osvencimas?— paklausė jo motina.

— Taip,— atsakiau.

— Tenai praėjo mano jaunystė ir mano sūnaus kūdikystė.

— Niekada negalvoju apie tai,— griežtai nukirto daktaras Epšteinas.— Pirštas po keleto dienų sugis. Laikykite šiltai ir atokiau nuo drėgmės,— jis stumtelėjo mane durų link.

— *Sprechen Sie Deutsch*?— paklausė jo motina, kai jau žengiau pro duris.

— Ką?— išpūčiau akis atsisukęs.

— Paklausiau, ar kalbate vokiškai?— išvertė ji.

— O,— atsidusau aš.— Ne, bijau, kad ne,— ir nedrąsiai, tarsi tikrai nemokėdamas, pridūriau:— *Nein*? Rodos, taip vokiškai sakoma “ne”? Ar teisingai pasakiau?

— Taip, pernelyg,— tarė ji.

— *Auf Wiedersehen*,— tariau.— Tai reiškia “viso labo”, kiek žinau?

— Iki pasimatymo,— patikslino ji.

— Ak, tokiu atveju iš tikro — *auf Wiedersehen*.

— *Auf Wiedersehen*,— tarė ji.

DEVINTAS SKYRIUS

PASIRODO MANO KRIKŠTAMOTĖ ŽYDROJI FĖJA...

Į AMERIKOS kontržvalgybos agentus buvau užverbuotas 1938-aisiais, likus trejiems metams iki Amerika įsivėlė į karą. Mane užverbavo vieną gražią pavasario dieną Berlyne, Tyrgartene.

Buvau mėnuo kaip vedęs Helgą Not.

Buvau dvidešimt šešerių metų amžiaus.

Buvau gana populiarus dramaturgas. Rašiau ta kalba, kuria man geriausiai sekasi rašyti — vokiškai. Vieną mano pjesę, pavadinimu "Taurė", pastatė išsyk du teatrai — Berlyno ir Drezdeno. Kita, "Sniego rožė", buvo statoma Berlyne. Be to, ką tik baigiau rašyti trečiąją, "Septyniasdešimtkart po septynis". Visos trys pjesės dvelkė viduramžių romano dvasia ir buvo tiek politiškos, kiek šokoladiniai *éclairs**.

Taigi tądien sėdėjau sau vienas parke ant suoliuko saulutės atokaitoj ir mąsčiau apie ketvirtą pjesę, nejučia, tarytum savaime besiklostančią mano galvoje. Ji norėjo, kad pavadinčiau ją "*Das Reich der Zwei*"— "Dviejų valstybė".

Joje geidžiau papasakoti apie mudviejų su Helga meilę, apie tai, kad dvi mylinčios širdys gali išgyventi šiame beprotiškame pasaulyje. Jas gali išgelbėti ištikimybė ir pasiaukojimas vienai vienintelei valstybei — jų pačių sąjungai, dviejų vienybei prieš visus.

Ūmai ant kito suolelio tiesiai priešais mane klestelėjo pusamžis amerikietis, iš pažiūros tikras mulkis ir niektauza. Jis atsirišo batų raištelius, kad geriau pailsėtų kojos, ir įniko atidžiai studijuoti gal mėnesio senumo Čikagos "Sandi tribjūn" numerį.

---

*Pyragaičiai iš plikytos tešlos, su kremu viduje (*pranc.*) *Vert.*

Takeliu, skyrusiu mūsų suoliukus, praėjo trys augaloti SS karininkai.

Kai jie nutolo, tas tipas padėjo laikraštį į šalį ir prabilo, bjauriai tęsdamas balsius per nosį, kaip kad įprasta Čikagoje.

— Dailūs vyrukai,— sniaukrodamas kreipėsi jis į mane.

— Nieko sau,— neprieštaravau aš.

— Suprantate angliškai?— pasiteiravo.

— Taip.

— Ačiū Viešpačiui, pagaliau sutikau žmogų kalbantį angliškai,— net pašoko žmogynas.— Nes, žinote, vos nekuoktelėjau ieškodamas, su kuo čia pasišnekėjus.

— Netgi šitaip?

— Ką jūs manote apie visa tai? Ar pas jus nepriimta klausinėti tokių dalykų?

— Apie ką?— nesupratau aš.

— Na apie tai, kas daros Vokietijoje. Hitleris, žydai ir taip toliau.

— Tie dalykai nuo manęs nepriklauso, todėl apie juos niekad negalvoju,— atsakiau jam.

Jis supratingai palingavo galva.

— Na taip, ne jūsų pupos.

— Nesupratau.

— Na, ne jūsų nosies reikalas, tiesa?

— Kaip tik taip.

— Jūs nesupratot, ką turėjau omeny sakydamas “pupos” vietoj “reikalas”, ar ne?— paklausė jis.

— Argi taip sakoma?— nustebau.

— Amerikoje. Jeigu jūs neprieštaraujat, kraustausi jūsų pusėn, kad nereiktų gerklės laidyti.

— Jūsų valia,— atsakiau.

— Jūsų valia,— pakartojo jis.— Taip pasakytų tik anglas.

— Amerikietis,— paprieštaravau aš.

Jo antakiai pašoko aukštyn.

— Nejaugi? Mėginau atspėti, ar jūs amerikietis, bet nusprendžiau, kad greičiausiai ne.

— Ačiū.

— Ar ačiū pasakėte todėl, kad mano žodžiai jums pasirodė komplimentas?

— Ne, ne visai komplimentas, bet ir ne įžeidimas. Paprasčiausiai žmogaus tautybė manęs nedomina tiek, kiek, matyt, turėtų dominti.

Tie žodžiai, regis, sutrikdė mano pašnekovą.

— Nors tai ir ne mano pupos, bet leiskite paklausti, iš ko jūs gyvenate?

— Esu rašytojas.

— Nejaugi? Koks sutapimas! O aš kaip tik suku galvą: iš to, kas joje knibžda, galėtų išeiti neblogas siužetėlis apie šnipus.

— Štai kaip!

— Galėčiau jį padovanoti — pats juk vis tiek neįstengsiu parašyti.

— Nespėju apsiliuobti su savo paties sumanymais,— atsakiau.

— Bet vieną sykį jie išseks, ir tada pravers mano pasakojimas,— neatlyžo jis.— Kalba eitų apie jauną amerikietį, kuris tiek daug laiko praleido Vokietijoje, kad iš esmės tapo vokiečiu. Jis rašo pjeses vokiškai, vedęs gražutę vokiečių aktorę ir pažįstamas su daugeliu nacių šulų, kurie domisi teatru bei teatralų gyvenimu.— Ir jis išvardijo keletą garsesnių ir ne tokių garsių nacių, kuriuos mudu su Helga puikiausiai pažinojome.

Mudu su Helga anaiptol jų nedievinom, tačiau, kita vertus, negalėčiau pasakyti, kad nekentėm jų. Tiesiog tai buvo bene labiausiai linkusi žavėtis publikos dalis ir gana svarbūs asmenys visuomenėje, kurioje mes gyvenome.

Žodžiu, žmonės, ir tiek.

Tik retrospektyviai galiu suvokti, kokį baisų pėdsaką jie paliko Žemėje.

Teisybę pasakius, man ir dabar sunku galvoti ką nors tokio apie jų darbus, nes per daug gerai juos pažinojau ir per daug išliejau prakaito, siekdamas jų palankumo bei plojimų.

Per daug. Per daug.

Amen.

Per daug.

— Kas jūs?— pasiteiravau aš to žmogaus.

— Pirmiausia leiskite man baigti pasakojimą.— Minėtasis jaunuolis žino: bręsta karas. Jis puikiai supranta, kad Amerika bus vienoje apkasų pusėje, o Vokietija — kitoje. Taigi tas jaunas amerikietis, iki šiol buvęs itin mandagus su naciais, pasilieka gyventi Vokietijoje ir tampa labai naudingu Amerikai žvalgu.

— Ar žinote, kas aš?— paklausiau.

— Suprantama,— ramiai atsakė vyriškis. Jis išsitraukė piniginę ir parodė karinį bilietą, Jungtinių Amerikos Valstijų karo ministerijos išduotą majorui Frankui Virtanenui, tik be įrašo apie kariuomenės rūšį ir dalinio numerį.— O štai kas esu aš. Taigi siūlau jums tapti amerikiečių žvalgybos agentu, pone Kampbelai.

— O Viešpatie!— atsidusau ir pyktelėjęs, ir kartu lyg koks pasmerktasis. Pečiai sulinko, galva nusviro nuo to negerumo. Pagaliau pakėliau galvą, ištiesinau pečius ir tariau ryžtingai:

— Tai stačiai juokinga! Ne, velniai rautų, ne!

— Na, ką gi,— vis taip pat ramiai tarė žmogėnas.— Nė kiek manęs nenuvylėte, nes galutinai apsispręsite vis tiek ne šiandien.

— Jei manote, kad namuose krimsiuos ir svarstysiu jūsų pasiūlymą, tai labai klystate. Parėjęs pirmiausia skaniai papietausiu, pasiklausysiu puikios muzikos, pasimylėsiu su gražuole žmona, o paskui krisiu miegoti kaip akmuo. Nesu nei karys, nei politikas. Aš — meno žmogus. Jei ir prasidėtų karas, aš į jį nesiruošiu veltis. Ketinu ir toliau varyti savo kuo taikiausių darbų vagą.

Jis palingavo galvą.

— Linkiu jums kuo geriausios klotiės, ponas Kampbelai,— tarė vis su tokia pat nesudrumsčiama ramybe.— Tik kad šis karas vargu ar paliks ką nuošalėje varinėti taikių vagų. Labai gaila, bet turiu jus įspėti: kuo baisesni bus nacių darbai, tuo mažiau galimybių turėsit miegoti kaip akmuo.

— Pagyvensim pamatysim,— burbtelėjau sausai.

— Teisingai,— nesiginčijo jis.— Pagyvensim pamatysim. Todėl ir sakau, kad galutinį atsakymą tikiuosi išgirsti ne šiandien. Turite jam pasiruošti. Jei vis dėlto ryšitės sutikti, turėsit veikti visiškai savarankiškai, bendradarbiauti su naciais ir siekti kuo aukštesnės padėties jų hierarchijoje.

— Aš tiesiog sužavėtas!— bandžiau įgelti.

— Žinoma, tai turi savotiško žavesio,— lyg nesupratęs pašaipos varė jis toliau.— Tapsite didis ir gal šimtąsyk narsesnis nei koks eilinis žmogelis.

Karštai dėl kažko ginčydamiesi pro šalį praėjo džiūsna ilgšis vermachto generolas ir portfeliu nešinas striukas dručkis civiliniais drabužiais.

— Labutis,— linksmai tarė jiems majoras Virtanenas. Paniekinamai purkštelėjusi porelė oriai nužingsniavo tolyn.

— Vos karui prasidėjus savo noru tapsite žuvusiu žmogumi. Jei karo metu jūsų ir nesučiups, ilgainiui suprasite, kad jūsų geras vardas amžiams prarastas ir iš esmės nebėra dėl ko gyventi.

— Labai patraukliai čia viską piešiate,— tariau kandžiai.

— Manau, visai tikėtina, kad tai iš tikro, šiaip ar taip, suvilios jus, — nė nemirktelėjęs atrėmė jis.— Mačiau teatre vieną jūsų pjesę ir skaičiau tą, kurią dar tik ruošiatės statyti.

— Mat kaip? Na, ir ką įdomaus tenai aptikote?

Žmogėno veide ėmė žaisti šypsena.

— Ogi tai, kad jūs žavitės tyros ir narsios širdies herojais, esate gėrio karys ir romantikas ir nekenčiat blogio.

Beje, jis nepaminėjo svarbiausio dalyko, kuris galėjo pastūmėti mane sutikti tapti šnipu — kad visuomet buvau be galo prastas aktorius. O tapęs tuo, kuo siūlė tapti šis žmogus, būčiau turėjęs galimybę atlikti didžiulį ir baisiai sudėtingą vaidmenį: tobulai vaizduodamas nacį, apmulkinti ne tik Vokietiją, bet ir visą pasaulį.

Ir aš tikrai a p m u l k i n a u visus. Puikiausiai apsimetinėjau esąs Hitlerio aplinkos žmogus, ir niekas net neįtarė, kas esu iš tikro ir kas verda mano širdyje.

Ar galiu įrodyti, kad buvau amerikiečių žvalgybos agentas? Svarbiausias ir kol kas vienintelis įrodymas — mano sveikut sveikutėlis pieno baltumo sprandas. Visus, kurie laiko savo pareiga mane arba išteisinti, arba apkaltinti sunkiai nusikaltus žmonijai, kviečiu kuo atidžiausiai ir rimčiausiai jį ištirti.

Jungtinių Valstijų vyriausybė, beje, nei patvirtina, nei paneigia, kad karo metu darbavausi jos labui. Ji lyg ir neatmeta tokios galimybės, bet čia pat teigia, esą joks Frankas Virtanenas niekad netarnavo jokioje valdiškoje įstaigoje. Niekas, išskyrus mane, netiki tą žmogų tikrai buvus, todėl toliau vadinsiu jį savo krikštamote Žydrąja Fėja.

Be viso kito, manoji krikšto močia pasakė man slaptažodį, pagal kurį turėjau atpažinti savo ryšininkus.

Slaptažodis buvo toks: "Ieškok naujų draugų".

Atsakymas: "Bet neužmiršk senų".

Man čia advokatu paskirtas toks labai mokytas juristas ponas Alvinas Dobrovičius, skirtingai nei aš, užaugęs Amerikoje. Taigi jis man pasakė, kad tas slaptažodis — žodžiai iš dainos, dainuojamos skautiškoje Amerikos mergaičių organizacijoje, vardu "Laumyčios".

Visas jos posmelis, anot Dobrovičiaus, skambąs taip:

Ieškok naujų draugų,
Bet neužmiršk senų.
Atmink: bičiulis senas
Geriau dviejų naujų...

DEŠIMTAS SKYRIUS

ROMANTIKA...

MANO žmona nežinojo, kad esu šnipas, nors nieko nebūčiau praradęs, jei ir būčiau pasakęs jai šitai. Jos meilė man dėl to nebūtų sumažėjusi. Ir aš nebūčiau atsidūręs jokiame pavojuje. Tiesiog dangiškasis mano Helgos pasaulis, toji dieviška Apsireiškimų Knyga, būtų tapęs nykus ir kasdieniškas.

Karo ir šiaip buvo per akis.

Helga manė, kad tikiu tuo, ką pliaukšdavau per radiją arba pobūviuose. Mudu nuolatos lankydavom kuo įvairiausius pobūvius.

Buvome populiari pora — linksma ir patriotiška. Visi sakydavo, kad teikiame žvalumo ir noro veikti. Be to, Helga anaiptol nesijautė vien puošni poniutė. Ji koncertuodavo daliniuose aplinkui gaudžiant priešų pabūklams.

Priešų? Žodžiu, gaudžiant kieno nors pabūklams.

Beje, šitaip aš ją ir praradau. Sykį ji koncertavo Kryme, o rusai tuo metu jį užėmė. Helgą laikėme žuvusia.

Po karo sumokėjau apvalią sumelę privačiam detektyvui Vakarų Berlyne, kad padėtų aptikti nors mažiausią jos pėdsaką. Rezultatas: nulis. Tai agentūrai prižadėjau dešimties tūkstančių dolerių honorarą, jei tik pavyktų gauti tvirtą įrodymą, arba kad ji gyva, arba kad mirusi.

Nė velnio.

Manoji Helga net neabejojo, kad tikiu tuo, ką sapaliodavau apie rases bei istorijos mechanizmą. Buvau jai už tai be galo dėkingas. Ir visai nesvarbu, kas buvau iš tikrųjų, ką iš tikro galvojau. Labiausiai už viską troškau aklos, beatodairiškos meilės, ir manoji Helga buvo tas angelas, kursai teikė man ją.

Su kaupu.

Nė vienas jaunas žmogus šiam pasaulyje negali būti toks tobulas, kad netrokštų aklos ir beatodairiškos meilės. Dieve mano! Jaunuomenė nuolat veliasi į politines tragedijas, kur žaidžiama milijardais, o juk vienintelis lobis, kurio tikrai verta siekti ir ieškoti — tai beatodairiška meilė.

Das reich der Zwei, mano ir Helgos valstybė, jos teritorija, kurią taip rūpestingai saugojom nuo atšiauraus aplinkinio pasaulio, buvo vos šiek tiek didesnė nei mūsų plati dvigulė lova.

Lygi, dygsniuota, spyruokliuojanti nedidelė šalis, o mes su Helga — du kalnagūbriai joje.

Ak, koks uolus geografas aš buvau, nors man tuo metu rūpėjo vien meilė. Dieve, kokį žemėlapį būčiau galėjęs nubraižyti tūlam mikroturistui, submikroskopiniam *Wandervogel**, pasišovusiam dviračiu sukarti kelią tarp mano numylėto intapo ir švelnių auksaspalvių gyvaplaukių abipus manosios Helgos bambos. Jei šis vaizdinys ne itin skoningas, atleisk man, Viešpatie. Psichinei sveikatai palaikyti reikalingi žaidimai, taigi aš aprašiau mudviejų su Helga šiek tiek pakeistą vaikišką žaidimą "Pataikyk į duobutę"...

Ak, kaip mudu glausdavomės vienas prie kito, kaip p a š ė l u s i a i mudu spausdavome vienas kitą glėbyje! Nepaisydami žodžių prasmės, mudu klausydavomės tik vienas kito balso muzikos. Tame, ką mes girdėjome, buvo ne daugiau prasmės nei kačių murkime arba paukščių čiulbėjime.

Kokia nyki ir atkari porelė būtume buvę, jei būtume stengęsi suvokti žodžius, kuriuos kuždėdavo mūsų lūpos! Beje, už suverenios savo valstybės ribų mudu vapaliodavome tą patį, ką ir visi patriotai psichopatai aplinkui.

Bet mums į tai buvo nusišvilpt. Tik į vieną vienintelį dalyką visame pasaulyje mums buvo nenusišvilpt — į mudviejų mažutę valstybę...

Kai ji liovėsi egzistuoti, tapau tas, kas tebesu ir liksiu visada — žmogus be pilietybės.

Negaliu sakyti, kad manęs neperspėjo. Tas, kuris mane užverbavo aną tolimą pavasario dieną Tyrgartene, gana tiksliai nupasakojo mano likimą.

**W a n d e r v o g e l* šiaip — paukštis klajūnas (*vok.*). Čia — aistringas turistas, jaunimo organizacijos narys (Vokietijoje prieš Pirmąjį pasaulinį karą). *Vert.*

— Kad gerai atliktumėt užduotį,— kalbėjo man tada mano krikštamotė Žydroji Fėja,— turėsite atlikti valstybės išdavystę ir gerai tarnauti priešams. Jums už tai niekada nebus atleista, nes nėra tokio įstatymo, pagal kurį būtų galima tai padaryti.

Daugiausia, ką galiu jums pažadėti — kad jūsų galva nenulėks nuo pečių. Tačiau niekada nesulauksite to stebuklingo laiko, kai būsite išteisintas ir Amerika žvaliu balsu šūktels jus iš slėptuvės:

Ei, jaučiai atole,
eikit namolio!

VIENUOLIKTAS SKYRIUS

KARO LIKUČIAI...

MANO tėvas ir motina mirė. Kai kas sako — iš sielvarto. Žodžiu, užgeso įpusėję septintą dešimtį — kaip tik tokiame amžiuje, kai sielvartas labai pavojingas.

Jie ne tik nesulaukė karo pabaigos, bet ir nebepamatė savo spindulingojo sūnelio. Jie neatėmė iš manęs palikimo, nors tikriausiai labai norėjo tai padaryti. Hovardui V. Kampbelui jaunesniajam, aršiam antisemitui, išverstakailiui ir radijo žvaigždei, jiedu paliko akcijas, visą nekilnojamą turtą, pinigus ir asmeninius daiktus. 1945 metais, testamentą oficialiai patvirtinus, palikimas sudarė keturiasdešimt aštuonis tūkstančius dolerių. Paskui, po visų infliacijų ir pakilimų, jo vertė išaugo keturis kartus ir atneša man kasmet septynis tūkstančius dolerių rentos.

Galite manyti apie mane ką tinkami, bet pagrindinio kapitalo per visus tuos metus nė sykio nepaliečiau.

Po karo, kai tarytum nevisprotis atskalūnas gyvaliojau Grynvič Vilidže, per dieną išleisdavau ne daugiau keturių dolerių, įskaitant buto nuomą. Ir net turėjau televizorių.

Visi mano buities rakandai, kaip ir aš pats, buvo iš karo likučių — siaura geležinė lovelė, kerpių spalvos antklodė su antspaudu “U. S. A.”, sudedamos brezentinės kėdutės, kareiviški katiliukai, atstodavę man ir puodus, ir lėkštes. Netgi mano biblioteką sudarė daugiausia knygos, skirtos mūsų kariams, tarnaujantiems užjūriuose.

Iš tokių kariuomenės laisvalaikiui skirtų dalykų dar turėjau plokštelių rinkinį ir portatyvų vandens nebijantį gramofoną, pritaikytą groti bet kokiame klimate — nuo Beringo sąsiaurio* ligi pat

---

**Beringo sąsiauris* jungia Arkties vandenyną (Čiukčių jūrą) su Ramiuoju (Beringo jūra), skiria Aziją nuo Šiaurės Amerikos. *Vert.*

Arafūros jūros*. Pirkau tą užantspauduotą karių linksminimo rekvizitą tarsi katę maiše — neturėdamas nė menkiausio supratimo, kas jame. Taip įsigijau dvidešimt šešias Bingo Krosbio plokšteles "Baltosios Kalėdos".

Mano paltas, lietpaltis, striukė, kojinės ir net apatiniai irgi buvo iš karo likučių.

Už dolerį nusipirkęs kareivišką pirmosios pagalbos vaistinėlę, radau tenai šiek tiek morfijaus. Tikriausiai maitėdos, varę tą nelemtą prekybą karo likučiais, spėjo tiek prisikimšti kapšus, kad jį pražiopsojo.

Mėginau kiek pažaisti su tuo morfijumi. Jei jis būtų suteikęs man nors kiek malonumo, maniau turėsiąs pakankamai lėšų palaikyti šį įprotį. Bet tučtuojau man toptelėjo, kad jau seniai esu apdujėlis ir narkomanas.

Mat aš nejaučiau skausmo.

Narkotikas, padėjęs ištverti karą, buvo viena gan keista mano savybė: peno emocijoms sėmiausi iš vieno vienintelio šaltinio — meilės savajai Helgai. Iš pradžių tai buvo svaigi iš laimės kojomis žemės nesiekiančio jauno ir karšto įsimylėjėlio būsena. Ilgainiui mano jausmai, tolydžio kaupdamiesi į tą vienatinę gana siaurą sritį, tapo priešnuodžiu, padėjusiu man neišsikraustyti iš proto per karą, o vėliau pavirto pagrindine ašimi, aplink kurią sukosi visos mano mintys.

Kadangi Helga buvo laikoma žuvusia, pasidariau uolus mirties garbintojas. Lyg koks pakvaišėlis ar religinis fanatikas tolydžio, net ir būdamas vienui vienas, keldavau už Helgą tostus, sakydavau jai labas rytas iš ryto ir labanakt vakare, ir net grodavau jai. Į visa kita man buvo nusispjaut.

Sykį, 1958 metais, šitaip pratempęs trylika metų, karo likučių parduotuvėje nusipirkau dėžę su įrankiais medžiui drožinėti. Tai buvo jau nebe Antrojo pasaulinio, bet Korėjos karo liekana, kainavusi man vos trejetą dolerių.

Parėjęs namo pradėjau šiaip sau, iš dyko buvimo pjaustinėti šluotkotį ir staiga panūdau išdrožti šachmatus.

**Arafūros jūra* — Indijos vandenyno dalis tarp Australijos, Naujosios Gvinėjos ir Tanimbaros bei Kajaus salų. *Vert.*

Sakau staiga, nes ir pats apstulbau dėl tokio ūmaus užsidegimo. Mane apėmęs įkarštis neatslūgo kokias dvylika valandų. Per tą laiką gal dešimt sykių peilio galu susižeidžiau kairę ranką, bet vis tiek negalėjau liautis. Kai pagaliau baigiau, buvau visas apsitaškęs kraujais, tačiau smagus, lyg geležėlę radęs: priešais mane švytėjo puikus šachmatų figūrų rinkinys.

Paskui mane pagavo dar keistesnis šišas.

Aš pajutau nenumaldomą norą kam nors parodyti tą savo kūrinį, pasipuikuoti juo prieš ką nors iš gyvųjų.

Įkaitintas kūrybos ir alkoholio nulipau laiptais žemyn ir pasibeldžiau į kaimyno duris, net nežinodamas, kas tas kaimynas.

Mano kaimynas pasirodė esąs gudreiva seniokas, vardu Džordžas Kraftas. Tai buvo tik vienas iš jo vardų. Iš tikrųjų jis vadinosi Jona Potapovas. Šis iškaršęs kalės vaikas tarnavo rusų žvalgybai. Darbavosi Amerikoje nuo pat 1935 metų.

Šito aš nežinojau.

Ir jis nežinojo, kas aš.

Mudu suvedė aklas atsitiktinumas. Taigi iš pat pradžių nebuvo jokios konspiracijos. Aš pats pabeldžiau į jo duris ir įsiveržiau į jo gyvenimą. Jei ne tie šachmatai, niekada nebūtume susitikę.

Krafto duryse — vadinsiu jį taip, nes taip jį suvokiau tada — buvo įtaisytos net trys ar keturios spynos. Priverčiau senį jas visas atšauti, kai paklausiau, ar jis žaidžia šachmatais. Tai irgi buvo gryniausias sutapimas. Jokie kiti žodžiai nebūtų jo taip paveikę.

Žmonės, padėję man vėliau gauti reikiamą informaciją, tarp kitko, pasakojo, kad Jonos Potapovo vardas buvo gerai žinomas trečiojo dešimtmečio Europos šachmatų turnyruose. 1931 metais Roterdame jis net nurungė tų laikų didmeistrį Tartakoverį.

Kai senis pagaliau pravėrė duris, pamačiau, kad jis dailininkas. Svetainės vidury stovėjo molbertas su dar visai nauja drobe, o nuo sienų žvelgė nuostabiai talentingai nutapyti paveikslai.

Man nepalyginti maloniau kalbėti apie Kraftą, kitaip tariant, Potapovą, negu apie Virtaneną, kitaip tariant, dievai žino ką. Tasai Virtanenas paliko pėdsaką ne didesnį, nei sliekas šliauždamas biliardo stalu. Tuo tarpu Krafto buvimo liudijimų apstu. Šiuo metu, kai rašau šias eilutes, Krafto paveikslai Niujorke kainuoja ne mažiau dešimties tūkstančių dolerių kiekvienas.

Turiu išsikirpęs straipsnį iš Niujorko "Herald Tribjūn" kovo trečios dienos numerio, išleisto prieš kokias dvi savaites, kuriame kritikas šitaip kalba apie Kraftą tapytoją:

Pagaliau sulaukėme talento, apvainikavusio neregėtai drąsius ir išradingus pastarojo šimtmečio tapybos bandymus! Kalbama, kad Aristotelis buvo paskutinis, gebėjęs aprėpti visą savo laikotarpio kultūrą. Džordžas Kraftas — be jokios abejonės, pirmasis, kuriam pavyko suvokti visą modernųjį meną, visą ligi pat esmės, šerdies, panagių, pašaknų, kaulų smegenų ir dar giliau.

Nepaprastai grakščiai ir kartu drąsiai jis sujungia į visumą daugybę buvusių ir dabartinių tapybos srovių bei mokyklų. Jis apstulbina, pribloškia, apsvaigina mus savo harmonija, tarytum sakydamas: "Jei jūsų širdys trokšta naujo Renesanso — tai būtent tokia tapyba tegali išreikšti jo dvasią!"

Džordžui Kraftui, tikroji pavardė Jona Potapovas, sudarytos visos sąlygos toliau ugdyti savo gabumus federaliniame Livenvorto kalėjime. Ir mums, ir pačiam Jonai Potapovui aišku, kad jo gimtosios Rusijos kalėjime jis tokių sąlygų tikrai neturėtų".

Taigi vos Kraftui pravėrus duris išsyk supratau, kad jo darbai vykę, tačiau nemaniau, kad taip labai smarkiai. Įtariu, kad minėtąjį straipsnį aikčiodamas ir stenėdamas sukurpė koks apsiseilėjęs pedryla, gerokai padauginęs kokteilio su "Aleksanderiu".

— Nežinojau, kad po manimi gyvena dailininkas,— tariau Kraftui po geros pertraukėlės.

— O gal aš visai ne dailininkas,— neva kuklindamasis atšovė jis.

— Puikūs paveikslai!— pasakiau susižavėjęs.— Kur juos eksponuojate?

— Niekur.

— Uždirbtumėt krūvą pinigų.

— Labai malonu girdėti, bet aš per daug vėlai ėmiaus tapybos.

Ir jis man išklojo neva savo gyvenimo istoriją, kurioje nebuvo anei žodelio teisybės.

Sakėsi esąs našlys iš Indianapolio. Jaunystėje norėjęs tapti dailininku, bet vietoje to ėmęs prekiauti dažais bei popieriais sienoms klijuoti.

— Mano žmona pasimirė prieš dvejus metus,— skiedė jis ir net įsigudrino išspausti šiek tiek drėgmės ant blakstienų. Iš tikrųjų jis turėjo žmoną, bet visai ne palaidotą Indianapolyje, o kuo gyviausią, vardu Tania. Ir gyveno ji Borisoglebske. Nesimatė su juo štai jau dvidešimt penkeri metai.

— Jos netekęs pajutau,— paaiškino Kraftas,— kad man liko viena iš dviejų — arba nusižudyti, arba grįžti prie jaunystės siekių. Taigi dabar esu senas pakvaišėlis, grįžęs prie jauno pakvaišėlio svajonių. Nusipirkau drobės ir dažų ir atvykau į Grynvič Vilidžą.

— Vaikų neturit?

— Deja,— tarė be galo liūdnai. Iš tikro tasai šelmis turėjo net trejetą vaikų ir devynetą anūkų. Jo vyriausiasis Ilja — žinomas raketų specialistas.

— Vienintelis šiame pasaulyje man likęs artimasis — tai menas. Ir aš esu, ko gero, pats varganiausias iš jo giminaičių.

Jis nenorėjo pasakyti esąs elgeta, tik norėjo duoti suprasti laikąs save niekam tikusiu dailininku. Be to, pasigyrė pinigų turįs kaip šieno, nes gana pelningai pardavęs savo verslą Indianapolyje.

— Šachmatai!— staiga prisiminė.— Jūs gi kalbėjote apie šachmatus!

Ką tik išdrožtus šachmatus atsinešiau susipylęs į dėžę nuo batų.

— Aš juos ką tik išdrožiau,— tariau jam.— Ir mane apėmė nenumaldomas noras tučtuojau su jais pažaisti.

— Gerai žaidžiat?— pasiteiravo jis.

— Visą amžinybę akyse nemačiau,— prisipažinau.

Anksčiau buvau žaidęs turbūt tik su savo uošviu, Berlyno policijos šefu Verneriu Notu. Aplošdavau jį kiekvieną sekmadienį, kai su Helga ateidavom jo aplankyti. Vienintelis turnyras, kuriame turėjau garbės dalyvauti, buvo švietimo bei propagandos ministerijoje surengtos varžybos. Jose laimėjau vienuoliktą vietą iš šešiasdešimt penkių galimų.

Stalo tenisą žaisdavau nepalyginti geriau, tiek po vieną, tiek ir poromis. Gal ketverius metus iš eilės buvau minėtos ministerijos čempionas. Su manimi vienoje poroje paprastai žaisdavo toks Heincas Šildknechtas, instruktorius propagandos reikalams Australijoje ir Naujojoje Zelandijoje. Sykį mudu su Heincu sudirbom *Reichsleiter* Gebelsą ir *Oberdiensleiter* Karlą Hederichą 21:2, 21:1, 21:0.

Istorija neretai žengia koja kojon su sportu.

Kraftas surado šachmatų lentą, mudu išrikiavom figūras ir ėmėme žaisti.

Ir storas, kietas kerpių spalvos luobas, siautęs mane visus tuos be galo ilgus metus, ėmė pamažu eižėti ir trūkinėti, įleisdamas pro plyšius vis daugiau šviesos.

Aš tiesiog mėgavausi žaidimu, intuityviai darydamas gana išradingus ėjimus ir suteikdamas savo partneriui malonumą šiek tiek pasukti galvą, kol galutinai sutriuškins mane.

Paskui gal kokius metus mudu su Kraftu žaisdavom mažiausiai po tris partijas kasdien. Mudviem pavyko sukurti kažką jaudinančiai panašaus į namų židinį, kurio ir vienas, ir kitas taip skausmingai stokojome. Vėl ėmėm, kaip sakoma, jausti maisto skonį, ir aptikę ką nors įdomaus bakalėjos krautuvėlėse, ir vienas, ir kitas skubėjome kuo greičiau pasidalyti naujuoju atradimu. Pamenu, braškių sezono pradžią pasitikome džiūgaudami taip, lyg mūsų akivaizdoje Kristus būtų nužengęs iš dangaus.

Ypač mus suartino vynai. Kraftas apie juos išmanė daug daugiau už mane ir dažnai parsinešdavo voratinkliais apkibusių rečiausių egzempliorių, kuriuos atkimšdavom sėsdami prie stalo. Beje, nors priešais jį valgio metu visuomet stovėdavo sklidina taurė, vyną gerdavau tik aš. Kraftas buvo alkoholikas. Siurbtelėjęs bent gurkšnelį galėjo įpulti į klaikią girtuoklystę ir nesustodamas gerti kokį mėnesį.

Iš viso to, ką Kraftas priskiedė man apie save, teisybė buvo gal tik tai, kad jis iš tikro štai jau šešiolika metų priklausė Anoniminei Alkoholikų Draugijai. Nors šios draugijos susirinkimus jis panaudodavo šnipinėjimo tikslams, tačiau neabejotinai semdavosi juose ir dvasinio peno. Sykį jis visai nuoširdžiai pareiškė, kad didžiausias Amerikos indėlis į žmonijos kultūrą, gyvuosiąs per amžius — tai Anoniminė Alkoholikų Draugija.

O Krafto šizofrenija, kurios, matyt, neišvengia joks šnipas, pasireiškė tuo, kad sambūryje, kuriuo taip žavėjosi, jis varė savo juodus šnipinėjimo darbelius.

Beje, Krafto šizofrenija pasireiškė ir tuo, kad būdamas kuo nuoširdžiausias mano draugas jis galiausiai vis tiek rado būdą kuo žiauriau išnaudoti mane Rusijos tikslams.

DVYLIKTAS SKYRIUS

KEISTI DALYKAI MANO PAŠTO DĖŽUTĖJE...

IŠ PRADŽIŲ melavau Kraftui, kas aš toks ir ką veikiau ligi šiolei. Bet vėliau mūsų draugystė tiek sustiprėjo, kad išklojau jam viską.

— Kokia neteisybė!— sušuko jis.— Man gėda, kad esu amerikietis! Kodėl gi vyriausybė neatsistoja ir nepasako: "Klausykit! Žmogus, kurį visi apspjaudėte — didvyris!"

Jisai vaizdavo baisiausiai pasipiktinusį, ir tas jo pasipiktinimas atrodė gana nuoširdus.

— Niekas manęs neapspjaudė,— paprieštaravau.— Niekas net nežino, kad aš dar gyvas.

Jis užsidegė noru paskaityti mano pjeses. Kai pasakiau, kad neturiu nė vienos išlikusios, privertė mane atpasakoti viską nuo pradžios iki galo,— tiesiog imti ir suvaidinti veiksmą po veiksmo.

Išklausęs pareiškė, kad pjesės nuostabios. Galimas daiktas, kad šie jo žodžiai buvo nuoširdūs. Nežinau. Man jos atrodė silpnokos, tačiau jam galbūt ir patiko. Manau, kad jį daugiau jaudino menas apskritai, negu tai, ką aš parašiau.

— Menas, menas, menas,— tarė jis vieną vakarą.— Kodėl gi man prireikė tiek daug laiko suvokti jo tikrąją svarbą? Būdamas jaunas nelaikiau jo itin reikšmingu. O dabar, kai susimąstau apie jį — norisi raudoti parklupus ant kelių.

Buvo vėlyvas ruduo — pats austrių laikas, ir mes rydavom jas tuzinais, kaip ir prieš metus, mūsų pažinties pradžioje.

— Hovardai,— tarė jis man.— Ateities civilizacijos, geresnės nei mūsiškė, vertins žmones pagal meninius sugebėjimus. Jei koks nors ateities archeologas viename iš sąvartynų aptiks per stebuklą išlikusius mano ar tavo darbus, apie mus spręs pagal jų vertę. Visa kita neturės reikšmės.

— Hmmm...— numykiau aš.

— Privalai ir vėl pradėti rašyti. Kaip saulutės žydi saulutėmis, o rožės rožėmis, taip tu turi atsiverti kaip rašytojas, o aš — kaip dailininkas. Visa kita mumyse kiaušinio lukšto neverta.

— Vargu ar mirėsis gali ką nors dora parašyti,— tariau liūdnai.

— Koks gi tu mirėsis!— šokosi Kraftas.— Esi pilnas sumanymų! Kalbi apie juos be paliovos valandų valandas!

— Niekai, nesąmonės!

— Va ir ne niekai!— karštai užginčijo jis.— Visa, ko tau reikia, kad vėl pradėtum rašyti, ir galbūt net geriau nei bet kada — tai moteris.

— Kas?!— apstulbau aš.

— Moteris,— ramiai tarė Kraftas.

— Nuo ko gi tau ėmė rastis tokios nepaprastai originalios mintys?— nusišaipiau aš.— Gal nuo austrių? Pirma susirask moterį tu, tada gal ir aš pabandysiu. Sutarta?

— Aš pernelyg senas, kad moteris galėtų mane atgaivinti,— paaiškino jis.— O tu ne.

Ir vėl, mėgindamas atskirti tiesą nuo melo, manau, kad šiuos žodžius jis pasakė nuoširdžiai. Jis tikrai norėjo, kad vėl pradėčiau rašyti ir buvo įsitikinęs, kad tam reikalinga moteris.

— Žinai, aš, ko gero, sutikčiau iškęsti žeminantį bandymą vėl tapti vyru, kad tik tu susirastum moterį.

— Aš jau turėjau vieną,— niūriai tariau.

— Tu ją turėjai kadaise. Tai visai kas kita.

— Nenoriu daugiau apie tai kalbėti,— nukirtau aš.

— O aš vis tiek kalbėsiu.

— Na ir kalbėk,— tariau stodamasis iš už stalo.— Ir gali sau vaidinti piršlį, kiek širdis geidžia, o aš verčiau einu pažiūrėti, kas gero šiandien laiškų dėžutėje.

Jis man įkyrėjo, ir aš nulipau žemyn prie laiškų dėžutės vien norėdamas prasiblaškyti. Jos turinys nė trupučio nedomino manęs. Kartais visą savaitę neišimdavau pašto, nes paprastai ten rasdavau nebent dividendų čekį, pranešimą apie akcininkų susirinkimą, kokio nors reklaminio šlamšto, adresuoto “Pašto dėžutės savininkui”, ar bukletų apie naujas knygas, vadovėlius bei priemones, baisiai naudingas mokinių akiračiui plėsti.

Kodėl man ėmė siuntinėti informaciją apie mokymo priemones? Gal dėl to, kad sykį bandžiau įsitaisyti vokiečių kalbos mokytoju vienoje privačioje Niujorko mokykloje? Maždaug 1950 metais.

Darbo aš taip ir negavau. Nors, teisybę pasakius, ne itin jo troškau. Greičiausiai tiesiog norėjau sau įrodyti, kad dar egzistuoju.

Anketoje, kurią privalėjau užpildyti, primelavau tiek, jog mokykloje niekas net nepasistengė atsiųsti pranešimo, kad jiems netinku. Tačiau mano pavardė, šiaip ar taip, matyt, pateko į galimų dėstytojų sąrašą. Nuo tada visos tos reklamos plūdo be perstojo.

Taigi atidariau savo pašto dėžutę po trijų ar keturių dienų pertraukos.

Ten buvo "Koka kolos" firmos čekis, pranešimas apie "Dženeral motors" akcininkų susirinkimą, laiškas iš Niudžersio "Standart Oil" kompanijos dėl mano reikalų tvarkymo ir kokių aštuonių svarų reklaminis prospektas, iš pažiūros panašus į mokyklinį vadovėlį. Jame buvo dėstoma, kaip mankštinti mokinius pertraukų metu, nes esą fizinis Amerikos moksleivių pasirengimas žemesnis nei bet kurioje kitoje pasaulio šalyje.

Bet ir ši sunkenybė nebuvo keisčiausias daiktas mano laiškų dėžutėje. Be jos aptikau dar keistesnių.

Mane nustebino įprasto dydžio vokas su laišku iš Amerikos legiono Frensio Donovano vardo posto, esančio Brukline, Masačūsetso valstijoje.

Be to, į kietą ritinį susuktas laikraštukas, išsiųstas Centrinėje miesto stotyje.

Pirmiausia išvyniojau jį. Tai buvo "*Baltasis krikščionių minitmenas*"*, nešvankus antisemitinis, antikatalikiškas, rasistinių klejonių ir gramatinių klaidų kupinas draikalas, leidžiamas dvasiškojo tėvo daktaro Lajonelio Dž. D. Džonso.

Stambi antraštė pirmame puslapyje visu balsu šaukė: "Aukščiausiasis teismas pageidauja, kad JAV taptų metisų landyne!" "Raudonasis kryžius perpila baltiesiems negrų kraują!"— pasibaisėjusi klykė kiek mažesnė.

**Minute man* (*angl.*)— Amerikos nepriklausomybės karo laikų (1775-1783) liaudies milicijos kareivis, esant reikalui turėdavęs atvykti į mobilizacijos vietą per keletą minučių. Mūsų laikais — slaptos fašistų organizacijos, įsikūrusios Amerikoje po Antrojo pasaulinio karo, ginkluotas narys. *Vert.*

Beje, nei viena, nei kita manęs visai nesukrėtė. Net nesujaudino. Juk aš pats kaip tik šitaip užsidirbdavau duoną Vokietijoje. Dar artimesnis anų laikų Hovardo V. Kampbelo jaunesniojo dvasiai buvo nedidelio straipsniuko pavadinimas pirmojo puslapio kampe: “Antrasis pasaulinis karas buvo naudingas vien pasaulinei žydų mafijai”.

Paskui atplėšiau laišką iš Amerikos legiono. Jame perskaičiau štai ką:

Mielas Hovardai!

Mane apėmė nuostaba ir nusivylimas sužinojus, kad iki šiol dar nepakratei kojų. Kai pagalvoju apie tuos visus puikius žmones, padėjusius galvas per Antrąjį pasaulinį karą, o paskui prisimenu, kad tu vis dar gyvas ir, negana to, puikiai jautiesi šalyje, kurią kadaise išdavei, man pasidaro bloga. Tau tikriausiai bus smagu sužinoti, kad vakar vakare mūsų postas nusprendė: tave būtina arba pakarti, arba ištremti Vokietijon, kurią tu taip labai myli.

Dabar, kai žinau, kur tu, artimiausiu laiku aplankysiu tave. Bus malonu drauge prisiminti senas dieneles.

Kai šiandien atsigulsi miegoti, smirdanti žiurke, tegu tau prisisapnuoja Ordrufo koncentracijos stovykla. Reikėjo šveisti tave į duobę su kalkėmis, kai buvo proga.

Labai labai tau atsidavęs

Bernardas B. O'Hara,
Postamerikanizmo Pirmininkas.

Šio laiško nuorašai išsiųsti:

Dž. Edgarui Huveriui, FTB, Vašingtonas, Kolumbijos apskritis.

Centrinei žvalgybos valdybai, Vašingtonas, Kolumbijos apskritis.

Žurnalo “Taim” redaktoriui, Niujorkas.

Žurnalo “Njusvik” redaktoriui, Niujorkas.

"Infantri džornel" redaktoriui, Vašingtonas, Kolumbijos apskritis.

"Ledžn magazin" redaktoriui, Indianapolis, Indianos valstija.

Vyriausiam tardytojui, Komisija veiklai prieš Ameriką tirti, Vašingtonas, Kolumbijos apskritis.

Laikraščio "Baltasis krikščionių minitmenas" redaktoriui, Blikerio gatvė 395, Niujorkas.

Žinoma, Bernardas O'Hara buvo tas jaunuolis, kuris paėmė mane į nelaisvę karo pabaigoje ir tampė po Ordrufo mirties stovyklą, tas pats, kurį kartu su manimi nupaveikslavę nuotrauką išspausdino "Laif" žurnalo viršelyje.

Perskaitęs šį laišką pirmiausia nustebau, kaip tas žmogus sužinojo, kur aš gyvenu.

Įdėmiau peržvelgęs "Baltąjį krikščionių minitmeną" supratau, kad O'Hara nėra vienintelis, aptikęs Hovardo V. Kampbelo jaunesniojo pėdsakus. Trečiajame laikraščio puslapyje po gana kuklia antrašte "Amerikietiška tragedija" glaudėsi trumpa žinutė:

Hovardas V. Kampbelas jaunesnysis, garsus rašytojas ir vienas narsiausių patriotų Amerikos istorijoje, šiuo metu visų apleistas skursta palėpėje, Betjun gatvė, 27. Štai kokio likimo susilaukia mąstantys piliečiai, nebijantys tiesiai ir aiškiai pasakyti visą teisybę pasauliui apie slaptą tarptautinį žydų bankininkų ir žydų komunistų sąmokslą, kuriuo siekiama tol nenurimti, kol kiekvieno amerikiečio kraujas nebus beviltiškai užterštas juodasnukių ir (ar) aziatų kraujo priemaišomis...

TRYLIKTAS SKYRIUS

DVASIŠKASIS TĖVAS DAKTARAS LAJONELIS DŽEISONAS DEIVIDAS DŽONSAS, S. CH. D., T. D.

NORIU išreikšti savo palankumą Karo nusikaltimų tyrimo institutui Haifoje, kurio dėka galiu papildyti savo knygą duomenimis apie daktarą Džonsą, "Baltojo krikščionių minitmeno" leidėją.

Nors karo nusikaltėliu Džonso nepavadinsi, jo byla buvo kuo storiausia. Štai ką aš aptikau sklaidydamas šį keisčiausių dokumentų lobyną.

Dvasiškasis tėvas daktaras Lajonelis Džeisonas Deividas Džonsas, stomatologinės chirurgijos daktaras ir teologijos daktaras, gimė 1889 metais Haverhile, Masačūsetso valstijoje, metodistų* šeimoje — jauniausias dantisto sūnus, dviejų dantistų anūkas, dviejų dantistų brolis ir trijų dantistų svainis. Jis ir pats rengėsi tapti dantistu, bet va — 1910 metais buvo išvytas iš Pitsburgo universiteto dantistų mokyklos už trūkumą, kurį mūsų dienomis greičiau būtų pavadinę paranoja, nors 1910 metais apibūdino kaip nepažangumą. Tik kad tas jo nesėkmės sindromas nebuvo toks paprastas.

Egzaminams Lajonelis prirašydavo bene ilgiausių stomatologijos istorijoje darbų, deja, beveik neturinčių nieko bendra su pačia stomatologija. Nors jie visi prasidėdavo gana protinga egzaminų klausimo apžvalga, vėliau Džonsas, visai nepriklausomai nuo temos, būtinai pereidavo prie savo paties sukurtos teorijos, esą žydų ir juodaodžių dantys akivaizdžiai parodo jų išsigimimą.

**Metodistai* — protestantų atšaka. Pasižymi griežtu dorovės principų paisymu, nuoseklia religine gyvensena. Pirmoje XVIII amžiaus pusėje atskilo nuo anglikonų. Jų esama JAV, Pietų Afrikos Respublikoje, Didžiojoje Britanijoje, Australijoje. *Vert.*

Šiaip visa kita Džonsas atlikdavo puikiai, ir visi tikėjosi, kad laikui bėgant jis liausis plakti į krūvą dantis ir politiką. Bet liga tolydžio progresavo, kol pagaliau Džonso rašto darbai pavirto pamišėliškais pamfletais, kuriuose autorius be atvangos ragindavo anglosaksus protestantus kuo skubiau vienytis prieš žydų ir juodaodžių mafiją.

Kai Džonsas išsigimimo požymius pradėjo pastebėti ir katalikų bei unitų dantyse, o po jo čiužiniu buvo aptikti penki užtaisyti pistoletai ir durklas, jį pagaliau iššveitė lauk.

Džonso gimdytojai jo atsisakė, priešingai negu manieji, taip ir nepajėgę to padaryti, tai yra atsižadėti manęs, suprantama.

Likęs vienui vienas, be cento kišenėje, Džonsas susirado balzamuotojo vietą brolių Šarfų laidotuvių biure Pitsburge. Per porą metų jis tapo šios garbingos įstaigos valdytoju. Dar po metų vedė netikėtai našle tapusią biuro šeimininkę Hetę Šarf. Tuo metu Hetė turėjo penkiasdešimt aštuonerius, o Džonsas — dvidešimt ketverius metus. Daugelis Džonso gyvenimo tyrinėtojų, kad ir labai nepalankiai nusiteikusių, turėjo vis dėlto pripažinti, kad Džonsas iš tikro mylėjo savo Hetę. Jų santuoka iki pat Hetės mirties 1928 metais buvo laiminga.

Ir iš tiesų ji buvo tokia puiki, tokia tikra ir nuoširdi, tokia sėkminga ir tobula dviejų sąjunga, respublika, viešpatija, valstybė, kad visą tą laiką Džonsas nė piršto nepajudino anglosaksų budrumui stiprinti. Savo rasiniams principams išreikšti jam visai pakako profesinių juokelių dėl vieno ar kito lavono išvaizdos, beje, visai nesvetimų net patiems liberaliausiems balzamuotojams. Tai buvo patys geriausi metai jo gyvenime ne tik emocine ar finansine, bet ir kūrybine prasme. Dirbdamas išvien su chemiku daktaru, vardu Lomaras Hostis, Džonsas išrado balzamavimui skirtą priemonę — viveriną ir medžiagą dantų protezams gaminti — gingivatrą, kuo puikiausiai imituojančią tikras dantenas.

Žmonai mirus Džonsas pajuto potraukį atgimti. Jam atgimti padėjo tai, kas visą tą laiką snaudė kažkur giliai giliai paslėpta. Ūmai Džonsas tapo toks uolus ir aktyvus rasizmo skleidėjas, apie kokius sakoma — lyg nuo grandinės nutrūkęs. Džonsas nuo savo grandinės nutrūko 1928 metais. Jis pardavė laidotuvių biurą už aštuoniasdešimt keturis tūkstančius dolerių ir įsteigė laikraštpalaikį "Baltasis krikščionių minitmenas".

1929-aisiais biržą ištikęs krachas paleido vėjais visą Džonso turtą. Jo laikraštis, išleidęs keturiolika numerių, nustojo egzistuoti. Visi aliai vieno egzemplioriai buvo nemokamai išsiuntinėti piliečiams, paminėtiems žinyne "Kas yra kas". Vienintelės to leidinio iliustracijos buvo dantų schemos arba nuotraukos, o straipsniuose autorius nepavargdamas gvildeno nūdienos gyvenimo įvykius savo teorijos apie rases ir dantis požiūriu.

Paskutiniajame numeryje Džonsas pasivadino daktaru Lajoneliu Dž. D. Džonsu, stomatologinės chirurgijos daktaru.

Vėl likęs be cento, dabar jau keturiasdešimties metų amžiaus, Džonsas atsiliepė į skelbimą profesionaliame laidotojų žurnale. Balzamuotojų mokyklai Litl Roke Arkanzaso valstijoje reikėjo prezidento. Skelbimą parašė buvusio prezidento ir mokyklos savininko našlė.

Taigi netrukus Džonsas jau turėjo darbą, o kartu ir našlę. Toji našlė buvo vardu Merė Alisa Šoup. Tuo metu, kai Džonsas ją vedė, našlei buvo šešiasdešimt aštuoneri.

Ir vėl Džonsas tapo švelnus ir mylintis vyras, laimės, pilnatvės, pusiausvyros ir harmonijos kupinas žmogus.

Mokykla, kurios prezidentu jis tapo, vadinosi labai paprastai: Litl Roko balzamuotojų mokykla. Kasmet ji turėdavo aštuonis tūkstančius dolerių nuostolio. Džonsas nutraukė šio tauraus meno dėstymą, pardavė mokyklos nekilnojamą turtą ir įsteigė Vakarų pusrutulio Biblijos universitetą. Tasai universitetas ne tik neturėjo jokių patalpų — jis nieko nemokė ir visus reikalus puikiausiai tvarkydavo paštu. Jis skirdavo teologijos daktaro laipsnius ir siųsdavo adresatams diplomus įstiklintuose rėmeliuose, už šią paslaugą imdamas viso labo aštuoniasdešimt dolerių.

Savaime suprantama, Džonsas ir sau pasirūpino V. P. B. U. teologijos daktaro laipsnį, kaip sakoma, iš sutaupytų rezervų. Mirus antrajai žmonai, jis vėl ėmė leisti "Minitmeną", tik dabar pasirašinėdamas kaip dvasiškasis tėvas daktaras Dž. D. Džonsas, S. CH. D., T. D.

Be to, jis parašė ir savo lėšomis išleido knygą, kurioje bandė teologiją ir stomatologiją derinti su dailiaisiais menais. Knyga vadinosi "Kristus — ne žydas". Šią savo tezę autorius įrodinėjo remdamasis penkiasdešimties Kristaus paveikslų duomenimis.

Kruopštus jų tyrimas, Džonso nuomone, rodo, kad Kristaus dantys bei žandikauliai anaiptol nėra žydiški.

Pirmieji prisikėlusio "Minitmeno" numeriai buvo tokie pat koktūs skaityti ir bjaurūs pažiūrėti kaip ir ankstesniojo. Bet paskui įvyko stebuklas. Buvusio apgailėtino laikraštpalaikio apimtis nuo keturių puslapių išaugo iki aštuonių, akį traukė maloni išvaizda, skoningai parinktas šriftas ir puikus popierius. Dantų schemas pakeitė gausybė įdomiausių nuotraukų ir skandalingų istorijų iš viso pasaulio.

Visų tų permainų priežastis buvo labai paprasta: Džonsą savo propagandos agentu pasamdė ir jo laikraštį pinigais apipylė ką tik gimęs Tretysis, Hitlerio, reichas. Naujienos, patrauklios nuotraukos, karikatūros ir straipsniai keliavo Džonsui tiesiai iš nacistinės propagandos koncerno Erfurte, Vokietijoje.

Beje, visai gali būti, kad daug ką iš to šlamšto parašiau būtent aš.

Džonsas liko vokiečių propagandos agentu net ir tada, kai JAV įstojo į Antrąjį pasaulinį karą. Jis buvo areštuotas tik 1942 metų liepos mėnesį. Tada jis ir dar dvidešimt septyni panašūs žmogynai buvo apkaltinti dalyvavus:

> *"...sąmoksle prieš Jungtinių Amerikos Valstijų sausumos ir laivyno karių, o taipogi visos liaudies dvasios stiprybę, tikėjimą ir pasitikėjimą valstybės tarnautojais bei demokratine santvarka, kuris buvo vykdomas piktnaudžiaujant žodžio bei spaudos laisve, siekiant ją išnaudoti nusikalstamiems tikslams ir skleisti ydingas pažiūras tikintis, kad šalys, išpažįstančios žodžio bei spaudos laisvę, gali pasirodyti bejėgės vidaus priešų atžvilgiu, ypač apsimetusiųjų karštais savo šalies patriotais; bandymuose sutrukdyti, silpninti ar net sužlugdyti tinkamą demokratinio valdymo formų veiklą prisidengus neva teisinga ir dora kritika; mėginimuose sužlugdyti Jungtinių Amerikos Valstijų sausumos ir laivyno karių, o taipogi visos Amerikos liaudies tikėjimą bei pasitikėjimą Jungtinių Amerikos Valstijų vyriausybe ir tuo pačiu susilpninti jos galią ir padaryti nepajėgia apginti šalį ir jos liaudį*

tiek nuo ginkluotų išorės užpuolikų, tiek ir išdavystės šalies viduje".

Taigi Džonsas buvo nuteistas keturiolika metų kalėti, tačiau išsėdėjo tik aštuonetą. Beje, 1950 metais išėjęs iš kalėjimo Atlantoje jis greitai sužinojo esąs turtingas žmogus. Kadaise jo išrastas balzamas numirėliams balzamuoti viverinas ir medžiaga dirbtiniams dantims gaminti įgijo didžiulį pasisekimą atitinkamoje rinkoje.

1955 metais jis vėl pradėjo leisti savo "Minitmeną".

O praėjus dar penkeriems metams šis veiklus, pagyvenęs, bet judrus septyniasdešimt vienerių metų amžiaus visuomenės veikėjas, puikiausiai apsieinantis be jokio sąžinės ar kaltės jausmo, dvasiškasis tėvas daktaras Lajonelis Dž. D. Džonsas, S. CH. D., T. D., aplankė mane.

Kodėl aš taip smulkiai atpasakojau to žmogaus biografiją?

Ogi todėl, kad būtų galima palyginti mane su tuo nevešėliu ir puspročiu rasistu. Aš juk nesu toks beviltiškas tamsuolis ir, be to, visai ne pusprotis.

Tie, kurių įsakymus vykdžiau kadaise Vokietijoje, buvo tokie pat nemokšos ir nesveiko proto, kaip ir garbusis daktaras Džonsas. Ir aš žinojau šitai.

Bet Viešpatie Aukščiausiasis, aš vis tiek pildžiau jų įsakymus!

KETURIOLIKTAS SKYRIUS

ŽVILGSNIS ŽEMYN NUO LAIPTŲ VIRŠAUS...

DŽONSAS aplankė mane praėjus savaitei po to, kai aptikau savo laiškų dėžutės turinį taip labai pasikeitusį į blogąją pusę.

Iš pradžių mėginau pats jį susirasti. Jis leido savo laikraštpalaikį vos už keleto kvartalų nuo mano palėpės, tad nuėjau tenai ketindamas paprašyti baigti visą tą istoriją.

Deja, tenai jo neradau.

Kai parėjau namo, laiškų dėžutė vėl buvo pilnutėlė. Gavau krūvą laiškų nuo "Baltojo krikščionių minitmeno" skaitytojų. Kone visi lyg susitarę rašė apie tai, kad esu anaiptol ne vienišas, kad visur turiu draugų. Moteris iš Maunt Vernono, Niujorko valstijos, tikino, kad man danguje paruoštas dieviškasis sostas. Vyras iš Norfolko nė kiek neabejojo, kad aš — naujasis Patrikas Henris*. Moteris iš Sent Polo atsiuntė du dolerius mano, jos nuomone, naudingai veiklai paremti. Ji apgailestavo, kad suma tokia maža, ir dievagojosi, kad tai visas jos turtas. Kažkoks žmogus iš Bartlesvilio miestelio Oklahomos valstijoje niekaip negalėjo suprasti, kaip aš dar kenčiu tame Žydojorke ir nepersikeliu kokion nors išties amerikietiškon vietovėn.

O aš vis sukau galvą, kaip tas Džonsas surado mane.

Kraftas irgi tvirtino nieko negalįs suprasti. Bet tai buvo melas. Iš tiesų tai jis anoniminio patrioto vardu brūkštelėjo Džonsui džiugią žinutę apie tai, kad aš gyvas, ir dar pridėjo pageidavimą, kad vieną šio puikaus laikraščio numerį gautų Bernardas O'Hara, priklausantis Amerikos legiono Frensio H. Donovano vardo postui.

**Patrikas Henris* — Virginijos kolonijos seimo narys, aktyvus JAV nepriklausomybės šalininkas. Po to, kai 1775 metais pareiškė, kad tik kolonijų gyventojai gali apdėti jas mokesčiais, Anglijos monarchijos buvo apkaltintas išdavyste. Į tai atsakė šitaip: "Gal tai ir išdavystė, bet ja reikia pasinaudoti". *Vert.*

Kraftas turėjo šiokių tokių planų dėl manęs.

Beje, tuo pačiu metu jis tapė mano portretą. Tapė taip susikaupęs ir įsijautęs į mano dvasinį pasaulį, su tokia meile, simpatija ir užuojauta, kad vargu ar tai būtų buvę įmanoma paaiškinti vien noru apkvailinti patiklų naivuolį.

Kai atvyko Džonsas, aš kaip tik pozavau Kraftui. Jis netyčia apvertė skiediklio butelį, ir aš pravėriau duris, kad greičiau išsivadėtų aitrus jo kvapas.

Nuo laiptų atsklido keistas monotoniškas niūniavimas.

Išėjau į laiptinę ir persisvėręs per turėklus dirstelėjau žemyn į ąžuolu ir gipso lipdiniais išpuoštą progumą įvijų laiptų viduryje. Pamačiau keturių žmonių rankas, ritmingai judančias aukštyn turėklais.

Tai buvo Džonsas su trimis savo draugais.

Keistasis niūniavimas skambėjo ne ištisai, o pakaitomis su rankų judėjimu. Kai liaudavosi judėti rankos, pasigirsdavo dainingas murmesys.

Šitaip skambėjo skaičiavimas ligi dvidešimties, lydimas smarkaus dusulio. Du iš Džonso bičiulių, jo asmens sargybinis ir jo sekretorius, turėjo labai nesveikas širdis. Kad tos senučiukės sukiužusios vargšelės nesumanytų sprogti nuo įtampos, jiedu sustodavo kas keletą žingsnių ir rūpestingai skaičiuodavo iki dvidešimties.

Atsakingas Džonso asmens sargybinio pareigas ėjo toks Augustas Kraptaueris, buvęs Vokietijos-Amerikos fašistų bundo* *Vize-Bundesführer***. Jis turėjo šešiasdešimt trejus metus. Trylika iš jų praleido Atlantos kalėjime ir vos nepasiliko tenai amžinai. Nepaisant šito, jis vis dar stengėsi būti iššaukiamai, kone jaunatviškai patrauklus ir atrodė, lyg būtų nuolat lankęsis pas lavoninės kosmetologą. Didžiausias jo gyvenimo laimėjimas buvo bendras minėtojo bundo ir kukluksklano*** mitingas, kurį jis surengė 1940 metais Niudžersyje. Kaip tik šiame mitinge jis atvirai pareiškė, kad Romos popiežius — smirdantis žydas ir kad žydams užstatyta net penkiolikos milijonų do-

---

**das Bund* (*vok.*) — sąjunga, lyga. *Vert.*

***Vize-Bundesführer* (*vok.*) — sąjungos vicepirmininkas. *Vert.*

****kukluksklanas* (*angl. Ku-Klux-Klan*) — JAV slapta rasistinė teroristinė organizacija, kovojanti prieš negrų lygiateisiškumą, pažangias organizacijas. *Vert.*

lerių vertės Vatikano turto. Į valdžią atėjęs kitas popiežius ir vienuolika metų, praleistų kalėjimo skalbykloje, nesugebėjo nė per nago juodymą pakeisti Augusto Kraptauerio nuomonės.

Džonso sekretorius Patrikas Kilis buvo ekskomunikuotas paulinų* vienuolis. "Tėvas Kilis", kaip jį pagarbiai vadino šeimininkas, turėjo septyniasdešimt trejus metus. Jis buvo alkoholikas. Prieš Antrąjį pasaulinį karą dirbo kapelionu Detroite ginklo brolių klube, kurį, kaip paaiškėjo vėliau, subūrė nacistinės Vokietijos agentai. Pagrindinė klubo narių svajonė ir tikslas buvo iššaudyti visus aliai vieno žydus. Sykį tėvo Kilio pamokslą visą nuo pradžios iki galo užrašė vieno laikraščio korespondentas ir jau kitą rytą paskelbė spaudoje. Šis dvasios ganytojo kreipimasis Dievopi pasirodė toks iškrypėliškai koktus ir kupinas tokio nežmoniško įtūžio ir nepakantumo, kad sukrėtė patį popiežių Pijų XI.

Kilis buvo nedelsiant ekskomunikuotas, o popiežius Pijus XI nusiuntė ilgėliausią laišką Amerikos hierarchijai, kuriame, be kita ko, pareiškė štai ką:

"Nė vienas tikras katalikas tenesusitepa savo tėvynainių žydų persekiojimu. Užsipuldami žydus jie užsipuola visą žmonių giminę".

Kilis, skirtingai nei jo bičiuliai, niekada nesėdėjo kalėjime. Kol aniedu mėgavosi šiltu būstu, švariais patalais ir tvarkingu maitinimu valstybės sąskaita, Kilis apiplyšęs, sustiręs nuo parazitų ir nešvarumų, sužvarbęs ir išbadėjęs šlaistėsi po šalį, pasitaikius progai nusigerdamas iki sąmonės netekimo kokioje nors šlykščioje landynėje. Jis iki šiol būtų murkdęsis ligi ausų purve arba ilsėjęsis kur nors bendrame kape su beglobiais vargetomis, jei Džonsas ir Kraptaueris nebūtų jo suradę ir priglaudę.

Garsusis Kilio pamokslas, beje, pasirodė esąs ne kas kita, kaip gana nevykęs mano satyrinės poemos, perduotos trumposiomis radijo bangomis, atpasakojimas. Be to, naudodamasis man suteikta galimybe įvardinti ir įamžinti savo nuopelnus pasaulinei literatūrai, norėčiau dar pabrėžti, kad ir vicebundesfiurerio Kraptauerio pa-

---

**Paulinai* — vienuolių atsiskyrėlių ordinas, įkurtas XIII amžiaus viduryje Vengrijoje. Pasivadino pagal Antiochijos vyskupo Pauliaus (III amžius) vardą. *Vert.*

reiškimas dėl Vatikano nekilnojamo turto bei paties popiežiaus — visai ne jo paties, o mano išradimas.

Taigi šie žmonės kopė laiptais pas mane, lygiais laiko tarpais murkdami vis tą pačią giesmelę: "Vienas, du, trys, keturi..."

Atokiau, kiek atsilikęs nuo minėtosios trijulės, ėjo kažkas ketvirtas.

Tas ketvirtasis buvo moteris. Mačiau tik jos baltą be jokių žiedų ranką.

Pirmoji turėklu šliaužė Džonso ranka, žaižaruojanti prašmatniais tarsi Bizantijos princo žiedais. Jos puošmenų sąrašas būtų štai toks: du vestuviniai žiedai, safyro žvaigždė, kurią 1940 metais jam padovanojo grupė motinų, Polio Riverio* vardo karingai nusiteikusių nežydų asociacijos narių, onikse inkrustuota deimantinė svastika, 1939 metais padovanota barono Manfredo Freicherio fon Kilingerio, to meto generalinio Vokietijos konsulo San Franciske, ir puikus japonų meno pavyzdys — nefritinis Amerikos erelis sidabro apsode, gautas dovanų iš negro Roberto Vilsono, kitaip dar vadinamo Juoduoju Harlemo Fiureriu, kuris 1942 metais sėdo už grotų kaip japonų šnipas JAV.

Staiga brangenybėmis tviskanti Džonso ranka paleido turėklą. Džonsas nutrepsėjo laiptais žemyn prie moters rikiuotės gale ir kažką jai pasakė — nesupratau ką. Netrukus jis vėl atsidūrė rikiuotės priešakyje — nė kiek nepridusęs, nors ir spėjęs perkopti jau aštuntą dešimtį.

Ir štai jis išdygo priešais mane, rodydamas dvi eiles baltutėlių dantų, sustatytų į gingivatros pagrindą.

— Jūs Kampbelas?— pasiteiravo jis, bemaž lygiai alsuodamas.

— Taip,— atsakiau.

— Aš — daktaras Džonsas. Turiu jums staigmeną.

— Jau mačiau jūsų laikraštį,— tariau.

— Ne, tai ne laikraštis. Šis tas daugiau.

Išsyk po to iš už posūkio išniro dvasiškasis tėvas Kilis ir vicebundesfiureris Kraptaueris — baisiai švogždami ir pakuždomis skaičiuodami iki dvidešimties.

**P o l i s R i v e r i s* — amerikiečių juvelyras, graveris, liejikas, JAV nepriklausomybės karo didvyris. *Vert.*

— Šis tas daugiau?— pakartojau ruošdamasis duoti jam deramą atkirtį, kad jis ir pagalvoti nedrįstų, jog esame su juo vieno šilo paukščiai.

— Moteris, kurią atsivedžiau...— žiojosi sakyti Džonsas.

— Na, kokia čia dar moteris?— paklausiau labai griežtai.

— Tai jūsų žmona,— užbaigė jis.

— Kai ją suradau,— pridūrė kiek patylėjęs,— ji maldavo nieko nesakyti jums apie ją. Ji norėjo pasirodyti jums štai šitaip, ūmai, netikėtai, be jokio perspėjimo.

— Norėjau savo akimis įsitikinti, ar man dar yra vietos tavo gyvenime,— paaiškino Helga.— Jei ne, mudu atsisveikinsim ir aš išvyksiu. Ir niekada daugiau nebemėginsiu drumsti tau ramybės.

PENKIOLIKTAS SKYRIUS

LAIKO MAŠINA...

JEI toji balta be jokių žiedų ranka rikiuotės gale ant turėklų buvo mano Helgos, tai turėjo būti keturiasdešimtmetės moters ranka. Ranka jau nebejaunos moters, be to, šešiolika metų išbuvusios rusų nelaisvėje.

Atrodė tiesiog neįtikėtina, kad Helga vis dar tokia pat nuostabiai graži ir pilna gyvybės.

Jei ji ir nežuvo rusams puolant Krymą, jei ir išvengė visų šliaužiančių, zvimbiančių, kaukiančių, švilpiančių, žlegančių, žvangančių, tratančių, bumbsinčių ir drioksinčių karo žaisliukų prisilytėjimo, kuris gyvybės siūlą nukerpa staiga lyg žirklėmis, tai juk negalėjo išvengti kito marinimo būdo, kuris gyvybę čiulpia ilgai ir iš lėto, tarsi raupai. Ir nebuvo jokio reikalo spėlioti, koks gi tai būdas. Jis gerai visiems žinomas ir ištikdavo visas be išimties moteris, patekusias nelaisvėn rusų fronte. Tokia jau kiekvienos pakankamai išprususios ir belytės šiuolaikinės nacijos kasdienybė kiekviename moderniame kare.

Jei mano Helga ir nežuvo mūšyje, tie, kurie ją sučiupo, juk būtinai buožėmis nuvarė vargšę į vadinamuosius darbo būrius, kitaip tariant, katorgą. Jie būtinai įgrūdo ją į kokią nors raišuojančių, apskretusių, šleivų, žmogišką pavidalą ir bet kokią viltį praradusių belyčių padarų bandą, vieną iš daugelio, klajojančių po bekraštę motinėlę Rusiją, padarė ją darbiniu gyvuliu, mintančiu šakniavaisiais, rankomis išsikastais ledo ir sniegynų sukaustytuose laukuose, pavertė bevarde, bežade ir bedvase būtybe, bukai velkančia jai uždėtą kančių ir pažeminimų naštą.

— Mano žmona?— paklausiau Džonso nustebęs.— Aš netikiu jumis.

— Lengva patikrinti, ar aš melagis, ar ne,— labai maloniai ir taikingai atsakė jis.— Pažvelkite pats.

Kupinas ryžto ir tvirtybės žengiau žemyn.

Ir netrukus išvydau moterį.

Ji šypsojosi man iš apačios pakėlusi smakrą taip, kad galėčiau aiškiai matyti jos bruožus.

Jos plaukai žibėjo sidabro šarma.

Visa kita buvo mano Helgos, ir keisčiausia, tarytum nepaliesta laiko.

Ji stovėjo priešais mane vis tokia pat grakšti ir švytinti, kaip ir mūsų pirmąją naktį po vestuvių.

ŠEŠIOLIKTAS SKYRIUS

GERAI IŠSILAIKIUSI MOTERIS...

MUDU raudojom kaip kūdikiai, vis pastūmėdami vienas kitą laiptais aukštyn, prie mano palėpės.

Eidamas pro dvasiškąjį tėvą Kilį ir vicebundesfiurerį pamačiau, jog Kilis irgi verkia. Kraptaueris stovėjo išsitempęs "ramiai", kariškai atiduodamas pagarbą grynakraujų anglosaksų šeimai. Kiek aukščiau Džonsas, tirpdamas iš laimės savo sukurto stebuklo akivaizdoje, patenkintas trynė žieduotas rankas.

— Mano... Mano žmona,— tariau senam savo bičiuliui Kraftui, kai mudu su Helga pagaliau įžengėme į palėpę. O Kraftas, visomis išgalėmis stengdamasis sulaikyti neklusnias ašaras, nejučia perkando savo kukurūzinės pypkės kandiklį. Jis niekad neverkdavo, tačiau dabar, atrodė, tuoj tuoj prapliups balsu raudoti.

Mums iš paskos suėjo Džonsas, Kraptaueris ir Kilis.

— Kaip atsitiko, kad jūs, o ne kas kitas grąžinate man žmoną?— susijaudinęs kreipiausi į Džonsą.

— Fantastiškiausias sutapimas,— paaiškino jis.— Sykį sužinojau, kad esate gyvas. Lygiai po mėnesio išgirdau, kad ir jūsų žmonelė vis dar gyvuoja. Argi toks sutapimas — ne Dievo pirštas šioj Žemėj?

— Nežinau,— suabejojau.

— Dalis mano laikraščio tiražo platinama Vakarų Vokietijoje. Vienas skaitytojas, aptikęs straipsnį apie jus, atsiuntė man telegramą, teiraudamasis ar aš žinąs, kad jūsų žmona ką tik pabėgo į Vakarų Berlyną,— paaiškino jis.

— O kodėl niekas netelegrafavo m a n ?— nustebęs pasisukau į Helgą.— Mieloji,— tariau jai vokiškai.— Kodėl nepasiuntei jokios žinutės?

— Mudu taip ilgai nesimatėme, aš šitiek metų buvau tau mirusi,— atsakė ji angliškai.— Maniau, jau seniai turi naują gyvenimą, kuriame man nebėra vietos. Nors paslapčia, žinoma, vyliausi, kad tai netiesa...

— Visas mano gyvenimas skirtas tik tau, vien tau,— tariau be galo susijaudinęs.— Niekas kitas nebūtų galėjęs užimti tavo vietos.

— Tiek daug turiu pasakyti, tiek daug apie ką pasikalbėti,— tarė Helga, meiliai glausdamasi prie manęs.

Žiūrėjau į ją užkandęs žadą. Jos oda buvo švelni ir lygi. Ji nepaprastai gražiai atrodė turėdama keturiasdešimt penkerius metus.

Puiki jos išvaizda regėjos dar labiau neįtikėtina po to, kai ji trumpai papasakojo, kaip praleido paskutiniuosius penkiolika metų.

Kryme ji pateko nelaisvėn ir buvo išprievartauta, o paskui prekiniu vagonu kartu su kitais belaisviais nugabenta katorgos darbams į Ukrainą.

— Nušiurusios, dvokiančios, suskretusios kūtvėlos — štai kas mes buvome,— kalbėjo ji.— Mums net nepranešė, kad baigėsi karas. Mūsų kančioms nebuvo nei galo, nei krašto. Nepažymėtos jokiuose sąrašuose tarytum šmėklos klaidžiojom tarp suniokotų, plėnimis paleistų sodybų ir kaimų. Kiekvienam panorėjusiam vos piršteliu pamojus turėdavom atlikti patį juodžiausią ir šlykščiausią darbą...

Ji kiek atšlijo nuo manęs, kad galėtų rankų judesiais papildyti skaudų savo monologą. Aš priėjau prie lango ir, klausydamas karčių jos žodžių, žvelgiau pro apdulkėjusį stiklą į nuogas medžių šakas — be lapijos ir paukščių.

Ant dulkėto lango paviršiaus pirštu buvo išvedžiota svastika, kūjis su pjautuvu ir dryžiai su žvaigždėmis. Prieš keletą savaičių nupiešiau tuos simbolius ginčydamasis su Kraftu dėl patriotizmo. Aš labai nuoširdžiai ir iš viso spėko šūktelėjau "valio" kiekvienam iš tų simbolių, aiškindamas Kraftui, kas yra patriotizmas nacisto, komunisto ir amerikiečio akimis.

— Valio, valio, valio!— šaukiau aš tada.

O Helga vis verpė savo pasakojimo giją ir pindama ją į nytis, dryksančias beprotiškai dundančiose istorijos staklėse, pamažu au-

dė klaikų savo pasakojimą. Po dvejų metų ji pabėgo iš vadinamosios darbo stovyklos, bet jau kitą dieną buvo sučiupta automatais ginkluotų puspročių aziatų su tarnybiniais šunimis.

Trejus metus ją išlaikė kalėjime, o paskui išgabeno į Sibirą, į didžiulę karo belaisvių stovyklą dirbti vertėja raštinėje ir tvarkyti popierius: nors karas buvo jau kadai pasibaigęs, čionai nepabaigiamus kančių kelius tebėjo kokie aštuoni tūkstančiai SS kareivių.

— Išbuvau tenai aštuonetą metų. Visa laimė, leidausi užliūliuojama bukos, protą stingdančios kasdieninių darbų bei rūpesčių rutinos. Turėjome tvarkyti belaisvių sąrašus — rūpestingai išvardintas visas tas apgailėtinas ir paniekintas gyvastis, beprasmiškai smilkstančias už šlykščios spygliuotos vielos. Tie žmonės, kadaise tokie jauni, stiprūs ir grėsmingi, ilgainiui tapo žilais, paliegusiais ir kretančiais klipatomis,— kalbėjo ji.— Vyrai be žmonų, tėvai be vaikų, amatininkai be amato.

Mąstydama apie tuos palūžusius esesininkus, Helga tarytum pati sau uždavė sfinkso mįslę:

— Kas rytą vaikšto keturiomis, vidurdienį dviejomis, o vakare trimis kojomis?

Ir patylėjusi pati atsakė kimiu balsu:

— Žmogus...

O paskui ją repatrijavo — tam tikra prasme, žinoma. Tik grąžino ne į Berlyną, bet Rytų Vokietijon, į Drezdeną. Ten ji turėjo dirbti tabako fabrike, apie kurį pasakojo bene ilgiausiai — su visomis skaudžiomis smulkmenomis. Sykį jai pavyko pasprukti į Rytų Berlyną, o iš ten — ir į Vakarų. O netrukus ji jau skrido lėktuvu pas mane.

— Kas tau apmokėjo kelionę?— pasidomėjau aš.

— Jūsų gerbėjai!— maloniai atsakė už Helgą garbusis Džonsas.— Tik nemanykite, kad esat jiems už tai skolingas. Tie žmonės jums taip dėkingi, kad tikriausiai niekada nepajėgs deramai atsilyginti.

— Už ką?— sutrikau aš.

— Už tai, kad turėjote drąsos kalbėti tiesą karo metu, kai tuo tarpu visi kiti begėdiškai melavo,— labai rimtai atsakė Džonsas.

SEPTYNIOLIKTAS SKYRIUS

AUGUSTAS KARPTAUERIS IŠVYKSTA Į VALHALĄ*...

VICEBUNDESFIURERIS Kraptaueris pats vienas nusileido žemyn atnešti mano Helgos bagažo iš Džonso limuzino. Stebuklingas mudviejų su Helga susitikimas jį gerokai atjaunino ir padarė nepaprastai galantišką. Niekam ir į galvą neatėjo pasidomėti, ką jis sumąstė, kol nepamatėme jo tarpduryje su abiem Helgos lagaminais. Džonsas ir Kilis amo neteko vien pagalvoję, kas bus su vargše išklerusia Kraptauerio širdimi.

Vicebundesfiurerio veidas plieskė raudoniu lyg koks pomidoras.

— Na ir kvailys,— piktai tarė Džonsas.

— Ne, ne, jaučiuosi kaip niekada puikiai,— tarė Kraptaueris, bandydamas šypsotis.

— Kodėl nepaprašei Roberto, kad atneštų?— vis nenurimo Džonsas.

Robertas buvo jo vairuotojas, pasilikęs apačioje, automobilyje. Robertas buvo septyniasdešimt trejų metų negras. Robertas buvo tas pats Robertas Sterlingas Vilsonas — gangsteris, japonų agentas ir Juodasis Harlemo Fiureris.

— Reikėjo pasakyti Robertui, kad atneštų,— neatlyžo Džonsas.— Velniai rautų, juk negalima taip lengvabūdiškai rizikuoti gyvybe.

— Man didelė garbė rizikuoti gyvybe dėl moters, kurios vyras taip ištikimai tarnavo Adolfui Hitleriui, kaip Hovardas Kampbelas,— iškilmingai tarė Kraptaueris.

**Walhala* (*vok.*) — senovės skandinavų mitologijoje — dievo Odino rūmai, mūšyje kritusių karių buveinė. *Vert.*

Ir griuvo negyvas.

Dar bandėm jį gaivinti, tačiau Kraptaueris tysojo paslikas ir visiškai numiręs — atvipusiu žandikauliu ir su visom kitom numirėliškom bjaurastim.

Nulėkiau žemyn, į antrąjį aukštą, kur gyveno daktaras Abraomas Epšteinas su motina. Laimė, radau jį namie. Jis atėjo tuojau pat ir, reikia pasakyti, pasielgė su vargšeliu Kraptaueriu gana storžieviškai, priversdamas jį visų akivaizdoje pademonstruoti, koks jis beviltiškai negyvas.

Kadangi Epšteinas žydas, aš šiek tiek baiminausi, kad Džonsas ir Kilis pasipiktins tuo, kaip jis purto bėdžių Kraptauerį ir skaldo jam antausius. Tačiau tie užkietėję fašistai atrodė nuščiuvę, patiklūs ir bejėgiai lyg du išgąsdinti vaikai.

Vieninteliai žodžiai, kuriuos Džonsas pasakė Epšteinui po to, kai jis paskelbė Kraptauerį galutinai mirusiu, buvo:

— Aš, tarp kitko, dantistas, daktare.

— Nejaugi?— abejingai atrėmė Epšteinas. Jam tai buvo nė motais. Jis nuskubėjo į savo kambarį iškviesti greitosios pagalbos.

Džonsas pridengė Kraptauerį mano antklode iš karo likučių.

— Kodėl dabar, kai jo reikalai ėmė taip sėkmingai klostytis,— pasakė jis apie velionį.

— Kaip suprasti?— paklausiau.

— Jis buvo pradėjęs kurti nedidelį vienminčių sambūrį,— paaiškino Džonsas.— Negausų, ištikimą ir reiklų.

— Kaip jis vadinosi?

— Amerikos Konstitucijos Baltųjų Sūnų Geležinė Kariauna,— Džonso balse skambėjo didi pagarba.— Jis neabejotinai turėjo Dievo dovaną kuo pilkiausius ir niekuo nepasižyminčius vaikėzus suburti į disciplinuotą ir kovinio ryžto kupiną bendriją.— Džonsas liūdnai palingavo galvą.— Jam taip sekėsi dirbti su jaunimu.

— Jis mylėjo jaunimą ir jaunimas mylėjo jį,— pridūrė dvasiškasis tėvas Kilis. Jo skruostais vis dar plūdo ašaros.

— Šiuos žodžius reiktų iškalti paminkliniame akmeny,— tarė Džonsas.— Paprastai jis dirbdavo su jaunuoliais mano rūsyje. Būtumėt matęs, kiek širdies jis įdėjo įrengdamas jį, kaip stengėsi — dėl paprasčiausių berniūkščių iš gatvės, iš kuo įvairiausių šeimų.

— Tai daugiausia paaugliai, kurie be jokio tikslo šlaistydamiesi pakampėmis neabejotinai būtų įsivėlę į bėdą,— pridūrė tėvas Kilis.

— Jis buvo vienas nuoširdžiausių jūsų gerbėjų,— varė toliau Džonsas.

— Nejaugi?— nustebau aš.

— Dar tada, kai kalbėdavot per radiją, jis nepraleisdavo nė vienos jūsų laidos. Atsidūręs kalėjime pirmiausia pats surinko trumpųjų bangų imtuvą, kad galėtų ir toliau jūsų klausytis. Kiekvieną dieną jis tarsi tuopa pūkus barstydavo nakčia girdėtą jūsų išmintį.

— Hm,— numykiau aš.

— Jūs buvot švyturys, ponas Kampbelai,— tarė Džonsas iškilmingai.— Ar bent suvokiate, koks švyturys buvot mums tais juodžiausiais metais?

— Bijau, kad ne,— prisipažinau.

— Kraptaueris vylėsi, kad būsit jo Geležinės Kariaunos idėjinis vadas,— varė toliau Džonsas.

— O aš — kapelionas,— pridūrė dvasiškasis tėvas Kilis.

— Ak! Kas, kas dabar ves paskui save Geležinę Kariauną?— užlaužė rankas Džonsas.— Kas žengs pirmyn pakėlęs nukritusį deglą?

Pasigirdo smarkus beldimas. Atidariau duris. Už jų stovėjo Džonso vairuotojas — raukšlėtas senas negras piktomis pageltusiomis akimis. Jis vilkėjo juodą su baltais apvadais uniformą, sujuostą plačiu karišku diržu, avėjo blizgančiomis juodos odos pušnimis, ant krūtinės turėjo pasikabinęs nikeliuotą švilpuką, o ant galvos užsimaukšlinęs *Luftwaffe** kepurę be kokardos.

Šis žilas garbanotas senas negras anei iš tolo neatrodė panašus į dėdę Tomą. Nors jo eiseną buvo apgadinęs artritas, tačiau jis įžengė kaip įmanydamas tvirtesniu žingsniu, rankų nykščius valdingai užsikišęs už kariško diržo, o smakrą iškėlęs aukštyn. Ir nė nemanė nusivožti kepurės.

— Ar čia viskas tvarkoje?— griežtai pasiteiravo jis.— Kažkodėl užtrukote.

**Luftwaffe* — karinės oro pajėgos (*vok.*). *Vert.*

— Ne visai taip,— atsakė Džonsas.— Mirė Augustas Kraptaueris.

Juodasis Harlemo Fiureris šią liūdną žinią sutiko stoiškai.

— Visi miršta, visi kada nors miršta,— ramiai tarė jis.— Kas perims deglą, kai visi ten iškeliausim?

— Aš ką tik uždaviau tą patį klausimą,— tarė Džonsas. Jis pristatė mane Robertui. Robertas neištiesė man rankos.

— Visko prisiklausiau apie jus, bet niekad negirdėjau jūsų,— lyg kirviu nukirto.

— Na ką gi, ne visiems ir ne visada gali patikti,— tariau taikiai.

— Mes buvome priešingose pusėse,— paaiškino Robertas.

— Suprantu,— atsakiau. Nieko nežinojau apie jį ir man buvo visiškai vis tiek, kokiai pusei jis kada priklausė.

— Buvau spalvotųjų pusėje,— varė jis toliau.— Buvau su japonais.

— Štai kaip?— stengiausi būti mandagus.

— Mums reikėjo jūsų, o jums — mūsų,— oriai tarė jis, matyt, turėdamas omeny Vokietijos ir Japonijos sąjungą Antrajame pasauliniame kare.— Tačiau daugelio dalykų, kuriuos skelbėte, negalėjom pripažinti.

— Gal ir taip,— sutikau nesipriešindamas.

— Sprendžiant iš to, ką pliaukšdavot per radiją, jūs ne kažin kokios nuomonės apie spalvotuosius,— neatlyžo Robertas.

— Nagi, nagi, nagi,— paskubėjo įsikišti Džonsas.— Gana jau, gana. Ar verta mums dabar tarpusavyje pyktis?— tarė jis taikytojo balsu.— Visa, ko reikia — tai telktis ir vienytis!

— Aš tik noriu jam pasakyti tai, ką nuolat ir kitiems kartoju,— jau taikiau prabilo Robertas. — Dvasiškajam tėvui kas rytą kalu žodis žodin tą patį, ką ir jums dabar. Tiekiu jam karštą avižienę per pusryčius ir sakau: “Spalvotieji sykį sukils prisipildę šventosios rūstybės ir užvaldys pasaulį. Baltiesiems tada bus oi riesta!”

— Na gerai jau, gerai, tiek to, Robertai,— kantriai ramino jį Džonsas.

— Pamatysit, spalvotieji turės nuosavą vandenilinę bombą. Ji jau kuriama. Japonai netrukus numes ją. Kiti spalvotieji suteiks jiems tą garbę — pirmiesiems numesti vandenilinę bombą.

— Na, ir kur gi jie ruošiasi ją mesti?— mandagiai paklausiau.
— Greičiausiai į Kiniją,— oriai tarė Robertas.
— Kitiems spalvotiesiems ant galvų?— tariau priekaištingai.
Jis dėbtelėjo į mane kaip į didžiausią nevešėlį.
— O kas jums sakė, kad kinai — spalvotieji?— tarė su neslepiama pašaipa.

AŠTUONIOLIKTAS SKYRIUS

PUIKI ŽYDROJI VERNERIO NOTO VAZA

PAGALIAU mudu su Helga likome vieni.

Jautėmės siaubingai sutrikę.

Būdamas nebejaunas ir šitiek metų išgyvenęs vienui vienas jaučiausi daugiau nei sutrikęs. Klaikiai bijojau savo meilės galių išbandymo. Mano siaubą dar labiau didino nuostabiai jauna Helgos išvaizda, kurią taip stebuklingai jai pavyko išsaugoti.

— Tai... Tai, kaip sakoma, tas pats, kas susipažinti iš naujo,— tariau tyliai. Mudu kalbėjomės vokiškai.

— Taip,— dar tyliau atsakė ji. Priėjusi prie lango ji apžiūrinėjo mano nubraižytus simbolius.— Kuris dabar iš jų tavo, Hovardai?— paklausė Helga.

— Apie ką tu?..— nesupratau aš.

— Kas tau dabar labiau patinka — pjautuvas ir kūjis, svastika ar dryžiai su žvaigždėm?

— Geriau paklausk ko nors apie muziką.

— Ką?

— Geriau paklausk, kokia muzika man dabar labiausiai patinka,— pasakiau jai.— Turiu šiokių tokių minčių apie muziką ir visai jokių — apie politiką.

— Suprantu,— palingavo galva ji.— Na gerai, kokia muzika tau dabar labiausiai patinka?

— "Baltosios Kalėdos",— atsakiau.— Bingo Krosbio "Baltosios Kalėdos".

— Kas, kas?— sumirksėjo Helga.

— Mano mėgstamas kūrinys,— paaiškinau.— Aš jį taip dievinu, kad turiu net dvidešimt šešias plokšteles su jo įrašu.

Helga pasižiūrėjo į mane ničnieko nesuprasdama.

— Ar tikrai?

— Tai... tai mano asmeninis pokštas,— sulemenau.

— Štai kaip!

— Sakau asmeninis... Taip ilgai gyvenau vienui vienas, kad visi tie dalykai tik man vienam ir suprantami. Būtų tiesiog nuostabu, jei kas nors pajėgtų bent žodį suprasti iš to, ką aš sapalioju.

— Aš suprasiu,— švelniai tarė ji.— Duok man šiek tiek laiko. Visai nedaug, tiktai truputėlį — ir aš vėl suprasiu viską aliai vieno žodelio.— Ji gūžtelėjo pečiais.— Juk aš irgi turiu vien man suprantamų juokų.

— Visi asmeniniai tavo ir mano juokai nuo šiolei vėl bus bendri,— tariau.

— Tai nuostabu!

— Vėl atgimė dviejų valstybė.

— O, taip. Sakyk man...

— Klausk ko nori.

— Žinau, kaip mirė tėvas, bet nieko nepavyko sužinoti apie mamą ir Rezę. Ar girdėjai ką nors?

— Ničnieko,— atsakiau.

— Kada paskutinįsyk matei jas?— paklausė Helga.

Vos tik pagalvojęs apie tuos laikus, galėjau pasakyti tiksliai datą, kada paskutinį kartą mačiau Helgos tėvą, motiną ír mažąją sesutę, neprilygstamą svajotoją Rezę Not.

— 1945 metų vasario dvyliktą.

Ir aš papasakojau jai, ką patyriau tą dieną. Spaudė toks šaltis, kad net kaulai braškėjo. Aš pavogiau motociklą, kad galėčiau aplankyti žmonos tėvus — Berlyno policijos šefo Vernerio Noto šeimą.

Verneris Notas gyveno Berlyno priemiestyje, gerokai atokiau nuo bombarduojamų rajonų. Kartu su žmona ir jaunesniąja dukterimi jis gyveno aukšta mūro siena aptvertame baltame name — solidžiame, tvirtame ir didingame tarsi romėnų patricijaus antkapis. Penkerius metus trukęs karas jo nė kiek nepalietė — nebuvo įtrūkęs nė vienas stiklas. Aukšti, gilūs pietiniai jo langai žvelgė į didžiulį sodą, o šiauriniai buvo įrėminę tolumoje plytinčius Berlyno griuvėsius su šen bei ten kyšančiais išlikusiais paminklais.

Vilkėjau uniformą. Ant diržo kabalavo dėklas su mažyčiu revolveriu ir didžiulis juokingas puošnus paradinis durklas. Papras-

tai niekad taip nesirengdavau, nors ir turėjau teisę dėvėti tamsmėlynę su aukso apvadėliais Laisvojo amerikiečių legiono majoro uniformą.

Laisvasis amerikiečių legionas buvo nacių svajonė. Svajonė suformuoti kovinius būrius daugiausia iš karo belaisvių amerikiečių, tokią šaunią, neprilygstamą savanorišką armiją, skirtą kautis išimtinai rusų fronte. Ji privalėjo tapti aukščiausios klasės karo mašina, pavyzdys kitiems, kurios pagrindinė varomoji jėga būtų švelni meilė Vakarų civilizacijai ir begalinis noras apginti pasaulį nuo mongolų ordų.

Kiekvienąkart, kai šį dalinį pavadinu nacių svajone, mane ištinka šizofrenijos priepuolis: juk mintis apie jį pirmiausia kilo man. Aš pats pasiūliau jį sukurti, pats sugalvojau uniformą ir skiriamuosius ženklus, pats parašiau kredo.

Tasai kredo prasidėjo štai tokiais skambiais žodžiais: "Man, kaip ir garbiesiems mano protėviams Amerikoje, didžiausia vertybė buvo, yra ir visuomet bus laisvė..."

Laisvasis amerikiečių legionas kaži kokio pasisekimo neturėjo. Į jį įstojo viso labo trys amerikiečiai belaisviai. Vienas Dievas težino, kas juos ištiko. Įtariu, kad tąsyk, kai lankiausi uošvijoje, buvau vienintelis gyvas to korpuso karys.

Tada, kai užsukau pas Notus, rusai šeimininkavo jau už kokių dvidešimties mylių nuo Berlyno. Taigi nusprendžiau, kad karas, ko gero, jau baigtas ir man pats laikas atsisveikinti su savo tokia sėkminga žvalgo karjera.

Uniformą apsivilkau tik tam, kad galėčiau lengviau išsisukti, jei kam iš vokiečių būtų šovę į galvą sutrukdyti man pasprukt iš Berlyno. Ant mano pavogto motociklo bagažinės pūpsojo ryšulys su civiliniais drabužiais. Pas Notus užsukau nieko blogo negalvodamas. Tiesiog norėjau atsisveikinti ir kad jie galėtų atsisveikinti su manimi. Gerokai nerimavau dėl jų ir krimtausi — juk šiaip ar taip juos mylėjau.

Geležiniai didžiulio balto namo vartai buvo atlapi. Prie jų įsisprendęs į šonus stovėjo Verneris Notas ir stebėjo keleto rusių bei lenkių moterų darbą. Belaisvės tempė iš namo lagaminus, baldus. Vilko juos ir krovė į trejas arkliais pakinkytas vežėčias.

Važnyčiotojai buvo mažučiukai ir geltoni it mongolai — tikriausiai pirmieji rusų kampanijos trofėjai.

Moterų darbą prižiūrėjo vidutinio amžiaus gerokai aptukęs olandas padėvėtu kostiumu.

Sargybą ėjo aukštas prakaulus senis su prancūzų-prūsų karo vienvamzdžiu ant peties. Jo įdubusią krūtinę puošė Geležinis kryžius.

Vilkdama kojas iš namo išsleivojo moteris su nuostabia žydra vaza rankose. Ji avėjo medinėmis klumpėmis, skudurais priraišiotomis taip, kad nesmuktų nuo kojų. Tai buvo bevardė, belytė, nenusakomo amžiaus baidyklė padėrusiomis akimis ir nušalusia nosimi, vietomis skaisčiai balta, o vietomis — tamsiai raudona.

Atrodė, ji tuojau ištėkš vazą ant žemės: buvo taip giliai nugrimzdusi į save, kad galėjo bet kurią akimirką ją paleisti iš rankų.

Tai išvydęs mano uošvis kaipmat paleido gerklę tarsi pjaunamas. Jis šaukėsi Dievo, kad tas bent sykį jo pagailėtų ir atsiųstų nors mažumytį paslankesnę ir sumanesnę būtybę.

Paskui jis išplėšė nešulį iš rankų amo netekusiai moteriai ir apsiašarojęs pakvietė visus pasigrožėti puikia žydrąja vaza, kuri vos neišnyko nuo žemės paviršiaus dėl kai kieno iš čia esančių bukumo, nerangumo ir pasibaisėtino apsileidimo.

Apdriskęs prižiūrėtojas olandas priėjo prie moters ir lygiai tokiu pat balsu ir tais pačiais mostais išrėkė jai į veidą žodis žodin viską, apie ką rypavo mano uošvis. Jį palaikė ir senasis džiūvena karys, įkūnijąs tą jėgą, kuri esant reikalui galėtų sutramdyti netikėlę.

Bet juokingiausia buvo tai, ką nelaimingajai padarė paskui. Jos net nepalietė.

Jai tiesiog buvo atimta garbė tampyti Noto daiktus.

Jai buvo liepta stovėti nuošaly, kai tuo tarpu kiti, nepraradę pasitikėjimo, turėjo teisę liesti visas tas neįkainojamas vertybes. Bausmės tikslas buvo priversti tą būtybę pasijusti visiška kvaiša: dar neseniai jai buvo leista savo rankomis lytėti civilizacijos gėrybes, o ji tą galimybę pravėpsojo.

— Atvažiavau atsisveikinti,— pasakiau Notui.

— Viso labo,— tarė jis.

— Vykstu į frontą,— paaiškinau.

— Štai ten,— tarė jis, ranka rodydamas į rytus.— Visai nebetoli. Galima nukakti per dieną, skainiojant vėdrynus pakelėm.

— Vargu ar dar kada pasimatysim,— pasakiau.

— Na ir kas?— nustebo jis.

— Na ir nieko,— gūžtelėjau pečiais.

— Taigi kad,— palingavo jis galva.— Vis nieko ir nieko.

— Ar galiu sužinoti, kur išvykstate?

— Aš pasilieku šičia,— atsakė jis.— O žmona su dukterimi kraustosi pas mano brolį netoli Kelno.

— Gal galiu kuo padėti?

— Taip,— tarė jis.— Galėtumėt pribaigti Rezės šunį. Jis neištvers kelionės, o man yra visai nereikalingas. Negalėsiu skirti jam tiek dėmesio kaip kad skirdavo Rezė. Nušaukit jį, labai prašau.

— Kur jis?

— Manau, jog kartu su Reze muzikos kambaryje. Nebijokit, Rezė žino, kad taip reikia, su ja rūpesčių nebus.

— Gerai,— atsakiau.

— Kokia puiki uniforma,— pagaliau pagyrė.

— Dėkoju.

— Ar nepasirodysiu įkyrus, jei paklausiu, kokia tai kariuomenės rūšis?

Mat anksčiau niekad tos uniformos nebuvo matęs.

Aš jam viską paaiškinau ir parodžiau emblemą ant durklo rankenos. Sidabrinėje emblemoje ant riešutmedžio rankenos buvo pavaizduotas Jungtinių Amerikos Valstijų aras, dešine koja nusitvėręs svastiką, o kaire smaugiantis gyvatę. Gyvatė simbolizavo, kaip sakoma, tarptautinį žydų komunizmą. Aplink aro galvą švytėjo nei daugiau, nei mažiau, o trylika žvaigždžių, simbolizuojančių trylika pirmųjų Amerikos kolonijų. Emblemos eskizą apmečiau pats, o kad esu ne koks piešėjas, tai žvaigždės man išėjo šešiakampės kaip Dovydo, o ne penkiakampės kaip Jungtinių Amerikos Valstijų vėliavoje. Sidabrakalys, gerokai pakoregavęs erelį, žvaigždes kažkodėl atkūrė lygiai tokias, kaip buvau nupiešęs eskize.

Visai netikėtai tos žvaigždės išjudino manojo uošvio vaizduotę.

— Tai tikriausiai trylika žydų Franklino Ruzvelto kabinete?— pasidomėjo jis.

— Labai juokingai sugalvojot,— tariau šypsodamasis.

— Visi mano, kad vokiečiams stinga humoro jausmo,— patenkintas atsakė jis.

— Vokiečiai — pati mįslingiausia tauta pasaulyje.

— Jūs vienas iš nedaugelio svetimšalių, kurie mus iš tikrųjų supranta,— dar pridūrė.

— Norėčiau tikėti esąs išties vertas tokio komplimento.

— Jums nebuvo lengva jį pelnyti. Jūs uždavėt man širdį vesdamas mano dukterį. Norėjau turėti žentą vokiečių karžygį.

— Labai apgailestauju.

— Bet jūs padarėt ją laimingą.

— Tikiuosi.

— Tai privertė mane tik dar labiau jūsų nekęsti. Kare laimei nėra vietos.

— Labai gaila.

— Užsiplieskiau tokia neapykanta jums, kad ėmiau jus kuo atidžiausiai stebėti ir klausytis jūsų kalbų. Nepraleisdavau nė vienos jūsų laidos.

— Man tai naujiena.

— Niekas negali žinoti visko,— tarė jis rimtai.— Ar bent nujautėt, kad iki pat dabar didžiausias malonumas man būtų buvęs įrodyti, jog esate šnipas, ir savo akimis pamatyti, kaip jus sušaudys?

— Net neįtariau.

— O ar žinot, kodėl man dabar nusispjaut, jūs žvalgas, šnipas ar dar kas nors?— paklausė jis.— Galite pats prisipažinti, ir aš vis tiek su jumis kalbėsiuosi kuo ramiausiai, kaip kad ligi šiol, ir net netrukdysiu jums patyliukais pasprukti į kokią nors ramią vietelę, kur paprastai sprunka šnipai karui pasibaigus. Ar bent nujaučiat, kodėl?

— Nė iš tolo.

— Ogi todėl, kad niekada nebūtumėt galėjęs pasitarnauti mūsų priešams tiek, kiek pasitarnavote mums. Paprasčiausiai vieną gražią dieną suvokiau, kad didžiumą tų išganingų idėjų, kurios leidžia man nė kiek nesigėdyti to, ką jaučiau ir veikiau būdamas nacis, gavau ne iš Hitlerio, ne iš Gebelso ir ne iš Himlerio, o iš jūsų,— Notas paspaudė man ranką.— Jei ne jūs, paprasčiausiai anksčiau ar vėliau būčiau pamanęs, kad vokiečiams protas pasimaišė.

Ūmai jis nusigręžė nuo manęs ir žengė prie moters padėrusiomis akimis, tos, kuri vos nesukūlė vazos. Nenaudėlė, kaip ir dera už prasižengimą nubaustai bukagalvei, niūri stypsojo prie sienos, ten, kur jai buvo liepta.

Verneris Notas ją kiek supurtė, tarytum norėdamas pažadinti tą apgailėtiną ir menkutę joje snaudžiančio proto užuomazgą ir parodė į kitą moterį, kuri atsargiai apkabinusi tarsi širdžiai brangiausią kūdikį nešė klaikų iš ąžuolo raižytą kinišką šunį.

— Matai?— tėviškai tarė Notas bukaprotei. Jis net minties neturėjo jos įžeisti. Tiesiog norėjo padėti jai tapti nuovokesnei, apdairesnei ir naudingesnei.

— Matai?— pakartojo nuoširdžiai sielodamasis ir trokšdamas vien pagelbėti jai.— Štai kaip reikia elgtis su brangiais daiktais!

DEVYNIOLIKTAS SKYRIUS

MAŽOJI REZĖ NOT...

MAŽĄJĄ Rezę Not ir jos šunelį tikrai radau muzikos kambaryje. Rezei tada buvo dešimt metų. Ji kiūtojo susirietusi į kamuoliuką fotelyje prie lango. Prieš jos akis plytėjo ne Berlyno griuvėsiai, bet aukšta siena aptvertas puikus sodas, šerkšno išbalinti nuostabūs jo šakų nėriniai.

Namo jau kadai niekas nekūreno. Rezė mūvėjo storas vilnones kojines, vilkėjo paltą, o kaklą buvo apsimuturiavusi vilnone šerpe. Šalia stovėjo nedidelis lagaminėlis. Rezė laukė pasiruošusi kelionėn.

Pirštines ji buvo tvarkingai pasidėjusi ant ranktūrio. Ji nusimovė pirštines, kad galėtų plikomis rankomis glostyti šuniuką, gulintį jai ant kelių. Tai buvo taksas, nuo kariško davinio praradęs kone visą vilną ir siaubingai išpūstas vandenligės.

Jis atrodė panašus į priešistorinę amfibiją. Rezei glostant rudos jo akutės stačiai aptemdavo nuo patirtos ekstazės. Rodėsi, kiekviena jo ląstelė šlyja ton pusėn, kurlink Rezė braukia pirštų galais per jo pusplikę odą.

Negaliu pasakyti, kad gerai pažinojau Rezę. Sykį, dar karo pradžioje, vos pramokusi kalbėti ji pašiurpino mane pavadinusi amerikiečių šnipu. Nuo tada stengdavausi kuo mažiau painiotis po akių šiam protingam ir įžvalgiam vaikui. Įžengęs į muzikos kambarį apstulbau — kasmet ji darėsi vis panašesnė į manąją Helgą.

— Reze...— tariau nedrąsiai.

Ji net nežvilgtelėjo į mane.

— Žinau, kad laikas nudobti šunį,— pasakė paprastai.

— Visai nenoriu šito daryti.

— Jūs tai padarysite pats, ar paprašysite ko nors kito?

— Tavo tėvas prašė manęs tai padaryti.

Ji atsisukusi nuvėrė mane ilgu žvilgsniu.

— Tai jūs dabar karys?— paklausė ji.

— Taip,— atsakiau.

— Apsivilkot uniformą tiktai tam, kad užmuštumėt šunį?

— Išeinu į frontą. Užsukau atsisveikinti.

— Kurį frontą?

— Rusų.

— Jūs žūsite,— nusprendė ji.

— Gal žūsiu, o gal ir ne,— suabejojau.

— Visi, kas dar nežuvo, greitai žus,— pareiškė ji. Iš visko sprendžiant, ši skaudi tiesa jos nė kiek nebaugino.

— Ne visi,— paprieštaravau.

— Aš tai tikrai,— tarė ji.

— Manau, kad ne,— tariau.— Pamatysi, viskas bus gerai.

— Tikriausiai visai nebaisu mirti. Tiesiog vieną gražią dieną manęs nebeliks, ir tiek,— ji nustūmė šunį nuo kelių. Tasai šleptelėjo bejėgis, storas kaip kindziukas.

— Imkite jį. Niekada jo nemylėjau, nebent tik gailėdavau.

Paėmiau šunį ant rankų.

— Jam geriau mirti,— pasakė dalykiškai.

— Tikriausiai tu teisi.

— Man irgi geriau mirti,— pridūrė.

— Na, kam gi šitaip...

— Norit, aš jums kai ką pasakysiu?

— Sakyk.

— Kadangi niekas iš mūsų vis tiek neliks gyvas, ko gero, galiu prisipažinti, kad myliu jus.

— Labai smagu tai girdėti.

— Myliu jus iš tikrųjų,— tarė rimtai.— Kai Helga dar buvo gyva ir judu čia atvažiuodavot, visada pavydėdavau jai. O kai ji žuvo, ėmiau svajoti, kad užaugusi ištekėsiu už jūsų ir tapsiu žymi aktorė, o jūs rašysit man pjeses.

— Man būtų didelė garbė.

— Bet tai neturi jokios reikšmės. Niekas neturi jokios reikšmės. Eikite ir nušaukite šunį.

Aš nusilenkiau jai ir išėjau pasiėmęs šunį. Išėjau į sodą, padėjau nelaimingą gyvulį ant sniego ir išsitraukiau savo mažučiuką revolverį.

Mano veiksmus stebėjo trys žmonės. Vienas — Rezė prie muzikos kambario lango. Kitas — senasis džiūsna karys, saugantis belaisves ruses ir lenkes.

Trečiasis žmogus buvo mano uošvė Eva Not, stovėjusi prie lango antrame aukšte. Ji, panašiai kaip Rezės šunelis, ištino nuo kariško maisto. Vargšė moteris, išsipūtusi lyg statinė, stovėjo tarsi sargybinis po komandos "ramiai", tarytum šunies egzekucija būtų buvusi nepaprastai svarbi, reikšminga apeiga.

Šoviau taikydamas į pakaušį. Nuaidėjo negarsus trumpas pokštelėjimas, tarsi metalinis pistoleto su duslintuvu spjūvis.

Šunelis nusibaigė net nekrustelėjęs.

Priėjo senasis sudžiūvėlis karys. Matyt, genamas profesinio susidomėjimo, jis ketino pasižiūrėti, kokio dydžio skylutę taikinyje gali palikti toks miniatiūrinis revolveriukas. Jis koja atvertė šunį, surado gilzę ir prisikišęs ją prie akių, pagarbiai kažką sumurmėjo, tarytum būčiau padaręs ką nors įdomaus ar pamokomo. Ir ėmė porinti apie visokiausias žaizdas, kokias tiktai buvo matęs ar apie kokias girdėjęs, žodžiu, apie visokio dydžio skyles, kulkų pramuštas kažkada gyvuose kūnuose.

— Ar užkasite jį?— paklausė.

— Manau, būtų geriau.

— Jei neužkasit, kas nors suės.

DVIDEŠIMTAS SKYRIUS

"BERLYNO KORIKĄ PAKORĖ MOTERYS..."

TIK visai neseniai, gal kokiais 1958 ar 1959 metais, sužinojau, kaip baigė dienas mano uošvis. Buvau girdėjęs, kad jo nebėra gyvo — privatus seklys, kurį pasamdžiau ieškoti Helgos, pranešė, kad Verneris Notas žuvęs.

Tačiau smulkiau apie tai sužinojau atsitiktinai, Grynvič Vilidžo kirpykloje. Laukdamas savo eilės varčiau žurnalą moterims ir susižavėjęs mąsčiau, kokios tai nuostabios būtybės. Straipsnis, reklamuojamas žurnalo viršelyje, vadinosi "Berlyno koriką pakorė moterys". Nė nemaniau, kad ten parašyta apie mano uošvį. Juk jis nė iš tolo nebuvo korikas. Taigi atsiverčiau nurodytą puslapį.

Gana ilgai žiūrėjau į patamsėjusią nuotrauką, vaizduojančią ant obels kabantį Vernerį Notą, net neįtardamas, kas tas žmogus. Žvelgiau į egzekucijos dalyvių veidus. Daugiausia tai buvo moterys. Jos atrodė klaikiai — tarsi dryžuoti maišai.

Ir aš šiaip sau, smagumo dėlei, ėmiau skaičiuoti, kiek sykių sumeluota žurnalo viršelyje. Pirmiausia, tos moterys Noto nekorė. Tai padarė trys perkarę driskiai. Antra, moterys šioje nuotraukoje buvo tikros baidyklės, o viršelyje puikavosi rinktinės gražuolės. Be to, jų krūtinės pūpsojo tarsi moliūgai, strėnos buvo smagiai išriestos, lyg gerai prižiūrimų žirgų, o skarmalai sukurpti iš meniškai sudraskytų Šaparelio firmos vakarinių suknelių. O moterys žurnalo viduje turėjo tiek patrauklumo, kiek pašvinkusios silkės, suvyniotos į dryžuotus čiužinių užvalkalus.

Dar nepradėjęs skaityti, ėmiau su pasibaisėjimu pamažu atpažinti už pakaruoklio boluojančius griuvėsius. Tenai tarytum žandikaulis su pusiau išmuštais dantimis šmėksojo tai, kas buvo likę iš Vernerio Noto namo, kuriame pavyzdinga Vokietijos piliete užau-

go manoji Helga ir kuriame tariau amžinai sudie dešimtmetei nihilistei, vardu Rezė.

Paskui perskaičiau tekstą.

Jį parašė žmogus, pavarde Janas Vestleikas. Ir, reikia pasakyti, padarė tai neblogai. Tasai Vestleikas buvo anglas, karo belaisvis, savo akimis regėjęs Noto egzekuciją netrukus po to, kai buvo išlaisvintas rusų. Jis ir nufotografavo pakaruoklį.

Anot to Vestleiko, Notą ant jo paties sodo obels pakorusios belaisvės, atvarytos į Vokietiją darbams daugiausia iš Rusijos ir Lenkijos ir laikomos kažkur netoliese. Beje, Vestleikas nė sykio nepavadino mano uošvio Berlyno koriku.

Gerai paplušėjęs Vestleikas vis dėlto išsiaiškino, ką iš tikrųjų veikė Verneris Notas ir nusprendė, kad jo būta nei geresnio, nei blogesnio negu bet kurio didelio miesto policijos šefo.

"Teroras ir kankinimai buvo tam tikrų, specialių policijos atmainų sritis,— rašė Vestleikas.— Vernerio Noto žinioje buvo vien tai, kas susiję su tvarkos ir teisėtumo palaikymu kiekviename kiek didesniame mieste. Pajėgos, kurioms jis vadovavo, kariavo tik su girtuokliais, žmogžudžiais, vagimis, prostitutėmis, plėšikais, prievartautojais ir kitais ramybės drumstėjais ir darė visa, kas įmanoma, kad mieste galėtų normaliai važinėti transportas.

Svarbiausias Noto nusikaltimas buvo tas, kad asmenis, įtariamus padarius kokius nors nusikaltimus, jis perduodavo teisėtvarkos sistemai, išties beprotiškai ir kruvinai mėsmalei.

Notas kiek įmanydamas stengėsi atsijoti kaltus nuo nekaltųjų, pasitelkdamas naujausius policijos darbe taikomus metodus, tačiau tie, kuriems jis paskui perduodavo sulaikytuosius, šio skirtumo anaiptol nelaikė tokiu jau svarbiu, kiekvieną areštuotąjį iš esmės laikydami nusikaltėliu nepriklausomai nuo to, ar jis nuteistas ar ne. Taigi bemaž visi kaliniai buvo žeminami, trempiami ir vėliau naikinami".

Toliau Vestleikas dėstė, kad Notą pakorusios vergės nežinojo, kas jis toks, tiktai nujautė, kad jis svarbus paukštis. Jos jį pakorusios esą todėl, kad norėjusios patirti malonumą nugalabydamos kokį stambų šulą.

Anot Vestleiko, rusų artilerijai sugriovus Noto namą, jis pasilikęs gyventi griuvėsiuose, viename iš galinių kambarių. Apžiūrė-

jęs tą kambarį Vestleikas aptiko jame stalą, lovą ir žvakidę. Ant stalo stovėjo įrėmintos Helgos, Rezės ir žmonos nuotraukos.

Vestleikas ten rado ir knygą — vokišką Marko Aurelijaus “Meditacijų” vertimą.

Niekaip negalėjau suprasti, kodėl toksai palaikis žurnaliūkštis pasišovė pirkti tokią puikią medžiagą. Aišku viena — redakcija neabejojo, kad skaitytojams patiks pats korimo aprašymas.

Mano uošvis buvo pastatytas ant žemos, vos keturių colių aukščio kėdutės kojoms pasidėti. Virvė buvo apsukta aplink jo kaklą ir tvirtai pririšta prie obels šakos. Paskui kėdutę išdaužė jam iš po kojų, ir jis strakaliojo aukštyn žemyn, kol uždusо.

Smagu, ar ne?

Šitaip jį korė devynis kartus. Aštuonis iš jų jis vis atsigaudavo.

Tiktai po aštunto korimo mano uošvis prarado paskutinius orumo bei ištvermės trupinius. Tiktai po aštunto korimo jis ėmė elgtis kaip žiauriai kankinamas vaikas.

“Už šitą spektaklį,— rašė Vestleikas,— jam buvo suteikta tai, ko jis troško labiausiai už viską pasaulyje. Jam buvo padovanota mirtis. Mirties akimirką jį ištiko erekcija, ir jo kojos tabalavo basos”.

Aš perverčiau puslapį, norėdamas pasižiūrėti, ar nėra ko nors daugiau. Tenai, žinoma, buvo šis tas, tačiau nė kiek nesusiję su straipsniu. Tenai išsižergusi per visą puslapį stypsojo apveidi bobikė pamaiviškai iškištu liežuviu.

Tuo metu mane pašaukė kirpėjas, purtydamas kito žmogaus plaukus nuo skepetos, kuria ruošėsi aprišti mano kaklą.

— Sekantis,— tarė jis.

DVIDEŠIMT PIRMAS SKYRIUS

MANO GERIAUSIAS DRAUGAS

JAU minėjau, kad motociklas, kuriuo atvažiavau pas Vernerį Notą, buvo vogtas. Dabar norėčiau tai plačiau paaiškinti.

Iš esmės aš jo lyg ir nevogiau, o tiesiog pasiskolinau visam laikui iš Heinco Šildknechto. Su juo žaisdavome vienoje poroje tenisą, be to, jis buvo mano artimiausias bičiulis Vokietijoje.

Mudu dažnai nueidavom kur nors išgerti arba kalbėdavomės ligi išnaktų, ypač kai abu netekome žmonų.

— Jaučiu, kad galėčiau tau iškloti viską, viską ligi pačių širdies gelmių,— pasakė jis man vieną vakarą jau baigiantis karui.

— Ir aš jaučiu tą patį tau, Heincai,— tariau.

— Viskas, ką turiu — tavo.

— Ir viskas, ką aš turiu — tavo, Heincai.

O turėjome mudu tada tikrai nedaug.

Abu šlaistėmės be pastogės. Mūsų nekilnojamasis turtas, baldai ir kitas geras pavirto plėnimis. Dar turėjau laikrodį, rašomąją mašinėlę ir dviratį, o Heincas jau seniai savo laikrodį, rašomąją mašinėlę ir net vestuvinį žiedą buvo išmainęs juodojoje rinkoje į cigaretes. Visa, kas jam liko šioje ašarų pakalnėje, be drabužių ir be mano bičiulystės, buvo motociklas.

— Jei kas nors nutiktų motociklui — aš elgeta,— tarė jis man ir apsidairęs, ar kas nesiklauso, pridūrė:— Eikš, pasakysiu tau šį tą baisaus.

— Geriau jau nesakyk, jeigu nenori.

— Noriu,— linktelėjo galva jis.— Tau galiu pasisakyti. Ketinu prisipažinti vieną siaubingą dalyką.

Paprastai mudu ką nors gurkšnodavom ir šnekučiuodavomės bunkeryje netoli bendrabučio, į kurį ateidavom nakvoti. Jį pastatė

visai neseniai Berlynui ginti. Pastatė vergai. Bet dar neįrengė, todėl bunkeris dar neturėjo įgulos. Rusai buvo dar ganėtinai toli.

Taigi sykį mudu su Heincu sėdėjome ten su buteliu ir žvake, ir jis, būdamas siaubingai girtas, pasakė man išties baisų dalyką.

— Hovardai, klausyk, aš savo motociklą myliu labiau nei žmoną!

— Geidžiu būti tau tikras draugas,— tariau jam.— Ir trokštu tikėti kiekvienu tavo žodžiu, Heincai. Bet tuo, ką tu dabar šneki, atsisakau tikėti. Ir užmirškim, ką čia pripliauškei, nes tai netiesa.

— Ne,— prieštaravo jis.— Dabar toksai momentas, viena iš tų akimirkų, kai sakoma gryniausia teisybė. Paprastai visi visada kalba netiesą, bet aš dabar tikrai nemeluoju. Dievaži. Jei tu man draugas, o aš tikiu, kad toks esi, pagerbk savo draugą, tikėdamas tuo, ką sako tau draugas tokiu metu, kai sakoma tiesa.

— Gerai,— tariau.

Jo skruostais paplūdo ašaros.

— Aš pardaviau jos brangenybes, jos mėgstamus baldus, o sykį net jos korteles mėsai — ir viską išleidau cigaretėms.

— Visiems pasitaiko padaryti ką nors tokio, dėl ko paskui būna gėda.

— Net nemečiau rūkyti dėl jos,— tarė Heincas.

— Visi turime žalingų įpročių.

— Kai bomba, pataikiusi į mūsų butą, užmušė ją, man liko tiktai motociklas,— raudojo jis.— Juodojoj rinkoj man už jį siūlė keturis tūkstančius cigarečių!

— Žinau,— tariau jam. Prisigėręs jis visuomet kartodavo tą patį.

— Ir aš tučtuojau lioviausi rūkyti, nes branginau savo motociklą.

— Visi mes ko nors įsikimbame,— tariau.

— Ir vis ne į tai, į ką reiktų, vis per vėlai. Pasakysiu tik vieną dalyką, vienintelį, kuriuo aš dar tikiu.

— Sakyk.

— Visi žmonės — pamišėliai. Kiekvienas iš jų gali bet kada bet ką padaryti, ir tepadeda Dievas tam, kuris ryšis ieškoti žmonių elgesio priežasčių.

O dėl Heinco žmonos, tai galiu pasakyti, kad gana menkai ją pažinojau, nors matydavomės dažnokai. Ji nuolatos maldavo liežuviu, ir tai labai trukdė ją geriau pažinti. O tema būdavo vis ta pati: veržlūs, veiklūs, ryžtingi, ne pirštu penimi asmenys, nepraleidžiantys patogių progų ir, priešingai nei jos vyras, visų gerbiami, solidūs ir tekte aptekę pinigais.

— Jaunasis Kurtas Ernestas!— šūkčiodavo jinai.— Vos dvidešimt šešerių, o jau SS pulkininkas! O jo brolis Heinrichas — ne daugiau kaip trisdešimt ketverių, o vadovauja — pamanykit, net aštuoniolikai tūkstančių užsieniečių darbininkų, ir visi stato prieštankinius įtvirtinimus! Sako, Heinrichas rimčiausias prieštankinės gynybos specialistas visame pasaulyje, o juk aš visada su juo šokdavau!

Taip ji šnekėdavo ir šnekėdavo — nesustodama, be paliovos, be galo, be krašto, o bėdžius Heincas smilkdavo nuošaly, galutinai baigdamas prarūkyti savo vargšes smegenis.

Tik dėl šios moters tauškalų aš pasidariau kurčias bet kokioms istorijoms apie sėkmę.

Be to, tie žmonės, kuriuos ji laikė laimės kūdikiais, gimusiais klestėti šiame naujame, žvaliame smarkuolių pasaulyje, galų gale pagarsėdavo ir būdavo vertinami vien kaip griovimo, vergovės ir mirties specialistai. O šiose srityse besidarbuojančių aš nelinkęs laikyti nei laimės kūdikiais, nei gimusiais klestėti.

Karui ritantis į pabaigą mudu su Heincu jau nebegalėdavom ramiai išgerti ir pasišnekėti savo bunkeryje. Jį užėmė aštuoniasdešimt aštuonių colių pabūklas ir jį aptarnaujanti brigada — visai jauni kokių penkiolikos šešiolikos metų berniukai. Velionei Heinco žmonai tai būtų buvusi dar viena puiki istorija apie nepaprastą sėkmę: tokie jaunučiai, dar vaikai, o jau vilki tikrą uniformą ir turi nuosavą, ligi viršaus ginklų prikrautą mirtininkų bunkerį!

Taigi mudu su Heincu gerdavom ir šnekučiuodavomės ten pat, kur ir nakvodavome — manieže, kimšte prikimštame valstybės tarnautojų, likusių be pastogės. Jie čia miegodavo pasitiesę šiaudinius čiužinius. Mudu slėpdavome savo butelį, nes visai nenorėdavom su kuo nors jį dalintis.

— Heincai,— tariau jam kartą naktį.— Sakyk, ar tu išties tikras draugas?

Jis baisiai įsižeidė:

— Kodėl manęs šito klausi?

— Norėčiau paprašyti tavęs labai didelės paslaugos, bet nedrįstu.

— Tu privalai! Ir nekalbėk šitaip!— užsiplieskė jis.

— Paskolink man motociklą, kad galėčiau ryt aplankyti žmonos gimines,— pasakiau tyliai.

Jis nė kiek nedvejojo ir net nemirktelėjo.

— Žinoma, imk!— tarė tvirtai.

Kitą rytą aš paėmiau tą motociklą.

Ir mudu išvažiavom drauge — Heincas mano dviračiu, o aš jo motociklu.

Numygau starterį, įjungiau bėgį ir... nubirbiau tolyn, palikęs geriausią savo draugą besišypsantį aitrių melsvų dūmų debesyje.

Žodžiu, nuvariau pirmyn — tarrrk, tarrrk, ko-dėl-dėl-dėl, ko-dėl-dėl-dėl, vzzzzkastaip-taip-taip bjaaaaurrrruuuuuu?!

Ir jis daugiau niekada nebeišvydo nei savo motociklo, nei geriausio draugo.

Aš kreipiausi į karo nusikaltimų tyrimo institutą Haifoje, prašydamas ką nors sučiuopti apie Heincą, nors jis ir nebuvo pripažintas karo nusikaltėliu. Netrukus institutas pradžiugino mane žinia, kad Heincas šiuo metu sveikas kaip ridikas ir gyvena Airijoje. Jis eina barono Ulricho Verterio fon Švefeldo turtų valdytojo pareigas: mat tasai fon Švefeldas po karo nusipirko ten didžiulį dvarą.

Be to, institutas pranešė, kad Heincas davė parodymus byloje dėl Hitlerio mirties, nes atsitiktinai atsidūrė Hitlerio slėptuvėje tuo metu, kai benzinu apipiltas kūnas jau degė, tačiau jį dar buvo galima atpažinti.

Taigi siunčiu tau linkėjimus, Heincai, jei tik tu juos perskaitysi.

Mylėjau tave, žinoma, kiek esu pajėgus išvis ką nors mylėti.

Tu, kaip matau, irgi geras diegas!

Ką gi veikei, dranguži, toje Hitlerio buveinėj? Gal ieškojai geriausio savo draugo? O gal motociklo?

DVIDEŠIMT ANTRAS SKYRIUS

SENO LAGAMINO TURINYS...

— KLAUSYK,— tariau aš tąsyk savo Helgai Grynvič Vildže, susakęs visa, ką žinojau apie jos motiną, tėvą ir sesutę.— Ši palėpė negali būti meilės lizdeliu net vieną naktį. Paimkime taksi, nuvažiuokim į kokį nors viešbutį, o rytoj, išmetę lauk visą šį šlamštą, nusipirkime naujus baldus ir kitką. O paskui pasiieškosime išvis malonesnės vietos gyventi.

— Aš be galo laiminga ir šičia,— atsakė ji.

— Rytoj susirasim lygiai tokią pat lovą kaip mūsų senoji — dviejų mylių ilgio, trijų pločio ir su galvūgaliu, panašiu į saulėlydį Italijoje. Pameni, o Viešpatie, ar pameni?

— Taip,— atsakė ji.

— Ši naktis — viešbutyje,— tariau,— o kita — tokioje lovoje, kaip buvo mūsų.

— Ar tuojau pat važiuojam?— paklausė ji.

— Kaip liepsi,— atsakiau.

— Ar galiu pirmiausia parodyti lauktuves?— paklausė ji.

— Lauktuves?

— Taip, lauktuves tau.

— Tu mano lauktuvė,— pasakiau.— Ar galiu ko nors daugiau norėti?

— Ko gero, neliksi abejingas ir joms,— tarė ji, spragteldama lagamino užraktus.— Manau, kad neliksi,— pridūrė, atidarydama dangtį ir rodydama vidų, pilnut pilnutėlį rankraščių. Cha! Jos lauktuvės buvo mano raštai, pilnas jų rinkinys — kone kiekvienas kadaise širdimi išjaustas ir iškentėtas mano žodis, parašytas ano, pirmykščio Hovardo V. Kampbelo jaunesniojo. Čia buvo ir eilėraščiai, ir pjesės, ir apsakymai, ir laiškai, ir viena dar nespausdinta kny-

ga — žodžiu, visut visutėlis džiugaus, laisvo ir labai jauno žmogaus širdies karštis.

— Kaip keistai jaučiuosi,— pasakiau sutrikęs.

— Gal man nereikėjo jų čionai vežti?

— Ir pats nežinau. Tie popieriaus lakštai kažkada buvau aš,— tariau paimdamas į rankas rankraštį keistu pavadinimu "Monogamo Kazanovos memuarai".— Šitą išvis reikėjo sudeginti.

— O aš verčiau sutikčiau, kad sudegintų mano dešinę ranką.

Padėjęs į šalį rankraštį, paėmiau pluoštą eilėraščių.

— Įdomu, ką galėjo pasakyti apie gyvenimą anas be galo jaunas nepažįstamasis?— pasidomėjau ir perskaičiau garsiai kadaise vokiškai parašytas savo paties eiles:

Kühl und hell der Sonnenaufgang,
leis und süss Glocke Klang.
Ein Mägdlein hold, Krug in der Hand,
sitzt an des tiefen Brunnens Rand.

Išvertus jos skambėtų maždaug taip:

Saulėtekis tyras, vaiskus,
Tolumoj švelniai gaudžia varpai,
Mergaitės rankoje ąsotis
Ties šuliniu rymo liūdnai.

Perskaičiau garsiai šį, paskui dar vieną eilėraštį. Buvau (ir likau) gana prastas poetas, todėl cituoju čia tas eiles visai ne norėdamas pasipuikuoti. Antrasis eilėraštis, kurį perskaičiau, jei neklystu, buvo priešpaskutinis iš visų mano parašytų. Sukūriau jį 1937 metais ir pavadinau "*Gedauken über unseren Abstand von Zeitgeschehen*", o išvertus — "Apmąstymai apie buvimą nuošaly to, kas dedasi aplinkui". Jis skambėjo šitaip:

Eine mächtige Dampfwalze naht
und schwärzt der Sonne Pfad,
rollt über geduckte Menschen dahin,
will keiner ihr entfliehn.

Mein Lieb und ich schaun starren Blickes
das Rästel dieses Blutgeschickes.
"Kommt mit herab", die Menscheit schreit,
"Die Walze ist die Geschichte der Zeit!"
Mein Lieb und ich gehn auf die Flucht,
wo keine Dampfwalze uns sucht,
und leben auf den Bergeshöhen,
getrennt vom schwarzen Zeitgeshehen.
Sollen wir bleiben mit den andern zu sterben?
Doch nein, wir zwei wollen nicht verderben!
Nun ist's vorbei!— Wir sehn mit Erbleichen
die Opfer der Walze, verfaulte Leichen.

O išvertus maždaug taip:

Štai griaudžia, dunda plentvolė baisi
užgoždama saulės šviesą.
Priešais ją klupdami žmonės krinta kniūbsti,
į dangų rankas jie vien tiesia.
Mes apstulbę abu — aš ir mano miela —
ilgai stebim tą klaikią misteriją.
"Gulkit, gulkit greičiau!"— šaukia žmonės visi.—
"Mašina ši grėsminga — istorija!"
Bet mes bėgam abu
link aukštųjų kalnų,
į viršūnę pabandom įkopti.
Žemai lieka visi,
ir pabaisa klaiki
nevalios iš čia mūsų pagrobti...
O gal turėjom likt ir mirti?
Bet mūsų protas šito nesuvokia:
nuo aukšto kalno daug lengviau patirti,
kaip bjauriai ten, žemai, lavonai dvokia.

— Kaip visa tai atsidūrė pas tave?— paklausiau Helgos.

— Vos atvykusi į Vakarų Berlyną, nuėjau į teatrą — pasižiūrėti, ar jis išliko, ar išliko kas nors iš pažįstamų, ar girdėjo ką nors apie tave.

Jai nereikėjo nė sakyti, apie kokį teatrą ji kalba. Žinoma, ji kalbėjo apie nedidelį Berlyno teatrą, kuris statydavo mano pjeses ir kuriame Helga dažnai vaidindavo pagrindinius vaidmenis.

— Žinau, kad jis išsilaikė ligi pat karo pabaigos,— tariau.— Ar jis dar gyvuoja?

— Taip,— atsakė Helga.— Bet kai pasiteiravau apie tave, niekas nieko negalėjo pasakyti. Tik kai papasakojau, kas tu kadaise buvai tam teatrui, kažkas prisiminė palėpėje matęs lagaminą su tavo pavarde.

Aš švelniai paglosčiau rankraščius.

— Ir jame buvo štai kas,— pasakiau. Dabar prisiminiau tą lagaminą. Prisiminiau, kaip uždariau jį karo pradžioje ir dar pagalvojau, kad tai karstas, kuriame palaidotas jaunas ir žavus žmogus, koks aš jau niekada nebūsiu.

— Ar turi jų kopijas?

— Ničvienos,— atsakiau.

— Tu neberašai daugiau?

— Man nenutiko nieko, apie ką norėčiau papasakoti.

— Po viso to, ką tu pamatei ir patyrei, brangusis?

— Kaip tik dėl to, ką pamačiau ir patyriau, nebegaliu nieko dorai pasakyti. Nebemoku būti suprantamas. Į civilizuotą pasaulį kreipiuosi bambėdamas painius beprasmiškus užkeikimus, ir jis, ko gero, atsako man tuo pačiu.

— Buvo dar vienas eilėraštis, antakių pieštuku parašytas vidinėje lagamino dangčio pusėje.

— Nejaugi?

Ir ji padeklamavo man štai ką:

Hier liegt Howard Campbells Geist geborgen,
frei von des Körpers quälenden Sorgen.
Sein leerer Leib durchstreift die Welt,
und kargen Lohn dafür erhält.
Triffst du die beiden getrennt allerwärts
verbrenn den Leib, doch schone dies, sein Herz.

Išvertus jis skambėtų maždaug taip:

Čia rasit Hovardo Kampbelo prasmę,
Nuo vargano kūno atskirtą jo esmę.
Bedvasis jo lukštas po pasaulį šlaistos
Vien kūnui patinkamo ieškodamas maisto.
Jei kūnas tos tavo esmės daugiau nesutiks,
Sudeginkit kūną, bet širdis tepaliks.

Pasigirdo beldimas į duris.

Tai beldė Džordžas Kraftas, ir aš jį įleidau.

Kraftas atrodė baisiausiai sunerimęs, nes kažkur dingo jo mėgstama kukurūzinė pypkė. Pirmąsyk mačiau jį be tos pypkės ir pirmąsyk jis parodė, kaip labai tas daiktas jam reikalingas paprasčiausiai pusiausvyrai palaikyti. Buvo taip nusiminęs, kad vos neverkė.

— Kažkas ją paėmė arba kur nors nukišo... Galva neišneša, kam jos galėjo prireikti?— nesiliovė verkšlenęs Kraftas. Jis norėjo pasidalinti savo skausmu su manimi ir Helga, matyt, pypkės dingimą laikydamas svarbiausiu dienos įvykiu.

Žodžiu, buvo tiesiog nepakenčiamas.

— Kodėl ją išvis kažkas lietė?— niršo jis.— Kam jos galėjo prireikti?

Kraftas skėsčiojo rankomis, sutrikęs mirksėjo akimis, tankiai alsavo ir apskritai elgėsi tarsi abstinencijos kamuojamas narkomanas, nors niekuomet nieko nerūkė.

— Na, sakykit gi, kodėl kažkas nusprendė pasisavinti mano pypkę?— neatlyžo Kraftas.

— Nežinau, Džordžai,— tariau susierzinęs.— Jeigu rasim, būtinai pranešim.

— O galima, aš jos pats paieškosiu?

— Na, ką gi, prašau.

Jis apvertė aukštyn kojomis visą butą, trankydamas puodais ir keptuvėmis, poškėdamas indaujos durelėmis, šiūruodamas po radiatoriais ir žarstekliu žvangindamas tarpuose už jų.

Visas šis spektaklis suartino mudu su Helga, pastūmėjo vieną prie kito. Be jo mes dar negreitai būtume tapę vėl tokie artimi kaip kadaise.

Žodžiu, mudu stovėjom šonas prie šono, baisiausiai pasipiktinę tuo įžūtsliu įsiveržimu į laisvą ir nepriklausomą mudviejų valstybę.

— Juk tai nelabai brangi pypkė, tiesa?— atsargiai paklausiau.

— Man ji brangi,— atrėžė Kraftas.

— Nusipirk kitą,— patariau jam.

— Aš pageidauju š i t o s ,— užsiplieskė jis.— Aš prie jos pripratau. Vien šitos pypkės noriu!

Atidaręs duoninę dirstelėjo tenai.

— O gal ją pasiėmė sanitarai?— pamėginau spėlioti.

— Kam jiems mano pypkė?

— Gal jie pamanė, kad ji priklausė velioniui ir paėmę įkišo jam į kišenę?

— Na, žinoma!— sukliko Kraftas ir šoko pro duris.

DVIDEŠIMT TREČIAS SKYRIUS

ŠEŠI ŠIMTAI KETURIASDEŠIMT TREČIAS EPIZODAS...

KAIP jau minėjau, Helgos lagamine, be kitų rankraščių, buvo ir mano knyga. Tiksliau, jos rankraštis. Niekada nesiruošiau jos niekur spausdinti. Mano nuomone, ją išleisti būtų galėjęs nebent koks pornografininkas.

Ji vadinosi "Monogamo Kazanovos memuarai". Joje aš pasakojau, kaip suvedžiojau šimtus moterų, kurios visos lig vienai buvo mano žmona, mano vienintelė ir nepakartojama Helga. Tas pasakojimas dvelkė savotiška manija, gal net beprotybe. Tai buvo dienoraštis, kuriame aprašiau kiekvieną pirmųjų dviejų karo metų mudviejų su Helga erotinio gyvenimo akimirką. Ir nieko daugiau. Nebūtum radęs net užuominos, kokiame amžiuje ar žemyne vyksta veiksmas.

Ten buvo tik vyras ir moteris — kuo įvairiausios jų būsenos. Iš pradžių dar bandžiau keliais bruožais nusakyti aplinką, bet vėliau nė to neliko.

Helga žinojo, kad rašau tą keistą dienoraštį. Tai buvo vienas iš daugelio būdų neleisti atvėsti tam įkarščiui, su kuriuo kasnakt mylėdavomės. Taigi jame ne tik aprašiau eksperimentą — jis pats tapo to eksperimento dalimi. Dalimi drovaus bandymo, kurį be galo, be krašto kartodami vyras ir moteris tik dar labiau kaitino savo geismą būti kartu.

Dar daugiau.

Jie tapo vienas kitam vienintele gyvenimo prasme ir tikslu, kurio būtų pakakę net išnykus visiems aliai vieno gyvenimo džiaugsmams bei malonumams.

Epigrafas, manau, šios knygos esmę išreiškia geriausiai. Tai Viljamo Bleiko eilėraštis "Atsakymas":

Kas vyrą prie moters masinti ima?
Vien galimybė numalšint troškimą.
Kas moterį prie jo vilioti ima?
Vien galimybė numalšint troškimą.

Čia tiktų pridėti paskutinį, šeši šimtai keturiasdešimt trečią "Memuarų" epizodą, kuriame aprašoma naktis, mudviejų su Helga praleista viename iš Niujorko viešbučių po to, kai aš šitiek metų pragyvenau be jos.

Beje, jautriam ir gerą skonį turinčiam leidėjui palieku teisę savo nuožiūra nekaltais daugtaškiais pakeisti visa, kas jam atrodys per drąsu.

Monogamo Kazanovos memuarai. 643 epizodas.

Mudu nesimatėme šešioliką metų. Tą naktį geismą pajutau pirmiausia pirštų galiukais. Paskui jis apėmė... ir kitas mano kūno vietas ir vėliau buvo patenkintas vis tuo pačiu amžinu būdu, kliniškai tobulai numalšintas. Kiekviena mano, ir esu tikras, mano žmonos dalelytė džiūgavo patenkinta ir nebūtų galėjusi skųstis nei dėl apmaudaus skubotumo, nei dėl pastangų bergždumo, nei dėl laimėjimų menkumo. O vis dėlto tobuliausi tą naktį pasirodė esą mano pirštų galiukai...

Bet tai anaiptol nereiškia, kad apsiribojau vien jais lyg koks... senis, negalintis duoti moteriai nieko daugiau, išskyrus meilės priežaismio... džiaugsmus... Priešingai, tąnakt buvau ne mažiau... uolus meilužis nei septyniolikmetis... jaunikaitis su savo... mergaite...

Ir lygiai toks pat pilnas pažinimo džiaugsmo.

Tas džiaugsmas pirmiausia persmelkė mano pirštų galiukus.

Atkaklūs, galvoti ir išradingi tie... darbštuoliai, tie... gudrūs strategai..., tie... sumanūs žvalgai, tie... taiklūs šauliai drąsiai tyrė būsimo mūšio lauką...

Ir visa, ką jie aptikdavo, buvo puiku...

Tą naktį mano žmona lyg... vergė sugulovė... imperatoriaus guolyje atrodė ničnieko negirdinti ir nesuvokianti, ir nevaliojanti pratarti nė žodžio manąja kalba. Tačiau nepaisant šito, kokia gražbylė, kokia iškalbinga ji buvo, kiek daug sakė jos akys,... karštas alsavimas — ji negalėjo, nenorėjo jų tramdyti, drausti jiems išreikšti, kaip...

Ir kokia neapsakomai pažįstama ir ligi skausmo paprastutė toji jos kūno... sakmė... Tarytum pasaka apie tai, kas yra vėjo dvelksmas, ar rožės šlamėjimas apie ką tik sukrautą pumpurą...

Po švelnių, protingų ir taurių mano pirštų sujudo ir kiti, godesni malonumų ieškotojai, nekantrūs saldybių žvejai — daug kvailesni, be atminties ir ne tokie išauklėti. Bet ir juos manoji vergė sutiko kuo džiugiausiai... ir mėgavosi jais... kol Motina Gamta, sukėlusi mums tą ugningą geidulį, nebegalėdama daugiau iš mūsų reikalauti, nuščiuvusi pati... paskelbė... žaidynių pabaigą...

Mes atsiskyrėm vienas nuo kito...

Ir pirmąsyk po to, kai sugulėm, prabilom kitiems suprantama kalba.

— Sveikas,— pasakė ji.

— Sveika,— atsakiau.

— Sveiki parvykę į namus,— pridūrė ji.

6 4 3 e p i z o d o p a b a i g a.

Kitą rytą dangus buvo aukštas, šviesus ir vaiskus, tarsi stebuklų taurė, tarsi didžiulis trapus ir skambantis krištolo varpas.

Mudu su Helga smagiu žingsniu žengėm iš viešbučio gatvėn. Aš tryškau atidumu, o Helga savo ruožtu spinduliavo švelnumą, dėmesį ir dėkingumą. Juk drauge praleidom pasakišką naktį.

Buvau apsirengęs ne tais drabužiais, kuriuos įsigijau karo likučių parduotuvėje, o tais, kuriuos vilkėjau sprukdamas iš Berly-

no, po to, kai nusiplėšiau nuo savęs Laisvojo amerikiečių legiono uniformą. Žodžiu, buvau su ilgu impresarijaus paltu kailine apykakle ir mėlynu vilnoniu kostiumu — tais pačiais kaip ir tądien, kai mane sučiupo. Be to, nežinia kodėl turėjau pasiėmęs lazdikę su bumbulu ir išdarinėjau su ja visokius triukus: demonstravau įmantriausias manipuliacijas ginklu, sukaliojau tarp pirštų tarsi Čarlis Čaplinas arba daužiau per nuograužas nutekamajame griovy lyg žaisdamas polą.

Ir visą tą laiką mažutė Helgos plaštaka be perstojo slydinėjo tarp manosios rankos linkio ir kiek aukščiau pūpsančio raumens, švelniai tyrinėdama vieną iš erotiškai jautresnių mano kūno vietų.

Mudu ketinome pirkti lovą — tokią, kokią turėjome Berlyne.

Deja, visas parduotuves radom uždarytas, nors buvo ne sekmadienis ir, kaip man atrodė, jokia šventė. Tačiau Penktojoje aveniu, kiek akis užmatė, vėjas plaikstė Amerikos vėliavas.

— O Dieve gailestingas!— net šūktelėjau iš nuostabos.

— Ką visa tai reiškia?— pasidomėjo Helga.

— Gal nakčia jie kam nors paskelbė karą?

Jos pirštai mėšlungiškai suspaudė mano ranką.

— Tu rimtai? — Helgai toks dalykas pasirodė visiškai tikėtinas.

— Žinoma, juokauju,— nuraminau ją.— Tikriausiai kokia nors šventė.

— O kokia?

Teisybę pasakius, neturėjau jokio supratimo.

— Kaip tavo šeimininkas toje nuostabioje mūsų visų šalyje turėčiau paaiškinti nepaprastą šios didžios dienos reikšmę puikiosios mūsų valstybės gyvenimui, bet man kažkodėl niekas neateina į galvą.

— Ničniekas?

— Aš lygiai taip pat nieko nesuprantu, kaip tu arba koks nors Kampučijos princas.

Uniforma vilkintis negras šlavė šaligatvį priešais gyvenamąjį namą. Tamsmėlynė su aukso antsiuvais jo uniforma buvo nuostabiai panaši į Laisvojo amerikiečių legiono — viskas ligi smulkmenėlių, ir net blyškios levandų spalvos dryžiai kelnių šonuose atrodė lygiai tokie pat. Ant viršutinės švarko kišenėlės buvo išsiuvinėtas

kotedžo pavadinimas. Ta vieta vadinosi “Girių namelis”, nors aplinkui tebuvo matyti vienui vienas sodinukas — aptvertas, apraišiotas ir dar su vielinėmis atatampomis.

Paklausiau negro, kokia čia šventė.

Jis atsakė, kad Veteranų.

— O kelinta mėnesio diena?

— Lapkričio vienuolikta, pone,— atsakė negras.

— Lapkričio vienuolikta — Taikos, o ne Veteranų šventė.

— Gal jūs iš mėnulio nukritot?— nustebo negras.— Viskas seniai pakeista prieš daugelį metų.

— Veteranų diena,— paaiškinau Helgai, kai mudu nužingsniavom toliau.— Anksčiau buvo Taikos, o dabar Veteranų.

— Tu dėl to nusiminei?— paklausė ji.

— Tai taip pigu, taip niekinga, taip panašu į Ameriką,— pasakiau.— Anksčiau ta diena buvo skirta Pirmojo pasaulinio karo aukoms pagerbti, bet gyvieji neištvėrė nepasiglemžę jos, nepasisavinę žuvusiųjų didybės. Tokia jau yra tikroji Amerika. Kai tik čia apsireiškia šis tas didinga, tuojau pat suplėšoma skutais ir sviedžiama miniai po kojų.

— Tu neapkenti Amerikos, taip?

— Tai būtų lygiai taip pat kvaila, kaip ir ją mylėti,— atsakiau.— Negaliu jai ko nors jausti, nes esu abejingas žemės nuosavybei. Žinoma, tai bene didžiausias mano trūkumas, bet aš negaliu mąstyti valstybės sienų mastu. Tos įsivaizduojamos sienos mano sąmonei atrodo tokios pat nerealios kaip laumės, raganos arba nykštukai. Niekaip nepajėgiu įsivaizduoti, kad tos iš piršto laužtos linijos galėtų reikšti pradžią arba pabaigą ko nors iš tiesų svarbaus ir dvasiai reikšmingo. Dorybės ir ydos, skausmas ir džiaugsmai jų visai nepaiso.

— Tu taip pasikeitei,— tarė ji.

— Pasauliniai karai privalo keisti žmones,— atsakiau kuo ramiausiai.— Kitaip kam gi jie būtų reikalingi?

— Galbūt tu pasikeitei taip, kad nebemyli manęs?— suabejojo ji.— Gal ir aš taip pasikeičiau...

— Kaip gali taip kalbėti po šios nakties?— nustebau.

— Mes juk apie nieką nepasišnekėjome.

— O apie ką dar šnekėtis? Kad ir ką pasakytum, dėl to neimsiu mylėti tave nei daugiau, nei mažiau. Mudviejų meilė per daug gili. Žodžiai jai nieko nereiškia. Tai sielų meilė.

Ji atsiduso.

— Kaip puiku, jei tai tiesa.— Ji suglaudė savo plaštakas palikdama tarp jų tik mažą tarpelį.— Tai mūsų mylinčios sielos.

— Tokia meilė ištveria bet kokius išbandymus.

— O ar tavoji siela dabar myli manąją?

— Žinoma,— atsakiau.

— Ar tu neklysti? Ar esi tikras dėl savo jausmų?

— Kuo tikriausias.

— Kad ir ką pasakyčiau, niekas nepajėgtų sumenkinti tavo meilės man?

— Ničniekas.

— Puiku. Turiu tau kai ką pasakyti, bet bijojau tai padaryti anksčiau. O dabar nebijau.

— Nagi klok!— tariau jai linksmai.

— Aš — ne Helga. Aš — Rezė.

DVIDEŠIMT KETVIRTAS SKYRIUS

POLIGAMAS KAZANOVA...

KAI ji pasakė man šitą naujieną, aš nusivedžiau ją artimiausion užeigon, kad galėtume atsisėsti. Užeigos lubos buvo aukštos, plieskė akinanti šviesa ir gaudė pragariškas triukšmas.

— Kodėl tu taip padarei?— paklausiau aš.

— Todėl, kad myliu tave,— atsakė ji.

— Kaipgi tu gali mane mylėti?

— Visada mylėjau. Nuo pat vaikystės,— tarė ji.

Susiėmiau galvą rankomis.

— Tai siaubinga,— sudejavau aš.

— O aš... aš maniau — tai gražu...

— Ką toliau darysim?

— Argi tai negali tęstis?

— O Viešpatie, kaip viskas susipainiojo!

— Vadinasi, man pavyko rasti žodžius, galinčius nužudyti meilę,— liūdnai pasakė ji.— Meilę, kurios sunaikinti neįmanoma...

— Nežinau,— papurčiau galvą.— Kokį keistą nusikaltimą aš padariau...

— Tai aš padariau nusikaltimą,— paprieštaravo ji.— Esu tikra pamišėlė. Kai pabėgau į Vakarų Berlyną ir turėjau ten užpildyti anketą, atsakyti į visus klausimus — kas aš, ką veikiau, ką pažįstu...

— Ar toje labai labai ilgoje pasakoje apie Rusiją ir Drezdeną buvo nors krislas teisybės?

— Tabako fabrikas Drezdene tiesa, — tarė ji.— Mano pabėgimas į Berlyną — tiesa. Bet ne daugiau. Va tabako fabrikas — grynų gryniausia teisybė. Dešimt valandų per dieną, šešios dienos per savaitę, ir šitaip dešimt metų.

— Atleisk,— pasakiau.

— Tai tu man atleisk,— tarė ji.— Per daug vargo patyriau, kad galėčiau jaustis kalta. Sąžinės graužatis man tokia pat nepasiekiama prabanga, kaip ir audinių kailiniai. Svajonės — štai kas padėjo man išlikti toje mėsmalėje, nors aš į jas neturėjau jokios teisės.

— Kodėl?

— Nes visą laiką svajojau būti tuo, kas nebuvau.

— Argi tai labai blogai?

— Nieko labai gero,— liūdnai tarė ji.— Pažvelk į save, į mane, į mudviejų meilę. Troškau būti savo vyresniąja seserimi Helga. Helga, Helga, Helga — štai kas aš buvau. Žavi aktorė, gražuolio dramaturgo žmona — štai kas būdavau savo svajonėse. O tabako fabriko darbininkė Rezė — ji tiesiog išnyko, dingo be pėdsakų.

— Galėjai pasirinkti ką nors paprastesnio,— tariau apmaudžiai.

Ji išsyk pasidarė be galo drąsi.

— O aš ir esu Helga!— šūktelėjo ji.— Štai kas aš! Helga, Helga, Helga! Net tu patikėjai tuo. Ar gali būti svaresnių įrodymų? Juk buvau tau kuo tikriausia Helga!

— Na ir klausimą, velniai griebtų, tu užduodi džentelmenui!

— Nejaugi neturiu teisės gauti į jį atsakymo?

— Turi teisę gauti teigiamą atsakymą. Teisybės dėlei reikėtų atsakyti "taip", bet privalau pripažinti, kad pasirodžiau esąs nelabai koks vyras. Mano protas, jausmai, mano nuojauta pasirodė esą ne tokie, kokie turėjo būti.

— O gal jie kaip tik labai vykę,— paprieštaravo ji.— Gal jie tavęs nė kiek neapgavo?

— Pasakyk man viską, ką žinai apie Helgą,— paprašiau jos.

— Ji mirė.

— Tikrai?

— Argi ne?

— Nežinau,— atsakiau sutrikęs.

— Negirdėjau apie ją nė žodelio,— tarė ji.— O tu?

— Aš irgi.

— Gyvieji juk kaip nors praneša apie save, ar ne?— varė ji toliau.— Ypač jei myli ką nors taip, kaip Helga mylėjo tave.

— Ko gero, tu teisi,— tariau aš.

— Aš myliu tave ne mažiau nei Helga,— tarė ji.

— Ačiū.

— Ir tu išgirdai apie mane,— tvirtai kalbėjo Rezė.— Tai buvo nelengva, bet tu išgirdai.

— Iš tikro.

— Kai patekau į Vakarų Berlyną ir man liepė užpildyti anketą — vardas, pavardė, kur gyvenau ir ką veikiau, kas artimiausi giminės — turėjau rinktis. Galėjau likti Rezė Not, tabako fabriko darbininkė, viena kaip pirštas, be jokių artimųjų, arba tapti aktore Helga Not, puikaus, gražaus, žavingo dramaturgo, gyvenančio JAV, žmona.— Ji net palinko į priekį.— Sakyk man, kurią privalėjau pasirinkti?

Teatleidžia man Viešpats, aš ir vėl pripažinau Rezę savąja Helga.

Išgavusi iš manęs šį antrą pripažinimą ji pasijuto dar drąsiau ir pasišovė parodyti man, kad jos panašumas į Helgą nėra jau toks tobulas, matyt, tikėdamasi palengvėle, žingsnis po žingsnio pripratinti mane prie savęs, prie to, kas nebuvo Helga.

Šios mažutės atodangos, ne itin švelnūs bandymai atjunkyti mane nuo Helgos atminimo prasidėjo tuojau pat, vos mums išėjus iš užkandinės. Ji uždavė stulbinančiai tiesmukišką ir atviru praktišizmu dvelkiantį klausimą:

— Ar nori, kad ir toliau šviesinčiau plaukus, ar galiu palikti tokius, kokie yra?

— O kokie jie iš tikrųjų?

— Vario spalvos.

— Puiki spalva,— tariau.— Helgos spalva.

— Mano kiek tamsesni.

— Būtų įdomu pamatyti.

Mudu ėjome Penktąja aveniu. Kiek patylėjusi ji vėl paklausė:

— Ar tu kada nors parašysi man pjesę?

— Nežinau, ar galėsiu kada vėl rašyti.

— Argi Helga neįkvėpdavo tavęs?

— Įkvėpdavo. Ir ne šiaip sau rašyti, o tai, ką aš tada rašydavau.

— Tu rašydavai pjeses jai.

— Teisybė,— tariau aš.— Rašydavau Helgai tokius vaidmenis, kad scenoje ji galėtų atskleisti savo pačios esmę.

— Norėčiau, kad kada nors padarytumei tai dėl manęs,— pasakė ji.

— Gal reikės pabandyti,— atsakiau.

— Rezės esmių esmė. Rezės Not,— svajingai tarė ji.

Mudu žiūrėjome Veteranų dienos proga Penktojoje aveniu surengtas eitynes, kai aš pirmąsyk išgirdau Rezę juokiantis. Tai buvo visai nepanašu į tylų, švelnų, čiurlenantį Helgos juoką. Rezė kvatojo skambiai, džiugiai, melodingai, Labiausiai ją linksmino būgnininkės, kurios švysciojo kojas aukščiau galvos tarsi baidydamos žvirblius, kuo kvailiausiai tursino ir kraipė užpakalius ir išdarinėjo visokias įmantrybes su varinėmis lazdomis.

— Nieko panašaus nebuvau mačiusi,— paaiškino ji man.— Amerikiečiams karas atrodo gana seksualus dalykas.— Ji vėl visu balsu nusikvatojo ir išpūtė krūtinę, tarsi norėdama įsitikinti, ar iš jos neišeitų tokia pat šauni būgnininkė.

Kas akimirką ji darėsi vis jaunesnė, linksmesnė, žavesnė. Jos sniego baltumo plaukai, anksčiau vertę mane galvoti apie ankstyvą senatvę, dabar teprimindavo vandenilio peroksidą ir mergiūkštes, bėgančias iš namų į Holivudą.

Nusisukę nuo eitynių, mudu išvydome vitriną, o joje — didžiulę paauksuotą lovą, nuostabiai panašią į tą, kurią kadaise turėjome su Helga.

Vitrinoje buvo matyti ne tik toji vagneriška lovų karalienė — tenai tarsi šmėklos atsispindėjome mudu su Reze, o už mudviejų ir visas didžiulis šmėklų paradas. Tie blankūs, perregimi vaiduokliai ir tokia reali bei solidi lova sudarė jaudinančią kompoziciją, panašią į Viktorijos laikų alegorijas, paveikslą, puikiai tikusį papuošti kokiam nors barui — su besiplaikstančiomis vėliavomis, paauksuota lova ir dviem, vyriškos ir moteriškos lyties, vaiduokliais, stovinčiais kiek atokiau nuo kitų.

Nežinau, ką reiškė ši alegorija, bet galiu paminėti dar porą detalių. Vyriškos lyties vaiduoklis atrodė aptriušęs, senas ir tarsi kandžių sukapotas, o moteriškos — pakankamai jaunas, kad tiktų jam į dukteris, glotnus, žydintis ir kupinas pagundos.

DVIDEŠIMT PENKTAS SKYRIUS

ATKIRTIS KOMUNIZMUI...

REZĖ ir aš pamažu traukėme atgal prie mano žiurkių palėpės — spoksodami į baldus vitrinose, tai šen, tai ten užsukdami išlenkti po taurelę.

Viename iš barų Rezė nuėjo į damų kambarį, trumpam palikdama mane vieną. Kažkoks tame bare kiurksojęs pilietis panoro pasikalbėti su manimi.

— Ar žinote, kaip geriausia duoti atkirtį komunizmui?— pasiteiravo jis.

— Ne,— atsakiau aš.

— Dvasine pertvarka.

— Kokia čia dar velniava?— išpūčiau akis iš nuostabos.

— Tai judėjimas.

— Kurion pusėn?

— Dvasinės pertvarkos judėjimas teigia absoliutų sąžiningumą, absoliutų tyrumą, absoliutų nesavanaudiškumą ir absoliučią meilę.

— Nuoširdžiai linkiu jums kuo geriausios kloties.

Kitame bare mudu su Reze sutikome žmogų, anot jo, galintį per vieną naktį patenkinti — iki soties patenkinti!— net septynias visiškai skirtingas moteris.

— Turiu omeny tikrai kuo skirtingiausias,— karštai tikino jis.

O Dieve — kokio gyvenimo siekia žmonės!

O Dieve — kokio pasaulio jie siekia!

DVIDEŠIMT ŠEŠTAS SKYRIUS

KURIAME ĮAMŽINTAS EILINIS IRVINGAS BUKANONAS IR KAI KURIE KITI...

REZĖ ir aš grįžome namo tik po vakarienės, jau sutemus. Mudu ketinome ir tą naktį praleisti viešbutyje, o grįžome todėl, kad Rezei norėjosi pasvajoti, kaip mes pertvarkysime savo palėpę — šiek tiek užsimiršti, pažaisti namus.

— Pagaliau aš turiu namus,— kalbėjo ji.

— Reikia krūvos pinigų norint šią pastogę paversti namais,— paaiškinau aš. Tai sakydamas pamačiau, kad mano pašto dėžutė vėl pilna, bet palikau ją neliestą.

— Kas tai padarė?— ūmai apstulbo Rezė.

— Ką?

— Nagi va,— tarė ji rodydama į lentelę su mano pavarde. Kažkas joje mėlynu rašalu nubraižė svastiką.

— O, tai šis tas nauja,— man pasidarė neramu.— Manau, mums neverta lipti į viršų. Galbūt tas, kuris tai padarė, laukia mūsų tenai?

— Nieko nesuprantu,— tarė Rezė.

— Tu atvykai netikusiu laiku,— paaiškinau jai.— Ligi šiol turėjau šį mažytį jaukų urvelį, kuriame mums būtų buvę pakankamai saugu...

— Urvelį?

— Taip, niekam nežinomą patogią landikę žemėje. Tačiau, o Dieve!— sunkiai atsidusau.— Kaip tik prieš tau atvykstant kažkas aptiko mano irštvą.

Ir aš papasakojau jai, kaip vėl atgijo mano pagedusi šlovė.

— Taigi dabar prie mano slėptuvės jau sėlina plėšrūnai maitvanagiai.

— Važiuok į kitą šalį,— tarė ji.

— Į kokią kitą šalį?— nesupratau.

— Į bet kokią,— ramiai atsakė ji.— Juk turi pakankamai pinigų, kad galėtum išvykti kur tik panorėjęs.

— Kur tik panorėjęs...— tarsi aidas atkartojau aš.

Tuo metu įėjo nesiskutęs, storas kaip paršas plikis, nešinas parduotuvės krepšiu. Jis stumtelėjo petimi mane ir Rezę tolyn nuo pašto dėžutės, čia pat įžūliai ir šiurkščiai atsiprašydamas.

— Ciprašom!— suurzgė jis ir ėmė skaityti pavardes ant pašto dėžučių durelių vedžiodamas per jas pirštu, ilgam įsispoksodamas į kiekvieną iš jų ir skiemenuodamas tarsi pirmaklasis.

— Kampbelas!— galiausiai šūktelėjo patenkintas.— Štai! Hovardas V. Kampbelas.

Ir pasisuko įtariai žvelgdamas į mane.

— Ar pažįstate jį?

— Ne,— atsakiau.

— Sakai, ne,— pakartojo piktdžiugiškai.— O juk esi labai į jį panašus.

Jis išsitraukė iš krepšio “Deili njūz” numerį, išskleidė jį ir kyštelėjo Rezei po nosimi.

— Na, argi jis nepanašus į jūsiškį kavalierių?

— Parodykit man,— tariau jam ir paėmęs laikraštį iš nutirpusių Rezės pirštų pamačiau tą seną fotografiją, kurioje mudu su leitenantu O’Hara stovime priešais Ordrufo kartuves.

Parašas po ja bylojo, kad Izraelio vyriausybė po penkiolikos metų sunkaus triūso aptiko mano pėdsakus ir reikalauja Jungtinių Valstijų išduoti mane teismui. Už ką gi jie ruošiasi mane teisti? Ogi už dalyvavimą šešių milijonų žydų žudynėse.

Plikis vožė kumščiu tiesiai per laikraštį, man dar nespėjus nė burnos praverti.

Aš parvirtau, skaudžiai susitrenkdamas galvą į šiukšlių dėžę.

Plikis stovėjo palinkęs ties manim.

— Prieš tai, kol žydai pasodins tave į narvą zooparke ar dar ką sugalvos,— suurzgė jis,— norėčiau pats kiek su tavimi pasičiunkti.

Papurčiau galvą norėdamas greičiau atsipeikėti.

— Pajutai šį bei tą, ar ne?— paklausė jis.

— Taip,— atsakiau.

— Čia tau už eilinį Irvingą Bukanoną.

— Tai jūs?

— Bukanonas žuvęs. Jis buvo geriausias mano draugas. Penkios mylios nuo Omaha Byčo vokiečiai nurėžė jam kiaušus ir pakorė jį ant telefono stulpo.

Jis spyrė man į šonkaulius, ranka sulaikydamas prie manęs besiveržiančią Rezę.

— Še tau už Anzelmą Bruerį, kurį prie Acheno tarytum kirminą sutraiškė "Tigras".

Jis spyrė dar kartą.

— Še tau už Edį Makartį, minos perpjautą pusiau prie Ardėnų. Jis, beje, ruošėsi tapti gydytoju.

Jis užsimojo savo milžiniška koja, taikydamas man į galvą.

— Še tau už...

Tai buvo paskutiniai mano išgirsti žodžiai. Už kažką žuvusį kare aš gavau dar vieną, lemiamą smūgį, po kurio praradau sąmonę.

Paskui Rezė papasakojo, kokią lauktuvę jis atnešė man krepšyje ir ką pasakė baigęs čiunktis su manim.

— Esu iš tų, kurie nepamiršo praėjusio karo,— pareiškė jis man, nors ir negalėjau jo girdėti.— Kai kas gal ir pamiršo, tik ne aš. Atnešiau tau štai šitą, kad išvaduotum nuo rūpesčių kitus.

Ir jis išėjo.

Rezė įgrūdo virvę su kilpa šiukšlių dėžėn, ir kitą rytą tenai ją aptiko šiukšlininkas, vardu Laslas Sombatis. Tasai Sombatis ėmė ir iš tikrųjų pasikorė ant tos nelemtos virvės, bet tai jau kita istorija.

O dėl mano istorijos, tai aš atsipeikėjau ant sulūžusios kušetės šiukšlinoje, karštai prikūrentoje patalpoje, nukabinėtoje suplėkusiomis fašistų vėliavomis. Dar tenai buvo kartoninis židinys, pigus jaukių Kalėdų simbolis. Jame pleškėjo ant kartono nutapytos beržinės pliauskos, apšviestos raudonomis elektros lemputėmis, ir plazdėjo celofaniniai amžinosios ugnies kaspinai.

Virš židinio puikavosi spalvota Adolfo Hitlerio litografija juodo šilko rėmuose.

Aš pats tysojau išrengtas iki pat alyvų spalvos savo apatinių ir apklotas netikru leopardo kailiu. Sudejavau ir atsisėdau. Mano galvon susmigo visas spiečius ugninių raketų. Įbedžiau apdujusias akis į dirbtinį leopardo kailį ir kažką sumykiau.

— Ką tu pasakei, brangusis?— paklausė Rezė. Ji sėdėjo visai šalia, bet aš jos nemačiau, kol neprakalbo.

— Tik nesakyk man,— tariau supdamasis į kailį,— kad aš vėl pas hotentotus*.

**Hotentotai* — primityvios Afrikos klajoklių ir medžiotojų gentys, gyvena Namibijoje ir Pietų Afrikos Respublikoje, daugiausia rezervatuose. Čia pavartota paniekinamąja prasme, kaip "laukinis". *Vert.*

DVIDEŠIMT SEPTINTAS SKYRIUS

GELBĖTOJAI SAUGOTOJAI...

ČIA, kalėjime, man daug padeda judrūs, energingi jauni žmonės. Jie parūpino Niujorko "Taims" išspausdintą straipsnį, tiksliau, jo fotokopiją. Straipsnį apie Laslą Sombatį, pasikorusį ant virvės, skirtos man.

Vadinasi, aš šitą įvykį nei susapnavau, nei iš piršto išlaužiau.

Sombatis iškrėtė tą kiaulystę jau kitą vakarą po to, kai aš gavau į kaulus.

Pasak žurnalo "Taims", jis atvyko Amerikon iš Vengrijos. Tenai Kovotojų Už Vengrijos Laisvę gretose jis priešinosi rusams. Dar "Taims" tvirtino jį esant brolžudį, nušovusį savo tikrą brolį Miklošą, Vengrijos švietimo ministro pavaduotoją.

Prieš užmigdamas amžiams Sombatis parašė laiškelį ir prisisegė jį prie kelnių klešnės. Laiškelyje, beje, nebuvo nė žodžio apie jokią brolžudystę.

Laiškelyje jisai bėdojo, esą Vengrijoje garsėjęs kaip visų gerbiamas veterinorius, o Amerikoje jam nebuvę leista net praktikuoti. Jis sakėsi galįs suminėti nemažai apmaudžių dalykų apie laisvę Amerikoje ir tvirtino ją esant gerokai pramanytą.

Atlikęs ugningą finalinį paranojos bei mazochizmo fandangą* Sombatis baigė laiškelį užuomina, esą jam žinoma, kaip gydyti vėžį, ir kad Amerikos medikai nuolat jį išjuokdavę vos tik jis pamėgindavęs jiems tą žinojimą perduoti.

Tai tiek apie Sombatį.

Patalpa, kurioje atsitokėjau, buvo daktaro Lajonelio Dž. D. Džonso, S. CH. D., T. D. rūsys, veliono Augusto Kraptauerio įreng-

---

**F a n d a n g a s* (ispanų *fandango*) — temperamentingas ispanų liaudies šokis, šokamas poromis. *Vert.*

tas Geležinei Baltųjų Amerikos Konstitucijos Sūnų Kariaunai auklėti. Kažkur viršum jo dundėjo spausdinimo mašina, dauginanti eilinį "Baltojo Krikščionių minitmeno" numerį.

Gretimoje to paties rūsio patalpoje įkyriai pokšėjo šūviai — kažkas mokėsi šaudyti.

Po to, kai buvau sudaužytas kaip obuoliukas, pirmąją pagalbą man suteikė jaunasis daktaras Abraomas Epšteinas, tas pats, kuris nustatė Kraptauerį esant mirusį. Rezė iš Epšteinų buto paskambino daktarui Džonsui, prašydama pagalbos ir patarimo.

— Kodėl Džonsui?

— Jis vienintelis žmogus šitoje šalyje, kuriuo galiu pasitikėti,— paaiškino ji.— Vienintelis iš mano pažįstamų, kuris tikrai tavo pusėje.

— Iš tiesų, ko vertas gyvenimas be draugų?— nusišaipiau.

Pats neprisimenu nieko, bet Rezė man papasakojo, kad atgavau sąmonę Epšteinų bute. Paskui Džonsas savo limuzinu nuvežė mudu ligoninėn, ir ten aš buvau peršviestas. Paaiškėjo, kad sulaužyti trys šonkauliai, tad man sutvarstė krūtinę. Paskui buvau pervežtas Džonso rūsin ir paguldytas į patalus.

— Kodėl čionai?— nustebau.

— Čia tu labiau apsaugotas,— atsakė Rezė.

— Nuo ko?

— Nuo žydų.

Įėjo Džonso vairuotojas, pravarde Juodasis Harlemo Fiureris, nešinas padėklu su kiaušiniene, traškučiais ir karšta kava. Jis pastatė padėklą ant staliuko šalia lovos.

— Skauda galvą?— paklausė.

— Taip.

— Išgerkite aspirino.

— Dėkui už patarimą.

— Daugelis dalykų pasaulyje neveiksmingi, o štai aspirinas padeda visada.

— O ta... Nagi, Izraelio... Izraelio respublika... Ji nori manęs...— kreipiausi į Rezę.— Kad nuteistų už... kaip ten parašyta laikraštyje?

— Daktaras Džonsas tvirtina, kad Amerikos vyriausybė tavęs neišduos,— atsakė Rezė.— Bet žydai gali atsiųsti agentus ir išvogti tave, kaip kadaise išvogė Adolfą Eichmaną.

— Kam tokį niekalą kišt į kalėjimą?— sumurmėjau aš.

— Nemanykit, kad jus tai šen, tai ten medžioja vienas kitas privatus žydelis,— tarė Juodasis Fiureris.

— Ką?

— Noriu tik pasakyti, kad jie dabar turi savo valsybę. Na, jie turi savo žydiškus laivus, žydiškus lėktuvus, žydiškus tankus... Žodžiu, jums pagrobti jie turi viską savo žydiška, išskyrus, žinoma, vandenilinę bombą.

— Dievuliau, kas gi čia visąlaik šaudo?— neiškenčiau pagaliau.— Ar negalėčiau paprašyti nors trumpam liautis — bent kol nustos skaudėti galvą.

— Tai tavo draugas.

— Daktaras Džonsas?

— Džordžas Kraftas.

— Kraftas? Ką gi jis čia veikia?

— Jis vyksta su mumis.

— Kurgi?— apstulbau aš.

— Viskas jau nuspręsta,— paaiškino Rezė.— Visi sutinka su tuo, brangusis, kad mums geriau išvažiuoti iš šitos šalies. Daktaras Džonsas jau viską sutvarkė.

— Sutvarkė?

— Na, vienas jo draugas turi lėktuvą. Kai tik tau pasidarys geriau, tuo lėktuvu nuskrisime į kokią nors dievišką vietelę, kur tavęs niekas nepažįsta, brangusis, ir ten pradėsime naują gyvenimą.

DVIDEŠIMT AŠTUNTAS SKYRIUS

TAIKINYS...

TAIGI aš atsikėliau ir nuėjau aplankyti Džordžo Krafto čia, Džonso rūsy. Ir radau jį ilgėliausio koridoriaus pradžioje. O galas buvo užkrautas maišais su smėliu. Prie tų maišų pritvirtintas šmėksojo žmogaus pavidalo taikinys.

Taikinys buvo cigarą rūkančio žydo pavidalo. Tasai žydas stovėjo ant sutryptų kryžių ir mažutėlių nuogų moterų, vienoje rankoje laikydamas maišą pinigų su užrašu "Tarptautinė bankininkystė", kitoje — rusų vėliavą. Iš jo eilutės kišenių kyšojo maždaug tokio pat, kaip ir nuogos moterys, dydžio tėvai, motinos ir vaikai, balsu maldaujantys pasigailėjimo.

Gal kas nors būtų neįžiūrėjęs visų tų smulkmenų tolimame šaudyklos gale, bet man nereikėjo prieiti arčiau, kad galėčiau išvardinti, kas ten nupiešta.

Aš pats piešiau šį taikinį maždaug 1941 metais.

Vokietijoje buvo išplatinti milijonai jo kopijų. Jis taip sužavėjo mano viršininkus, kad gavau premiją — visą dešimtį svarų kumpio, trisdešimt galonų benzino ir apmokėtą savaitės kelialapį man ir žmonai į Ryzengebirgo *Schreibenhaus**. Negalėčiau užginti, kad minėtasis kūrinys gimė kaip ypatingo mano uolumo rezultatas, nes šiaip jau nedirbau naciams kaip grafikas. Tad galiu pasiūlyti panaudoti šį faktą mano nenaudai. Manau, kad toji mano autorystė bus naujiena net Karo nusikaltimų tyrimo institutui Haifoje. Kita vertus, norėčiau pabrėžti, kad nupiešiau tą baidyklę vien norėdamas sutvirtinti savo kaip nacio reputaciją. Besistengdamas taip įsismaginau, kad visur kitur, išskyrus Vokietiją ir Džonso rūsį, jis būtų buvęs kvailai juokingas. Be to, nutepliojau jį daug diletantiškiau nei būčiau galėjęs.

**Schreibenhaus* (*vok.*) — rašytojų namai. *Vert.*

Nepaisant nieko, jis turėjo didžiulį pasisekimą. Toji sėkmė mane apstulbino. Hitlerjugendo bei SS naujokai nešaudė į jokius kitus taikinius, ir aš net gavau padėkos laišką nuo paties Heinricho Himlerio.

"Jūsų taikinys pagerino mano šaudymą visu šimtu procentų,— rašė jis.— Koks grynakraujis arijas, pamatęs šitokią šlykštynę, neužsidegs noru suvarpyti ją kulkomis?"

Stebėdamas, kaip Kraftas pyškina į storąjį žydą, ūmai supratau, kodėl jį taip mėgo naciai.

Primityvus diletanto braižas darė ją panašią į piešinius, kokių apstu viešose išvietėse. Taigi žmonių pasąmonėje ji asocijavosi su nešvarumais ir smarve, nejaukia prietema, nuleidžiamo vandens kriokimu ir kokčia viešojo tualeto kabinos vienatve, žodžiu, tiksliai atspindėjo žmogaus dvasios būseną karo metu. Aš net nesupratau tada, kaip gerai man tai pavyko nupiešti.

Kraftas, nekreipdamas nė mažiausio dėmesio į mane, apsisiautusį tuo nelemtu leopardo kailiu, pykštelėjo dar sykį. Jis šaudė iš didžiulio tarsi haubica liugerio. Nors vamzdis buvo praplatintas ligi dvidešimt antro kalibro, tratino pasišvilpaudamas ir be atatrankos. Kraftas iššovė dar kartą, ir iš maišo už poros pėdų į kairę nuo taikinio pabiro smėlis.

— Kitą sykį pabandyk atsimerkti, kai taikysies,— tariau jam.

— O, tai tu jau atsikėlei?— nustebo jis nuleisdamas pistoletą.

— Taip,— atsakiau.

— Stačiai bjauru tai, ką jis tau padarė.

— Ir aš taip manau.

— Beje, nėra to bloga, kas neišeitų į gera. Gal mes visi sėkmingai kur nors nusiplausim ir dar dėkosim Viešpačiui dėl to, kas nutiko.

— Už ką turėtume dėkoti?— nustebau aš.

— Už tai, kad išmušė mus iš įprastų vėžių.

— Jau kad taip, tai taip.

— Kai tu su savo mergina išsigausi iš šitos šalies, susikursi sau naują aplinką, naują pavidalą, imsi vėl rašyti ir rašysi dešimtsyk geriau nei kadaise. Pagalvok, kiek brandos suteiksi savo kūriniams!

— Man labai skauda galvą,— pasakiau jam.

— Greitai liausis skaudėjusi,— patikino Kraftas.— Juk ji sveikut sveikutėlė ir joje tvyro širdį veriantis, aiškus ir tikras savęs ir pasaulio suvokimas.

— Uhum,— numykiau aš.

— Nuo permainų ir aš tapsiu geresnis dailininkas,— įsismaginęs jis jau nebegalėjo sustoti.— Juk niekada anksčiau nebuvau matęs atogrąžų, tų akį rėžiančių ryškių spalvų, tos regimos, ore virpančios kaitros plazdėjimo...

— Kuo čia dėtos atogrąžos?— paklausiau aš.

— Maniau, mes kaip tik tenai susiruošėm. Ir Rezė taip nori.

— Argi tu vyksti su mumis?

— Jei tu nieko prieš.

— Kaip matau, jūs jau nemaža nuveikėt, kol aš miegojau.

— Argi tai blogai? Argi mes sumanėm ką nors tokio, kas tau ne prie širdies?

— Džordžai,— pasakiau aš jam.— Kodėl tu nori susieti savo likimą su mumis? Kurių galų atsibeldei į tą mėšlavabalių pilną rūsį? Dabar tu neturi priešų, bet jei susidėsi su mumis, įsigysi jų tiek, kiek ir aš.

Kraftas padėjo man ranką ant peties ir pažvelgė tiesiai į akis.

— Hovardai,— tarė jis be galo širdingai.— Nuo tos akimirkos, kai pasimirė mano žmona, niekas nebesieja manęs su šiuo pasauliu. Aš, kaip ir tu, be jokio tikslo ir prasmės klaidžiojau po jį tarytum apgailėtina dviejų valstybės nuolauža. O paskui patyriau tai, ko niekad nebuvau patyręs — kaip svarbu turėti tikrą draugą. Todėl esu laimingas, galėdamas susieti savo likimą su tavimi, drauguži. Nieko daugiau šiame pasauly man nereikia ir niekas daugiau manęs netraukia. Tad jei tu nieko prieš, man ir mano drobėms būtų geriausia sekti paskui tave visur, kur tik nublokš likimas.

— O taip, tu tikras draugas,— pasakiau labai susijaudinęs.

— Norėčiau toksai būti,— atsiliepė jis.

DVIDEŠIMT DEVINTAS SKYRIUS

ADOLFAS EICHMANAS IR AŠ...

DVI DIENAS labai susikaupęs pratysojau tame velnio rūsyje tarsi koks invalidas.

Gavau į kaulus taip, kad net mano drabužiai suplyšo. Todėl man parinko naujus iš daktaro Džonso atsargų: žvilgančias juodas dvasiškojo tėvo Kilio kelnes ir sidabro spalvos Džonso marškinius — kadaise egzistavusios Amerikos fašistų uniformos dalį. Tie fašistai, beje, taip ir vadinosi — Sidabramarškiniai. O Juodasis Fiureris man davė striukutį apelsinų spalvos sportiško sukirpimo paltuką, kurį apsivilkęs tapdavau panašus į rylininko beždžionėlę.

Režė Not ir Džordžas Kraftas ne tik palaikė man draugiją, švelniai slaugydami ir prižiūrėdami mane, bet ir svajojo, kurdami už mane visokiausius planus. Svarbiausias dalykas jiems kažkodėl atrodė kuo greičiau pasprukti iš Amerikos. Pokalbiai, kuriuose aš beveik nedalyvavau, tarsi karuselė sukosi apie įvairias šiltų kraštų vietoves, paprastai vadinamas rojaus kampeliais: Akapulkas... Minorka... Rodas... Kašmyro slėnis, Zanzibaras bei Andamanų salos.

Sprendžiant iš naujienų, kurios mus pasiekdavo, mano tolimesnis gyvenimas Amerikoje nežadėjo būti itin patrauklus ir vargu ar išvis įmanomas. Dvasiškasis tėvas Kilis keletą sykių per dieną eidavo laikraščių, be to, nuo pat ryto ligi nakties nenutildamas pliaukšdavo radijas.

Izraelio respublika nesiliovė reikalavusi, kad būčiau jai išduotas. Jos atkaklumą stiprino gandai, jog nesu net Amerikos pilietis ir apskritai neturiu jokios pilietybės. Be to, Izraelio tvirtinimu, kampanija prieš mane turinti didžiulę auklėjamąją reikšmę: juk labai svarbu parodyti visuomenei, kad tokio plauko propagandistas, koks buvau aš — ne mažesnis žmogžudys negu Heidrichas, Eichmanas, Himleris ar bet kuris kitas iš tų išsigimėlių.

Gal ir taip. Visada maniau, kad esu niekam tikęs ir net juokingas apžvalgininkas, tačiau pasaulyje, kur taip retai kas turi humoro jausmą, taip menkai tesugeba mąstyti ir taip trokšta vien aklai tikėti arba neapkęsti, būti juokingam be galo sunku. Juk tokia daugybė žmonių g e i d ė manimi tikėti!

Kad ir kiek gražių žodžių būtų prišnekėta apie aklą ir karštą tikėjimą, man jis atrodo šlykštus ir siaubingas.

Vakarų vokiečiai mandagiai pasiteiravo Jungtinių Valstijų, ar aš kartais ne jų pilietis. Patys jie negalėjo nustatyti mano pilietybės, kadangi visi mano asmens dokumentai sudegė karo metu. Jei aš vis dėlto jų valstybės pilietis, tai jie, panašiai kaip ir Izraelis, pageidautų mane nuteisti.

Jei aš vokietis, galiausiai pareiškė jie, tai vokiečių tauta gėdisi tokio savo tautiečio.

Tarybų Rusija trumpais drūtais žodžiais, panašiais į metalinių guolių, pabertų ant šlapio asfalto, barbenimą, tarsi kirviu nukirto: teismas šiuo atveju visai nereikalingas — tokius kaip aš privalu traiškyti lyg tarakonus.

Tačiau bene greičiausią galą man žadėjo nežabota manųjų tautiečių rūstybė. Įžūlesni laikraščiai be jokių komentarų spausdino skaitytojų patarimus vežioti mane geležiniame narve po visą šalį, didvyrių laiškus, kuriuose jie siūlė savo paslaugas, jei reikės mane sušaudyti, tarytum mokėti naudoti ginklą šiais laikais būtų buvęs ypatingas ir retai kam prieinamas menas, pastabas tokių asmenų, kurie patys nieko nesiruošė imtis, bet labai tikėjo Amerikos civilizacija ir tuo, kad pas mus apstu jaunesnių ir ryžtingesnių piliečių, puikiausiai nutuokiančių, kaip geriausia su manimi pasielgti.

Beje, pastarieji buvo kaip niekas kitas teisūs. Labai abejoju, ar šiame pasaulyje kada gyvavo visuomenė, kuri nebūtų išauginusi tam tikros padermės energija trykštančių jaunų žmonių, linkusių paeksperimentuoti, ką jauti, kai žudai žmogų, ypač jei už tai negresia kokia nors baisi bausmė.

Iš laikraščių ir radijo sužinojome, kad teisėtai įtūžusi Amerikos visuomenė padarė tai, ką privalėjo — įsiveržė į manąją žiurkių palėpę, išmalė langus ir nusiaubė mano būstą, sumaitoję ir išsvaidę negausų ten buvusį turtą, tad visų nekenčiamo niekšo landynė dabar kiaurą parą buvo saugoma policijos.

Laikraštis "Niujork post" išreiškė abejonę, jog vargu ar policijai pavyks mane apginti, nes mano priešų tokia daugybė ir jų rūstis toks suprantamas. Nebent jai talkintų, beviltiškai skėsčiojo rankomis vedamojo autorius, visas jūrų pėstininkų batalionas. Bet tuomet jis privalėtų nenuleisdamas akių budėti prie manęs ligi pat mano dienų galo.

Niujorko "Deili njūz" pareiškė sunkiausiu mano kariniu nusikaltimu laikanti tą liūdną faktą, kad nepasidariau sau galo pats, kaip dera džentelmenui. Taigi, anot jo, Hitleris išeitų tikrų tikriausias džentelmenas.

Laikraštis "Njūz" išspausdino Bernardo O'Haros laišką, to paties O'Haros, kuris kadaise paėmė mane į nelaisvę Vokietijoje ir andai atsiuntė man linkėjimų, prieš tai padauginęs juos kopijavimo aparatu.

> *"Norėčiau pats sudoroti šį vaikiną,—* rašė O'Hara.— *Manau, kad to nusipelniau. Juk tai aš sučiupau jį Vokietijoje. Žinodamas, kad jis paspruks, būčiau ištaškęs jam smegenis dar tenai, vietoje. Jei kas nors sutiksite tą išperą anksčiau, perduokite, kad Bernis O'Hara greituoju reisu bimbia pas jį tiesiai iš Bostono".*

Niujorko "Taims" pareiškė, jog pakęsti ir net ginti tokią mėšlo krūvą kaip aš — paradoksali tikrai laisvos visuomenės pareiga.

Rezė mane ramino, esą Jungtinių Valstijų vyriausybė neketinanti atiduoti manęs Izraelio respublikai, nes, pagal šalyje veikiančius įstatymus, ji to padaryti negalinti.

Šiaip ar taip, Jungtinių Valstijų vyriausybė pažadėjo visapusiškai ir atvirai išnagrinėti painią mano bylą, išsiaiškinti, kokios aš pilietybės ir kodėl niekad nebuvau teisiamas. Be to, kuo įžūliausiai pareiškė esanti nustebinta, kodėl aš iš viso egzistuoju.

Niujorko "Taims" išspausdino mano nuotrauką, darytą tais laikais, kai buvau nacis ir visų dievinama tarptautinio radijo žvaigždė. Dabar galiu tik apytikriai pasakyti, kad ji daryta maždaug 1941 metais.

Tos nuotraukos autorius, toks Arntas Klopferis, pasistengė padaryti mane panašų į susilaižiusį Kristų iš Maksfildo Parišo* pa-

---

**M a k s f i l d a s   P a r i š a s* — amerikiečių dailininkas, dekoratorius, tapytojas, piešė freskas. Būdingas kruopštus ir rūpestingas detalių vaizdavimas ir kiek salsvokas stilius. *Vert.*

veikslų. Jis net padarė kažką panašaus į nimbą, papuošęs foną ties mano galva blyškia šviesos dėme. Beje, tokį nimbą turėjau ne tik aš, bet ir kiti Klopferio klientai, neišskiriant nė Adolfo Eichmano.

Aš tai žinau visai ne iš Haifos instituto, o todėl, kad Eichmanas fotografavosi kaip tik prieš mane. Tą vienintelį kartą ir buvau jį sutikęs Vokietijoje. Antrąsyk Eichmaną pamačiau prieš kokias dvi savaites čia, Izraelyje, kai trumpam buvau įkalintas Tel Avive.

Apie tą susitikimą galiu pasakyti štai ką.

Buvau jau dvidešimt keturias valandas praleidęs Tel Avivo kalėjime, kai vesdami į kamerą sargybiniai sustabdė mane prie Eichmano durų, matyt, norėdami pasiklausyti, apie ką mes kalbėsimės, jeigu išvis imsim kalbėtis.

Mudu nepažinom vienas kito, tad sargybiniai mus supažindino.

Eichmanas tuo metu rašė savo gyvenimo istoriją, kaip kad aš dabar. Tas suskis kriošena, tas šlykštus maitvanagis, kadaise atėmęs gyvastį šešiems milijonams aukų, sutiko mane spindulinga šventojo šypsena. Jo veidas bemaž neturėjo smakro. Jis rodėsi be galo atidus ir dėmesingas man, savo darbui, sargybiniams ir visam pasauliui.

Jis kuo palankiausiai nusišiepė ir paaiškino:

— Niekam nejaučiu neapykantos.

— Taip ir reikia,— sutikau aš.

— Duosiu jums patarimą.

— Labai malonu.

— Atsipalaiduokit,— tarė jis vis labiau šiepdamasis.— Tiesiog atsipalaiduokit.

— Šitaip aš ir papuoliau čionai.

— Gyvenimas susideda iš tam tikrų etapų,— paaiškino jis.— Jie gali būti net labai skirtingi. Tad reikia pasistengti kuo aiškiau suvokti, kas svarbiausia kiekviename iš jų. Čia ir slypi sėkmingo gyvenimo paslaptis.

— Labai gražu, kad panorote pasidalinti ja su manimi.

— Šiuo metu daug rašau,— prisipažino.— O niekad nemaniau tapsiąs rašytoju.

— Ar galiu jums užduoti kiek nekuklų klausimą?

— Na žinoma,— tarė jis, vis dar spinduliuodamas beribį palankumą.— Klauskite kas tik jums į galvą šaus. Dabar kaip tik toks etapas mano gyvenime — mąstyti ir atsakinėti į klausimus.

— Ar jaučiatės kaltas dėl tų šešeto milijonų žydų mirties?

— Nė kiek,— ramiai atsakė Osvencimo kūrėjas, krematoriumo konvejerio išradėjas ir didžiausias pasaulyje nuodingų dujų "Ciklonas B" eikvotojas.

Gerai nepažindamas to žmogaus, pamėginau į mudviejų pokalbį įterpti šiek tiek ironijos ar bent jau to, kas man pačiam atrodė ironija.

— Teisybė, juk jūs buvote tiesiog karys,— pasakiau jam.— Ir gaudavote įsakymus iš aukščiau, kaip ir kiti kariai visame pasaulyje, ar ne taip?

Eichmanas pasisuko į sargybinį ir pratrūko įnirtinga jidiš* papliūpa. Jei būtų kalbėjęs lėčiau, gal ir būčiau ką nors supratęs, bet jis tratino kaip iš kulkosvaidžio.

— Ką jis pasakė?— paklausiau sargybinio.

— Paklausė, ar nerodėme jums oficialaus jo pareiškimo, kurio davėme žodį niekam nerodyti, kol jis dar nebaigtas.

— Nė iš tolo nemačiau jūsų pareiškimo,— pasakiau Eichmanui.

— Tai iš kur tada žinote kertinį mano gynybos teiginį?— apstulbo jis.

Tas žmogus kuo nuoširdžiausiai tikėjo išradęs labai originalią ir niekam nežinomą gynybą, nors ją šitiek metų sėkmingai naudojo visa tauta — daugiau kaip devyniasdešimt milijonų žmonių. Šitaip primityviai Eichmanas suvokė, kas yra tą dieviškoji išradingumo kibirkštėlė.

Kuo ilgiau mąstau apie Eichmaną ir save, tuo labiau man regis, kad jis yra psichinis ligonis, o aš — kaip tik iš tų, kuriuos reikia bausti visu griežtumu.

Norėdamas pagelbėti tiems, kurie teis Eichmaną, pasakysiu: mano galva, jis ne tik nepajėgia skirti gėrio nuo blogio, bet tiesą ir melą, džiaugsmą ir nusivylimą, bjaurastį ir grožį, žiaurumą ir užuo-

*J i d i š (< vokiečių *jüdisch* - žydų) — germanų, slavų ir semitų (hebrajų bei aramėjų) kalbų mišinys, vartojamas dalies žydų Rusijoje, Europoje, Amerikoje, Pietų Afrikoje, Izraelyje. Valstybinė Izraelio kalba yra ivritas. *Vert.*

jautą, tragediją ir komediją priima ir suvokia vienodai, kaip pratisą medžioklės rago gausmą.

Aš esu visai kas kita. Visada žinau, kada meluoju, galiu nuspėti, kokios žiaurios pasekmės ištiks patikėjusius mano melais, ir žinau, kad tas žiaurumas — baisus, blogas dalykas. Žodžiu, negaliu meluoti nepastebėdamas šito, kaip kad negalėčiau nejausti išeinant inkstų akmenų.

Jei po šio gyvenimo kas duotų dar vieną, norėčiau gimti toks, apie kokius sakoma: atleiskit jam — jis nežino, ką daro.

Dabar apie mane šito nepasakysi.

Aš kuo puikiausiai skiriu gėrį nuo blogio ir gebu kvatotis ten, kur tokie eichmanai jokia galybe neįžiūri nieko juokingo.

— Vis dar rašote?— pasiteiravo Eichmanas manęs tada, Tel Avive.

— Paskutinis mano rašinys,— pasakiau,— iškilmių scenarijus archyvo lentynai.

— Jūs gi rašytojas profesionalas, tiesa?

— Galima pavadinti ir taip.

— Sakykit, ar sėdate rašyti tam tikru pasirinktu laiku, nepriklausomai nuo ūpo, ar laukiate įkvėpimo — nesvarbu, ar jis ateitų dieną, ar naktį?

— Pagal tvarkaraštį,— atsakiau prisimindamas senus laikus.

Jis ėmė pastebimai pagarbiau į mane žiūrėti.

— Taip, taip,— tarė jis, kinkuodamas galva.— Būtent tvarkaraštis. Ir aš atradau tą patį. Nors kartais visą rašymui skirtą laiką prasėdžiu spoksodamas į tuščią lapą... Ar alkoholis padeda?

— Manau, kad taip tik atrodo. Be to, ir atrodo ne ilgiau kaip pusvalandį,— atsakiau, vėl prisiminęs jaunystę.

Ir štai tada Eichmanas suskėlė juoką.

— Klausykit,— tarė jis rimtai.— O dėl tų šešių milijonų...

— Taip?

— Porą galėčiau paskolinti jūsų knygai — man tiek daug nereikia.

Spėju, kad mūsų pokalbio į magnetofono juostelę niekas neįrašė, tad skubu pateikti šį sąmojo perlą istorijai. Kaip pavyzdį. Kaip vieną iš neužmirštamų Čingischano-biurokrato šmaikštybių.

Beje, gal Eichmanas norėjo šitaip man priminti, kad aš savo gražbylystėmis irgi pražudžiau aibes žmonių. Nors, kita vertus, labai abejoju, ar jam įkandamos tokios subtilybės, kad ir koks įvairialypis jis būtų. Jei jau rimtai, esu beveik tikras: iš visų šešių milijonų savo aukų Eichmanas niekam neperleistų nė vienos vičvienaitės. Pradėjęs dalinti kam papuola, galima sakyti, savo paties rankomis nužudytus žydus, jis tiesiog liautųsi buvęs Eichmanas. Toks Eichmanas, koks Eichmano supratimu privalo būti Eichmanas.

Sargybiniai išvedė mane.

Dar vieną, paskutinį, kartą, vaizdžiai tariant, susidūriau su šiuo amžiaus žmogumi, kai gavau raštelį iš jo kalėjimo Tel Avive, paslaptingai atkeliavusį į manąjį Jeruzalėje. Nepažįstamas žmogus švystelėjo raštelį man po kojomis per pasivaikščiojimą kalėjimo kieme. Aš pakėliau jį ir perskaičiau štai ką:

"Kaip jums atrodo, ar literatūrinis agentas reikalingas?"

Toliau buvo Eichmano parašas.

Mano atsakymas jam:

"Jei turėsite reikalų su Jungtinių Valstijų knygos bičiulių draugijomis bei kino prodiuseriais — jis tiesiog b ū t i n a s".

TRISDEŠIMTAS SKYRIUS

DON KICHOTAS...

PAGAL sumanymą turėjome skristi į Mechiką — Kraftas, Rezė ir aš. Daktaras Džonsas privalėjo parūpinti mums ne tik transportą, bet ir priėmimą.

Iš Mechiko automobiliu buvom numatę važiuoti į kaži kokį niekam nežinomą kaimelį ir pasilikti tenai ligi savo dienų galo.

Sumanymas buvo nuostabus — toks, apie kokį jau seniai svajojau. Man net dingojosi, kad, ko gero, vėl imsiu rašyti.

Droviai užsiminiau apie tai Rezei.

Ji net apsiverkė iš džiaugsmo. Ar tikrai iš džiaugsmo? Kas žino? Galiu tik pasakyti, kad ašaros buvo šlapios ir sūrios.

— Ar tas nuostabus, dieviškas stebuklas kaip nors susijęs su manimi?— paklausė ji manęs viltingai.

— Taip, labai, — atsakiau stipriai ją apkabindamas.

— Ne, ne, visai nedaug, bet, ačiū Dievui, šiek tiek susijęs. Didžiausias stebuklas — tavo įgimtas talentas.

— Didžiausias stebuklas — tavo gebėjimas prikelti žmogų iš numirusių,— patikinau aš.

— Tai padarė meilė,— paaiškino Rezė.— Ji ir mane prikėlė. Juk ir aš ligi šiol gyvaliojau leisgyvė.

— Gal apie tai ir reikėtų rašyti? Ten, mūsų kaimelyje Meksikoje, Ramiojo vandenyno pakrantėje — argi ne apie tai privalau pirmiausiai parašyti?

— Taip, taip, žinoma! Ak, brangusis! Aš taip rūpinsiuosi tavimi, kol tu rašysi! O ar tau... Ar tu turėsi laiko... man?

— Visos popietės, vakarai ir naktys bus tavo. Visą nuo rašymo likusį laiką skirsiu tau.

— Ar jau pagalvojai apie vardą?— paklausė ji.

— Apie kokį vardą?— nustebau aš.

— Nagi apie naują vardą naujo rašytojo, kurio puikūs kūriniai, paslaptingai gimę Meksikoje, netrukus pasklis po pasaulį,— džiugiai čiauškėjo ji.— Aš būsiu misis...

— Senjora,— pataisiau ją.

— Senjora kas? Senjoras ir senjora kas?

— Na imk ir pati pakrikštyk mudu,— pasakiau aš.

— O, tai pernelyg svarbu, kad galėčiau iš karto nuspręsti,— sutriko ji. Įėjo Kraftas.

Rezė paprašė padėti sugalvoti man slapyvardį.

— Gal tiktų Don Kichotas?— tarė Kraftas.— Tuomet tu būtum Dulsinėja iš Toboso, o aš po savo paveikslais pasirašinėčiau Sanča Pansa.

Įėjo daktaras Džonsas ir dvasiškasis tėvelis Kilis.

— Lėktuvas bus paruoštas ryt iš ryto. Ar pakankamai gerai jausitės, kad galėtumėt skristi?— paklausė daktaras Džonsas.

— Aš jau dabar puikiai jaučiuosi.

— Mechike jus pasitiks Arntas Klopferis,— tarė Džonsas.— Prisiminsite?

— Fotografas?

— Jūs pažįstami?

— Sykį jis fotografavo mane dokumentams Berlyne,— atsakiau.

— Dabar jis geriausias aludaris visoje Meksikoje,— paaiškino Džonsas.

— Na ir ačiū Dievui,— tariau.— Paskutinis dalykas, kurį girdėjau apie jį, buvo pranešimas, kad į jo ateljė pataikė penkių šimtų svarų bomba.

— Gero žmogaus taip lengvai nepribaigsi,— paaiškino daktaras Džonsas.— O dabar mudu su dvasiškuoju tėvu Kiliu norime jus kai ko paprašyti.

— Ko gi?

— Šį vakarą įvyks Baltųjų Amerikos Konstitucijos Sūnų Geležinės Kariaunos savaitinis susirinkimas. Mudu su Kiliu norėjome surengti kažką panašaus į Augusto Kraptauerio šermenis.

— Aišku.

— Bet supratome, kad nė vienas nepajėgsime pasakyti deramos kalbos,— tarė Džonsas.— Tai būtų pernelyg didelis išbandy-

mas. Štai ir pagalvojome, ar jūs, toks puikus iškalbos meistras ir visame pasaulyje žinomas auksaburnis, nesutiktumėte tarti keleto žodžių?

Buvo nei šis, nei tas atsisakyti.

— Dėkoju jums, džentelmenai,— tariau.— Tikriausiai tai turėtų būti pagiriamasis žodis?

— Na, taip. Dvasiškasis tėvas Kilis net sugalvojo pagrindinę temą, jei tik ji, žinoma, jums padės.

— Ji, be jokios abejonės, labai padės man, ir aš būtinai pasistengsiu ja pasinaudoti.

Dvasiškasis tėvas Kilis dalykiškai atsikrenkštė.

— Manyčiau, visai nebloga tema būtų "Jo idėjos tebėra gyvos",— tarė tasai šmikis, tasai senas krienas, tasai sukriošęs kulto tarnas, kad jį kur perkūnas nuplotų!

TRISDEŠIMT PIRMAS SKYRIUS

JO IDĖJOS TEBĖRA GYVOS...

TAIGI daktaro Džonso rūsyje, katilinėje, ant eilėmis sustatytų sudedamųjų kėdžių, susėdo Baltųjų Amerikos Konstitucijos Sūnų Kariauna. Kariūnų viso labo suskaičiavau dvidešimt — nuo kokių šešiolikos ligi dvidešimties metų. Visi šviesbruviai, visi aukštesnio kaip šešių pėdų ūgio.

Visi be galo tvarkingi — su kostiumais, baltais marškiniais ir kaklaraiščiais. Priklausomybę Kariaunai rodė nedidukė auksu austa juostelė dešiniojo atlapo kilpoje.

Būčiau ir nepastebėjęs tokios menkos smulkmenos kaip kilpa dešiniajame švarko atlape — juk ten paprastai kilpų nebūna. Bet daktaras Džonsas sąmoningai atkreipė mano dėmesį.

— Kaip tik pagal ją nariai ir atpažįsta vienas kitą net tada, kai būna be juostelių,— labai rimtai pasakė man jis.— Pagal ją mato, kaip auga jų gretos, nors kiti to nepastebi.

— Vadinasi, kiekvienas turi nešti švarką pas siuvėją ir prašyti prakirpti kilpą dešiniajame atlape?

— Tai padaro jų motinos,— paaiškino dvasiškasis tėvas Kilis.

Kilis, Džonsas, Rezė ir aš sėdėjome ant pakylos veidu į kariūnus, o nugara į pakurą. Rezė buvo kartu su mumis, nes sutiko tarti vaikinams porą žodžių apie savo netrumpos pažinties su komunizmu patirtį ten, anapus Geležinės Uždangos.

— Daugelis siuvėjų — žydai,— varė toliau daktaras Džonsas.— Mes nenorime susiteršti.

— Be to,— pridūrė dvasiškasis tėvas Kilis,— labai gerai, kad prie to darbo prisideda motinos.

Kartu su mumis ant pakylos dar buvo Džonso vairuotojas, Juodasis Harlemo Fiureris. Jis rišo prie šildymo vamzdžių didžiulį trans-

parantą su štai tokiu užrašu: "Gerai mokykitės. Būkite uolūs ir visur pirmaukit. Laikykitės švaros ir nuolat mankštinkite kūną. Savo pažiūras laikykite paslaptyje".

— Tie vaikinai gyvena netoliese?— paklausiau aš Džonsą.

— Ną, ką jūs,— atsakė Džonsas.— Tik aštuonetas yra iš Niujorko. Devyni iš Niudžersio, du — dvyniai — iš Pykshilo, o vienas atvažiuoja net iš Filadelfijos.

— Nejaugi jis kas savaitę važinėja iš Filadelfijos?— nustebau.

— O kur daugiau būtų įgijęs visa tai, ką jam duodavo Augustas Kraptaueris?

— Kaip juos užverbavote?

— Per mano laikraštį,— paaiškino Džonsas.— Tiksliau pasakius, jie patys, savanoriškai užsiverbavo. Dori, sąmoningi tėvai vis rašydavo į "Baltąjį minitmeną" nerimo kupinus laiškus, teiraudamiesi kokio nors jaunimui tinkamo sambūrio, kuris padėtų įskiepyti jų vaikams norą rūpintis Amerikos piliečių kraujo grynumu. Bene labiausiai už širdies griebiantį laišką mums parašė viena moteris iš Bernardsvilio, Niudžersio valstijos. Ji guodėsi leidusi įstoti savo sūnui į Amerikos skautų draugiją, kuriai, anot autorės, geriau tiktų Amerikos Žydpalaikių draugijos vardas. Mat jos berniukas po to, kai gavo aro laipsnį, išėjo kariuomenėn ir nuvykęs tarnauti į Japoniją parsivežė iš ten japonę žmoną.

— Skaitydamas tą laišką Augustas Kraptaueris verkė kaip kūdikis,— įsiterpė tėvas Kilis.— O netrukus, nepaisydamas nei amžiaus, nei didžiulio nuovargio, vėl ėmė dirbti su jaunimu.

Tėvas Kilis paragino visus laikytis tvarkos ir, pasiūlęs pasimelsti, ėmė kalbėti visiems žinomą maldą, prašydamas Dievo stiprybės priešų smūgiams atremti. Tik ji kiek neįprastai skambėjo dėl vieno dalyko, kurio niekur ir niekad anksčiau nebuvau pastebėjęs. Net Vokietijoje. Juodasis Harlemo Fiureris stovėjo kambario gale prie didžiulio timpano. Kad garsas būtų duslesnis, timpaną jis apklojo dirbtiniu leopardo kailiu, tuo pačiu, kuris atstodavo man vonios chalatą. Po kiekvienos sentencijos Juodasis Fiureris tvokle nesmarkiai bumbteldavo per tą kailį.

Apie gyvenimo baisybes anapus Geležinės Uždangos Rezė pasakojo taip padrikai ir neįdomiai, ir taip nevykusiai jaunimo auklėjimo prasme, kad daktaras Džonsas net mėgino jai pasakinėti.

— Juk daugelis užkietėjusių komunistų arba žydai, arba aziatai, ar ne tiesa?— kreipėsi jis į Rezę.

— Ką?— nieko nesuprato ji.

— Žinoma, tiesa. Juk ir taip aišku,— pasakė Džonsas ir gan atšiauriai nutraukė Rezės pasakojimą.

O kurgi buvo Džordžas Kraftas? Jis sėdėjo tarp žiūrovų paskutinėje eilėje, greta priduslinto timpano.

Paskui Džonsas pristatė mane. Pristatė kaip žmogų, kurio nereikia pristatinėti. Ir paprašė manęs dar luktelti staigmenos, paruoštos tamtyč mano garbei.

Jis iš tiesų paruošė man staigmeną.

Kol Džonsas kalbėjo, Juodasis Fiureris pakilo nuo savo timpano ir paėmęs už reostato rankenėlės, įrengtos šalia jungiklio, ėmė pamažu gesinti šviesą.

Sutemoms vis tirštėjant Džonsas porino apie protinį ir dvasinį Amerikos klimatą Antrojo pasaulinio karo metais, su liūdesiu prisimindamas, kaip tuomet už savo idealus buvo persekiojami bemaž visi mąstantys ir patriotiškai nusiteikę baltieji, ir kad daugelis Amerikos patriotų kankinosi gyvi pūdomi federalinių Amerikos kalėjimų požemiuose.

— Amerikietis niekur negalėjo rasti teisybės,— pagaliau tarė jis.

Rūsyje tuo metu pasidarė tamsu nors į akį durk.

— Beveik niekur,— pasitaisė Džonsas toje neperregimoje tamsoje.— Pajusti jos dvelksmą galėjo tik tas, kuriam nusišypsojo laimė įsigyti trumpabangį radijo imtuvą. Tik iš ten tryško gaivus tiesos šaltinis. Tik iš ten.

Paskui toje juodžiausioje tamsoje pasigirdo radijo imtuvo traškesys, vokiečių, kiek vėliau — prancūzų kalbos nuotrupos, žiupsnelis Bramso pirmosios simfonijos ir staiga aiškiai ir garsiai:

Kalba Hovardas V. Kampbelas jaunesnysis, vienas iš nedaugelio tikrai laisvų amerikiečių. Vedu šią laidą laisvajame Berlyne. Sveikinu visus savo tautiečius, tai yra grynakraujus baltuosius nežydus amerikiečius, šimtas šeštosios divizijos karius, kurie dabar laiko užėmę Sen Vito prieigas.

Šios, ugnies krikšto dar neragavusios, divizijos naujokų gimdytojams galiu pranešti, kad dabartiniu metu tame rajone gana ramu. Keturi šimtai keturiasdešimt antras ir keturi šimtai keturiasdešimt ketvirtas pulkai fronto linijoje, keturi šimtai dvidešimt trečias — rezerve.

Paskutiniame "Ryders Daidžest" numeryje išspausdintas puikus straipsnis "Apkasuose ateistų nėra". Norėčiau, šiek tiek išplėsdamas šią įdomią temą, pridurti, kad karo, pradėto žydų ir naudingo tik jiems, apkasuose žydų irgi nė su žiburiu nerasit. Šimtas šeštosios divizijos eiliniai gali tai patvirtinti. Žydai taip rūpestingai skaičiuoja maisto ar kitus išteklius intendantūroje arba pinigus finansų tarnyboje, taip uoliai spekuliuoja cigaretėmis arba nailoninėmis kojinėmis Paryžiuje, kad jiems nėra kada priartėti prie fronto linijos arčiau kaip per šimtą mylių.

Ei visi likę namie vaikinų, išsiųstų į frontą, tėvai, giminės ir artimieji! Norėčiau, kad prisimintumėte visus žydus, su kuriais buvot kada nors susidūrę. Manau, pats laikas apie juos labai rimtai pagalvoti.

Imkit ir pamąstykit gerai — ar jie nuskurdo, ar, priešingai, pralobo per karą? Ar jie blogiau, ar vis dėlto geriau už jus maitinasi? Prasčiau ar prašmatniau rengiasi? Mažiau ar daugiau turi degalų?

Aš jau žinau atsakymus į tuos klausimus. Ir jūs sužinosite, jei atidžiau apsidairysit ir rimčiau pakrutinsit smegenis.

Na, o dabar noriu jūsų paklausti: ar esate girdėję, kad nors viena žydų šeima būtų gavusi telegramą iš kadaise laisvos valstybės sostinės Vašingtono, telegramą, kuri prasidėtų žodžiais: "Karo ministro pavedimu, su didžiausiu liūdesiu pranešu, kad jūsų sūnus..."

Ir taip toliau.

Penkiolika minučių laisvojo amerikiečio Hovardo V. Kampbelo jaunesniojo paistalų — čia, aklinoje rūsio tamsoje. Beje, aš visai neketinu slėpti savo nešlovės po tuo banaliu "ir taip toliau".

Karo nusikaltimų tyrimų institutas Haifoje turi visų aliai vienos Hovardo V. Kampbelo jaunesniojo laidų įrašus. Jei kas nors geidžia jų pasiklausęs išrinkti pačias bjauriausias mano pasakytas šlykštynes ir pridėti prie to, ką čia surašiau, aš neprieštarauju.

Vargu ar man pavyktų paneigti, kad, šiaip ar taip, kadaise sapaliojau visa tai. Galiu tik pasakyti, kad pats nė per nago juodymą netikėjau tuo, ką paistau, ir puikiausiai suvokiau, kokias tamsuoliškas, destruktyvias, kokčias ir nieko bendra su sveiku protu neturinčias nesąmones vapu.

Beje, manęs visai nesukrėtė tai, kad čia, šioje aklinoje tamsoje, išgirdau kadaise savo paties pasakytus siaubingus žodžius. Pats suprantu, jog atrodyčiau ne toks baisus, jei imčiau skiesti, esą mane išpylęs šaltas prakaitas ar panašiai. Deja, aš visada gerai žinojau, ką darau, ir sugebėdavau kuo ramiausiai su visu tuo gyventi. Kaip? Nagi talkinamas kuo plačiausiai paplitusios šių dienų žmonijos palaimos — mielosios, gerosios šizofrenijos.

Tiesa, aklinoje rūsio tamsoje man nutiko vienas vertas paminėti dalykas. Kažkas tyčia negarbiai, kad pastebėčiau, įkišo mano kišenėn raštelį.

Kai pagaliau vėl užsižiebė šviesa, negalėjau atspėti, kuris iš esančių tai padarė.

Paskui aš pasakiau kalbą apie Adolfą Kraptauerį, tarp kitko, įterpdamas ir keletą visai nuoširdžių žodžių apie tai, kad Kraptauerio idėjos tikriausiai iš tiesų gyvuos per amžius, tai yra tol, kol bus žmonių, gyvenančių daugiau jausmais nei protu.

Buvau apdovanotas karštais publikos plojimais ir Juodojo Fiurerio bumpsėjimu per timpaną.

Paskui nuėjau į tualetą perskaityti raštelio.

Raštelis buvo atspausdintas mašinėle ant liniuoto popieriaus, išplėšto iš bloknoto. Štai kas ten buvo parašyta:

"Užpakalinis išėjimas atrakintas. Tučtuojau dinkit iš čia. Laukiu jūsų tuščioje parduotuvėje kitoje gatvės pusėje. Paskubėkit. Jūsų gyvybei gresia pavojus. Raštelį suvalgykit".

Laiškutį pasirašė Žydroji Fėja, mano krikšto močia — pulkininkas Frankas Virtanenas.

TRISDEŠIMT ANTRAS SKYRIUS

ROZENFELDAS...

MANO advokatas čia, Jeruzalėje, ponas Alvinas Dobrovičius, pareiškė, kad aš tikrai laimėčiau bylą, jei kas nors paliudytų matęs mane su žmogumi, kurį pažįstu kaip pulkininką Franką Virtaneną.

Iš viso buvau susitikęs su juo tris kartus: prieš pat karą, tuojau po jo ir tuščioje parduotuvėje tiesiai priešais dvasiškojo tėvo, daktaro Lajonelio Dž. D. Džonso, S. CH. D., T. D., rezidenciją. Tiktai per pirmąjį susitikimą parke ant suoliuko mudu galėjo matyti kartu. Bet tie, kurie matė, įsidėmėjo mus ne daugiau kaip voveres ar paukščiukus medžiuose.

Antrąsyk sutikau jį Voketijoje, Vysbadene, vermachto inžinerinio korpuso karininkų rengimo mokyklos valgykloje. Vieną kiek pasvirusią valgyklos sieną puošė freska — gražiu vingiuotu kaimo keliuku važiavo tankas. Linksmai švietė skaisti saulutė. Danguje nė debesėlio. Atrodė, visas šis dailus bukolinis vaizdelis tuojau ims ir nuvirs.

Apačioje, pirmame freskos plane, buvo pavaizduota giraitė ir joje plušantis nedidelis būrelis karių, linksmų ir žvalių Robinų Hudų metaliniais šalmais. Vieni jų skubėjo užminuoti kelią, o kiti ruošė darbui prieštankinį pabūklą ir kulkosvaidį.

Jie atrodė tokie laimingi.

Kaip aš patekau į Vysbadeną?

Balandžio penkioliktą, tai yra praėjus trims dienoms po to, kai mane areštavo leitenantas Bernardas O'Hara, iš Trečiosios armijos karo belaisvių stovyklos netoli Ordrufo buvau išgabentas.

Džipu, lydimas jaunesniojo leitenanto, kurio nei vardo, nei pavardės nežinau, buvau atvežtas į Vysbadeną. Mudu su tuo jaunesniuoju leitenantu net žodeliu nepersimetėm. Kiek supratau, aš jam nė kiek nerūpėjau. Visą kelią jis duso nuo įniršio dėl kažko, kas,

matyt, visai nebuvo susiję su manimi. Gal jį kas apstūmė, apkalbėjo, užgavo? Gal neteisingai suprato? Šito aš nežinau.

Šiaip ar taip, jis nelabai tinkamas liudytojas. Vaikinas tiesiog pildė vieną iš įsakymų, kurie, sprendžiant iš visko, buvo jam įgrisę ligi gyvo kaulo: paklausė kelio ligi belaisvių stovyklos, paskui — kaip patekti į valgyklą. Jis išlaipino mane prie valgyklos durų, liepęs eiti vidun ir palaukti, o pats nuvažiavo, palikdamas mane vienui vieną, be jokios apsaugos.

Aš žengiau valgyklos vidun, nors galėjau ramiausiai eiti kur tinkamas.

Toje niūrioje arklidėje, ant stalo ties ištapyta siena sėdėjo mano krikštamotė Žydroji Fėja.

Virtanenas vilkėjo amerikiečių karinę uniformą — striukė su užtrauktuku per visą ilgį, chaki spalvos kelnės, marškiniai prasagstytu kaklu ir storapadžiai žygio batai. Jis neturėjo ginklo. Ir jokių skiriamųjų ženklų.

Jo kojos buvo trumpos. Jis sėdėjo ant stalo, smagiai jomis tabaluodamas gana aukštai nuo žemės. Jam galėjo būti apie penkiasdešimt, šiaip ar taip, septyneriais metais daugiau nei tada, kai matėmės pirmą kartą. Jis prapliko ir aptuko.

Pulkininkas Frankas Virtanenas atrodė nuostabiai panašus į rausvažandį išdykėlį vaikiuką. Pergalė ir amerikiečių uniforma tokiais padarė daugelį gana brandaus amžiaus vyrų.

Jis kuo plačiausiai nusišypsojo ir draugiškai pakratė man ranką.

— Na, ir kokios gi jūs nuomonės apie šitą karą, Kampbelai?

— Mano nuomonė tokia, kad būčiau linkęs jame išvis nedalyvauti.

— Sveikinu,— tarė jis.— Bet jūs nors likote gyvas. O juk daugeliui nė tiek nepavyko.

— Žinau. Pavyzdžiui, mano žmonai.

— Labai dėl to apgailestauju,— tarė jis.— Apie tai, kad ji dingo, sužinojau tuo pačiu metu kaip ir jūs.

— Iš ko?

— Iš jūsų. Tą informaciją jūs perdavėte savo laidoje.

Žinia apie tai, kad savo laidoje perdaviau informaciją apie Helgos dingimą, perdaviau, nė pats to neįtardamas, nuliūdino mane la-

biau už visa, ką patyriau šioje istorijoje. Tai siaubingai liūdina mane iki šiol. Net nežinau kodėl.

Ko gero, todėl, kad tai liudija tokį gilų mano asmenybės skilimą, kokį sunku net įsivaizduoti.

Juk tą lemtingą savo gyvenimo akimirką turėjau pajusti, kad Helgos jau nebėra, leisgyvė žaizdota mano siela privalėjo kentėti baisias kančias ir nepaguodžiamą sielvartą. Bet ne. Viena jos dalis užkoduotu būdu kliogė visam pasauliui apie įvykusią tragediją, o kita net nesuvokė, jog tai daro.

— Argi tai buvo tokia jau svarbi karinė paslaptis, kad perduodamas ją už Vokietijos ribų rizikuočiau galva?— paklausiau Virtaneno.

— Žinoma. Vos ją gavę ėmėm veikti.

— Veikti? Ką veikti?

— Nagi ieškoti jums pamainos. Manėme, kad dar tą pačią naktį pasidarysit galą.

— O reikėjo,— tariau niūriai.

— Man velniškai smagu, kad to neįvyko,— visai nuoširdžiai pasakė Virtanenas.

— O man velniškai liūdna,— atrėmiau aš.— Žmogus, tiek metų praleidęs teatre, turėtų tiksliai žinoti, kada herojui išnykti nuo scenos, jei tik jis, žinoma, išvis herojus.— Aš tyliai spragtelėjau pirštais.— Taip žlugo didžioji mano gyvenimo pjesė apie mane ir Helgą, pavadinimu “Dviejų valstybė”. Ji žlugo, nes aš laiku neįrašiau jon puikaus savižudybės epizodo.

— Visai nesižaviu savižudybėmis,— tarė Virtanenas.

— O aš žaviuosi. Forma. Man patinka, kai pjesė turi pradžią, vidurį ir pabaigą. Ir, jei įmanoma, šiokią tokią pamokomąją vertę.

— Manau, yra vilties, kad ji dar gyva,— tarė Virtanenas.

— Gana, aš pasiduodu. Kam tos kalbos. Vaidinimas baigtas.

— Jūs, atrodo, užsiminėte kažką apie pamokomąją vertę?— tarė jis.

— Jei būčiau nusižudęs, kaip kad tikėjotės, gal būtumėt ir ją užčiuopęs.

— Reikėtų pagalvoti.

— Būtų ne pro šalį.

— Tik va, kad aš nepratęs paisyti nei formos, nei pamokomosios vertės. Jei būtumėt miręs, tikriausiai būčiau pagalvojęs: “Tai velnias, ką gi dabar daryti?”, bet ne apie pamokomąją vertę. Didžiulis darbas vien palaidoti žuvusiuosius nesukant sau galvos dėl kiekvienos iš tų mirčių pamokomosios vertės. Mes net nežinome vardų nė pusės tų, kurie padėjo galvas. Galiu tik pasakyti, kad jūs puikus kareivis.

— Nejaugi?

— Iš visų mano, kaip sakoma, auklėtinių agentų tik jūs vienas sėkmingai perėjot visą karą, nė sykio neapvylėt ir dar likot gyvas,— visai rimtai kalbėjo Virtanenas.— Praėjusią naktį peržvelgiau siaubingą savo buhalteriją ir nustačiau, kad jūs, Kampbelai, vienintelis iš keturiasdešimt dviejų ne tik puikiai atlikot užduotis, bet ir išnešėt sveiką kailį.

— O kas ištiko tuos, kurie teikdavo man informaciją?

— Žuvo. Visos aliai vienos,— tarė jis.— Beje, tai buvo moterys. Septynios. Ir kiekviena, kol jų nesučiupo, gyveno vien tam, kad teiktų jums informaciją. Pagalvokit apie tai, Kampbelai! Kiek laiko net septynias moteris jūs kaskart iš naujo darėt laimingas, ir visos jos galų gale sudėjo galvas už tą laimę. Ir nė viena neišdavė jūsų. Net po to, kai buvo sučiuptos. Gerai pamąstykit, Kampbelai.

— Aš ir taip turiu apie ką pamąstyti,— supykęs tariau.— Visai nenoriu sumenkinti jūsų kaip mokytojo ir filosofo vaidmens, bet, patikėkit, ir ligi šio džiaugsmingo mūsų susitikimo turėjau į valias medžiagos apmąstymams. Geriau sakykit, kas dabar manęs laukia?

— Jūsų jau nebėra,— paaiškino Virtanenas.— Trečioji armija jūsų atsikratė. Neliko jokių dokumentų, kurie galėtų paliudyti, iš kur atsiradote.— Jis skėstelėjo rankomis.— Kur norėtumėt vykti ir kuo tapti?

— Nemanau, kad esu kur nors nekantriai laukiamas,— burbtelėjau niūriai.

— Tai jau tikrai.

— Ar ką nors žinot apie mano tėvus?

— Labai apgailestauju, bet...— numykė jis.— Bet jie pasimirė prieš ketvertą mėnesių.

— Abu?

— Iš pradžių tėvas, o po dvidešimt keturių valandų ir motina. Abu nuo širdies smūgio.

Nejučia apsiašarojau ir kurį laiką purčiau galvą.

— Ir niekas jiems nepasakė, ką iš tiesų aš veikiau visą tą laiką?

— Radijo stotis Berlyne mums buvo svarbiau nei dviejų senukų dvasios ramybė,— atsakė Virtanenas.

— Keista.

— Jums keista, o man — nė kiek,— atsakė jis.

— Kiek žmonių žinojo, ką aš darau?

— Gera ar bloga?

— Gera.

— Trys.

— Tik tiek?

— Tai jau daug,— tarė jis.— Net per daug. Tikrai. Aš, generolas Donovanas ir dar vienas asmuo.

— Tik trys žmonės visam pasaulyje žinojo, kas iš tiesų esu, o kiti...— aš gūžtelėjau pečiais iš nusiminimo.

— Kiti irgi žinojo, kas iš tiesų jūs esate,— šiurkščiai drėbė jis man.

— Bet juk tai buvau ne aš...— sulemenau sutrikdytas jo šiurkštumo.

— Nesvarbu,— vėl pabrėžtinai griežtai atrėžė Virtanenas,— bet tai buvo didžiausias visų laikų šunsnukis.

Jaučiausi galutinai priblokštas. Virtanenas, atrodo, nejuokavo.

— Ir tai man sakote jūs, puikiai žinojęs, į kokią velniavą mane įvėlėte? Kaipgi kitaip galėjau išlikti?

— Tai jau jūsų reikalas. Ir mažai kas būtų jį sutvarkęs taip sklandžiai kaip jūs.

— Manot, aš buvau nacis?

— Savaime suprantama. Kaip kitaip galėtų jus pavadinti bent šio to vertas istorikas? Beje, noriu jūsų kai ko paklausti.

— Klauskit, ko čia dar varžytis.

— O jei Vokietija būtų parklupdžiusi pasaulį?...— kiek patylėjęs jis atlošė galvą.— Na, jūs puikiai suprantat, apie ką aš kalbu.

— Kaip aš gyvenčiau? Kaip jausčiausi? Ko imčiausi?

— Taigi,— burbtelėjo jis.— Turėdamas tokią vaizduotę negalėjot apie tai negalvoti.

— Mano vaizduotė jau nebe ta,— atsakiau jam.— Tapęs šnipu išsyk supratau, kad turėti vaizduotę — per didelė prabanga man.

— Tai ar atsakysit į mano klausimą?

— Dabar pats laikas ištirti, kas liko iš mano vaizduotės,— tariau.— Duokit porą minučių laiko.

— O, šito gero turim kiek norit.

Mintyse atsidūriau padėtyje, apie kurią jis kalbėjo, ir mano vaizduotės likučiai švystelėjo man aitriai cinišką atsakymą.

— Labiausiai tikėtina, kad būčiau tapęs nacių Edgaru Gestu*, kasdien pateikiančiu pasaulio laikraščiams visą skiltį optimistiškai surimuotų nesąmonių. O visai sukriošęs, kaip sakoma, gyvenimo saulėlydyje, tikriausiai būčiau ėmęs kuo nuoširdžiausiai manyti, kad viskas, kaip rašiau viename savo kuplete, iš tiesų tik į gera.— Susinervinęs gūžtelėjau pečiais.— Ar būčiau ką nors nudėjęs? Kaži. Ką nors susprogdinęs? Gal ir taip, bet man visuomet atrodė, kad bombomis nieko nepataisysi, nors nuolat girdėjau jas sproginėjant. Tik viena galiu pasakyti tvirtai: daugiau niekad nebūčiau sukūręs nė vienos pjesės. Šį sugebėjimą, atrodo, praradau galutinai.

Tikrai ką nors žiauraus, tegu ir teisybės ar teisingumo vardan, galėčiau padaryti nebent netekęs proto,— pasakiau tada savo krikštamotei Žydrajai Fėjai.— O tai visai įmanoma. Tuomet vieną gražią dieną gal ir iššokčiau į taikią gatvę su ginklu rankose, bet ar mano šėliojimas atneštų kokios naudos pasauliui — priklausytų nuo kuo akliausio atsitiktinumo.

Na, ar pakankamai dorai atsakiau į jūsų klausimą?

— Ačiū, taip.

— Laikykit mane naciu,— tariau pavargęs.— Laikykit mane kuo tik norit. Pagaliau pakarkit, jei tik, jūsų nuomone, tai pakels žmonijos dvasią. Toksai gyvenimas, kaip mano, ne itin didelė vertybė. Be to, net neįsivaizduoju, ką galėčiau veikti po karo.

— Aš tik norėjau, kad suprastumėt, kaip mažai galime dėl jūsų padaryti. Matau, kad jau supratote.

---

*Edgaras Gestas (1881-1959) — poetas, 1910-1930 metais labai išgarsėjęs savo pseudoliaudiškais sentimentaliais eilėraščiais, kuriuos spausdindavo kasdien laikraštyje "*Detroit free press*". *Vert.*

— Na, ir ką gi jūs galit?

— Parūpinti jums netikrą asmenybės liudijimą bei dūmų uždangą atsitraukimui. Na, dar nugabenti jus į tokią vietą, kur galėtumėt pradėti naują gyvenimą,— ėmė labai rimtai dėstyti jis.— Ir, žinoma, šiek tiek pinigų. Ne per daugiausiai, bet vis dėlto.

— Pinigų? Įdomu, koks užmokestis paskirtas už mano pastangas?

— Kaip įprasta,— ramiai tarė jis.— Nuo pat pilietinio karo laikų.

— Štai kaip?

— Eilinio alga. Manyčiau, ji jums priklauso nuo tos dienos, kai susitikom Tyrgartene.

— Tikrai karališkas atlyginimas.

— Dosnumas mažai ką lemia tokiuose dalykuose. Išties geriems agentams nėmaž nerūpi atlyginimas. Argi būtumėt ramesnis gavęs kiek, sakykim, brigados generolas?

— Ne,— atsakiau.

— Arba visai ničnieko?

— Vienodai.

— Taigi. Viską lemia anaiptol ne pinigai ir net ne patriotizmas.

— Tai kas gi?

— Kiekvienam vis kitaip,— pamokomai tarė Virtanenas.— Trumpai drūtai sakant, šnipinėjimas teikia galimybę kiekvienam pačiu priimtiniausiu būdu kraustytis iš proto.

— Įdomi mintis,— tariau šaltai.

Jis suplojo delnais, matyt, norėdamas prablaškyti niūrią nuotaiką.

— Na, tai kurgi jus nugabenti?

— Gal į Taitį?

— Jei norit žinoti,— tarė jis rimtai,— aš jūsų vietoje rinkčiausi Niujorką. Tenai galėsite nesunkiai ištirpti. Be to, ten visada yra darbo, jei kartais panorėtumėt.

— Gerai, į Niujorką,— sutikau aš.

— Lieka tik padaryti jūsų nuotrauką pasui, ir už trijų valandų jūs jau sėdėsite lėktuve.

Mudu perkirtome dykvietę. Tai šen, tai ten vėjas nešiojo po ją dulkių sūkurius. Mano vaizduotė pavertė juos kare žuvusių šios mokyklos kursantų vėlėmis, kurios grįžo čionai ir dabar štai linksmutės visai ne kariškai plevena ten, kur kadaise mokėsi rikiuotės gudrybių.

— Ar pamenat, kai sakiau jums, kad apie tikrąją, užkoduotą jūsų laidų paskirtį žinojo tik trys žmonės...— pradėjo Virtanenas.

— Na, ir kas?

— Jūs net nepasidomėjot, kas tas trečiasis.

— Ar buvau kada nors apie jį girdėjęs?

— Taip. Tik, deja, jo jau nebėra gyvųjų tarpe. Jūs nuolat koneveikdavot jį savo laidose.

— Nejaugi?

— Tas, kurį jūs vadindavot Franklinu Delanu Rozenfeldu, kas vakarą su didžiausiu malonumu klausydavosi jūsų burnojimo...

TRISDEŠIMT TREČIAS SKYRIUS

KOMUNIZMAS VĖL KELIA GALVĄ...

TREČIĄ ir, sprendžiant iš visko, paskutinį kartą savo krikštamotę Žydrąją Fėją sutikau tuščioje parduotuvėje priešais tą namą, kuriame slėpėmės Rezė, Džordžas Kraftas ir aš.

Visai neskubėjau eiti vidun, į tą neapšviestą patalpą. Juk tenai galėjau sutikti ką tik nori — nuo vyrukų iš Amerikos spalvotųjų legiono iki Izraelio oro desantininkų, atvykusių manęs pagaliau sučiupti.

Turėjau pasiėmęs pistoletą — Geležinės Kariaunos liugerį su praplatintu iki dvidešimt antro kalibro vamzdžiu. Laikiau jį ne kišenėje, bet rankoje — užtaisytą ir atlaužtu saugikliu. Pats likdamas šešėlyje apžiūrėjau parduotuvės fasadą. Jis skendėjo tamsoje. Tada, slapstydamasis tarp konteinerių su šiukšlėmis, nusėlinau prie užpakalinių durų.

Kiekvienas tuo metu pamėginęs sučiupti mane, Hovardą V. Kampbelą, būtų buvęs suvarpytas kulkų kaip rėtis, sudygsniuotas skersai išilgai, tarsi skepetaitė siuvimo mašinoj. Tarp kitko, bėginėdamas tarp tų šiukšlių dėžių ūmai užsiplieskiau karščiausia meile visiems pasaulio pėstininkams.

Manau, kad žmogus apskritai yra pėstininkas.

Pagalbinėse parduotuvės patalpose degė šviesa. Aš dirstelėjau pro langą ir išvydau kuo taikiausią vaizdelį. Mano krikštamotė Žydroji Fėja, pulkininkas Frankas Virtanenas, ir vėl, kaip anuomet, kantriai laukdamas manęs, sėdėjo ant stalo.

Dabar tai buvo jau tikras senis, visiškai plikas ir glotnus lyg Buda.

Žengiau vidun.

— Maniau, kad jau išėjote į atsargą.

— Taip ir yra. Jau aštuonetas metų. Kirviu, obliumi ir štai šitomis rankomis pasistačiau namą prie ežero Meino valstijoje. Mane pakvietė kaip specialistą.

— Kokios srities?

— Jūsų,— atsakė jis.

— Iš kur toks netikėtas dėmesys man?— nustebau.

— Kaip tik tai mane ir prašė ištirti.

— Nieko keisto, juk mane medžioja Izraelis.

— Sutinku,— tarė Virtanenas.— Bet kodėl jūs rusams atrodote toksai vertingas laimikis?

— Rusams?— apstulbau aš.— Kokiems rusams?

— Toji mergužėlė, Rezė Not, ir senis dailininkas, pasivadinęs Džordžu Kraftu, — abu jie komunistų agentai. Tą Kraftą mes stebime jau nuo 1941 metų. Ir sudarėme sąlygas mergiščiai patekti į Valstijas tiktai tam, kad sužinotume, ką ji rezga...

TRISDEŠIMT KETVIRTAS SKYRIUS

ALLES KAPUT...

VISAI sugniužęs klestelėjau ant įpakavimo dėžės.

— Keliais gerai parinktais žodžiais jūs sunaikinote mane! Dar prieš akimirką buvau tikras turtuolis: draugas, svajonės, meilužė,— sudejavau.— *Alles kaput.*

— Na kodėl gi. Draugą jūs vis dar tebeturite,— nusišypsojo Virtanenas.

— Kaip tai?— apstulbau aš.

— Jis toks pat ir kaip jūs,— paaiškino Virtanenas.— Gali būti išsyk keliuose asmenyse — ir visuose be galo nuoširdžiai.— Jo veide vėl nušvito šypsena.— O, tai didis talentas!

— Tai ką gi jis norėjo padaryti su manimi?

— Jis ketino išvilioti jus iš šitos šalies į kokią nors kitą, kad paskui galėtų iš tenai išvogti be jokio didesnio tarptautinio skandalo. Tuo tikslu jis iškamantinėjo Džonsą kas ir kaip, užsiundė ant jūsų tą O'Harą ir kitus patriotus. Vien tam, kad sugundytų jus iš čia dumti.

— Mechikas — štai kokią svajonę jie man įpiršo.

— Žinau,— tarė Virtanenas.— Mechike jūsų jau laukia. Atvykęs tenai užtruktumėte ne ilgiau dviejų minučių. Iš ten moderniausiu reaktyviniu lėktuvu būtumėt nuskraidintas tiesiai į Maskvą. Viskas, kaip sakoma, jau apmokėta.

— Ar daktaras Džonsas irgi įpainiotas?

— O ne. Džonsas tikrai nuoširdžiai linki jums gero. Jis vienas iš nedaugelio, kuriais galite pasikliauti.

— Kam aš Maskvoje reikalingas? Kam jiems ta suplėkusi Antrojo pasaulinio karo atgyvena?

— Jie nori parodyti pasauliui, kokius klaikius fašistus bei karo nusikaltėlius slapsto Jungtinės Valstijos. Be to, jie tikisi, kad jūs

išklosite visus slaptus Jungtinių Valstijų ir nacistinės Vokietijos susitarimus dar pačioje nacių režimo kūrimosi pradžioje.

— Kaip jie ruošiasi priversti mane pripažinti nebūtus dalykus? Kuo ketina pagąsdinti?

— Tai labai paprasta,— ramiai tarė Virtanenas.— Net akivaizdu.

— Kankinimais?

— Tikriausiai ne,— suabejojo Virtanenas.— Paprasčiausiai mirtimi.

— Aš jos nebijau.

— Ne jūsų mirtimi.

— Tai kieno gi?

— Merginos, kurią jūs mylite ir kuri myli jus,— paaiškino Virtanenas.— Jei kartais nesutiktumėt bendradarbiauti, jie greičiausiai imtų jums grasinti mažosios Rezės Not gyvybe.

TRISDEŠIMT PENKTAS SKYRIUS

KETURIASDEŠIMČIA RUBLIŲ BRANGIAU...

— JOS UŽDUOTIS buvo priversti mane ją pamilti?— paklausiau.

— Taip,— atsakė Virtanenas.

— Ji tai atliko puikiai,— pasakiau, ir begalinis liūdesys suspaudė mano širdį.— Tiesa, tai padaryti nebuvo taip jau sunku.

— Labai apgailestauju turėdamas jums visa tai sakyti,— atsiprašė Virtanenas.

— Dabar darosi aiškesni kai kurie paslaptingi dalykai, nors anaiptol nenorėjau jų aiškintis,— pasakiau.— Ar žinot, kas buvo jos lagamine?

— Jūsų raštai?

— Jūs ir tai žinote? Kai pagalvoji, kiek pastangų jiems kainavo parūpinti jai tokį rekvizitą! Kaip jie sužinojo, kur ieškoti mano rankraščių?

— Juos rado visai ne Berlyne, o patikimai saugomus Maskvoje,— paaiškino Virtanenas.

— Kaipgi jie tenai pateko?

— Kaip svarbiausias įkaltis tokio Stepano Bodovskovo byloje.

— Kieno?

— Seržantas Stepanas Bodovskovas buvo vieno iš pirmųjų Berlynan įžengusių rusų dalinių vertėjas. Teatro palėpėje jis aptiko lagaminą su jūsų rankraščiais ir pasiėmė kaip trofėjų.

— Nieko sau trofėjus!

— O, tai pasirodė esąs labai vertingas laimikis!— paprieštaravo Virtanenas.— Bodovskovas puikiai mokėjo vokiškai, todėl, vos

peržvelgęs jūsų lagamino turinį, akimoju sumetė — radinys pelnys jam didžiulę šlovę.

Bodovskovas ėmėsi darbo pamažu, neskubėdamas. Pradžiai išvertė kelis jūsų eilėraščius ir nusiuntė į literatūrinį žurnalą. Juos išspausdino ir net pagyrė. Paskui jis ėmėsi pjesės.

— Kurios?— paklausiau aš.

— "Taurės". Bodovskovas išvertė ją į rusų kalbą ir šitaip užsidirbo vilą Juodosios jūros pakrantėje greičiau, negu nuo Kremliaus langų spėta nuimti apsauginius maišus su smėliu.

— Ar pjesę kas nors pastatė?

— Be abejo. Ji ir dabar eina kone visuose Rusijos profesionaliuose bei mėgėjų teatruose. "Taurė"— tai šiuolaikinio Rusijos teatro "Čarlio tetulė". Jūs gyvesnis, nei galite įsivaizduoti, Kampbelai.

— Žodžiu, mano idėjos tebėra gyvos,— sumurmėjau tyliai.

— Ką?

— Žinot, o aš net neprisimenu tos "Taurės" turinio,— prisipažinau Virtanenui.

Tuomet jis ėmė ir papasakojo jį. — Jauna ir dangiškai skaisti mergelė saugo stebuklingą taurę — šventąjį Gralį ir privalo jį perduoti tiktai tokiam pat kaip ji tyram riteriui. Ir štai pasirodo Gralio vertas riteris.

Savo dorybėmis jisai sujaudina merginos širdį, ir jiedu įsimyli vienas kitą. Vargu ar reikia sakyti autoriui, kas buvo toliau?

— Tarytum pirmąsyk girdžiu visa tai — atrodo, lyg ją išties būtų parašęs koks nors Bodovskovas.

— Merginai ir riteriui,— vėl ėmė pasakoti Virtanenas,— kyla nuodėmingų minčių, o juk jų nepakenčia dangiškasis Gralis. Mergina maldauja herojų pasiimti Gralį ir palikti ją, kol dar ne vėlu, tačiau riteris savo ruožtu dievagojasi išeisiąs, tik be Gralio, palikdamas jį saugoti skaisčiajai mergelei. Kol jie šitaip blaškosi ir dvejoja, nuodėmingos mintys galutinai užvaldo juos, ir Gralis pradingsta. Apstulbinti tokio akivaizdaus savo nuopuolio, herojai ryžtasi karštos ir nuodėmingos meilės nakčiai.

Būdami tikri, kad ir vienam, ir kitam po mirties reikės plęškėti pragare, išaušus rytui abu prisiekia, kol gyvi būsią, taip mylėti vienas kitą, kad net pragaro ugnis atrodytų niekingas mokestis už

tokią laimę. Tuomet priešais juos tarsi iš po žemių vėl išdygsta šventasis Gralis, lyg norėdamas pasakyti, kad dangus nesmerkia tokios meilės. Kiek pabuvęs jis vėl išnyksta, o herojai paskui gyvena ilgai ir laimingai.

— Dievuliau šventas! Nejaugi iš tiesų tai parašiau aš?

— Stalinas dėl jos iš proto kraustėsi,— tarė Virtanenas.

— Na, o kitos pjesės?

— Visos buvo vaidinamos ir turėjo didžiulį pasisekimą.

— Bet didžiausią vis dėlto "Taurė"?

— Ne. Didžiausią pasisekimą turėjo knyga.

— Nejaugi Bodovskovas ir knygą parašė?

— Tai jūs parašėt ją.

— Niekad nerašiau.

— O "Monogamo Kazanovos užrašai"?

— Bet juk jos neįmanoma spausdinti!

— Viena iš Budapešto leidyklų didžiai nustebtų tai išgirdusi,— pasakė Virtanenas.— Rodos, jie išspausdino ją pusės milijono egzempliorių tiražu.

— Nejau komunistai leido viešai platinti tokią literatūrą?

— Su tais "Monogamo Kazanovos užrašais" nutiko labai savita ir įdomi, ir tikrai rusiška istorija. Vargu ar jie galėjo būti oficialiai pripažinti bei išleisti Rusijoje, tačiau, kita vertus, toks patrauklus ir kurioziškai moralus pornografijos pavyzdys idealiai tiko visuomenei, kurioje stinga visko, išskyrus vyrus ir moteris. Taigi viena Budapešto spaustuvė ryžosi pradėti knygą spausdinti, ir tas darbas nebuvo sustabdytas, — Virtanenas valiūkiškai mirktelėjo man.— Viena iš nedaugelio šelmysčių, kurias smarkiai nerizikuodamas kailiu gali iškrėsti rusas — tai paslapčia parsivežti iš užsienio tomelį "Monogamo Kazanovos užrašų". Ir, kaip jūs manot, kam jis tą brangų krovinį veža? Kam ruošiasi parodyti tą smagumyną? Nagi savo mielai draugužei, senai kerplėšai, surukusiai baidyklei, ligi kaulo gyvuonies įsiėdusiai niurzgai — nuosavai žmonai!

Daugelį metų šią knygą visi skaitė vien rusiškai, bet vėliau ji buvo išversta į vengrų, rumunų, latvių, estų ir (įdomiausia!) vėl į vokiečių kalbą.

— Jos autoriumi laikomas Bodovskovas?

— Nors visi žino, kad autorius Bodovskovas, tačiau nei jis, nei leidėjas, nei dailininkas knygoje nepažymėti — tarytum būtų nežinomi.

— Dailininkas?!— apstulbau, su siaubu pagalvodamas apie tai, kad kas nors galėjo nupiešti mudu su Helga nuogut nuogutėlius besiduodančius po mūsų plačiąją lovą.

— Keturiolika spalvotų iliustracijų — visos kaip gyvos,— tarė Virtanenas.— Ir tik keturiasdešimčia rublių brangiau.

TRISDEŠIMT ŠEŠTAS SKYRIUS

VISKAS, IŠSKYRUS ŽVIEGIMĄ...

— KAD NORS būtų be tų iliustracijų!— ne juokais ėmiau niršti.

— Argi jums ne vis tiek?

— Jie tik sudarkė knygą! Iliustracijos visuomet iškraipo žodžius. To, kas ten parašyta, nevalia iliustruoti! Pabandžius tai nupiešti, žodžiai praranda stiprumą.

Virtanenas gūžtelėjo pečiais.

— Bijau, kad niekas jūsų nepaklausys. Nebent paskelbtumėte Rusijai karą.

Aš susiraukiau lyg rūgštų obuolį kandęs ir skausmingai užmerkiau akis.

— Kaip ten sakoma Čikagos skerdyklose apie tai, kaip jie susidoroja su kiaulėmis?

— Nežinau,— tarė Virtanenas.

— Nagi jie nuolat giriasi, kad sunaudoja kiaulę visiškai visą, nebent išskyrus žviegimą,— pasakiau.

— Nejaugi?— nustebo Virtanenas.

— Panašiai dabar jaučiuosi ir aš — kaip ta išdarinėta kiaulė, kurios kiekvieną dalelę sumanūs specialistai kur nors pritaikė. O Dieve, jie sugalvojo kur panaudoti net mano žviegimą! Toji mano dalis, kuri veržėsi sakyti tiesą, tapo užkietėjusiu apgaviku ir melagiu. Aistringą įsimylėjėlį jie pavertė pornografininku, o menininką — šlykščiausiu išgama.

Net pačius švenčiausius mano prisiminimus jie pavertė į kačių konservus, klijus ir kepeninę dešrą!— niūriai suurzgiau aš.

— Apie kokius prisiminimus jūs šnekate?— pasidomėjo Virtanenas.

— Apie Helgą, manąją Helgą,— sudejavau aš, prapliupdamas ašaromis.— Rezė nužudė ir juos vardan Tarybų Sąjungos. Ji privertė mane juos išniekinti, ir jie niekada nebebus kokie buvę,— pamažu aš vėl atmerkiau akis.— Viskas š...,— paskui tariau tyliai.— Ir aš kartu su kiaulėmis galiu didžiuotis esąs toks naudingas ir visas kuo gražiausiai pritaikomas. Tik dėl vieno džiaugiuosi,— tariau karčiai.

— Dėl ko gi?— paklausė Virtanenas.

— Džiaugiuosi dėl Bodovskovo. Smagu, kad atsirado žmogus, sugebėjęs nors kiek pagyventi kaip menininkas iš to, ką parašiau kadaise. Minėjot, kad jis buvo areštuotas ir net teistas?

— Ir sušaudytas.

— Už plagijavimą?

— Už originalumą. Plagijavimas — vienas nekalčiausių prasižengimų šiame pasaulyje. Kam gali užkliūti perrašinėjimas to, kas jau seniai parašyta? Originalumas — štai kur sunkiausias nusikaltimas, dažnai baudžiamas žiauriausiomis ir netikėčiausiomis bausmėmis, neretai net *coup de grace**.

— Ničnieko nesuprantu.

— Jūsų bičiulis Kraftas-Potapovas, suvokęs, kad esate tikrasis autorius to, ką apsiskelbė parašęs Bodovskovas, pranešė į Maskvą. Padarę kratą Bodovskovo viloje, arklidės palėpėje po šiaudais aptiko stebuklingąjį lagaminą su jūsų kūriniais.

— Na, ir?..— tariau.

— Na, ir iš to, ką parašėt, viskas ligi paskutinio žodelio buvo jau išspausdinta.

— Taigi?..— tariau.

— Taigi pasirodo, Bodovskovas buvo pradėjęs pildyti lagaminą savo kūrybos šedevrais,— varė toliau Virtanenas.— Milicija rado dviejų tūkstančių puslapių satyrą apie Raudonąją Armiją, parašytą visai kitokiu stiliumi. Va kaip tik už šitą nebodovskovišką rašymo manierą jis ir buvo sušaudytas. Bet gana apie praeitį!— sujudo Virtanenas.— Verčiau pakalbėkime apie ateitį. Maždaug po pusvalandžio,— tarė jis, dirstelėjęs į laikrodį,— į Džonso namus

---

*Paskutinis, lemiamas, mirtinas smūgis, suduodamas iš malonės, kad auka nesikankintų (*pranc.*). *Vert.*

įsiverš policija. Jie jau apsupti. Norėčiau, kad tuo metu būtumėt kur nors kitur, nes padėtis ir be jūsų pakankamai kebli.

— Tai kur man dingti?

— Į savo butą nebegrįžkit. Patriotai jį galutinai nusiaubė. Jus aptikę, be jokios abejonės, tą patį padarytų ir jums.

— Kas bus su Reze?

— Paprasčiausiai išsiųsim ją iš šalies — juk ji nepadarė nieko blogo.

— O Kraftas?

— Daugybė metų kalėjimo,— tarė Virtanenas.— Bet jo tai neužgaus. Manau, jis daug mieliau pasirinks kalėjimą, nei kelionę atgal į tėvynę. Garbusis daktaras Lajonelis Džeisonas Deividas Džonsas, S. CH. D., T. D., vėl sės už grotų už nelegalų ginklų laikymą ir daugelį kitų prasižengimų, kuriais be didelio vargo galime jį apkaltinti. Dėl tėvo Kilio nieko konkretaus nenumatyta, tad jis, ko gero, netrukus vėl griebsis valkatavimo, kaip ir Juodasis Harlemo Fiureris.

— O Geležinė Kariauna?

— Baltųjų Amerikos Konstitucijos Sūnų Geležinės Kariaunos laukia labai griežta ir ryžtinga paskaita apie tai, kad privačios armijos, žmonių žudymas ir luošinimas savo nuožiūra, maištai, valstybės išdavystė ar kėsinimasis į valdžią mūsų šalyje yra neteisėti ir smarkiai baudžiami dalykai. Paskui vaikinai bus išsiuntinėti atgal į namus paprotinti savo gimdytojų, jei tik, žinoma, jiems pavyks tai padaryti.— Virtanenas vėl dirstelėjo į laikrodį.— Jums laikas. Tučtuojau dinkit iš čia kuo toliausiai.

— Ar galiu paklausti, kuris iš Džonso žmonių dirba jums?— tariau neiškentęs.— Kas įkišo man raštelį kišenėn?

— Paklausti, suprantama, galit, bet juk puikiai žinot, kad neatsakysiu,— ramiai tarė Virtanenas.

— Nepasitikit manim?

— Kaip galiu pasitikėti žmogumi, kuris buvo toks puikus šnipas, ką?

TRISDEŠIMT SEPTINTAS SKYRIUS

SENA AUKSINĖ TAISYKLĖ...

IŠĖJAU palikęs Virtaneną.

Vos žengęs keletą žingsnių supratau, kad tenoriu vieno — grįžti atgal į Džonso rūsį, pas savo meilužę ir geriausią draugą.

Nors ir žinojau, ko jie verti, tačiau be jų paprasčiausiai nebeturėjau nieko šitame pasauly.

Taigi parėjau keliu, kuriuo buvau išėjęs — pro užpakalines duris.

Niekas manęs nepasigedo.

Tėvas Kilis, Rezė ir Juodasis Fiureris lošė kortomis.

Katilinėje vyko Baltųjų Amerikos Konstitucijos Sūnų Geležinės Kariaunos pratybos. Kariūnai tobulino judesius, kuriais derėjo gerbti vėliavą. Pratyboms vadovavo vienas iš kariūnų.

Džonsas buvo užlipęs į viršų rašyti, kitaip sakant, kurti savo klejonių.

Kraftas, tasai rusų žvalgybos virtuozas, ramiausiai skaitė "Laif" žurnalo numerį su Vernerio fon Brauno* portretu viršelyje. Jis laikė atvertęs žurnalą ties viduriu, kur per abu puslapius driekėsi spalvinga reptilijų epochos atogrąžų pelkių panorama.

Tyliai grojo nedidukas radijo imtuvas. Pranešė dainos pavadinimą, kuris peiliu įsmigo man į širdį. Nieko keisto, kad prisime-

---

**V e r n e r i s f o n B r a u n a s* (*von Braun*) (1912 - 1977) — raketų konstruktorius, nuo 1937 metų Vokietijos karinių tyrimų centro Peiremiundėje technikos vadovas. Vadovavo raketų Fau-2 (V-2) konstravimui. Nuo 1945 gyvena JAV, nuo 1956 — tarpkontinentinių balistinių raketų "Jupiteris" ir dirbtinių Žemės palydovų "Eksploreris" programų vadovas. 1960-70 — Nacionalinės aeronautikos ir kosminės erdvės tyrimo valdybos kosminių skridimų techninio centro direktorius, nešančiųjų raketų "Saturnas" ir erdvėlaivių "Apolonas" projektų vadovas. *Vert.*

nu jį lig šiol — tuo metu jis tiko kaip nulietas, nors, ko gero, puikiausiai būtų tikęs visiems ir visada. Daina vadinosi "Auksinė taisyklė"*.

Mano prašymu Karo nusikaltimų tyrimo institutas Haifoje padėjo surasti tos dainos žodžius. Štai jie:

O mieloji, mieloji, mieloji mana,
Kam taip skaudžiai širdį užgavai?
Žadėjai būti man ištikima,
O paskui ėmei ir apgavai!
Aš kankinuosi,
Tavęs šaukiuosi,
Verkiu ir jaučiuosi baisiai kvailai,
O tu kvatoji
Ir man meluoji,
Nes auksinę taisyklę, brangioji, visai pamiršai!

— Ką lošiat?— paklausiau lošėjų.

— Raganą,— atsakė dvasiškasis tėvas Kilis.

Jis lošė labai rimtai ir buvo pasiryžęs laimėti, nors pats turėjo pikų damą — raganą.

Tikriausiai atrodyčiau daug žmogiškesnis ir labiau vertas užuojautos, jei pasakyčiau, kad tuo metu ėmiau trūkčioti arba alpėti nuo staiga apėmusio nerealybės jausmo.

Prašau atleisti.

Ničnieko panašaus neatsitiko.

Mat turiu siaubingą trūkumą: visa, ką matau, girdžiu, uodžiu, ragauju ar jaučiu, man visuomet regis realu. Aš toks patiklus savo juslių žaisliukas, kad nerealybė man išvis neegzistuoja. Tasai stabilus ir jokia kulka neperšaunamas patiklumas neapleisdavo manęs nė kai gerai gaudavau per galvą arba nusikaušdavau. Jis niekur neišnyko net tada, kai sykį, kurio gal ir neverta minėti, paragavau kokaino.

Negana to, čia, dabar, Džonso rūsyje, Kraftas kuo ramiausiai atkišo man žurnalo "Laif" viršelį, papuoštą dideliausia fon Brauno nuotrauka, ir paklausė, ar aš jį pažinojau.

**Golden rule* (*angl.*) reiškia principą: nesielk su kitais taip, kaip nenori, kad elgtųsi su tavimi. Žodžiu, kaip šauksi, taip atsilieps. *Vert.*

— Fon Brauną?— pasakiau aš.— Ar šitą kosminio amžiaus Tomą Džefersoną*? Na kaipgi! Baronas šoko su mano žmona Hamburge, per generolo Valterio Dombergerio gimtadienį.

— Gerai šoko?— pasidomėjo Kraftas.

— Šokių aikštelėje jis atrodydavo tikras peliukas Mikis. Beje, panašiai kaip ir visi nacių šulai, jei tik juos užklupdavo būtinybė šokti.

— Kaži, ar dabar jis tave pažintų?— pasiteiravo Kraftas.

— Manau, kad taip,— atsakiau jam.— Maždaug prieš mėnesį susidūriau su juo Penkiasdešimt antrojoje gatvėje, ir jis šūktelėjo mane vardu. Baisiai apstulbo išvydęs mane tokį apgailėtiną. Pasigyrė turįs begalę pažįstamų spaudos bei informacijos biznyje ir pasisiūlė surasti man darbą.

— Tau neblogai sektųsi toje srityje,— burbtelėjo Kraftas.

— Teisybę pasakius, nejaučiu jokio potraukio susirašinėti su klientais,— atsakiau.

Kaip tik tuo metu lošėjai baigė žaidimą. Ragana liko dvasiškasis tėvas Kilis, taip ir nepajėgęs atsikratyti tos senos panos — pikų damos.

— Ką gi, negali vien tik išlošti,— tarė jis tarytum žmogus, ligi šiol nepralaimėjęs nė sykio ir ateity pasiryžęs išlikti toks pat šaunuolis.

Ir jiedu su Juoduoju Harlemo Fiureriu ėmė kopti laiptais aukštyn, kas keletą laiptelių stabtelėdami suskaičiuoti ligi dvidešimties.

Pagaliau Rezė, Kraftas-Potapovas ir aš likome vieni.

Rezė priėjusi artyn apkabino mane per liemenį ir švelniai priglaudė skruostą man prie krūtinės.

— Tik pamanyk, brangusis...— tarė ji.

— Ną, ką pasakysi?

— Rytoj jau būsime Meksikoje.

— Hmm...— numykiau aš.

**Tomas Džefersonas* (*Jefferson*, 1743-1826) — JAV valstybės ir visuomenės veikėjas, parengė JAV Nepriklausomybės deklaracijos projektą, rėmė feodalinės žemėvaldos, vergijos panaikinimą, vadovavo tuo metu pažangiai respublikonų partijai. 1802-09 JAV prezidentas. Panaikino Dž. Adamo vyriausybės priimtus reakcingus įstatymus, sumažino armiją, valstybės aparatą. Daugiausia rėmėsi Dž. Loko ir prancūzų švietėjų idėjomis. *Vert.*

— Tu kažko susirūpinęs?

— Susirūpinęs.

— Nerimauji,— tarė ji.

— Ar ir tau atrodo, kad aš nerimauju?— paklausiau Krafto, kuris vis dar žiūrinėjo priešistorinių pelkių panoramą.

— Ne,— burbtelėjo jis.

— Esu visai neblogai nusiteikęs,— pasakiau.

Kraftas bakstelėjo pirštu į pterodaktilį, sklendžiantį viršum reptilijų epochos liūno.

— Kas galėtų pagalvoti, kad šitoks griozdas pajėgė skraidyti!— stebėjosi jis.

— O kas galėtų pagalvoti, kad toks senas pūzras kaip aš gali pavergti tokios dailios merginos širdį ir, be to, įsigyti tokį talentingą bei ištikimą draugą?

— Man taip paprasta ir lengva mylėti tave,— atsiliepė Rezė.— Juk visada tave mylėjau.

— Aš kaip tik pagalvojau...— nutęsiau aš.

— Na pasakyk, ką tu pagalvojai?— lipšniai paklausė Rezė.

— Gal Meksika ne visai tai, ko mums reikia?

— Mes visada galėsime išvažiuoti kur nors kitur,— ramiai atrėmė Kraftas.

— Gal, sakau, dar Mechiko aerouoste persėdam į kokį galingesnį, reaktyvinį, lėktuvą?

Kraftas nuleido ant kelių žurnalą.

— Ir kas toliau?

— Nežinau,— stengiausi atrodyti kuo abejingesnis.— Tiesiog labai greitai kur nors nuvyktume. Mane labiausiai jaudina pats judėjimas. Matyt, per ilgai užsisėdėjau vienoje vietoje.

— Hmmm,— numykė Kraftas.

— Gal į Maskvą?— tariau.

— Kur?— įtariai pasitikslino Kraftas.

— Į Maskvą,— atsakiau.— Man kažkodėl baisiai panūdo skristi Maskvon...

— Tai jau šis tas nauja,— nusistebėjo Kraftas.

— O ką, ar kas nors nepatinka?

— Aš... Na, tiesiog reikia apie tai pagalvoti...

Rezė norėjo atšlyti nuo manęs, tačiau aš laikiau ją stipriai apkabinęs.

— Ir tu pagalvok apie tai,— pasakiau jai.

— Na, jei tu nori...— pratarė ji vos girdimai.

— Viešpatie!— sušukau smarkiai papurtydamas Rezę.— Kuo daugiau apie tai mąstau, tuo labiau man ši mintis prie širdies. Mechike ir poros minučių pakaktų persėsti iš vieno lėktuvo į kitą.

Kraftas atsistojo, rūpestingai mankštindamas rankų pirštus.

— Tu tikriausiai juokauji?— paklausė jis.

— Kaži. Toksai puikus ir ištikimas draugas turėtų suprasti, kada aš juokauju, o kada ne.

— Žinoma, juokauji,— numojo ranka jis.— Ką ten pametei toje Maskvoje?

— Gal, sakau, pamėginčiau surasti tenai savo seną bičiulį,— atsakiau jam.

— Nemaniau, kad turi Maskvoje bičiulių,— nustebo Kraftas.

— Dar neaišku, ar jis Maskvoje, ar kur kitur Rusijoje. Bet galima būtų pasiteirauti.

— Kuo jis vardu?— paklausė Kraftas.

— Stepanas Bodovskovas, rašytojas.

— Aaa...— išsyk apsiramino Kraftas. Jis klestelėjo atgal į kėdę ir vėl nusitvėrė žurnalą.

— Ar esi apie jį ką nors girdėjęs?

— Ne.

— O apie Joną Potapovą?

Rezė liuoktelėjo nuo manęs prie tolimiausios sienos.

— Gal tu pažįsti Potapovą?— paklausiau jos.

— Ne.

— O tu?— dar sykį paklausiau Krafto.

— Ne,— ramiai atsakė jis.— Papasakok man apie jį.

— Tai komunistų agentas,— tariau.— Nori išgabenti mane į Mechiką, kad paskui galėtų netrukdomas pasiųsti Maskvon, į teismą.

— Neee!— sukliko Rezė.

— Užsičiaupk!— pasakė jai Kraftas.

Jis pašoko, sviedė žurnalą į šalį ir pamėgino išsitraukti iš kišenės mažyti pistoletą, bet aš pirmas nukreipiau į jį savo liugerį.

Liepiau jam mesti pistoletą ant grindų.

— Tik pažiūrėkit!— šūktelėjo Kraftas nustebęs, lyg koks pašalinis stebėtojas.— Na tikri kaubojai ir indėnai!

— Hovardai!— tarė Rezė.

— Nė žodžio!— įspėjo ją Kraftas.

— Mielasis!— verkdama kalbėjo toliau Rezė.— Svajonės apie Meksiką — maniau, jos netrukus taps realybe! Ten m ū s ų v i s ų laukė išsivadavimas!— ji išskėtė rankas.— Rytoj!— sulemeno gailiai.— Rytoj...— sukuždėjo vos girdimai dar sykį.

Paskui puolė prie Krafto, lyg būtų norėjusi jį apkulti, tačiau jos rankos bejėgiškai nusviro.

— Mes visi turėjome atgimti,— tarė jam dusliu balsu.— Ir tu... ir tu taip pat. Argi... Argi tu pats to nenorėjai? Juk su tokia viltimi ir meile kalbėjai mums apie naują gyvenimą?

Kraftas nepratarė nė žodžio.

Tuomet Rezė pasisuko į mane.

— Taip, aš komunistų agentė. Ir jis taip pat. Jis tikrai pulkininkas Jona Potapovas, ir mes su juo tikrai privalėjome nugabenti tave į Maskvą. Bet aš neketinau šito daryti, nes myliu tave. Juk meilė, kurią man padovanojai — vienintelė mano gyvenime. Kitos nebuvo ir nebus. Argi nesakiau, kad nenoriu šito daryti?— kreipėsi ji į Potapovą.

— Taip, ji sakė,— patvirtino tas.

— Ir jis neprieštaravo,— liūdnai tarė Rezė.— Ėmė kartu su manimi svajoti apie Meksiką, kur mes visi galėtume pasprukti nuo visų savo persekiotojų ir pradėti naują gyvenimą.

— Kaip tu sužinojai?— dalykiškai pasidomėjo Kraftas.

— Amerikos žvalgyba visą laiką sekė jus,— atsakiau jam.-Ši vieta dabar apsupta. Jums galas.

TRISDEŠIMT AŠTUNTAS SKYRIUS

AK, TA SALDI GYVENIMO PASLAPTIS...

APIE pasalą.

Apie Rezę Not.

Apie tai, kaip ji mirė.

Apie tai, kaip ji mirė ant mano rankų ten, dvasiškojo tėvo Lajonelio Dž. D. Džonso, S. CH. D., T. D., rūsyje.

Tai įvyko baisiai netikėtai.

Rezė taip mylėjo gyvenimą, atrodė tiesiog sukurta jam, todėl man net į galvą neatėjo, kad ji galėtų pasirinkti mirtį.

Matyt, buvau tiek vėtytas ir mėtytas, kad išbarsčiau paskutinius fantazijos trupinius. Žodžiu, nepajėgiau įsivaizduoti, jog tokiai jaunai, gražiai ir protingai merginai galėtų kilti panašių minčių net patyrus pačius skaudžiausius likimo bei politikos smūgius. Be to, juk paaiškinau jai, kad blogiausia, kas gali ją ištikti — tai deportacija.

— Ir nieko daugiau?— nustebo ji.

— Ir nieko daugiau. Be to, abejoju, ar tau teikės mokėti už kelionę atgal.

— Ir tau nebus gaila, jei aš išvažiuosiu?

— Žinoma, gaila,— atsakiau jai.— Bet nieko negaliu padaryti, kad pasiliktum su manimi. Tuojau čia ateis žmonės suimti tavęs. Tikiuosi, nemanai, jog pulsiu juos plikais kumščiais?

— Tai tu neketini su jais grumtis?

— Žinoma, ne. Ką tuo laimėčiau?

— O koks skirtumas?— nustebo ji.

— Ak, tu nori žinoti, kodėl nesiruošiu mirti už meilę kaip koks riteris Hovardo V. Kampbelo jaunesniojo pjesėje?

— Kaip tik tai aš noriu žinoti,— patvirtino Rezė.— Kodėl gi mums nenumirus kartu, čia ir dabar?

Mane suėmė juokas.

— Reze, brangioji, tau visas gyvenimas prieš akis.

— Ne, visas gyvenimas jau prabėgo,— paprieštaravo ji.— Tai tos kelios laimės akimirkos, patirtos su tavimi.

— Skamba kaip eilės, kokias rašydavau dar jaunas,— tariau.

— Tai ir yra eilės, kurias tu parašei būdamas jaunas.

— Jaunas pakvaišėlis,— atsakiau.

— Aš dievinu tą jauną pakvaišėlį,— tarė ji.

— Kada gi suspėjai jį įsimylėti? Turbūt vaikystėje?

— Vaikystėje, o paskui — jau būdama suaugusi,— atsakė ji.— Kai jie man davė tavo kūrinius ir liepė juos gerai išnagrinėti, pamilau tave jau būdama moteris.

— Labai apgailestauju, tačiau tikriausiai negalėsiu pagirti tavo literatūrinio skonio,— pasakiau.

— Tai tu nebetiki, kad meilė — vienintelis dalykas, dėl kurio verta gyventi?

— Ne,— atsakiau aš.

— Tuomet pasakyk, ar yra kas nors, dėl ko verta gyventi?— paklausė ji maldaujamu balsu.— Jei ne dėl meilės, tai dėl ko? Dėl viso šito?— ji mostu apvedė skurdų apšepusį kambarį, dar labiau sustiprindama mano paties jutimą, kad pasaulis — tai sendaikčių sandėlis.— Nejau turėčiau gyventi dėl šios kėdės, paveikslo, kamino, kušetės arba štai šio plyšio sienoje? Liepk man gyventi dėl to, ir aš gyvensiu!— sukliko ji.

Rezė įsitvėrė į mane bejėgėmis rankomis ir užsimerkusi pravirko.

— Vadinasi, visai ne dėl meilės,— šnabždėjo ji.— Tai dėl ko gi, sakyk man?

— Reze,— tariau jai meiliai.

— Sakyk gi!— reikalavo ji. Jos rankos, atgavusios buvusią jėgą, švelniai, bet atkakliai purtė suėmusios mane už drabužių.

— Aš jau senis,— sulemenau lyg paskutinis bailys. Tai buvo šlykštus melas. Aš visai ne senis.

— Gerai, seni, sakyk, dėl ko turėčiau gyventi,— nesiliovė ji.— Sakyk, dėl ko tu gyveni, kad ir aš galėčiau dėl to paties gyventi — čia ar už dešimties tūkstančių kilometrų. Paaiškink man, vardan ko tu pageidauji likti gyvas, tuomet ir aš galbūt pajusiu norą gyventi!

Kaip tik tuo metu vidun įsiveržė pasalos dalyviai.

Teisėtumo ir tvarkos saugotojai plūstelėjo per visas duris, mosuodami ginklais, iš viso spėko pūsčiodami švilpukus ir švytuodami akinančiais žibintuvėliais, nors šviesos ir taip pakako per akis.

Jų buvo visa armija. Išvydę keistą rūsio aplinką įsiveržėliai ėmė net klykčiot iš smagumo. Jie krykštė tarsi vaikai prie Kalėdų eglutės.

Gal koks tuzinas jaunų raudonskruosčių geruolių apstoję Rezę, mane ir Kraftą-Potapovą, atėmė iš manęs liugerį ir ėmė mus niurkyti lyg skudurines lėles, ieškodami dar kokio nors ginklo.

Kiti leidosi žemyn laiptais, priekyje stumdami jo šventenybę daktarą Lajonelį Dž. D. Džonsą, Juodąjį Fiurerį ir dvasiškąjį tėvą Kilį.

Daktaras Džonsas sustojęs vidury laiptų pasisuko į savo kankintojus ir iškilmingai tarė:

— Visa, ką aš dariau, privalėjot daryti jūs!

— Na, tai ką gi mes privalėjom daryti?— pasidomėjo vienas Federalinio tyrimų biuro agentas, iš visko sprendžiant, operacijos vadas.

— Ginti respubliką!— atrėžė jam Džonsas.— Ko kimbat prie mūsų? Juk darome viską, kad šalis taptų stipri ir galinga. Dėkitės krūvon, ir visi kartu pulsime tuos, kurie ją silpnina!

— Kas gi, anot jūsų, drįsta taip negražiai su ja elgtis?— pašaipiu balsu paklausė vyresnysis.

— Ir aš dar turiu aiškinti?!— pasipiktino Džonsas.— Nejaugi nesupratote šito dirbdamas savo darbą?! Taigi žydai! Katalikai! Juodasnukiai! Aziatai! Unitai! Imigrantai, kurie neturi nė menkiausio supratimo apie demokratiją ir žaidžia į vienus vartus su socialistais, komunistais, anarchistais, nekrikštais ir žydpalaikiais!

— Aš, tarp kitko, irgi žydas,— neslėpdamas pasitenkinimo tarė būrio vyresnysis.

— Tai tik patvirtina mano žodžius!— nė kiek nesuglumo Džonsas.

— Kokius gi?

— Na, kad žydai jau prasiskverbė visur!— atrėmė Džonsas, šypsodamasis kaip logikas, kurio dar niekam nepasisekė sukirsti.

— Dar jūs minėjote katalikus ir juodaodžius, betgi vienas iš jūsų draugų — katalikas, o kitas — juodaodis!

— O kas čia keista?

— Ar jiems nejaučiate neapykantos?

— Žinoma, ne. Mus visus vienija bendras tikėjimas.

— Koksai?

— Šalis, kuria dar neseniai visi trys didžiavomės, atsidūrė ne tose rankose,— paaiškino Džonsas. Jis ryžtingai krestelėjo galva. Tą patį padarė ir tėvas Kilis su Juoduoju Fiureriu.— O kad ji vėl sėkmingai grįžtų į tikrąjį kelią, kai kam reikės nusukioti sprandus.

Tai buvo bene klasiškiausias bet kada mano matytas totalitarinio mąstymo pavyzdys. Geriausiai jį tiktų palyginti su dantračių sistema, kur kiekvienas dantelis vis kitokio ilgio, o kai kurie ir visai ištrupėję. Tokia kreivadantė mąstymo mašina, sykį jau pajudėjusi nuo kokio nors įprastinio ar net labai netikėto postūmio, be paliovos sukasi traškėdama ir braškėdama, keldama didžiulį, tačiau visai beprasmišką triukšmą, lyg koks pragaro laikrodis su gegute.

Žodžiu, Federalinio tyrimų biuro agentas apsiriko, manydamas, kad dantračiai Džonso makaulėje visai neturi dantų.

— Jūs beviltiškas psichas,— paniekinamai tarė jis.

Bet Džonsas anaiptol nebuvo beviltiškas psichas. Baisiausia yra tai, kad totalitarinio mąstymo dantračiai, kad ir kreivi bei aptrupėję, vietomis nuostabiai tiksliai sutampa — tiesiog kaip nulieti.

Todėl toks pragaro laikrodis eina be sutrikimų aštuonias minutes ir trisdešimt tris sekundes, paskui keturiolika minučių skuba, vėl eina teisingai šešetą sekundžių, dvi sekundes skuba, teisingai eina dvi valandas ir vieną sekundę, o paskui šokteli visus metus į priekį.

Ištrupėjusios dantračių vietos — tai akivaizdžios ir kuo paprasčiausios tiesos, suprantamos net kūdikiui. Kai kurie dantys tyčia nudilinti — sistema sąmoningai atsisako tam tikros, nors ir labai akivaizdžios, informacijos.

Štai kodėl tokia marga ir prieštaringa šeimynėlė — Džonsas, tėvas Kilis, vicebundesfiureris Kraptaueris ir Juodasis Harlemo Fiureris — galėjo gyventi kuo puikiausiai sutardami...

Štai kodėl mano uošvis tuo pačiu metu galėjo būti toks žiaurus ir abejingas vergėms ir taip švelniai popstyti žydrąją vazą...

Štai kodėl Osvencimo komendantas Rudolfas Hesas galėjo transliuoti per mirties stovyklos garsiakalbius puikiausią pasaulio muziką kartu su įsakymais prisistatyti lavonų rinkėjams...

Štai kodėl nacių laikais Vokietija nejautė esminio skirtumo tarp civilizacijos ir pasiutligės...

Taip aš bandau aiškinti, iš kur radosi tie bepročių legionai ir net ištisos tautos, kurias aš kadaise mačiau savo akimis. O mechanistinis to aiškinimo pobūdis tikriausiai paveldėtas iš tėvo, kurio vaikas buvau. Ir tebesu, žinoma. Inžinieriaus vaikas.

Ir kadangi visai nėra kam manęs pagirti, pasigirsiu pats, pareikšdamas, kad niekuomet nė pirštu nepaliečiau savo galvojimo mašinos dantračių — jie tokie, kokie ir visada buvę. Kai kurių krumplių dievaži stinga — be vienų, matyt, gimiau, ir vargu ar jie kada išaugs, o kitus nudilino nenumaldomos istorijos dildės.

Bet aš niekad, o niekad pats sąmoningai nesulaužiau nė vieno dantuko savo galvojimo mašinoj ir nepamaniau patyliukais: "Puikiausiai apsieisiu be štai šito ar ano fakto".

Taigi Hovardas V. Kampbelas sveikina pats save! Dar turi gyvasties, seni!

O ten, kur gyvastis...

Ten gyvenimas.

TRISDEŠIMT DEVINTAS SKYRIUS

REZĖ NOT ATSISVEIKINA

— LABAI apgailestauju,— tarė daktaras Džonsas įsiveržėlių bosui,— kad turiu tik vieną gyvenimą, kurį galiu paaukoti tėvynei.

— Kaži, gal gerai paieškoję rastume ir dar ką nors, dėl ko imsite apgailestauti,— atrėmė bosas.

Tuo metu iš katilinės į kambarį sugužėjo Baltųjų Amerikos Konstitucijos Sūnų Geležinė Kariauna. Kai kuriuos kariūnus regimai buvo apėmusi isterija: metų metais tėvų kaltos į jų galvas nesąmonės pagaliau pasitvirtino — štai juos jau persekioja!

Vienas vaikinas, nusitvėręs Amerikos vėliavą, mosavo ja iš viso spėko, koto viršūnėje tupinčiu ereliu braukydamas per vamzdžius palubėje.

— Tai mūsų valstybės simbolis!— klykė jis lyg nesavas.

— Mums tai žinoma,— ramiai tarė įsiveržėlių vadas.— Atimkite iš jo vėliavą.

— Ši diena taps istorija!— pareiškė Džonsas.

— Visos dienos tampa istorija,— vadas nuramino ir jį.— Bet tiek to. Kuris čia iš jūsų pasivadino Džordžu Kraftu?

Kraftas kilstelėjo ranką. Kuo linksmiausiai švystelėjo ją aukštyn.

— Ar tai ir jūsų valstybės simbolis?— paklausė bosas pašaipiai.

— Atsakyti galėčiau nebent iš arčiau pasižiūrėjęs,— šmaikštumu nenusileido jam Kraftas.

— Įdomu, kaip jaučiasi žmogus, kai tokia sėkminga jo karjera pagaliau prieina liepto galą?— neatlyžo bosas.

— Visos karjeros kada nors prieina liepto galą. Aš tai supratau jau labai seniai,— nepasidavė Kraftas.

6. 256

— Gal kada nors kas nors sukurs filmą apie jūsų gyvenimą,— tarė bosas.

Kraftas patenkintas nusišypsojo.

— O kodėl gi ne? Aš savo ruožtu susišluočiau nemenką sumelę už autorines teises.

— Manau, tik vienas aktorius pasaulyje pajėgtų atlikti jūsų vaidmenį,— tarė bosas.— Bet jį nebus lengva pasamdyti.

— Ką jūs sakot?— pakėlė antakius Kraftas.— Kas jis?

— Nagi Čarlis Čaplinas,— ramiai atsakė bosas.— Vargu ar kas kitas valiotų suvaidinti šnipą, kuris nė sykio neprasiblaivė nuo 1941 ligi pat 1948 metų ir visą savo darbuotojų tinklą sukūrė vien iš Amerikos centrinės žvalgybos agentų.

Krafto šaunumą tarsi vėjas nupūtė. Jis akimirksniu pavirto į mirtinai išblyškusį raukšlėtą senį.

— Tai netiesa!— sušuko jis.

— Jei netikit manim, pasiklauskit savo vyriausybės,— ramiai atsakė jam bosas.

— Ar ji žino?

— Pagaliau susiprato. Vos parsiradęs namo būtumėt gavęs kulką pakaušin.

— Kodėl išgelbėjot mane?— nustebo Kraftas.

— Laikykit tai sentimentalumo pertekliumi,— atsakė bosas.

Kraftas, žaibiškai įvertinęs padėtį, griebėsi savo išganingosios šizofrenijos.

— Tarp kitko, manęs tai nė kiek neliečia!— atšovė labai patenkintas ir sulig tais žodžiais vėl tapo atsainus ir pasipūtęs.

— Kodėl?

— Ogi todėl, kad aš dailininkas. Štai kas esu iš tikrųjų.

— Tuomet neužmirškit pasiimt į kalėjimą dažų ir teptukų,— patarė jam bosas ir tuojau pat pasisuko į Rezę.— Jūs, suprantama, Rezė Not.

— Taip,— atsakė ji.

— Kaip jums toji neilga viešnagė mūsų šalyje?

— O koks atsakymas čia labiau derėtų?

— Man visiškai tas pats. Jei turite nusiskundimų, aš juos perduosiu kam reikia. Matot, mes dabar ketiname prisivilioti kuo daugiau turistų iš Europos.

— Jūs taip smagiai šmaikštaujat,— tarė ji nė nešyptelėjusi.— Labai gaila, bet negaliu atsakyti jums tuo pačiu. Nes man toli gražu nelinksma.

— Nuoširdžiai apgailestauju,— šelmiškai tarė bosas.

— Nieko jūs neapgailestaujat,— niūriai pareiškė Rezė.— Apgailestauju tik aš. Apgailestauju, kad nebėra dėl ko gyventi. Visa, ką aš turėjau — tai meilė vienam žmogui. Tačiau jis nemyli manęs. Gyvenimas jį taip aplamdė, kad jis nebegali mylėti. Jo akyse beliko vien smalsumas. Taigi vargu ar pajėgčiau dabar ką nors pralinksminti, — tarė kiek pažvalėjusi Rezė.— Tačiau galiu nustebinti.

Ji tarytum brūkštelėjo pirštais per lūpas, o iš tiesų įsidėjo burnon kalio cianido kapsulę.

— Na, sakau, imsiu ir parodysiu jums moterį, gebančią mirti iš meilės,— tarė ji ir akimoju krito negyva man ant rankų.

KETURIASDEŠIMTAS SKYRIUS

AŠ VĖL LAISVĖJE...

MANE areštavo drauge su visais, kas tuo metu buvo rūsyje, tačiau po valandos paleido. Manau, kad čia bus pasistengusi miela mano krikštamotė Žydroji Feja. Vieta, kur mane taip trumpai laikė, buvo kontora be iškabos "Empair Steit Bildingo"* pastate. Vienas iš agentų palydėjo mane liftu iki gatvės ir grąžino atgal į gyvenimo srautą. Aš atmatavau kokius penkiasdešimt žingsnių ir sustojau kaip įbestas.

Mane tarytum stabas ištiko.

Jis mane ištiko ne dėl kaltės jausmo, nes buvau išmokęs niekuomet nesijausti kaltas.

Jis mane ištiko ne dėl baisios netekties, nes buvau išmokęs nieko aistringai negeisti.

Jis mane ištiko ne dėl žiauraus mirties prisilietimo — buvau išmokęs žiūrėti į ją kaip į draugą.

Jis mane ištiko ne dėl širdį draskančios neteisybės. Buvau pripratinęs save prie minties, kad tikėtis teisingo atpildo taip pat juokinga, kaip ir ieškoti perlų mėšlo krūvoje.

Jis mane ištiko ne todėl, kad esu toks nemylimas. Buvau išmokęs apsieiti be meilės.

Jis mane ištiko ne todėl, kad Viešpats man toks negailestingas. Buvau pripratęs ničnieko iš Jo nesitikėti.

Stabas surakino mano sąnarius dėl to, kad man nebeliko visai jokio tikslo nei priežasties judėti kuria nors kryptimi. Variklis, vertęs vieną po kito nugyventi visus tuos betikslius ir beprasmius metus, buvo smalsumas.

**Empire State Building* (*angl.*) — kadaise aukščiausias pasaulio pastatas (102 aukštai, 381m, architektas R.H. Šryvas), 1931 metais pastatytas Niujorke. *Vert.*

Dabar ir jis apleido mane.

Ar ilgai stovėjau šitaip sustingęs — negaliu pasakyti. Kad vėl imčiau judėti, kas nors turėjo primesti man judėjimo tikslą ar priežastį.

Pagaliau toks asmuo atsirado. Kurį laiką mane stebėjęs policininkas pagaliau žengė artyn ir paklausė:

— Ar viskas tvarkoj?

— Taip,— atsakiau aš.

— Jūs jau ilgai čia stovite.

— Žinau.

— Ar ko nors laukiate?

— Ne.

— Tuomet eikite.

— Gerai, pone.

Ir aš nuėjau.

KETURIASDEŠIMT PIRMAS SKYRIUS

CHEMIKALAI...

NUO "Empair Steit Bildingo" nužingsniavau per visą miestą į Gryn Vilidžą, prie savo buvusio namo. Prie Rezės, mano ir Krafto buvusio namo.

Visą kelią rūkiau cigaretę po cigaretės ir mėginau įsivaizduoti, kad esu jonvabalis.

Sutikdavau ir daugiau tokių jonvabalių. Kartais aš pirmas pamirksėdavau jiems linksma raudona šviesele, kartais — jie. Pamažu vis labiau tolau nuo darbščios miesto širdies, gaubiamos ūžesio, panašaus į bangų mūšą, bei švytėjimo, panašaus į šiaurės pašvaistę.

Buvo vėlus metas. Kai kurie jonvabaliai jau mirksėjo viršutinių aukštų spąstuose.

Kažkur toli uoliai ir graudingai tarsi samdoma raudotoja ūkčiojo sirena.

Pagaliau priėjau namą, kuriame kadaise buvo mano būstas. Šviesa degė tik jaunojo daktaro Epšteino languose.

Jis irgi buvo tapęs jonvabaliu.

Jaunasis daktaras pamirksėjo man raudona šviesele. Aš atsakiau.

Kažkas netoliese užvedė motociklą — tarytum petarda būtų sprogusi.

Prie pat durų kelią perbėgo juoda katė, sakydama: "Arr jau?"

Koridoriuje buvo tamsu, nors į akį durk — neveikė elektros jungiklis. Užžiebęs degtuką pamačiau, kad visos pašto dėžutės išlaužtos.

Mirgančioje degtuko liepsnelės šviesoje sudarkytos jų durelės atrodė panašios į apleisto kalėjimo kamerų duris gaisrų apimtame mieste.

Mano degtukas patraukė budinčio policininko dėmesį. Jauno ir vienišo.

— Ką jūs čia veikiate?— mandagiai pasiteiravo jis.

— Gyvenu. Čia mano namai.

— Ar turite kokius dokumentus?

Parodžiau jam kažkokį dokumentą ir pasakiau, kad mano kambarys palėpėje.

— Tai dėl jūsų visi tie nemalonumai?— jo balse nesigirdėjo priekaišto. Vaikinas domėjosi vien iš smalsumo.

— Na, taip, jei norite.

— Keista, kad grįžote,— nusistebėjo jis.

— Tuojau vėl išeisiu,— atsakiau.

— Niekas jums neliepia šito. Tiesiog stebiuosi, kad grįžote.

— Ar galiu užlipti į savo kambarį?

— Tai jūsų namai. Niekas negali jums to uždrausti.

— Ačiū.

— Nereikia man dėkoti. Čia laisva šalis ir visi turi teisę į apsaugą,— tarė vaikinas labai maloniai, matyt, nusprendęs pamokyti mane teisės ir etikos.

— Taip, tik šitaip derėtų tvarkytis kiekvienoje šalyje,— tariau ir aš labai rimtai.

— Nežinau, gal jūs juokaujate, bet aš iš tikrųjų taip manau,— sutriko vaikinas.

— Aš visai nejuokauju, patikėkit. Prisiekiu.

Priesaika, rodos, jį kiek apramino.

— Mano tėvą užmušė Ivodzimoje*,— paaiškino vaikinas.

— Labai apgailestauju.

— Man regis, ten žuvo daug gerų žmonių ir iš vienos, ir iš kitos pusės.

— Ir man taip regis.

— Manote, bus dar vienas?

— Kas?

— Dar vienas karas.

— Taip,— pasakiau aš.

**Ivodzima* — sala Kinų jūroje, priklausanti Japonijai. Per Antrąjį pasaulinį karą, 1945 metais, amerikiečiai užėmė ją, išlaipinę oro ir jūrų desantą. *Vert.*

— Ir aš taip manau,— prisipažino vaikinas.— Ko gero, tai tikras pragaras.

— Jūs radot tinkamiausią žodį.

— Ką gali vienas žmogus?

— Kodėl gi? Visi po truputi — ir išeina šis tas,— tariau.

Jis sunkiai atsiduso.

— Ir visa tai kaupiasi. Žmonės niekaip nenori suprasti,— vaikinas palingavo galva.— O jei kas ir supranta, ko gi jiems griebtis?

— Laikytis įstatymų,— burbtelėjau aš.

— Jie nesutinka net šito daryti. Bent jau didžioji dalis,— bėdojo vyrukas.— Aš tiek visko prisižiūriu, žmonės tiek visko pripasakoja... Kartais visai rankos nusvyra...

— Kiekvienam iš mūsų protarpiais rankos nusvyra,— kaip mokėdamas bandžiau jį guosti.

— Mano galva, dėl to nemažai kalti chemikalai,— rimtai tarė jaunuolis.

— Dėl ko?— nesupratau aš.

— Na dėl prastos nuotaikos ir šiaip,— paaiškino jis. — Juk jau atrasta, kad šitaip pražūtingai mus veikia chemikalai.

— Pirmąsyk girdžiu.

— Kažkur skaičiau apie tai. Vienas naujausių mokslo atradimų.

— Labai įdomu.

— Nuo tam tikrų chemikalų žmonės išvis pameta protą. Štai kas dabar domina mokslą. Ko gero, chemija ir bus kalčiausia dėl tų nesąmonių.

— Visai gali būti.

— Gal, sakau, skirtingi chemikalai, kurių žmonės prisivalgo skirtingose šalyse, verčia juos skirtingu laiku skirtingai elgtis?

— Niekada anksčiau apie tai negalvodavau,— pasakiau atvirai.

— Antraip kodėl žmonės taip greitai keistųsi?— nerimo vaikinas.— Štai brolis neseniai lankėsi Japonijoj ir tvirtina, esą japonai — kuo maloniausi žmonės, nors kaip tik jie, o ne kas nors kitas kadaise nužudė mudviejų tėvą! Pagalvokit apie tai, pone!

— Gerai, pagalvosiu,— nesipriešinau.

— Tai, k a s b e k o, chemikalai, ar ne?

— Gal jūs ir teisus.

— Esu tuo tikras. Tik pagalvokit apie tai kaip reikiant.

— Gerai.

— O man tai vis iš galvos neina tie chemikalai. Kartais, rodos, nors imk ir grįžk į mokyklos suolą studijuoti naujausių atradimų apie chemikalus.

— Būtų iš tiesų ne pro šalį.

— Galbūt kai žmonės pakankamai sužinos apie juos, neliks nei policijos, nei karų, nei beprotnamių, nei skyrybų, nei mažamečių nusikaltėlių, nei alkoholikų, nei puolusių moterų, išvis nieko tokio.

— Tai būtų išties puiku.

— Manau, kad anksčiau ar vėliau taip ir bus.

— Norėčiau jumis tikėti.

— Tuo keliu žengiant nelieka nieko neįmanomo — reikia tiktai dirbti. Negailėti lėšų, samdyti gabiausius žmones, sukurti aiškią programą — ir kibti į problemą visu rimtumu.

— Aš — už,— tariau jam.

— Tik pažvelkit, kaip kai kurios moterys ima stačiai kraustytis iš galvos kas mėnesį,— varė toliau jaunikaitis.— Organizmas išskiria kaži kokius chemikalus, ir jos tiesiog nepajėgia kitaip elgtis. Arba kartais po gimdymo susidaro tam tikros medžiagos, ir moteris gali net nugalabyti savo nuosavą vaiką. Sykį taip ir atsitiko gretimam name. Aną savaitę.

— Koks siaubas!— tariau.— O aš nieko negirdėjau.

— Pats klaikiausias dalykas moteriai — atimti gyvastį savo pačios kūdikiui, o juk ji taip ir padarė. Tam tikri chemikalai kraujyje privertė ją taip pasielgti, nors ji pati visiškai to nenorėjo.

— Hmmm...— numykiau aš abejodamas.

— Norite žinoti, kas ištiko pasaulį?— sušuko jis pagaliau. — Chemikalai — štai kur šuo pakastas!

KETURIASDEŠIMT ANTRAS SKYRIUS

NEI KARVELIO, NEI TESTAMENTO...

PAGALIAU ąžuolu ir gipso lipdiniais papuoštais laiptais užkopiau į savo žiurkių palėpę.

Paprastai laiptuose tvyrodavo aštrūs virtuvės kvapai, anglies dulkės, išvietės tvaikas ir troškūs vonios garai, tačiau dabar oras buvo gaivus, šaltas ir grynas. Mat langai mano palėpėje žiojėjo išdaužyti, ir visos šiltos dujos bemat kilo aukštyn ir švilpė lauk pro juos lyg per kaminą.

Dėl to laiptuose buvo taip lengva ir malonu kvėpuoti.

Beje, tas jausmas, kuris apima senoms patalpoms netikėtai prasivėdinus, kai pridvisęs jų oras ūmai kažkur išgaruoja, ir jį pakeičia gaivus laukų vėjas, man gerai pažįstamas dar iš Berlyno laikų. Mudviejų su Helga būstą buvo dusyk subombardavę. Abu kartus laiptai išliko sveiki, ir mes galėjome užkopti jais aukštyn.

Pirmą sykį mudu radome savo butą be stogo ir langų, nors visa kita lyg per stebuklą išliko. Antrąsyk lipdami laiptais įkvėpėme gaivaus laukų oro net dviem aukštais žemiau savo buvusio kambario.

Abu kartus laiptų aikštelėje atsidūrus po atviru dangumi mudu apėmė džiugus susižavėjimas.

Teisybė, ir vieną, ir kitą sykį jis gana greitai praėjo, nes mudu su Helga, kaip ir bet kuri kita sutuoktinių pora, mylėjome savo būstą ir gailėjomės jo netekę. Tačiau tas kelias akimirkas neabejotinai jautėmės tarsi Nojus ir jo žmona Ararato kalno viršūnėje.

Kaži ar galima įsivaizduoti nuostabesnį jausmą.

Paskui vėl imdavo kaukti sirenos, skelbiančios oro pavojų, ir mes tarsi iš žavaus sapno pabudę susivokdavom esą paprasti eiliniai žmogeliai be karvelio ir tuo labiau be testamento, ir kad tvanas anaiptol nesibaigė, o dar tiktai prasideda.

Pamenu, kaip sykį leidomės laiptais iš tokios štai aikštelės po atviru dangumi žemyn į giliai po žemėmis išraustą slėptuvę, o aplinkui sproginėjo didžiulės bombos. Jos vis krito ir krito, ir atrodė, joms galo nebus...

Slėptuvė buvo ilga ir siaura lyg vagonas ir pernelyg ankšta, kad sutalpintų tokią daugybę žmonių.

Ten ant suolo priešais mudu sėdėjo vyras ir moteris su trejetu vaikučių. Toji moteris netrukus ėmė verkauti užvertusi akis į lubas, kreipdamasi į bombas, lėktuvus, dangų ir patį Viešpatį Dievą, įsikūrusį kažkur labai aukštai.

Ji pradėjo tyliai, nekreipdama jokio dėmesio į esančius slėptuvėje.

— Na gerai,— šnabždėjo jinai.— Štai mes. Štai mes čia, apačioje. Mes girdime tave, dundantį tenai, aukštybėse. Girdim, kaip tu rūstauji, — moters balsas ėjo vis garsyn.— Didysis Viešpatie!— pagaliau visa gerkle sukliko jinai.— Ak, kaip žiauriai, kaip baisiai tu rūstauji!

Jos vyras, perkaręs civilis su juodu raiščiu perjuosta viena akimi, į atlapą įsisegęs nacių Mokytojų sąjungos ženklelį, bandė ją raminti, tačiau moteris jo tarsi negirdėjo.

— Ko gi tu nori iš mūsų?— šnekėjo ji žvelgdama į lubas ir į visa tai, ką manė esant virš jų.— Ko pageidauji? Tark žodį, ir mes padarysime visa, ką tik paliepsi!

Bomba sprogo kažkur visai netoliese. Nuo lubų pabiro tinkas. Moteris pašoko. Jos vyras irgi.

— Mes pasiduodam! Mes pasiduodam!— klykė ji nesavu balsu. Jos veide ūmai nušvito džiaugsmo ir palengvėjimo išraiška.— Liaukis gi tu pagaliau!— šūktelėjo ji ir nusijuokė.— Mums jau gana, užtenka, baigta!— ir ji pasisuko į vaikus, tarsi ketindama pranešti jiems džiugią naujieną.

Tuomet vyras trinktelėjo jai taip, kad ji prarado sąmonę.

Paskui, vėl pasodinęs moterį ant suolo, atrėmė ją į sieną ir kreipėsi į aukštą pareigūną, berods viceadmirolą, sėdintį netoliese toje pačioje slėptuvėje.

— Ką čia... Juk ji moteris... Be to, isterikė... Jos visos dabar isterikės... Iš tikro ji taip negalvoja... Juk turi Motinystės aukso medalį...— vapėjo jis, nutaisęs be galo kaltą išraišką.

Viceadmirolas nė kiek nenustebo. Ir nesupyko. Ir nepasijuto nepatogiai. Kupinas orumo ir išminties jis tauriai atleido žmogeliui jo nuodėmes.

— Viskas gerai,— tarė jis.— Tai suprantama. Nusiraminkite.

— *Heil Hitler*!— laimingas vapėjo bėdžius lankstydamasis ir traukdamasis atatupstas.

— *Heil Hitler*!— oriai atsakė jam viceadmirolas.

Po šios apeigos mokytojas ėmėsi gaivinti savo nokautuotą žmoną. Juk turėjo gerų naujienų — jai atleista, ir visi ligi vieno aplinkui tai žino.

Nors bombos tuo metu nesiliovė būpsėti čia pat, virš mūsų galvų, trejetas mokytojo vaikučių nė nemirktelėjo. Nė vienas.

Aš tada dar pagalvojau, kad jie išvis niekada dėl nieko nemirktels.

Kaip ir aš.

Niekada.

KETURIASDEŠIMT TREČIAS SKYRIUS

ŠV. JURGIS IR JO SMAKAS...

DURYS į mano žiurkių palėpę buvo nutrauktos nuo vyrių ir kažkur nudangintos. Vietoje jų kiemsargis prie staktos prikalė mano žygio palapinę, o ant jos — dvi kryžmai sudėtas lentas. Dažais, skirtais radiatoriams dažyti, keistai švytinčiais mano degtuko šviesoje, kiemsargis ant tų lentų buvo užrašęs: "Viduje ničnieko nėra".

Tačiau kažkas, nekreipdamas dėmesio į užrašą, vis dėlto atplėšė nuo lentos apatinį palapinės kampą, ir nuo tol į manąją palėpę galima buvo patekti pro nedidelę trikampę angą, panašiai kaip į indėnų vigvamą.

Pro ją aš ir įsiropščiau vidun.

Jungiklis irgi buvo suknežintas, tad šviesa palėpėn liejosi tik iš lauko — pro kelis išlikusius sveikus stiklus. Išdaužytų stiklų vietoje langai buvo užkamšyti laikraščiais, skudurais, drabužiais ir patalyne. Nakties vėjas švilpaudamas kedeno visą šį keistos melsvos šviesos užlietą šlamštą.

Dirstelėjau pro galinį langą prie krosnies žemyn į mažutį žavų sodelį, mažučiuką rojų, kuris iš viršaus atrodė dar mažesnis. Tenai dabar niekas nežaidė.

Ir nebuvo kam sušukti, nors aš taip šito geidžiau:

Ei, jaučiai atole, eikit namolio!

Tamsoje kažkas sujudėjo, ėmė krebždėti. Pamaniau, kad tai žiurkė.

Bet apsirikau.

Krebždėjo visai ne žiurkė, o Bernardas O'Hara, tas pats, kuris kadaise paėmė mane į nelaisvę. Krebždėjo mano piktoji lemtis,

žmogus, kurio svarbiausias gyvenimo tikslas buvo kankinti ir persekioti mane.

Beje, visai nenorėjau jo sumenkinti lygindamas jo skleidžiamus garsus su žiurkių krebždesiu. Net mintyse nelyginu O'Haros su žiurkėmis, nors jo veiksmuose ir net būsenose galėjai jausti tą patį įniršį, su kokiu žiurkės šėldavo mano palėpės tarpusieniuose. Juk iš esmės visai nepažįstu to O'Haros ir, atvirai šnekant, pažinti nenoriu. O tai, kad tada Vokietijoje mane į nelaisvę paėmė kaip tik jis, turėjo man submikroskopinę reikšmę. Jis anaiptol neatrodė man tas ugnies kalavijas, kurį juodais darbais užsitraukiau ant savo galvos. Mano dainelė buvo sudainuota dar prieš pakliūvant į nelaisvę. Žodžiu, tasai O'Hara man regėjosi paprasčiausias šiukšlininkas, rankiojantis karo vėjų išblaškytas atmatas.

Tačiau pats O'Hara, matyt, buvo kitos, daug geresnės nuomonės apie tai, kas mudu sieja. Šiaip ar taip, užsipylęs akis degtine, kuo nuoširdžiausiai ėmė tikėti, kad jis — šventas Jurgis, o aš — šlykštynė Smakas.

O'Hara sėdėjo palėpės prieblandoje, ant apversto dugnu aukštyn cinkuoto kibiro. Jis vilkėjo Amerikos legiono uniformą. Priešais stovėjo viskio butelis. Iš visko sprendžiant, O'Hara jau senokai laukė manęs, nuolat smagiai iš jo patraukdamas ir pamažu rūkendamas. Nors ir girtas, O'Hara atrodė visai tvarkingai — kaklaraištis vietoje, kepurė pakreipta ant šono deramu kampu. Buvo aišku: uniforma tam žmogui yra šis tas svarbu ir jis nė kiek neabejoja, jog man irgi.

— Ar žinai, kas aš?— pasiteiravo rūsčiai.

— Taip,— atsakiau.

— Deja, nebe toks jaunas, koks buvau kadaise. Ar labai pasikeičiau?

— Ne,— atsakiau.

Kaip jau minėjau, anksčiau jis buvo panašus į stamantrų jauną vilką, bet tąsyk mano palėpėje sėdėjo tikras ligonis — išblyškęs, papurtęs, paraudusiomis akimis. Man toptelėjo, kad dabar jis labiau panašus į kojotą negu į vilką. Matyt, po karo jam nekaip klojosi.

— Nelaukei manęs?

— Juk įspėjot apie vizitą,— atsakiau paprastai. Nusprendžiau būti su juo atsargesnis. Juk savaime aišku, rengėsi mane anaiptol ne glostyti.

Jis taip rūpestingai vilkėjo uniformą, be to, buvo tiek daug mažesnis už mane, kad išsyk supratau jį turint ginklą, greičiausiai pistoletą.

O'Hara svirduliuodamas pakilo nuo kibiro, ir tapo aišku, koks jis beviltiškai girtas. Kibiras nuvirto barškėdamas.

O'Hara išsišiepė.

— Ar matydavai mane savo košmaruose, Kampbelai?— grėsmingai tarė jis.

— Dažnokai,— atsakiau, nors tai, žinoma, buvo grynas melas.

— Ar nustebai, kad atėjau čia vienui vienas?

— Taip.

— Daugelis norėjo būti čia su manimi. Visas būrys veržėsi važiuoti kartu čionai iš Bostono. O kai atskridęs į Niujorką šnektelėjau su keliais nepažįstamais, tie irgi panoro eiti kartu.

— Hm,— tariau aš.

— Ar žinai, ką aš jiems pasakiau?

— Ne.

— Aš jiems pasakiau štai ką: "Atleiskit, vaikinai, bet tai mudviejų su tuo Kampbelu reikalas. Ir būsim tiktai mudu — jis ir aš, akis į akį".

— Hm.

— "Mudviem seniai lemta susitikti",— dar pasakiau aš jiems.— "Dangaus knygose surašyta, kad mudu turėsime pasimatyti po daugelio metų",— porino toliau O'Hara.— O tu ar nejauti šito?

— Ko taip?— nesupratau.

— Na, kad tai likimas. Kad neišvengiamai turėjom atsirasti vienu metu štai čia, šiame kambaryje, ir nė vienas, net ir labai norėdami, nebūtume galėję nuo šito išsisukti.

— Gal ir taip,— daug nesipriešinau.

— Be to, kaip tik tada, kai pajunti, kad toliau gyventi nebėra prasmės, ūmai suvoki turįs tikslą.

— Manau, kad suprantu, ką turite omeny.

Jis susvyravo, tačiau išsilaikė ant kojų.

— Ar žinai, kaip užsidirbu pragyvenimui?

— Ne.

— Esu ledų prekybos autoūkio dispečeris.

— Kas, kas?— nesupratau.

— Visas eskadronas sunkvežimių zuja po gamyklas, pliažus ir stadionus — visur, kur susirenka kiek nors daugiau žmonių,— O'Hara susiraukė ir keletą akimirkų, matyt, užmiršęs netgi mane, niūriai mąstė apie didžią paskirtį tų nelemtų furgonų, kuriuos jis šitiek laiko siuntinėjo šen bei ten.— Mašina, gaminanti ledus, stovi čia pat, sunkvežimio kėbule,— murmėjo jis.— Ir visąlaik tas pats ir tas pats, ir tas pats be galo — šokoladiniai arba vaniliniai. Ir viskas. Ir nieko daugiau.— Dabar O'Hara atrodė panašiai, kaip ir vargšiukė Rezė, kai pasakojo apie klaikią Drezdeno tabako fabriko beprasmybę.— Karui pasibaigus buvau kupinas vilčių ir jau tikrai nemaniau, kad po penkiolikos metų gainiosiu po miestą furgonus su ledais.

— Manau, kad mums visiems teko ne sykį nusivilti,— tariau aš jam.

Jis neatsakė į mano drovų bandymą susibroliauti. Jam rūpėjo tik jis pats.

— Ketinau tapti gydytoju, teisininku, rašytoju, architektu, inžinieriumi, reporteriu,— kalbėjo jis.— Būčiau galėjęs tapti kuo tik panorėjęs.

Bet netapau, nes apsivedžiau, o žmona iššyk ėmė gimdyti vaikus. Su draugeliu buvom atidarę vystyklų gamybos įmonėlę, kad ją kur perkūnas, bet draugelis ėmė ir pabėgo su pinigais, o žmona vis nesiliovė gimdyti. Po vystyklų buvo langų žaliuzės, o kai ir iš jų liko šnipštas, įklimpau į prekybą ledais. O žmona visą laiką gimdė vaikus vieną po kito, prakeikta mašina lūžinėjo kas žingsnis, kreditoriai pjovė be peilio, o kiekvieną rudenį ir pavasarį namus užplūsdavo termitai.

— Kaip baisu,— tariau aš.

— Ir štai sykį paklausiau savęs,— bėdojo O'Hara.— Kas, po velnių, čia darosi? Kuriem galam visa tai? Kodėl aš apskritai gyvenu?

— Geri klausimai,— tariau jam švelniai, pamažu slinkdamasis arčiau sunkių židinio replių.

— Bet štai kažkas atsiunčia man laikraštį, kuriame juodu ant balto išdėstyta, kad tu dar gyvas,— iškošė O'Hara. Jį, matyt, vėl apėmė toks pat baisus šėlimas, kaip ir tada, kai jis išvydo tą žinutę.— Ir staiga man toptelėjo, kam aš gyvenu ir ką šiame gyvenime turiu nuveikti.

Žengęs artyn jis įsmeigė į mane išsprogusias akis.

— Ir štai aš čia, Kampbelai, atėjau pas tave tiesiai iš praeities.

— Sveiki atvykę!— atsakiau aš kiek galėdamas guviau.

— Ar žinai, kas esi man, Kampbelai?

— Ne.

— Blogis. Įsikūnijęs blogis.

— Ačiū.

— Tu teisus, tai beveik komplimentas,— palingavo galva jis.— Paprastai kiekviename žmoguje yra šis tas gera, o dažniausiai gėris ir blogis būna sumišę kone lygiomis dalimis. Bet tu — grynas. Be priemaišų. Tu tikras velnias.

— Galbūt aš ir esu velnias.

— Nemanyk, kad negalvojau apie tai.

— Na, ir ką gi jūs ruošiatės su manimi daryti?

— Sudraskyti į gabalus,— ryžtingai tarė O'Hara, supdamasis nuo pirštų galų ant kulnų ir ištiesindamas pečius.— Kai sužinojau, kad tu gyvas, supratau, ką privalau daryti. Ir pamačiau, kad kitaip ir būti negali. Viskas taip ir turėjo baigtis.

— Nesuprantu, kodėl?— nustebau.

— Tuomet, Dievas mato, aš tau parodysiu,— užsiplieskė jis. — Dievaži, parodysiu. Nes gimiau vien tam, kad sudraskyčiau tave į gabalus kaip tik čia ir dabar!

Paskui jis išvadino mane pristumtkelniu, apšaukė naciu ir pašventino pačiais nepadoriausiais žodžių deriniais, kokius tik galima ištarti angliškai.

Baigėsi tuo, kad židinio replėmis aš sulaužiau jam dešinę ranką.

Tai buvo vienintelis prievartos aktas, kurį atlikau per visą tokį nežmoniškai ilgą, kaip man dabar atrodo, gyvenimą. Pagaliau su-

tikau O'Harą akis į akį ir įveikiau jį garbingoje dvikovoj. O'Harą nugalėti nebuvo sunku. Jis tiek apsvaigo nuo alkoholio ir paistalų apie gėrio pergalę prieš blogį, kad net užmiršo, jog aš galiu gintis.

Pajutęs smūgį ir supratęs, kad geruoju drakonas nepasiduos, apsišaukėlis šv. Jurgis be galo nustebo.

— Ak, štai kaip tu pragydai,— tarė jis didžiai pasipiktinęs.

Bet tuo metu jį pervėrė aštrus skausmas nuo patirto lūžio, ir iš jo akių pabiro ašaros.

— Eik lauk,— pasakiau aš.— Jei nenori, kad suknežinčiau tau antrą ranką ir dar priedo makaulę.

Paskui įrėmiau reples jam į dešinį smilkinį ir pridūriau:

— Bet prieš tai atiduosi man pistoletą, peilį ar dar ką tu ten turi.

Jis papurtė galvą. Matyt, iš skausmo jam atėmė žadą.

— Tu neturi ginklo?

Jis vėl papurtė galvą.

— Sąžininga kova,— sušvogždė jis.— Sąžininga.

Patikrinau jo kišenes. Jis tikrai buvo beginklis. Šventas Jurgis norėjo pasmaugti drakoną plikomis rankomis!

— Ak tu niekingas girtuokli, pusproti kalės vaike!— pasakiau. Dryksteléjęs nuo staktos palapinę, atlupau lentas ir švysteléjau O'Harą laiptų aikštelėn.

Atsitrenkęs į turėklus O'Hara įsmeigė padėrusias akis žemyn, į viliojantį laiptų spiralės šulinį, kurio dugne nesunkiai būtų galėjęs rasti tikrą mirtį.

— Aš ne tavo lemtis ir visai ne velnias,— pasakiau.— Pažvelk į save. Ketinai nudobti blogį plikomis rankomis, o dabar šleivoji šalin pelnęs ne daugiau šlovės kaip praeivis, partrenktas keleivinio autobuso. Tiek tu jos teužsitarnavai! Tiek jos užsitarnauja visi, kurie stoja dvikovon su grynuoju blogiu!— niršau aš.

Yra begalė priežasčių stoti su kuo nors į kovą, tačiau nėra jokios priežasties be galo, be krašto neapkęsti ir dar manyti, kad pats Viešpats Dievas laimina tokią neapykantą!

Kas gi yra blogis? Tai toji didžiulė kiekvieno iš mūsų prigimties dalis, kuri trokšta nekęsti be atodairos, nekęsti pačiam Aukščiausiajam laiminant. Tai toji mūsų dalis, kurią masina ir žavi visokio plauko išsigimimai. Tai toji mūsų beprotybė, kuri su pasimėgavimu žemina, kankina, žudo ir sukelia karus,— kalbėjau jam.

Neaišku, nuo tų mano žodžių, nuo patirtos negarbės, alkoholio ar skausmo O'Hara staiga išsivėmė. Jo skrandžio turinys pliūptelėjo iš ketvirto aukšto į pirmą.

— Išvalyk dabar!— surikau.

Jis dėbtelėjo į mane vis tokios pat aitrios neapykantos kupinomis akimis.

— Tu dar mane paminėsi, brolyti!

— Gal ir taip,— atrėžiau aš jam.— Bet tai nė kiek nepakeis tavo lemties: bankrotų, ledų prekybos, krūvos vaikų, skurdo ir termitų. Ir jei jau taip nori kautis pono Dievo kariaunoje, stok į Gelbėjimo armiją.

Tuosyk O'Hara išsinešdino.

KETURIASDEŠIMT KETVIRTAS SKYRIUS

KAM-BŪŪŪ

TIKRIAUSIAI kiekvienas kalinys atsitokėjęs kalėjime bando suvokti, kaip jis ten pakliuvo. Teorija, kurią aš pritaikiau savo atvejui, teigia, jog atsidūriau kalėjimo kameroje dėl to, kad nepajėgiau peržengti per kito žmogaus vėmalus. Čia turiu omeny Bernardo O'Haros skrandžio turinį, ištiškusį laiptų apačioje.

Palikau savo palėpę netrukus po to, kai išsinešdino O'Hara. Tenai man nebebuvo kas veikti. Beje, išeidamas visai atsitiktinai išsinešiau suvenyrą. Žengdamas laiptų aikštelėn netyčia koja paspyriau kažką. Kai pasilenkęs paėmiau tą daiktą, paaiškėjo, kad tai šachmatų pėstininkas, mano paties išdrožtas iš šluotkočio.

Įsidėjau figūrą kišenėn. Ir dabar ją turiu. Beje, kaip tik pėstininkui keliaujant į kišenę, man į nosį trenkė aitrus O'Haros atlikto viešosios tvarkos pažeidimo kvapas.

Sulig kiekvienu laipteliu žemyn smarvė vis stiprėjo.

Ties laiptų aikštele, kurioje gyveno jaunasis daktaras Abraomas Epšteinas, vaikystę praleidęs Osvencime, O'Haros vėmalų dvokas mane sustabdė galutinai.

Tik pajutau, kad bldžiuosi į daktaro Epšteino duris.

Man atidarė pats daktaras — basas, apsivilkęs pižama ir chalatu. Jis didžiai nustebo mane pamatęs.

— Kas čia dabar?— paklausė jis.

— Ar galiu įeiti?

— Medicinos pagalbos reikalu?— durys buvo užkabintos gradinėle.

— Ne,— atsakiau.— Asmeniniu. Politiniu.

— Jis toks skubus?

— Manau, kad taip.

— Paaiškinkit trumpai.

— Norėčiau stoti prieš Izraelio teismą.

— Ką, ką?

— Norėčiau, kad mane teistų už nusikaltimus žmonijai,— pasakiau.— Todėl man reikia nuvykti tenai.

— Kodėl jūs atėjot pas mane?— apstulbo jis.

— Manau, turėtumėt pažinti ką nors — ką nors, kam reikėtų pranešti.

— Aš ne Izraelio pareigūnas. Aš amerikietis. Ryt iš ryto ieškokite izraeliečių, kokių jums reikia.

— Norėčiau pasiduoti kam nors iš buvusių Osvencime.

Tie žodžiai galutinai įsiutino Epšteiną.

— Tuomet kreipkitės į tuos, kas gyvena prisiminimais apie jį! O tokių marios! Aš asmeniškai niekuomet apie jį negalvoju!— suriko jis ir užtrenkė duris.

Mane vėl tarytum stabas ištiko. Šį sykį, matyt, dėl to, kad patyriau nesėkmę siekdamas vienintelio tikslo, kurį dar pajėgiau sau susigalvoti. Kita vertus, Epšteinas teisus — rytoj surasiu tuos izraeliečius...

Bet iki ryto reikėjo dar pralaukti visą naktį, o aš negalėjau pajudėti iš vietos.

Viduje Epšteinas kalbėjosi su savo motina. Jie kalbėjosi vokiškai.

Girdėjau tik jų pokalbio nuotrupas. Epšteinas, rodos, pasakojo, kas nutiko ką tik.

Iš to, ką pavyko išgirsti, mane nustebino tai, kaip jie taria mano pavardę, kaip keistai ji skamba jų lūpose.

“Kam-būūū”, kartojo jie be paliovos. Ir tai jiems atstojo Kampbelą.

“Kam-būūū”— tai grynasis blogis, blogis, paveikęs milijonus. Bjaurus ir šlykštus padaras, kurį viso pasaulio gerieji žmonės trokšta pagaliau sutraiškyti ir užkasti kuo giliau po žemėmis...

“Kam-būūū”...

Epšteino motina taip susijaudino dėl Kam-būūū ir to, ką jis ketina daryti, kad net priėjo prie durų. Esu tikras — paties Kambūūū ji nesitikėjo pamatyti. Ji tiesiog geidė pajusti dar didesnį pasišlykštėjimą, įkvėpusi to oro, kuris ką tik gaubė Kam-būūū kūną.

Ji piktai atlapojo duris, nors sūnus, stovėdamas jai už nugaros, įkalbinėjo to nedaryti, ir vos neapalpo, išvydusi patį Kam-būūū, ištiktą katalepsijos.

Stumtelėjęs ją į šalį Epšteinas puolė prie manę baisiausiai šaukdamas:

— Ką jūs čia, po galais, veikiat? Dinkit greičiau po velnių!

Kadangi nieko nesakiau, nejudėjau, nemirksėjau ir, atrodė, net nekvėpavau, jis netrukus suvokė, kad man pirmiausia reikalinga medicinos pagalba.

— O Viešpatie!— sudejavo jis.

Kaip romus automatas aš leidausi įvedamas į butą. Epšteinas nusitempė mane virtuvėn ir pasodino prie balto staliuko.

— Ar girdit mane?— paklausė jis.

— Taip,— atsakiau.

— Ar žinot, kas aš ir kur jūs esate?

— Taip.

— Ar jums anksčiau taip būdavo?

— Ne.

— Jums reikalingas psichiatras. Aš ne psichiatras.

— Jau sakiau jums, ko man reikia.— Pakvieskite ką nors, bet ne psichiatrą. Pakvieskite ką nors, kas norėtų perduoti mane teismui.

Epšteinas ir jo senutė motina ėmė ginčytis, ką su manimi daryti. Ji iššyk suprato mano ligos priežastį, suvokė, kad sergu ne aš, o greičiau visas mano pasaulis.

— Juk nebe pirmąsyk matai tokias akis,— tarė ji sūnui vokiškai.— Ir nebe pirmąsyk regi žmogų, negalintį pajudėti, kol jam kas nors neliepia kur nors eiti, ir laukiantį, kad jam kas pasakytų, ką veikti toliau, žmogų, pasirengusį įvykdyti bet kokį paliepimą. Juk Osvencime tokių buvo tūkstančiai.

— Aš neprisimenu,— visas įsitempęs atsakė Epšteinas.

— Gerai. Tuomet leisk m a n prisiminti. Aš viską prisimenu. Nė akimirką nebuvau pamiršusi. Ir kaip viena iš tų, kurie prisimena, noriu tau pasakyti — turi išpildyti jo prašymą. Pakviesk ką nors.

— Ką aš jam pakviesiu? Aš ne sionistas. Aš antisionistas. Et, nesu net jis. Tiesiog niekad negalvoju apie tai. Aš gydytojas. Ir ne-

pažįstu nė vieno, kuris vis dar geistų keršyti. Tokiems jaučiu vien panieką. Eikit iš čia. Jūs atėjote ne ten, kur reikia.

— Pakviesk ką nors,— pakartojo daktaro motina.

— Tu vis dar geidi keršto?

— Taip,— atsakė ji.

Jis prikišo veidą visai arti manojo.

— Ar jūs tikrai norit būti nubaustas?

— Noriu, kad mane teistų,— atsakiau jam.

— Baikit tą vaidinimą!— sušuko jis, be galo įniršęs ant mūsų abiejų.— Juk niekas nuo to nepasikeis!

— Pakviesk gi ką nors,— neatlyžo jo motina.

Epšteinui nusviro rankos.

— Na, gerai jau, gerai! Paskambinsiu Semui ir pasakysiu, kad atsirado puiki proga tapti sionistų didvyriu. Jis visuomet troško tapti sionistų didvyriu.

To Semo pavardės aš taip ir nesužinojau. Daktaras Epšteinas skambino jam iš kambario, o aš ir jo senutė motina likome virtuvėje.

Senutė sėdėjo priešais mane prie virtuvės stalo, pasidėjusi ant jo savo rankas ir su melancholišku smalsumu bei pasitenkinimu stebėjo mano veidą.

— Jie išsuko visas lemputes,— pagaliau tarė ji vokiškai.

— Ką?— nesupratau aš.

— Tie, kas nusiaubė jūsų butą — jie išsuko visas lempas laiptinėje.

— Hmmm...

— Vokietijoje būdavo tas pats.

— Nesuprantu.

— Jie visuomet taip darydavo, kuomet SS arba gestapas ateidavo ko nors pasiimti,— paaiškino senutė.

— Vis tiek nesuprantu.

— Net tada, kai į namus įsiverždavo žmonės, trokštantys nuveikti ką nors labai patriotiška, visuomet pradėdavo būtent nuo šito. Kas nors būtinai išsukiodavo lemputes.— Ji liūdnai palingavo galva.— Keista, bet jie visada šitaip daro.

Daktaras Epšteinas grįžo virtuvėn kratydamas rankas.

— Viskas tvarkoj,— tarė jis.— Tuojau čia bus trys didvyriai — siuvėjas, laikrodininkas ir pediatras. Visi trys su malonumu pavaduos Izraelio desantininkus.

— Ačiū jums,— pasakiau.

Toji trijulė atvyko manęs pasiimti po kokių dvidešimties minučių. Jie neturėjo nei ginklo, nei jokių Izraelio ar kitos valstybės įgaliojimų. Vienintelė priežastis mane areštuoti buvo mano kaltė ir begalinis noras kam nors pasiduoti, beveik bet kam.

Taip susiklostė, kad šito arešto dėka pagaliau gavau išsimiegoti normalioje lovoje siuvėjo bute. Kitą rytą trijulė man sutinkant perdavė mane Izraelio pareigūnams.

Atėję pasiimti manęs į daktaro Epšteino butą, jie garsiai pabeldė į duris.

Išgirdęs beldimą aš tučtuojau nusiraminau. Buvau beveik laimingas.

— Na kaip, dabar geriau?— pasiteiravo Epšteinas prieš įleisdamas anuos tris.

— Taip, ačiū, daktare,— atsakiau.

— Jūs vis dar norite vykti?— paklausė jis.

— Taip,— atsakiau aš.

— Jis p r i v a l o vykti,— pasakė daktaro motina. Ūmai ji palinko arčiau manęs per virtuvės stalą ir uždainavo kažką vokiškai. Kažką panašaus į pamirštą laimingos vaikystės dainelę.

O iš tiesų tai buvo komanda, nesuskaičiuojamą daugybę kartų skambėjusi iš garsiakalbių Osvencime.

— *Leichenträger zu Wache*,— sumurkė senutė.

Gražiai skamba, tiesa?

O išvertus?

Lavonų rinkėjai — prie darbo!

Štai ką niūniavo man ta sena moteriškė.

KETURIASDEŠIMT PENKTAS SKYRIUS

VĖŽLYS IR KIŠKIS

IR ŠTAI aš Izraelyje. Nors atvykau savo valia, mano kamera užrakinta ir saugoma ginkluotos sargybos.

Mano pasakojimas baigiasi. Ir kaip tik laiku — rytoj prasideda mano teismas. Žodžiu, istorijos kiškis dar sykį pasivijo beletristikos vėžlį. Daugiau rašyti laiko nebeturiu, bet mano nuotykiai tebesitęsia.

Prieš mane liudys daugybė, o už mane — niekas.

Kaltinamoji pusė ketina pradėti savo kalbą nuo labiausiai piktinančių mano radijo laidų įrašų klausymo, taigi išeitų, svarbiausias kaltintojas būsiu aš pats.

Bernardas O'Hara, atvykęs savo noru ir savo lėšomis, neduoda ramybės prokurorui karštligiškomis maniako klejonėmis.

Panašiai elgiasi ir Heincas Šildknechtas, buvęs mano geriausias draugas bei stalo teniso partneris, tas pats, kurio motociklą aš kadaise nugvelbiau. Mano advokatas sako, kad Heincas kupinas neapykantos ir ruošiasi duoti svarbius parodymus. Įdomu, iš kur tas jo respektabilumas, jei jis dirbo sykiu su manim prie gretimo stalo toje pačioje propagandos ir švietimo ministerijoje?

Staigmena: Heincas sakosi esąs žydas ir antifašistinio judėjimo dalyvis karo metais bei Izraelio agentas po karo iki pat dabar.

Be to, jis galįs tai įrodyti.

Bravo, Heincai!

Daktaras Lajonelis Dž. D. Džonsas, S. CH. D., T. D., ir Jona Potapovas, kitaip Džordžas Kraftas, atvykti negalėjo, ne abu sėdi Jungtinių Valstijų federaliniame kalėjime. Tačiau jie atsiuntė raštiškus liudijimus.

Tik kad iš tų liudijimų, manau, turėsiu maža naudos. Greičiau priešingai.

Daktaras Džonsas, prisiekęs kalbėti tiesą, vien tiesą ir nieko kito, išskyrus tiesą, pavadino mane šventuoju ir šventojo nacizmo reikalo kankiniu. Be to, jis pareiškė, kad mano patys arijiškiausi dantys, kokius jis tik yra regėjęs, išskyrus, žinoma, tuos, kurie matyti Hitlerio nuotraukose.

Kraftas-Potapovas, irgi davęs šventą priesaiką nemeluoti, tvirtino, esą rusų žvalgybai pavyko aptikti duomenų, jog aš anaiptol nesu prisiekęs nacistas, o greičiau politinis idiotas, savotiškas menininkas, neskiriantis savo fantazijų nuo realybės, todėl negaliu būti atsakingas už savo veiksmus.

Tie trys, areštavę mane daktaro Epšteino bute,— siuvėjas, laikrodininkas ir pediatras — irgi dalyvavo, bet naudos iš jų teismas sulaukė ne ką daugiau, nei iš to puspročio O'Haros.

Hovardai V. Kampbelai jaunesnysis! Štai ko vertas tavo gyvenimas!

Mano izraelietis advokatas ponas Alvinas Dobrovičius pasirūpino, kad čionai iš Niujorko būtų persiųstas visas mano paštas, tuščiai vildamasis šitaip aptikti kokių nors duomenų mano išteisinimui.

Cha cha!

Šiandien atėjo trys laiškai.

Tuojau juos atplėšiu ir atpasakosiu jų turinį.

Sako, kad viltis amžinai gyva žmogaus sieloje. Šiaip ar taip, ji dar neapleido Dobrovičiaus krūtinės. Galbūt todėl jis man taip nepigiai atsieina.

Kad išeičiau į laisvę, man reikia kokių nors, kad ir menkiausių, Franko Virtaneno buvimo įrodymų. Taip mano Dobrovičius. Ir dar įrodymų, kad tas Virtanenas padarė mane amerikiečių šnipu.

Na, o dabar apie šios dienos laiškus.

Pirmasis prasideda gana šiltais žodžiais.

"Brangus drauge", kreipiamasi į mane, nepaisant visų baisingų mano piktadarysčių. Laiško autorių nuomone, aš esąs mokytojas. Rodos, jau minėjau, kaip mano vardas pakliuvo į galimų švietimo darbuotojų sąrašus, ir kaip aš ėmiau gauti korespondenciją, siunčiamą tiems, kas plūkiasi jaunimo auklėjimo baruose.

Šį laišką atsiuntė firma "Kūrybiniai žaidimai".

"Brangus drauge,— kreipiasi firma "Kūrybiniai žaidimai" į mane, sėdintį Jeruzalės kalėjime,— *ar nenorėtumėt padėti mokiniams susikurti kūrybišką aplinką namuose? Juk labai svarbu, ką jie veikia ir kaip gyvena už mokyklos sienų. Jūs stebite vaiką maždaug 25 valandas per savaitę, o su tėvais jis praleidžia ir visas 45. Tėvų įtaka gali pasunkinti arba palengvinti jūsų darbą.*

Esame tikri, kad žaislai, sukurti kompanijos "Kūrybiniai žaidimai", kuo puikiausiai ir be jūsų palaikys tą kūrybinę dvasią, kurią jūs stengiatės įdiegti savo mažiesiems auklėtiniams.

Kaip firmos "Kūrybiniai žaidimai" produkcija pajėgia tai padaryti?

Pirmiausia mūsų žaidimai atitinka fizines augančios kartos reikmes. Jie padeda vaikui pačiam susikurti tas aplinkybes ir būsenas, su kuriomis jis vėliau susidurs namie, visuomenėje ir gyvenime. Be to, jie ugdo ir stiprina vaiko savitumą bei asmenybę daug sėkmingiau, nei grupiniai žaidimai ir pratybos, sakysime, mokykloje.

Dar daugiau. Mūsų žaislai padeda vaikams atsikratyti agresyvumo..."

Ir taip toliau.
Į visa tai aš atsakiau štai taip:

"Brangūs draugai! Kaip žmogus, nemažai patyręs tiek asmeniniame, tiek ir visuomenės gyvenime, be to, remdamasis kuo tikriausia kitų žmonių patirtimi, įgyta kuo tikriausiomis aplinkybėmis, drįstu abejoti, ar išvis kokie nors žaidimai galėtų paruošti vaiką nors vienai milijoninei daliai tos mėsmalės, kuri jo laukia gyvenime.

Mano galva, vaikas turi susidurti su gyvais žmonėmis bei realiomis, neišgalvotomis aplinkybėmis kuo anksčiau, o geriausia — nuo pat gimimo. Ir tik tuomet, kai to dėl kokių nors priežasčių neįmanoma padaryti, galima naudoti žaidimus.

Bet jau ginkdie, ne tokius ramius ir malonius, lyg kačių nulaižytus, kaip parodyti jūsų brošiūroje, brangūs draugai! Žaisluose neturi būti nė krislo harmonijos, kad vaikų širdelėse neužgimtų tvarkos bei ramybės troškimas, kuris vėliau neišvengiamai juos pražudytų.

O dėl agresyvumo slopinimo, tai aš griežtai prieš. Visas visutėlis vaikų agresyvumas labai pravers jiems atsidūrus tarp suaugusių. Paminėkit nors vieną iš pasaulio didžiųjų, kuris vaikystėje nebūtų viręs ir kunkuliavęs nelyginant greitpuodis su kietai užveržtu dangčiu.

Jums leidus dar pasakysiu, kad vaikai, anot jūsų, išbuvę vidutiniškai dvidešimt penkias valandas per savaitę mano globoje, anaiptol neatsipalaiduoja per tas likusias keturiasdešimt penkias, kurias jie praleidžia su gimdytojais. Ir jau patikėkit manim, tikrai nežaidžia su Nojaus laivu ir jame sutupdytais iš medžio drožtais gyvuliukais. Visą tą laiką jie atidžiai stebi suaugusius, bandydami suvokti, dėl ko jie grumiasi, ko geidžia, kaip malšina savo geidulius, kodėl ir ką meluoja, dėl ko ir kaip kraustosi iš proto ir taip toliau.

Negaliu pasakyti, kokioj srity kuriam iš mano auklėtinių seksis geriau, bet visiems be išimties galiu išpranašauti puikią ateitį bet kokioje civilizuotoje visuomenėje.

Nuoširdžiai jūsų -

realistinės pedagogikos šalininkas

Hovardas V. K a m p b e l a s j a u n e s n y s i s."

O koks gi antras laiškas?

Jame į Hovardą V. Kampbelą jaunesnįjį taip pat kreipiamasi "Brangus drauge". Iš to turėtų būti aišku, kad bent jau du iš trijų šios dienos korespondentų Hovardo V. Kampbelo jaunesniojo atžvilgiu nėra nepalankiai nusiteikę.

Šį laišką man parašė biržos makleris iš Toronto miesto Kanadoje, iš esmės turėdamas omeny mano kapitalistinį aspektą.

Jis siūlo man pirkti volframo rūdyno Manitokoje akcijų. Prieš jų įsigydamas, suprantama, turėčiau nuodugniai apsipažinti su mi-

nėta kompanija. Pavyzdžiui, man būtų naudinga žinoti, kad ją valdo išmaną ir garbingi žmonės.

Bet aš juk ne vakar gimęs.

O štai ir trečias laiškas.

Jis adresuotas man čionai, tiesiai kalėjiman.

Ir... Tikrai įdomus. Todėl pacituosiu jį visą:

Brangus Hovardai!

Įprasta mano gyvenimo tvarka griūva, kaip kadaise legendinio Jerichono sienos. Kas gi tas Ješua ir ką gieda jo trimitai? Štai ką norėčiau žinoti.

Muzika, sugriovusi tokias neįveikiamas tvirtoves, nėra garsi. Ji tyli, keista ir nesuvokiama.

Gal tai mano sąžinės muzika? Bet vargu bau.

Jums aš tikrai nepadariau nieko bloga.

Manau, kad toji muzika — greičiausiai seno kario užgaida bent kartelį ką nors išduoti. Šis laiškas ir yra išdavystė.

Dabar aš pažeidžiu visus tiesioginius ir griežtus įsakymus, kuriuos turėjau pildyti Jungtinių Amerikos Valstijų vardan.

Aš atvirai pareiškiu, kad esu tas žmogus, kurį jūs pažinojote kaip Franką Virtaneną ir pasisakau savo tikrąją pavardę.

Mano tikrieji vardas ir pavardė yra Haroldas Dž. Sparou.

Iš Jungtinių Amerikos Valstijų armijos išėjau į atsargą turėdamas pulkininko laipsnį. Mano asmens numeris 0-61134.

Žodžiu, aš esu. Mane galima pamatyti, išgirsti arba paliesti beveik kasdien viduje ar šalia vienintelio namo Kogins Ponde, šešios mylios į vakarus nuo Hinklivilio, Meino valstijoje.

Aš liudiju ir esu pasiruošęs patvirtinti teisme, kad iš tiesų užverbavau jus į amerikiečių žvalgybą ir kad jūs, paaukojęs save ir visą savo gyvenimą, tapote vienu iš geriausių Antrojo pasaulinio karo žvalgų.

Jei jau fariziejams ir nacionalistams užsiplieskė pauodegys mirk plyšk nuteisti Hovardą V. Kampbelą jaunesnįjį, jis turės vieną, bet užtat velniškai gerą liudytoją.
Nuoširdžiai jūsų, "F r a n k a s".

Taigi netrukus aš vėl būsiu laisvas kaip paukštis ir galėsiu lėkti kur panorėjęs.

Vien nuo tos minties mane vemt verčia.

Todėl manau, kad šiąnakt kaip tik ta naktis, kai aš Hovardą V. Kampbelą jaunesnįjį pakarsiu už nusikaltimus, padarytus pačiam sau.

Ž i n a u, kad šiąnakt kaip tik ta naktis.

Sako, kad kariamas žmogus girdi nuostabią muziką. Deja, aš, kaip ir mano tėvas skirtingai nuo muzikalios mamos, visiškai neturiu klausos. Šiaip ar taip, tikiuosi, melodija, kurią išgirsiu, nebus Bingo Krosbio "Baltosios Kalėdos".

Sudie, žiaurus pasauli!

Auf Wiedersehen?

KURTAS VONEGUTAS JAUNESNYSIS: "SVARBIAUSIA LAIKU JŲ PROTUS APKRĖSTI HUMANIZMU".

APIE AUTORIŲ IR JO KŪRYBĄ

Pagaliau, leidžiant šią trečiąją serijos "Kurtas Vonegutas" (KV) knygą, atsirado galimybė kiek plačiau supažindinti skaitytoją su daugelio pas mus mėgstamu ir vienu populiariausių pasaulyje rašytoju, juolab kad literatūros apie jį Lietuvoje susirasti gana sunku.

Serijoje stengsiuosi eilės tvarka pateikti kuo daugiau Voneguto kūrinių. Pirmasis jo romanas "Pianola" lietuvių kalba pasirodė 1994 metais (ten turėjo būti ir šis kiek išsamesnis straipsnis, netilpęs dėl vietos stokos). Antrasis, "Titano sirenos" — 1993 metais.

Neretai publikos, dažniausiai jaunimo, dievukais tampa aktoriai, dainininkai, sportininkai. Žmonės juos garbina, mėgdžioja, domisi net menkiausiomis jų gyvenimo smulkmenomis ir būtinai puošia savo būstą jų atvaizdais. Rašytojais šitaip aistringai grožimasi kiek rečiau. Bet pasitaiko. Man iš tokių atvejų ryškiausi atrodo du — Ernestas Hemingvėjus ir Kurtas Vonegutas.

Šeštame — septintame dešimtmečiuose buvo itin madingas Hemingvėjaus portretas. Kone kiekvieno šviesesnio ir tam tikros dvasinės sanklodos praprusėlio namuose galėjai pamatyti giedrą ir atvirą šio gražiai pražilusio nebe pirmos jaunystės vyro veidą. O jeigu rimtai — labai daug kas skaitė Hemingvėjų ir noriai leidosi užburiamas išties patrauklios ir nenusakomo, ypatingo žavesio kupinos jo asmenybės. Talentas ir šaunumas — manau, toks buvo tasai paslaptingas mišinys, tarsi nektaras traukdavęs jaunas, karštas, banalaus pragmatizmo besikratančias širdis.

Jau kuris laikas panašiai yra su Kurtu Vonegutu. Apie jį kalbama, rašoma, jo veidas mirga televizijų ekranuose, spaudos puslapiuose — retai kas, ypač iš akademinio jaunimo, nėra girdėjęs apie jį ar nepažįsta "iš matymo". Kaži ar bent vienas dabartinis rašytojas galėtų pasigirti tokiais savo knygų tiražais (nuo 1977 jų išperkama daugiau kaip po milijoną kasmet), tokiu visuomenės dėmesiu, tokia begale kritinės litertūros apie save. Voneguto knygos susilaukė daugiau nei šimto skirtingų leidimų Amerikoje bei daugybės vertimų kone į visas Europos kalbas. Leidykla "Del"(*Dell*), spausdinanti populiarią jo kūrinių seriją, nuo 1970 metų kartoja ją po 25 000 - 50 000 egzempliorių net keletą kartų per metus.* Žodžiu, Kurtas Vonegutas bene

---

* Duomenys paimti iš knygos *Literary Disruptions. The Making of Post-Contemporary American Fiction. Urbana: University of Illinois Press.1989. P.33.*

labiausiai skaitomas šiuolaikinis rašytojas pasaulyje, juo domimasi. Per porą dešimtmečių (maždaug nuo 1969 metų) stambiausiuose Amerikos dienraščiuose bei žurnaluose išspausdinta šimtai interviu su Vonegutu, antra tiek kritikos studijų ir, žinoma, begalė visokiausių straipsnių straipsnelių. Jis pats irgi neatsilieka. Jo plunksnai priklauso ne mažiau rašinių kuo įvairiausiomis, dažniausiai itin opiomis ir svarbiomis temomis.* Dėl nepaprasto populiarumo ir įtakos visuomenei daugelis kritikų ir net kai kurie kolegos kartais su pašaipa, kartais su pagiežos gaidele, tačiau visuomet ne be pavydo, vadina jį gurumi** arba kraipydami galvas svarsto, kodėl daugelis skaitytojų jo knygas priima kaip evangeliją, nors dar šeštojo dešimtmečio pradžioje į jį niekas nekreipdavęs dėmesio.*** Šito neišvengė net vienas rimčiausių jo tyrinėtojų Džeromas Klinkovičius.****

Tačiau kad ir ką šnekėtų kritikai, veiklioji Amerikos pramonė, kaip niekas kitas gerai jaučianti, kurlink vėjas pučia, ir visuomet laiku parūpinanti reikalingą rekvizitą, ilgai nesnausdama ėmėsi darbo — ir štai, anot to paties Klinkovičiaus, aštuntajame dešimtmetyje buvo išleista krūvos plakatų su Voneguto atvaizdu, kuriuos galėjai išvysti vos ne ant kiekvieno kampo: labai simpatingas vyras sėdi pasirėmęs ant savo paties parašytų knygų krūvelės ir kiek pakreipęs galvą įdėmiai žvelgia, regisi, pačion širdin.

Taigi kas tas žmogus didžiulėmis švelniomis akimis ir tokia veido išraiška, tarsi būtų ką tik pakvietęs arbatėlės dar vieną milijoną savo būsimų skaitytojų?

Kurtas Vonegutas, kaip jis pats rašosi, jaunesnysis (*Kurt Vonnegut, Jr.*), gimė 1922 metų lapkričio vienuoliktą dieną Indianapolyje (Indianos valstija, JAV), Kurto Voneguto vyresniojo ir Editos Vonegut, mergautine

---

*Žr. bibliografiją kas keletą metų kartojamuose ir papildomuose leidiniuose *Vonnegut in America. Ed. Jerome Klinkowitz and Donald L. Lawler.* ir *The Vonnegut Statement. Ed. Jerome Klinkowitz and John Somer.*

**Žr., pavyzdžiui, *Aldiss Brian. Guru Number Four. Summary.1.1971, Carson Ronald.Kurt Vonnegut: Matter-of-Fact moralist. Listening.6.1971.P.182, Cook Bruce. When Kurt Vonnegut Talks — and He Does — the Young All Tune In. National Observer. October 12. 1970, Kramer Carol. Kurt's College Cult Adopts Him as Literary Guru at 48. Chicago Tribune. November 15,1970.Sec.1.P.1, Noble William T. 'Unstuck in Time'... a Real Kurt Vonnegut: The Reluctant Guru of Searching Youth. Detroit Sunday News Magazine. June 18.1972, Reinhold Robert. Vonnegut Has 15 Nuggets of Talent in Harvard Class. New York Times. November 18. 1970.P.49,70.*

***Žr., pavyzdžiui, straipsnius *Vonnegut's Gospel. Time.95(June 29,1970).P8, Bryan C.D.B. Kurt Vonnegut, Head Bokononist. New York Times Book Review. April 6. 1969.P.2.*

****Žr. kad ir jo straipsnį *Kurt Vonnegut, Jr.* knygoje *Literary Disruptions. Illinois university Press. 1975.*

pavarde Lyber (*Lieber*), šeimoje. Turėjo vyresnį brolį Bernardą ir seserį Alisą. Tėvas — antros kartos architektas, motina — keistoko, tačiau švelnaus būdo moteris, muzikantė, puikiai grojo violončele, brolis — labai gabus tiksliesiems mokslams, dabar Amerikoje garsus mokslininkas fizikas, o sesuo, anot paties rašytojo — nepaprastai graži ir dvasiškai jam bene artimiausia būtybė, deja, gana anksti mirusi. Itin ryškiai jos paveikslas iškyla romanuose "Katės lopšys" (*Cat's Cradle*, 1963) ir "Balaganas" (*Slapstick*, 1976).

Ketvirtojo dešimtmečio pradžioje giedrą ir nerūpestingą Kurto vaikystę, ramiai srovenusią jaukiuose ir inteligentiškuose tėvų namuose, užgriuvo Didžioji depresija. Metų metus tėvas negaudavo nė vieno užsakymo — Indianapolyje mažai ką bedomino statybos. Motina, turtingo aludario duktė, krimtosi turėdama pardavinėti šeimos sidabrą bei porcelianą. Netrukus Vonegutai buvo priversti apleisti puošnų ir ištaigų savo namą Ilinojaus gatvėje ir įsikurti daug kuklesniame. Prasidėjo lūžis, matyt, palietęs pačias slapčiausias vaiko sielos gelmes, turėjęs įtakos ne tik tolimesniam gyvenimui, bet ir kūrybai.

"Tėvas dar ilgai svajojo pastatyti didelį puikų namą, kuriame būtų gyvenę visi vaikai, gimę anūkai, proanūkiai, bet nieko iš to neišėjo... Negalėjai išlikti ramus, matydamas, kaip kasdien žlunga visi aplinkinių planai, visos svajonės..."

Po dvidešimties metų, tėvui jau mirus (1957), Vonegutas dar sykį grįžo prie tos skaudžios temos nebaigtame romane "Viršus ir apačia"(*Upstairs and Downstairs*). Sunkiai sudurdama galą su galu šeima išnuomoja namo viršutinį aukštą ekscentriškam biznesmenui, tokiam Fredui Bariui (kuris, beje, po daugelio metų pasirodys "Čempionų pusryčiuose"). Keistos užgaidos pagautas jis duoda jaunajam pasakotojui palaikyti piniginę su šešiais šimtais dolerių.

"Tais laikais, apie trisdešimt šeštuosius, galėjai mėnulį nuo dangaus nuskinti už šešis šimtus dolerių..."

Fredas leidžia jam laikyti piniginę visą dieną, kad bėdžius kaip reikiant pajustų, ką reiškia turėti pinigų.

Pinigų temą — kaip jų perteklius ir ypač stoka gali aukštyn kojom apversti (ir verčia) žmogaus gyvenimą, mąstyseną ir net būdą, galima aptikti kone visuose Voneguto romanuose — nuo "Pianolos"(1952) iki pat "Mėlynbarzdžio"(1987).

"Pianoloje" pagrindinis herojus Polas Proteusas, nors pabrėžtinai vadinamas "geriausiai apmokamu žmogumi visame Ailiume", vis skaičiuoja, kiek visko turi, svarstydamas, ar jau gali leisti sau prabangą būti "paprasčiausiai padoriu žmogumi", kol pagaliau netekęs tarnybos (vadinasi, ir solidaus uždarbio) aplinkinių akyse lyg ir pavirsta į nieką, tarytum atėmus sugebėjimą uždirbti pinigus iš jo būtų likęs tuščias kiautas. O ir ki-

ti romano herojai vis sunerimę, vis susirūpinę. Vienas (Badas Kolhaunas) — dėl to, kad ūmai prarado darbą, kitas (darbininkas, įdėjęs Polo automobiliui tarpinę) — dėl to, kad visą gyvenimą jo ieško. Ir armijos eiliniui Elmui Haketsui, ir Edgarui R.B. Hagstromui, Restauracijos, urbanizacijos ir remonto asociacijos pirmos kategorijos tinkuotojui, ir jaunai gražuolei, atsidūrusiai Bratpūro šacho draugijoje — visiems be galo reikalingi pinigai, o galia juos uždirbti regisi tokia saldi, kad tie žmonės apie nieką daugiau negali galvoti. Vienintelis tikrai ramus asmuo visoje knygoje tėra "mažutis ir prašmatnus tarsi senovinė tabokinė" Bratpūro šachas. Ir vienintelis tikrai laisvas. Tačiau jis neabejotinai tekte aptekęs turtais ir išmintingai džiaugiasi jais naudodamasis. Prabanga ir prašmatnumas — tai lyg viena iš jo dvasinės laisvės, ramybės bei pusiausvyros sudėtinių dalių ir galbūt ramsčių.

Tas pats turto ir neturto įtakos žmogaus gyvenimui ir net jo asmenybei motyvas toliau ir dar aštriau plėtojamas antrajame Kurto Voneguto romane "Titano sirenos". Jau iš pat pradžių, pirmajame skyriuje "Tarp laimės ir laidynės" (P.12), tarsi vieną iš knygos perskaitymo "raktų" aptinkame sakinį:"Jis iškėlė laikrodį į saulę, kad tas galėtų pasistiprinti jos energija. Mat jinai laikrodžiui buvo maždaug tas pat kaip Žemės gyventojams pinigai". Gana ironiškai pasakyta, tačiau po ironijos luobu aiškiai matyti toji romano plotmė, kurioje Malačis Konstantas — multimilijardierius ir tas pats Malačis — vargeta tampa visiškai skirtingi žmonės, su pakitusia ne tik sąmone, bet ir pasąmone.

Net šiame, trečiajame romane "Motina naktis", rodos, gvildenančiame mįslingų dvasios užraktų paslaptis, tarsi aidas atsiliepia stygiaus tema. Herojaus pastangos išgyventi kuo mažiausiomis sąnaudomis labai panašios į bėdą pajutusio lakios vaizduotės vaiko bandymus apgalvoti "blogiausia, kas gali būti" ir galop rasti išeitį net iš beviltiškiausios padėties — pasirodo, įmanoma gana sočiai ir šiltai gyventi ir už keturis dolerius per savaitę!

1936 - 1940 metais, mokydamasis Šortridžo (*Shortridge*) gimnazijoje, jaunasis Kurtas gana aktyviai prisidėjo leidžiant *Echo* ("Aidas"), vienintelį tais laikais gimnazijos moksleivių dienraštį Jungtinėse Valstijose — buvo atsakingas už antradienio numerį. Kaip jis pats prisimena, ne taip jau paprasta rašyti publikai, su kuria turi matytis vos ne kiekvieną dieną ir gana artimai bendrauti.

Sunkūs laikai privertė Kurtą vos baigus gimnaziją apleisti tėvų namus, kuriuos jis taip mylėjo ir į kuriuos jau niekada nebegrįžo.

"Tėvas nusprendė, kad man visai nėra reikalo tapti trečios kartos architektu vis su ta pačia Voneguto pavarde tokiame mažame miestelyje kaip Indianapolis".

Paviržio Vonegutas išsinešė dvi didžiausias vertybes: savo šeimos pažiūras bei idealus, papildytus puikiu išsilavinimu, įgytu mokykloje, ir Didžiosios depresijos (ketvirtojo dešimtmečio) laikų komikų jumorą, ragi-

nusį niekada nenuleisti nosies ir daugeliui padėjusį ištverti pačius sunkiausius gyvenimo išbandymus.

"Kai manęs klausia, kas buvo didžiausi mano mokytojai,— rašo jis knygos "Tarp laimės ir laidynės"*(Between Time and Timbuktu,1972)* pratarmėje,— *aš, žinoma, būtinai paminiu Marką Tveną, Džeimsą Džoisą ir panašiai. Bet iš tikrųjų esu barbaras, daugiausiai skolingas Loreliui ir Hardžiui, Badui ir Stūpnageliui, Basteriui Kytonui, Fredui Alenui, Džekui Beniui, Čarliui Čaplinui, "Linksmiesiems vyrukams", Henriui Morganui* ir kitiems, kurie linksmino mane per Didžiąją bei visas vėlesnes depresijas".*

"Čempionų pusryčius" jis tiesiog dedikuoja tokiai Fėbei Herti (*Phoebe Hurty*), esą guodusiai jį Indianapolyje Didžiosios depresijos metu ir sakosi kaip tik iš tos patrakusios keturiasdešimtmetės našlės anuomet perėmęs ir pažiūrų laisvumą, ir nesilankstymą jokiems stabams, ir net ištikimybę pačiam sau bei savitą stilių.

Apskritai tuos laikus Vonegutas prisimena kaip didžiausią Amerikos nelaimę ir laiko gal net didesne blogybe nei Pirmasis bei Antrasis pasauliniai karai.

"Depresija išties palauždavo žmonių dvasią,— tvirtino jis pašnekesyje su literatūros kritiku Robertu Skolsu,— *o iš komikų kasdien gaudavom eilinę porciją jumoro, žvalumo ir optimizmo. Tad visi spiesdavosi prie radijo imtuvų, laukdami tos paguodos, to pastiprinimo".* **

Labiausiai Vonegutui patiko tai, kad ano meto juokdariai pabrėždavo žmogų nesant blogą, o tik kvailą ir juokingą. Jų herojai kentėdavo ne nuo priešų piktos valios ar netikusios lemties, o nuo savo pačių bukumo.

"Iš tikrųjų dažniausiai taip ir yra gyvenime. Aš tuo tikiu",— sako jis.

Labai meistriškai tą savo matymą jam pavyko perduoti jau pirmuosiuose romanuose. Vėliau pamėgęs glaustą, anot jo paties, "šizofreniškai telegrafišką" stilių, "Pianoloje" rašytojas nepatingėjo nupiešti didžiulę plačią panoramą, mėgindamas joje atspindėti kuo "daugiau" žmonių kvailybės, kuo didesnę jos įvairovę. Priešais skaitytojo akis lyg kokie kelionės vaizdai praplaukia atskiri visuomenės gyvenimo momentai, ilgainiui, tarytum pavieniai potėpiai impresionistų tapyboje, susiliejantys į vientisą paveikslą (beje, tai Voneguto mėgstamas išraiškos būdas) ir parodantys visą tarsi paradui, o paties autoriaus žodžiais tariant, "civilizacijos eitynėms", išsirikiavusią dabarties žmoniją su jos prietarais, ribotumu, nenoru atsivert pasauliui ir pripažinti jo didybę, slapčiausiais ir juodžiausiais pykčio bei

---

**Laurel and Hardy, Bud and Stoopnagel, Buster Keaton, Fred Allen, Jack Benny, Charlie Chaplin, Easy Aces, Henry Morgan.*

**Žr. straipsnį *Scholes Robert. A Talk With Kurt Vonnegut,Jr.* knygoje *The Vonnegut Statement. Ed. J.Klinkowitz and J.Somer. New York.1973.*

tamsumo užkaboriais, kuo absurdiškiausiomis hierarchijomis ir kita atributika, kuri atrodo ir graudi, ir juokinga, kai žvelgi į ją ironiškomis Voneguto akimis, tarsi Bratpūro šachas pro vyriausybės limuzino langą: nuo sargo, tekintojo arba barmeno iki didžiausios minios diplomuotų, mokytų kvailių. Scenos su Valstybės departamento tarnautoju daktaru Juingu Dž. Holjardu (2, 11, 20, 24 ir kiti skyriai), JAV prezidentu Džonatanu Linu (P. 109 -113), barzdaskučio monologas (P. 185 - 190), senojo konduktoriaus verkavimai (P. 234) ir seržanto klejonės traukinyje (P. 235 - 238), pasakojimas apie "Tarzano" autoriaus bendravardį Edgarą R.B.Hagstromą, RURA* numeris 131313 (17 skyrius), armijos eilinį Elmą Haketsą (7 skyrius) arba valdytojų grietinėlės važiavimą į Lankas (19, 21, 22, 23 skyriai) sąmojumi ir kandumu nenusileidžia Voltero, Dž.Svifto, J.Hašeko kūriniams, o visa knyga kartu paėmus — geriausiai, taikliausiai pasaulio satyrai, kaip antai Erazmo Roterdamiečio "Pagiriamasis žodis kvailybei", M.Saltykovo-Ščedrino "Vieno miesto istorija" ir panašiai. Tiktai Vonegutas ne pliekia iš peties, o kaip ir jo pamėgtieji ketvirtojo dešimtmečio komikai, pašiepia švelniai, broliškai, tuo pačiu metu atjausdamas ir mylėdamas tuos kvailus, nelaimingus, nevykusius, bet iš esmės neblogus žmones.

"Mes privalom susieiti tilto vidury!" — šaukia greičiausiai paties autoriaus poziciją išreiškiantis šaunusis Polas Proteusas socialinių prietarų ir savo pačių kvailumo iškankintiems ir sukiršintiems, supriešintiems žmonėms.

"Kartu su galvos svaiguliu jį užplūdo visiškai naujas, stiprus ir gaivinantis, tarytum iš pačių sielos gelmių iškilęs solidarumo jausmas. Tai buvo didelė visa apimanti meilė — pirmiausia, žinoma, va tiems paprastiems mažiems šio pasaulio žmogeliams, duok, Dieve, jiems sveikatos... Polas mylėjo šiuos niekuo nepasižyminčius žmones ir troško jiems padėti". (Pianola. P. 95-96.)

Voneguto skirtumas nuo kitų, "piktesnių" satyrikų, sakykim, N.Gogolio arba Voltero, šiame romane aiškiausiai atsiskleidžia piešiant triukšmingo "radikalo" Finerčio bei protingo ir išties jautraus Polo Proteuso duetą, kai iš pradžių tariamai susižavėjęs Finerčio maištingumu, paskutiniuose knygos puslapiuose autorius visiškai nuvainikuoja jo aistringą įniršį, atvirai reikšdamas simpatiją nuosaikiam Polo humanizmui.

"Titano sirenose" šis Polo ir Finerčio priešpastatymas perauga į žiauriojo Ramfordo ir paties autoriaus priešpriešą, aiškiai rodančią, kad piktas šaipymasis ir žiūrėjimas į kitus iš aukšto jam ne tik nemalonus, bet ir visiškai svetimas. Čia spalvos dar labiau sutirštinamos, kaip sakoma, nei sąžinės, nei meilės, nei kitų "nenaudingų" jausmų nesaistomos valios bei intelekto laisvės nenaudai ir knyga pavirsta "Pianoloje" pradėto pasakoji-

---

**R U R A* — Restauracijos, urbanizacijos ir remonto asociacija, K. Voneguto išgalvota bedarbių bendrija.

mo tęsiniu — kuo galiausiai tampa žmogus, ironijos kopėčiomis užsikepurnėjęs į paniekos bokštelį ir pasidaręs iš jo pjedestalą.

Šiame, trečiajame romane autorius nuosekliai tęsia ką pradėjęs ir jau nagrinėja fašizmo problemą. Geriausia dirva jam atsirasti laikydamas vis tą patį praamžį žmonijos kvailumą, savo kūrybos kvailių galeriją papildo naujais portretais: tai ir garbusis teologijos bei stomatologinės chirurgijos "daktaras" Lajonelis Džonsas su savo palydovais — Juoduoju Harlemo Fiureriu bei Augustu Kraptaueriu, ir uolusis policininkas su savo "chemikalais", ir visa minia "Baltojo krikščionių minitmeno" skaitytojų, ir pačios vokiškojo fašizmo aukos, kurių vienintelis privalumas "visoje toje beprotybės fejerijoje" tik tas, kad buvo engiamos jos, o ne priešingai.

Atjausti, suprasti visus ir kiek įmanoma labiau išvengti prietarų bei išankstinio nusistatymo — toks, atrodytų, didžiausias Kurto Voneguto noras. To savo didžiojo humanizmo, anot jo paties, jis sėmęsis iš tokio pat paprasto ir nežymaus šaltinio, kaip ir rašymo stiliaus ar manieros juokauti: iš savo mokyklos mokytojų ir, žinoma, tėvų.

"Mano pasaulėžiūra susiformavo iš tų tiesų, kurias įgijau 43 Indianapolio mokykloje Didžiosios depresijos metu — praktiškai nusirašiau jas nuo lentos". *

Apie savo labai šiuolaikiškas antikarines pažiūras jis kalba štai ką:

"Manoji karta buvo itin taikiai nusiteikusi. Mes nemėgome didžiulių armijų, džiaugėmės, kad kariškiai negali užimti aukštų pareigų. Karo žmonės, kaip kažkada indėnai, gyveno uždarai, savo rezervatuose. Daug kas iš mūsų, 1940 metų, laidos rašė pacifistinius eilėraščius". **

Paklaustas apie savo itin jaunatvišką pasaulio suvokimą, jis atsakė:

"Aš jį paveldėjau iš tėvų. Klausiausi jų, stebėjau juos ir nusprendžiau, kad jie teisūs". ***

Ir dar:

"Mano tėvai buvo puikūs, kultūringi žmonės, pacifistai. Tai jie išmokė mane niekada nesilenkti jokiems stabams". ****

Tėvo raginamas Kurtas 1940 metais įstojo į Kornelio universitetą Itakėje, Niujorko valstija, į chemijos ir biologijos fakultetą, ketindamas tapti

---

**Žr. David Standish. The "Playboy" Interview: Kurt Vonnegut, Jr. Playboy. 20 (July 1973).*

***Žr. Lawrence Mahoney. Poison Their Minds With Humanuty. Tropic. The Miami Herald Sunday Magazine. January 24. 1971.*

****Žr. Wilfrid Sheed. The Now Generation Knew Him When. Life. September 12. 1969.*

*****Žr. Patricia Bosworth. To Vonnegut, the Hero Is the Man Who Refuses to Kill. New York Times. October 25.1970.*

biochemiku arba chemijos inžinieriumi. Tačiau netrukus tenai jam atsirado daug įdomesnių užsiėmimų negu narplioti sudėtingas organinių junginių formules, o svarbiausia, jis ėmė bendradarbiauti puikiame Kornelio universiteto studentų laikraštyje *Sun* ("Saulė"), kuris sėkmingai varžėsi su profesionaliais Itakės leidiniais. Netrukus jis tapo vyriausiuoju laikraščio redaktoriumi ir net turėjo savo specialią skiltį, kurioje, be įprastų rašinių studentiškomis temomis ir pokštų, patalpindavo ir gana rimtų straipsnių, pasisakydamas, pavyzdžiui, prieš Amerikos dalyvavimą Antrajame pasauliniame kare. Tie jo straipsniai esą būdavę tokie aštrūs, kad kolegos dėl šventos ramybės skelbdavęsi nuo jų atsiriboją ir nepripažįstą autoriaus pozicijos. Tačiau 1943 metų sausį Kurtas vis dėlto nusprendė pats eiti į karą savanoriu. Iš pradžių jo nepriėmė, kažkada persirgto plaučių uždegimo žymes palaikę tuberkuliozės židiniais, tačiau kovo mėnesį jam pavyko įstoti į Amerikos kariuomenę. Šis sūnaus pasiryžimas baisiausiai sukrėtė Editą Vonegut. Jos sveikata ėmė smarkiai šlyti, ir 1944 metų gegužės mėnesį, Kurtui grįžus atostogų į namus, ji mirė.

Kariuomenėje Kurtas vėl buvo pasiųstas mokytis — iš pradžių į Karnegio technologijos institutą, o vėliau į Tenesio universitetą, kur aštuoniolika mėnesių krimto kietus mechaninės inžinerijos riešutus. 1944 metų lapkričio mėnesį jis kartu su šimtas šeštąja pėstininkų divizija buvo pasiųstas į Angliją kaip pėstininkų žvalgas, o gruodžio pradžioje — į pagalbą antrajai divizijai, patyrusiai didelių nuostolių prie Normandijos krantų. Gruodžio viduryje antrojo pėstininkų bataliono keturi šimtai dvidešimt trečiasis pulkas, kuriame tarnavo eilinis Kurtas Vonegutas, buvo subakintas į šipulius, o per stebuklą išlikęs gyvas naujai iškeptasis žvalgas keletą dienų klaidžiojo po tuščius apylinkės miškus, kol gruodžio dvidešimt antrą dieną pakliuvo į nelaisvę vokiečiams. Iš ten nugabentas į karo belaisvių stovyklą Drezdene, "atvirame, be jokios karo pramonės ar kareivinių ir puošniame tarsi Paryžius mieste", dirbo įmonėlėje, gaminančioje vitaminizuotą sirupą nėščioms moterims (beje, apie tai jis rašo ir "Motinos nakties" pratarmėje). Tiktai todėl, kad drauge su kitais amerikiečiais belaisviais nakvojo keletą aukštų po žeme įrengtame skerdyklos rūsyje, Vonegutas vėl per stebuklą išliko gyvas 1945 metų vasario tryliktosios naktį, kai specialiomis padegamosiomis bombomis visas ligi pamatų ir dar giliau buvo supleškintas Drezdenas, jokios karinės svarbos neturėjęs miestas.

"Plėnimis pavirto neįkainojamos jo architektūrinės vertybės — vien tai baisus dalykas patirti architekto sūnui — ir gyvi iškepė 135 tūkstančiai Hansiukų ir Gretyčių — dusyk daugiau nei Hirosimoje".

Akciją sumanė JAV ir Anglijos karinės pajėgos — esą vokiečių kovinei dvasiai palaužti. Išlikę gyvi belaisviai turėjo "tarsi skrudintus žiogus" traukti iš po griuvėsių nuo karščio suanglėjusius civilių Drezdeno gyventojų lavonus, krauti juos į žagus ir baigti deginti.

Gegužės pradžioje, Vokietijai pagaliau kapituliavus, jo sargai, kaip pasakoja Vonegutas, "paprasčiausiai dingo", ir jis vėl keletą dienų "tarsi šmėkla" klaidžiojo po apylinkes, kol buvo aptiktas ir gegužės 22 dieną repatrijuotas rusų.

Grįžęs Amerikon Kurtas rugsėjo mėnesį vedė savo jaunystės mylimąją Džeinę Koks (*Jane Cox*), kurią sakosi įsižiūrėjęs nuo mažų dienų, ir kibo į antropologijos studijas Čikagos universitete, ketindamas gintis disertaciją magistro laipsniui gauti.

"Čia patekęs turėjai pratintis suprasti, kad tavoji kultūra nėra koks nors ypatingas išradimas, kad be jos yra dar tūkstančiai kitų, nė kiek ne prastesnių už tavąją, kad visos jos paremtos daugiau tikėjimu negu tiesa ir kad mūsų dabartinė visuomenė turi begalę alternatyvų. Viso to aš nežinojau, kol nepradėjau mokslų Čikagos universitete. Tai buvo be galo įdomu".

Naujokas su įkarščiu griebėsi darbo, bet jo būsimosios disertacijos planas buvo atmestas, matyt, kaip per daug meniškai, laisvai pateiktas. Savo tyrimo objektu jaunasis Kurtas pasirinko Prancūzijos dailininkų kubistų mokyklą ir praėjusio amžiaus paskutiniajame dešimtmetyje kilusį Amerikos prerijų indėnų judėjimą, pasivadinusį Šokančiomis Vėlėmis (beje, šis judėjimas minimas ir tam tikra prasme imituojamas romane "Pianola"). Komisija atmetė ir kitą, už poros metų pateiktą jo disertaciją "Gėrio ir blogio ryšys paprasčiausiose pasakose", kurioje jis išnagrinėjęs nemažai rusų pasakų, Kentukio apylinkių kalniečių baladžių ir aibę apsakymų iš kuo įvairiausios spaudos, parodė, kad visi tie kūriniai turi labai aiškią ir tapačią struktūrą. Nors darbas ir buvo atmestas, tačiau jį rašydamas Vonegutas gerai išsinagrinėjo populiariosios periodinės literatūros "slapčiausius užraktus": įdomumą, glaustumą, patrauklumą ir net ypatingas, per ilgą laiką tarsi savaime prigijusias, skaitytojui itin patinkamas formuluotes. Tai labai pravertė jam vėliau, pelnantis duoną iš populiariesiems žurnalams skirtų apsakymų.

Taigi Čikagos universitete uolusis aspirantas negavo magistro laipsnio, kaip kažkada Kornelio ar Tenesio universitetuose — bakalauro pažymėjimo, o be jų aukštojo mokslo baigimo diplomas labai menkas pagalbininkas ieškantis darbo Amerikoje, ypač anais, pokario, laikais.

Mokydmasis Vonegutas, be kita ko, uždarbiavo kaip jaunesnysis reporteris Čikagos naujienų biure, iš kurio semdavosi informacijos visi keturi to meto miesto laikraščiai. Už dvidešimt aštuonis dolerius per savaitę jis apdorodavo informaciją apie gaisrus, užpuolimus, vagystes, nelaimingus atsitikimus ir kitokias kasdienines miestelėnų bėdas (kaip jis pats, beje, rašo pirmuosiuose romano "Skerdykla numeris penki" puslapiuose).

1947 metais Kurtas Vonegutas su šeima persikėlė iš Čikagos į Šenektedį, nedidelį miestuką Niujorko valstijoje, įžymų tuo, kad iš ten savo didžiąją ekspansiją pradėjo viena didžiausių Amerikos korporacijų "Džene-

ral elektrik" (*General Electric*). Kurto brolis Bernardas tenai tuo metu kaip tik plūkėsi atmosferinės fizikos baruose ir, matyt, padėjo jam gauti vietą korporacijos tyrimų laboratorijoje, ryšių su visuomene skyriuje, kur už devyniasdešimt du dolerius per savaitę jis privalėjo tiekti medžiagą populiariems žurnalams apie naujausius atradimus ir korporacijos darbą. Šioje tarnyboje būsimasis rašytojas ne tik įgijo naujų vertingų ryšių su populiariausiais periodikos leidiniais, bet ir gilino savo išsilavinimą, betarpiškai bendraudamas su puikiausiais ir pažangiausiais ano meto mokslininkais, jų darbus, rūpesčius bei nuogąstavimus aptardamas čia pat, laboratorijoje, įdomiausius duomenis išgirsdamas tučtuojau, iš pirmų lūpų.

Ilgainiui neklusni menininko akis ėmė matyti ne tik tai, ką buvo norima, kad jis matytų ir reklamuotų, bet ir visus tabu. Netrukus tie pastebėjimai susiklostė į didelę ir brandžią, debiutantui pernelyg brandžią ir sudėtingą knygą, kurioje jis visiškai netikėtai sugebėjo parodyti labai rimtą ir pavojingą, nors daug kam ligi šiol nematomą mūsų visuomenės negalią — sparčiai progresuojantį vis labiau plintančios ne tik buitinės, bet ir dvasinio gyvenimo mechanizacijos sukeltą pačios žmogiškumo esmės žmoguje paralyžių.

Korporacijos sanklodoje ir struktūroje įžvelgęs dabartinės visuomenės "santrauką", jos "esmę ir kvintesnenciją", Vonegutas su siaubu nagrinėja, kas gi vis dėlto esame ir kur link žingsniuojame. To nagrinėjimo ašį trumpai galima būtų apibrėžti kaip, viena, skeptišką požiūrį į tai, ką davė, duoda ir dar rengiasi duoti žmonijai, daugelio nuomone, reikšmingiausias mūsų amžiaus laimėjimas, vadinamoji mokslo ir technikos revoliucija ir, antra, liūdesį dėl to, ko šitas vis dėlto įstabus reiškinys nedavė ir negali duoti. Įstabus dėl nesutaikomos prieštaros, slypinčios jame taip giliai, kad tobulinti ir taisyti jo neįmanoma — per daug seniai ir kryptingai eita prie to, kas vyksta dabar. O ir atsisakyti kelio, kuriuo jau šitiek laiko, tegu ir mechaniškai, iš inercijos, žengiame, nebegalima — per daug toli už nugaros liko alternatyvios jo atšakos, dabar kone užmirštos. Trečias labai svarbus Voneguto tyrimų objektas — "sistema", ne tik gyvenimo, bet ir mąstymo bei jutimo (!) būdą diktuojanti dvasinės priespaudos mašina, budriai stebinti, kontroliuojanti ir slopinanti tuos, kurie jau sykį pateko po jos "sparneliu".

Romaną debiutantas pavadino "Pianola". Tai bene labiausiai vykęs įvaizdis, mūsų kultūros žmogui geriausiai tinkantis trumpai, vienu žodžiu išreikšti tai, ką norėta pasakyti. Juk pianinas, kaip ir pats žmogus — per ilgus amžius išsirutuliojęs sudėtingas, trapus ir taurus instrumentas, gebantis nuostabiai puikiai perteikti subtiliausius sielos virptelėjimus ir niuansus, tiktai nelygu, kas juo groja. Ir skirtas jis ne kam nors kitam, o muzikuoti, vadinasi, kurti. Tad kas gi atsitinka su juo, su tąja jo esme, paleidus į gyvenimą pianolą, mechaninį barškalą, kuris "žvangėdamas, dzingsėdamas ir tilindžiuodamas tarsi iš pamatų virstanti varpinė per žemės drebėjimą" (Pia-

nola. P. 32.) atmatuoja lygiai tiek linksmybės, kiek priklauso už įmestus centus? Tauriojo instrumento esmė ir paskirtis užmirštama ir net paminama, kaip kad užmirštama ir paminama esmė ir paskirtis žmogaus mūsų visuomenėje, kai iš subtilios ir sielos skambesį išreikšti gimusios būtybės jis paverčiamas "sistemos" sraigteliu. Ir kaip graudžiai atrodo tas, kas neatsižvelgdamas į jo pakitusią esmę, vėl bando juo muzikuoti (viena ir kita kraupi scena bare — mikrobų veisykloje, kai bandoma groti pianola (Pianola. P. 32, 98).

Tikriausiai ne visai teisinga būtų manyti, kad medžiagos knygai Vonegutas sėmėsi vien "Dženeral elektrik" — tai rodo pats jos turinys. Tačiau, be jokios abejonės, minėtoji korporacija buvo, kaip sakoma, "paskutinis lašas", padėjęs pralaužti jo kūrybinės potencijos užtvankas kaip tik ta linkme, kuria vienas po kito vėliau radosi jo romanai. Impulsas, matyt, buvo toks stiprus, kad nustūmęs šalin kitas, kad ir labai opias ir rūpimas temas bei motyvus, pasirodė esąs svarbiausias žmogui, ką tik grįžusiam iš "didžiausių skerdynių pasaulio istorijoje". O gal jaunasis autorius kibo į "Pianoloje" narpliojamas problemas kaip tik norėdamas "prisikasti" prie tų skerdynių svarbiausios priežasties, prie ištakų? Juk ne sykį ir ne du, ir spaudoje, ir žodžiu, ir rašydamas laiškus draugams yra pasakęs:

"Blogį reikia suprasti plačiau, suvokti, kur yra jo šaknys, ir jas pašalinti".

1952 metais "Pianola" išvydo pasaulį vienoje iš Niujorko leidyklų — "Čarlso Skribnerio sūnūs" (*Charles Scribner's Sons*). 1953 metais ją pakartojo Makmilano leidykla Londone ir itin gražiai išleido mokslinės fantastikos mėgėjų klubas Niujorke. 1954 metais, pavadinta "Utopija 14", ji vėl pasirodė Niujorke, tik šį sykį minkštais viršeliais.

Tokio pasisekimo kaip septintame ir aštuntame dešimtmečiuose ji, žinoma, neturėjo — juk ši "antitechnokratinė" satyra buvo išspausdinta kaip tik tada, kai vadinamasis civilizuotas pasaulis kone plyšdamas iš puikybės didžiavosi neregėtais technikos laimėjimais. Tad, nors ir pakrikštyta futuristine proza, dėl savo skeptiško ir net pesimistinio požiūrio į visas dvidešimtojo amžiaus panacėjas ir mitus negalėjo rimtai varžytis su tuo metu itin populiaria mažorine, veržlia, skaitytoją kosminiams žygdarbiams įkvėpt pasišovusia tokios rūšies literatūra. Tačiau, laikui bėgant, visi keturi jos leidimai buvo išpirkti — daugiausia jaunimo, ypač studentų, ir ji, anot paties Voneguto, atliko savo taurų darbą "užkrėsdama jų protus humanizmu", kuris netruko pasireikšti kiek vėliau, tiems žmonėms subrendus ir užėmus savo vietą visuomenėje. Toks buvo ir yra svarbiausias šios bei visų kitų Voneguto knygų tikslas. Juk humanizmo stoka, išoriškai visai "padorioje" visuomenėje nuolat kondensuodamasi tarsi garai į debesis, vėliau išlyja ant mūsų galvų karais, bėdomis ir žudynėmis. Tad šiuo atžvilgiu "Pianola" tapo kertiniu akmeniu jo kūryboje. Kaip ir dera pamatiniam akmeniui, romanas išėjo gana solidžios apimties (šiaip ar taip — stambiausias Voneguto veikalas), labai sudėtingas ir dau-

giaplanis — matyt, iš didelio noro aprėpti ir susakyti jei ne viską, tai bent kiek įmanoma daugiau. Iš tiesų, nuo autoriaus akies nepaspruko nei armija, nei švietimas, nei budri ir rafinuota slopinimo sistema, nei meno profanacija, nei visuotinis nudvasėjimas apskritai — kliuvo visoms didžiosioms blogybėms. Iš jo tarsi iš versmės temų, idėjų ir humanizmo dvasios didybės sėmėsi visos kitos, vėlesnės rašytojo knygos. Atidžiau pažvelgus pro neginčijamą, bet gana nestorą fantastikos elementų luobą, aiškiai matyti, kad jis nėra nei labai svarus, nei reikšmingas, o svarbos knygai turi maždaug tiek, kiek Dž.Svifto "Guliverio kelionėse". Tiesiog piešdamas technokratijos stabo ištiktą dabarties visuomenę, rašytojas leido jai lyg "žvirblį rankoje" turėti jau sugautą, įgyvendintą didžiąją mūsų laikų svajonę — visuotinę taiką, gerovę ir perteklių, paramstytus trimis didžiaisiais nūdienės mistikos banginiais — visuotine elektrifikacija, automatizacija ir racionalizacija. Pats didžiai abejodamas šių madingų užkeikimų galia, jis garbiuosius Ailiumo gyventojus dosniai apdovanoja begale visokiausių mechanizmų ir automatų, nudirbančių už žmones net pačius sudėtingiausius darbus. Negana to, lyg burtų lazdele mostelėjęs pateikia taip ilgai lauktą ir tiekoje perversmų bei revoliucijų išgodotą kuo tobuliausią ir be galo racionalią valdymo sistemą. Galiausiai įsismaginęs atleidžia nuo daugeliui tokios sunkios pareigos mąstyti, abejoti bei išvis ką nors spręsti ir tarsi klausia: "Na kaip, ar gana, ar dabar jau patenkinti?" Deja, žmonės liko vis tokie pat nelaimingi, o jų gyvenimas — vis toks pat menkas ir nereikšmingas. Rašytojas su graudžiu liūdesiu vaizduoja tą irzlumą ir nepasitenkinimą, kuris paprastai apima žmoniją kaskart nusivylus kokiais nors burtažodžiais. Bet kad ji nuolat nepatenkinta ir nuolat prisigalvoja naujų burtažodžių! Iš esmės vis tokia pat silpna, pikta ir netikusi, ji vaizduojasi septynmyliais žingsniais žirgliojanti žvaliose civilizacijos eitynėse, nors kažkuriuo jai labai svarbiu aspektu visąlaik trypčioja vietoje, kaip tas vargo karys Elmas Haketsas per iškilmingą savo bataliono paradą (Pianola". P. 62).

Šiaip ar taip, nuo tada, nuo "Pianolos", anot paties Voneguto, jo gyvenimas pasidarė išties "šizofreniškas", kitaip tariant, dvilypis. Pragyvenimui jis užsidirbdavo rašydamas glotnius, publikai patinkamus apsakymus, o "laisvalaikiu" kuriamuose romanuose nerimo, kritikavo ragino apsidairyti. Jo noveles, kurių jis anei kiek nevertino, spausdindamas populiariuose žurnaluose, kaip pats tvirtina, vien dėl uždarbio, skaitė milijonai, o romanus, į kuriuos būdavo įdėta tiek širdies ir dvasios, pastebėdavo gal saujelė skaitytojų, ir tie patys "iš intelektualinio elito", beje, nei vieni, nei kiti neturėdami menkiausio supratimo apie aną, kitą jo pusę. Žia reiktų paminėti, kad gana "ramias" ir "taikias" noveles Vonegutas spausdino (daugiausia periodikoje) ir iki "Pianolos": pirmoji, "Pranešimas apie Barnhauzo efektą" (*Report on the Barnhouse Effect. Collier's magazine. February 11. 1950.*) pasirodė 1950 metais. Už ją gautas 750 dolerių honoraras atrodė pasakiški pinigai vos 92 dolerius per savaitę uždirbančiam apžvalgininkui, todėl Skribnerio leidyklai

Niujorke 1951 metais nupirkus "Pianolą" ir "Koljer" (*Collier*) bei "Post" (*Post*) žurnalams — gal pustuzinį apsakymų, Vonegutas pagaliau atsisakė tarnybos įstaigoje, kurios devizas "MŪSŲ PRODUKCIJA — PROGRESAS!" keldavo jam tylų įniršį. Ketindamas atsidėti vien kūrybai, jis išvažiavo į Provinstauną (*Provincetown*) Masačūsetso valstijoje, o iš jo kiek vėliau persikėlė į Barnsteiblą (*Barnstable*) Kodo iškyšulyje (*Cape Cod*), kurį, beje, labai gražiai mini "Titano sirenose", ten kur juo pro kosminio laivo liuką gėrisi tarpžvaigždinis vargo Odisėjas Duslius-Malačis Konstantas.

Sykį kartu su atmestu apsakymu paštu atėjo raštelis nuo "Koljer" žurnalo redaktoriaus Nokso Bergerio (*Knox Burger*):

"Ar jūs tas pats Vonegutas iš Kornelio?"

Netrukus jiedu artimai susibičiuliavo, ir Noksas nepritytyrusį naujoką nukreipė į Keneto Litauerio (*Kenneth Littauer*) ir Makso Vilkinsono (*Max Wilkinson*) leidybos agentūrą, kurioje tas mikliai išmoko, kaip geriausia suktis periodikos rinkoje. Beje, tasai Litaueris, lakūnas, per Pirmąjį pasaulinį karą pagarsėjusios Lafajeto eskadrilės pulkininkas, buvo be galo spalvinga ir įdomi figūra, be kita ko, girdavęsis pirmasis pasaulyje pradėjęs bombarduoti priešininko įtvirtinimus iš oro. Jis mėgdavo kartoti, esą svarbiausias dalykas savaitiniam žurnalui — įdomus apsakymas, o jo žodžiais tariant, "padorus skaitalas".

"Parašyti padorų apsakymą mane išmokė pulkininkas Litaueris," — tvirtina Vonegutas. Nors paskui prisimena ir kitą, dar vaikystės laikų savo mokytoją, kurio padėtus pagrindus pulkininkas Litaueris, matyt, tiesiog atgaivino ir sutvirtino:

"Būdamas mažas persakičiau kone visą Robertą Luisą Stivensoną. Aš tiesiog gėrėdavausi tobulais jo apsakymais, tokiais, koks, giliu mano įsitikinimu, ir turi būti tikras pasakojimas — su pradžia, viduriu ir pabaiga. Taigi, matyt, veikiamas to savo be galo ankstyvo susižavėjimo, dar ir dabar stengiuosi, kad mano istorijos būtų panašaus pavidalo".***

Matydamas, kad neblogai sekasi, naujasis Stivensonas visą šeštąjį dešimtmetį vertėsi apsakymais, kuriuos gana noriai pirkdavo daugiausia minėtieji "Koljer" bei "Post" žurnalai, siužetų, anot jo paties, ieškodamas panašiai, kaip tai daro karikatūristai***. Didžioji dalis tų kūrinių vėliau pa-

---

* Atidesnis skaitytojas tikriausiai netruko (ar netruks) pastebėti, kad apie tai Vonegutas kalba ir šiame, trečiajame romane "Motina naktis", ten, kur Kampbelas jau baigiantis karui antrąsyk šnekasi su savo Krikštamote Žydrąja Fėja, pulkininku Virtanenu.

**Žr. *Frank McLaughlin. An Interview With Kurt Vonnegut, Jr. Media & Methods. May 1973. P. 39.*

***Žr. *Loretta McCabe. An Exclusive Interview With Kurt Vonnegut, Jr. Writer's Yearbook. 1970. P. 100.*

teko į rinkinius “Kanarėlė narve” (*Canary in a Cat House, 1961*) ir “Sveiki atvykę į beždžionių narvą” (*Welcome to the Monkey House, 1968*). Beje, kaip tik pastarojo pratarmėje autorius gana atsainiai pareiškia, esą jie tebuvę skirti romanų rašymą finansuoti.

Šiaip jis leido dienas panašiai, kaip ir daugelis vidutiniokų amerikiečių tokiuose ramiuose užkampiuose, kaip Kodo iškyšulys: rūpinosi vis augančia šeima, namais, bendravo su kaimynais, retsykiais, be apsakymų, rašydavo tekstus vietinei pramonės reklamos agentūrai arba griebdavosi kitokio atsitiktinio darbo, sakysim, automobilių prekybos (buvo net įkūręs savo įmonėlę). 1954 - 1956 metais dėstė anglų kalbą neurozėmis sergančių vaikų mokykloje Hopfylde (*Hopefield*), ten pat, Kodo iškyšulyje.

Apie šeštojo dešimtmečio vidurį jo apsakymų kaina pakilo iki 2 700 dolerių, tad nuolat juos tiekdamas galėjo tikėtis gana padoraus ir, svarbiausia, pastovaus uždarbio.

1957-ųjų spalio 7 dieną mirė tėvas. Matyt, tai buvo skaudus smūgis, nes apie metus Vonegutas visai negalėjo rašyti. Prisimena tai kaip pirmos kiek sunkesnės krizės pradžią po keleto daugiau ar mažiau sėkmingų metų. Be to, 1957 ir 1959 metais Ameriką vėl supurtė finansinės krizės, ir savaitiniai šeimos žurnalai ėmė pamažu prarasti savo pirkėjus, o apsakymų rašytojai atitinkamai — uždarbį. Reikėjo kuo skubiausiai ko nors griebtis. Būti apsukriu ir išradingu vertė antra tiek pagausėjusi šeima: 1958-1959 metais netikėtai mirė vyresnioji sesuo Alisa ir jos vyras, tad, be trijų savo vaikų, namuose atsirado dar trys našlaičiai.

“Ji buvo dieviško grožio moteris ir mirė vėžiu būdama keturiasdešimties metų. O po kelių dienų mirė jos vyras, ir mes su žmona pasiėmėm jos vaikus...”

Taigi netrukus, nepaisant bendros visus apėmusios slogios nuotaikos, guvus Voneguto protas užčiuopė naują gyslą: pigius leidimus minkštais viršeliais. Čia jam vėl, kaip ir kadaise, namažai padėjo senas bičiulis Noksas Bergeris, pasiūlydamas sutartį naujam romanui.

*“Septynetą metų nebuvau prisėdęs prie jokio romano ir net minties tokios neturėjau, bet jam pradėjus tokią kalbą bemat užsivedžiau ir net papasakojau būsimą siužetą, iš kurio paskui atsirado “Titano sirenos”. Todėl, kaip motina labiausiai myli natūraliai ir lengvai gimusį vaiką, taip ir aš — šitą knygą”.**

Nors “Titano sirenose” veikia paslaptingos nežinomos civilizacijos, vyksta žvaigždžių karai su marsiečiais, o ateiviai grobia žmones ir skraidančiomis lėkštėmis gabena juos į tolimiausius Visatos užkaborius, geriau įsižiūrėjus, galima nesunkiai pastebėti, kad tai ne “puiki, nauja, ligi šiol ne-

---

*Žr. *Richard Todd. The Masks of Kurt Vonnegut,Jr. New York Times Magazine. January 24. 1971.*

regėta fantastika", kaip rašė nemaža ano meto literatūros kritikų, o išties puiki, nauja, ligi šiol neregėta jos parodija. Tai buvo bandymas ironizuoti, nusikvatoti į akis. Tai buvo sąmojis, tarsi koks šmaikštus atsakymas publikai, kuri ir pirmąjį jo romaną pakrikštijo moksline fantastika, o jį patį — futurologu.

"Buvau apstulbęs. Juk rašiau apie tai, ką matė mano akys ir girdėjo mano ausys Šenektedyje, kuo realiausiame Amerikos miestelyje, kuo realiausiai gyvaliojančiame savo pilką ir nykų kasdieninį gyvenimą," — stebėjosi rašytojas.

Nesusipratimas tikriausiai kilo dėl to, kad tą "kuo realiausią kasdienybę" jis, matyt, didesnio aiškumo, o gal ir raiškumo dėlei ėmė žiūrinėti, kaip sakoma, pro išgaubtą padidinamąjį grotesko stiklą, kuris tą realybę gal kiek iškreipia, tačiau nepaprastai aiškiai parodo stačiai absurdišką, kartais net fantasmagorišką jos esmę, pačiam autoriui keliančią kuo didžiausią nerimą.

"Titano sirenose" jis prie tos atidžiai tiriamos "kuo realiausios kasdienybės" dar labiau priartina minėtąją grotesko linzę. Su jos pagalba rašytojo akis prasiskverbia dar giliau pro šiokį tokį padorumo regimybės šydą, gaubiantį "Pianoloje" aprašytą miestą Ailiumą, kurio mašinos, nors ir valdo žmones, tačiau vis dėlto aprūpina juos būtiniausiais daiktais ir netgi teikia jiems saugų, sotų, šiltą bei patogų gyvenimą, kur nebereikia abejoti, blaškytis ar ką nors spręsti. Lyg šviesos spinduliu perskrodęs tą apgaulingą rūko skraistę, K.Vonegutas atskleidė dar gilesnius dabartinės mūsų civilizacijos esmių klodus, negu tai pavyko padaryti "Pianoloje". Taip prasideda Kurto Voneguto skaitytojui siūloma nesibaigianti kelionė į elementariųjų gyvenimo dalelių pasaulį — "O kas už viso to slypi?"

Nuo šitokio "priartinimo" nužmogėjimas technokratijos stabo surakintame mieste pasidaro toks baisus, jog "ribotam Žemės protui" pasirodytų mažiausiai neįtikėtinas. Galbūt dėl to Ailiumas perkeliamas į Marsą ir tampa klaikios išsigimėliškos jo civilizacijos centru. Šitaip skaitytojui tarsi paliekama galimybė košmarišką jo būtį suvokti kaip rašytojo fantazijos žaismą. Taip atsiranda neįprasta, specifinė "vonegutinė" fantastika nefantastika.

Bet K.Vonegutas jaunesnysis, didžiausiam jo paties apmaudui, ir toliau atkakliai buvo laikomas fantastikos rašytoju, o svarbiausias jo rūpestis, kaip ir anksčiau, dažniausiai būdavo — iš kur paimti perkamųjų?

Pigių leidinių leidyklos buvo geros tuo, kad honorarą ten galėjai gauti tuojau pat — nunešęs vos vieną skyrių ar knygos metmenis.

"Kadangi nuolat stokojau pinigų ir man jų visuomet reikėdavo nedelsiant, mielai su jomis draugaudavau," — prisimena rašytojas.

Aprengtos minkštais palaikiais viršeliais pasaulį išvydo "Titano sirenos" (*The Sirens of Titan. New York, Dell. 1959*), "Kanarėlė narve" (*Canary in a Cat House. Greenwich, Conn.: Fawcett. 1961*), ir net "Motina

naktis" (*Mother Night. Greenwich, Conn.: Fawcett. 1962*), vėliau ne vieno kritiko pripažinta geriausiu jo romanu. Tie leidimai buvo tokie viendieniai ir nepatvarūs, kad daugelio jų nė pats autorius nebeturi — neišliko. Susidėvėjo ir ištirpo tarsi sniegas pavasarį.

Pagaliau 1962 metais Samiuelis Stiuartas (*Samuel Stewart*), dalyvavęs rengiant spaudai pirmąjį "Titano sirenų" leidimą, perėjo dirbti į kitą leidyklą ir padėjo ten išleisti kietu viršeliu ką tik baigtą romaną "Katės lopšys" (*Cat's Cradle. New York. Holt, Rinehart & Winston. 1963*), šiaip jau buvusį skirtą tai pačiai pigių leidinių *Dell* serijai. Vonegutas lengviau atsikvėpė — tarsi nuo širdies būtų nusiritęs sunkus akmuo, skaudžiai slėgęs dėl tokio skurdaus ir apgailėtino savo knygų likimo. Jei skaitytojui nors kiek pažįstamas net keleto K.Voneguto romanų ("Telaimina jus Viešpats, misteri Rozvoteri", "Skerdykla numeris penki", "Čempionų pusryčiai") herojus, vienišas, nevykęs ir niekieno neskaitomas rašeiva Kilgoras Trautas, straipsnyje "Pasiklauskite jų patys" Vonegutas tvirtina tais laikais jautęsis panašus į jį lyg du vandens lašai.

"Tarp 1959 ir 1963 metų pats sau atrodžiau labiausiai panašus į tą nelaimėlį Kilgorą Trautą". *

1965 metais toje pačioje leidykloje ir vėl kietais viršeliais išėjo dar kandesnė ir aštresnė satyra "Telaimina jus Viešpats, misteri Rozvoteri" (*God Bless You, Mr. Rosewater*), tačiau jos, kaip ir "Katės lopšio", tebuvo išparduota vos apie septynis tūkstančius egzempliorių — knygų prekyba ėjosi kaip niekada prastai. Negana to, nuo 1963 metų jis niekur neišspausdino nė vieno savo apsakymo — jo, kaip novelisto, reikalai irgi ėmė smarkiai šlyti.

Atsidūręs tokioje sunkioje padėtyje, sutiko už gana kuklų atlyginimą važiuoti į Ajovos universitetą Ajova Sityje (*Iova City*) dėstyti meninio rašymo pagrindų gana neįprastoje mūsų akiai ir ausiai Kūrybinio meistriškumo katedroje. Bet ir čia jis nesitikėjo nieko gero: juk universitetuose į pliką diplomą be jokio mokslinio laipsnio žiūrima su siaubu ir dar blogiau — kone atvira panieka. Žodžiu, tuo metu jo būklė buvo tokia apgailėtina, kaip senučiuko aplūžusio "Folksvageno", kuris vargais negalais nugabendavo jį iki miesto.

Tačiau netrukus, didžiausiai savo nuostabai, Vonegutas pajuto, kad atsigauna. Pirmiausia darbas su studentais reikalavo griežtai laikytis tvarkaraščio — tai labai padėjo aptvarkyti smarkiai apšlijusią dienotvarkę ir atstatyti nesėkmių sutrikdytą dvasinę pusiausvyrą. Be to, tarsi vaistai veikė galimybė bendrauti su daugybe kuo įvairiausių ir įdomiausių žmonių: rašytojais, literatūros kritikais, šiaip inteligentais ir menininkais, valandų valandas šnekučiuotis su jais apie literatūrą bei kitus rūpimus dalykus. Literatui, penkiolika metų išgyvenusiam tolimame užkampyje, kur jo ryšį su pasauliu palaikė vien Kodo iškyšulio paštininkas, tai atrodė lyg koks ste-

*Žr. *Ask Them Yourself. Family Week. June 28. 1973. P. 3.*

buklas. Vonegutas jautėsi tarsi žuvis vandeny. Jo paskaitos ir seminarai, praktiniai užsiėmimai su studentais ėjo kaip iš pypkės ir teikė jam begales naujų minčių ir malonumo. Ajovoje jis tedirbo vos dvejus metus, tačiau, sako, minimas ten ligi šiol. Nors visuomet tvirtindavo esąs savamokslis, nepripažįstąs jokių literatūros teorijų, išskyrus vieną — kad rašytojas privalo tarnauti žmonijai, daug kam padėjo tapti kūrėjais, nors ne mažiau buvo ir tokių, kurie suprato niekad netapsią rašytojais. Voneguto nuomone, galia rašyti — įgimtas talentas, kaip ir gebėjimas dainuoti arba kurti muziką. Jį turint galima ugdyti, stiprinti, tačiau jei jo nėra — ką beparašytum, bus ne literatūra, o tik jos pakaitalas. Savo užsiėmimuose jis mokė, kaip kad tebemoko knygose, kaip būti kitų suprastam.

"Mes nemylime gyvenimo, nemylime šalia esančių, mažai pažįstame vienas kitą, nepagailime nieko. Mes netgi nemokame rasti žodžių, kuriuos galėtų suprasti kitas žmogus..."

Pasakoja, kad pirmasis sakinys, kurį Vonegutas užrašė ant lentos Ajovos universiteto kūrybinėje dirbtuvėje, buvęs toks:

"Nepamirškite, kad rašote nepažįstamiems".

Gebėjimo būti kitų suprastam temą jis pirmąsyk kiek atidžiau paliečia piešdamas Kampbelo paveikslą šiame, trečiajame, savo romane "Motina naktis", matyt, po to, kai gavo gana skaudžiai su ja susidurti savo paties gyvenime ir kūryboje. Bandydamas ją narplioti, gan veikiai užčiuopią vieną iš nedaugelio bent kiek aiškesnių išvadų: užsidaręs savo kiaute nenuoširdus ir dvilypis žmogus ilgainiui išvis praranda ryšį su kitais ir net apskritai su pasauliu. Vėliau ši tema dar ne kartą iškyla jo knygose.

Pasinėręs į literatūrinius eksperimentus su studentais, Vonegutas tarsi atsikratė savojo "kiauto", atjaunėjo, prisikaupė jėgų ir pats rašyti. Kaip iš gausybės rago pasipylė kritikos apžvalgos, kurias noriai spausdino "Niujork taims" savo knygų apžvalgos skiltyse (*New York Times Book Review*) bei žurnalas "Laif" (*Life*), ir šiaip straipsniai — daugiausia spausdinti žurnaluose *Times Sunday Magazine, Life* ir *Esquire*, kurių nemaža vėliau atsidūrė rinkinyje "Vampeteriai, foma ir granfalūnai" (*Wampeters, Foma & Granfalloons: Opinions. 1974*). Tuose esė išsirutuliojo naujas Voneguto rašymo bruožas, vėliau palietęs ir jo grožinę kūrybą: stulbinantis nuoširdumas, pakeitęs anksčiau labiau įprastą stebėtojo nuostatą, gebėjimas tarsi atsidurti aprašomojo reiškinio ar įvykio centre ir perduoti iš ten savo įspūdžius — maniera, kurią pamėgo daugelis gabių naujosios kartos žurnalistų: Tomas Vulfas (*Tom Wolf*), Hanteris S. Tompsonas (*Hunter S. Thompson*), Danas Veikfyldas (*Dan Wakefield*) ir kiti. "Apie fantastiką" (*Science Fiction*), "Aukščiau, aukščiau, mes skrendam į mėnulį!" (*Excelsior! We're Going to the Moon! Excelsior!*), "Ei fizike, išgerk purgeno pats!" (*Physicist, Purge Thyself*) arba "Taip, su nirvanomis pas mus prastoka!" (*Yes, We Have No Nirvanas*) ir kiti straipsniai pribloškia savo as-

meniškumu, visišku autoriaus atvirumu prieš skaitytoją, nebijojimu pasirodyti nekukliu dėl savo "kietasprandiško" tvirtumo sakant: "Vyručiai, ogi karaliaus užpakalis nuogas!"

Straipsnyje apie Maharišį Mahešą Jogą ("Taip, su nirvanomis pas mus prastoka!"), pastebėjęs, kaip gudriai ir kartu begėdiškai šis "dvasinis vadovas" pataikauja vartotojiškoms miesčionių pažiūroms ir skoniui, paslaugiai tapdamas "dar vienu pleistru jų akims užklijuoti", Vonegutas, apsilankęs viename iš Maharišio surengtų masinių transcendentinės meditacijos seansų ir suerzintas jo lengvabūdiško bei įžūlaus prakticizmo, rašo:

"Tasai Maharišis sukorė šitokį kelią iš indijos, kad papliurkštų amerikiečiams tą patį, ką ir koks nors inžinierius iš "Dženeral elektrik"... Išėjau iš ten kaip niekada anksčiau mylėdamas Kristų. Taip ir norėjosi kuo greičiau aplankyti nukryžiuotąjį ir tarti jam: "Na, ar žinai, kodėl čia kybai? Pats kaltas. Reikėjo verčiau praktikuoti transcendentinę meditaciją — o tai lengviau, nei ropę graužti — ir būtum tapęs daug geresnis dailidė nei buvai!"

Aktyvus dvasinis gyvenimas universitete padarė savo: Vonegutas ne tik tapo vienu labiausiai skaitomų žurnalistų, bet ir ėmėsi savo "Didžiosios, Sunkiosios, Neparašomosios Drezdeno Knygos", tos, kuri ištisus du dešimtmečius glūdėjo kažkur viduje, tartum didžiulė ir skaudi rakštis, lyg nepasiekiamai giliai įstrigusi praėjusio karo skeveldra.

"Iš vienos pusės, ji nuolat kankinamai maudė, nedavė ramybės, o iš kitos — kiekvieną syk bandydamas jos imtis, sakytum atsidurdavau į aklinąsieną".

Ledai pajudėjo, kai pagaliau, po dvidešimties metų kankynės, rašytoją nudiegė (irgi Ajovoje!) suvokimas, kad čia svarbiausia — ne pats Drezdeno bombardavimas, o tai, kas po šio kraupaus išgyvenimo vyko su juo, su jo vidiniu "aš". Štai kaip jis kalbėjo apie tai per pratybas studentams Ajovoje:

"Pradėjau rašyti apie tai vos grįžęs iš karo keturiasdešimt penktaisiais. Be paliovos vis rašiau ir rašiau, ir rašiau. Ši nestora knygelė faktiškai byloja, ką reiškia rašyti apie tokius dalykus kaip šitas. Ir niekaip negalėjau prieiti arčiau. Vos pamėgindavau panerti į savo atmintį toje vietoje, tarytum koks žaibas blokšdavo mane atgal. Ir vėl mėginimas — ir vėl baisi atatranka...

*Taigi čia yra po kruopą surinkti bandymai perteikti, ką reiškia dvidešimt metų štai tokio gyvenimo su štai tokia skeveldra atmintyje. Panašiai kaip apie vokiečių kareivius rašė Heinrichas Biolis knygoje "Buvimas nesant": jie pamena, kaip išėjo, pamena, kaip grįžo, o vidury — baisi skylė, garuojanti ir dvokianti, tarsi fugasinės bombos pėdsakas parke. Iš esmės ten nieko nėra — visai tuščia. Taip ir mano Drezdeno įspūdžiai — faktiškai tai niekas, skylė. Taip, keista išėjo knygelė... Bet ji man patinka..."**

**Žr. Bellamy Joe David and John Casey. Kurt Vonnegut, Jr. The New Fiction: Interviews With Innovative American Writers. Urbana: University of Illinois Press. 1974. P. 194.*

Tais pačiais metais Mičigano universitete jis bandė aiškinti studentams, kad "tokio masto žudynės žmogaus protui papraščiausiai nesuvokiamos", jo sąmonė tiesiog atsisako priimti, "suvirškinti" tokį kiekį žiaurumo. Ir kadangi masinės žudynės negali būti ligi galo suvoktos, o jų šaknys kaip reikiant ištirtos, jų neįmanoma nei numatyti, nei, tuo labiau, išvengti.*

Dar vienas, ko gero, iš eilės ketvirtas (po "Pianolos", "Titano Sirenų" bei "Motinos nakties") žingsnis "artyn" tos baisios "skylės", kurią jo sąmonėje sudarė Drezdeno įspūdžiai, buvo pratarmė antrajam "Motinos nakties" leidimui, 1966 metais išėjusiam Niujorke jau kietais viršeliais. Čia jis pirmąsyk "raštu ir viešai" tiesiogiai paminėjo tą kraupų įvykį, kartu parodydmas skaudulingas pačios "Motinos nakties" ir galbūt visos savo kūrybos šaknis (beje, už poros metų jis pridėjo panašią pratarmę apsakymų rinkiniui "Sveiki atvykę į beždžionių narvą", 1968, bandydamas lygiai taip pat atvirai paaiškinti, iš kur radosi daugelis jo novelių, ir kiek jose yra asmeniškumo).

Taigi iš esmės "Motina naktis" buvo dar vienas (trečias) nuoseklus žingsnis link "Didžiojo Neparašomojo Romano", dar vienas "priartinimo" laipsnis. "Pianoloje" pradėjęs tyrinėti visuomenę "iš lauko" pro grotesko padidinamąjį stiklą, "Titano sirenose" jį priartina tiek, kad "Motinoj nakty" prasiskverbia į paties subjekto vidų. Rašytojas, lyg tas "Pianolos" kirpėjas, nejučia sukūręs genialų barzdaskutystės automatą ("Pianola". P. 189-190), kaskart tarytum gerai apmąsto, kas gi vis dėlto atvedė žmoniją prie tos "baisios rūkstančios skylės", ir kiekvienąsyk, atsakymui pasirodžius ne visai tiksliam, atidžiai ieško jam patikslinimo. "Pianoloje" karas — baisus, grėsmingas, tačiau tolimas, tarsi praėjusios audros griaustinio aidas ar būtinoji karinė tarnyba kažkur neaiškiuose užjūriuose. "Titano sirenose" Vonegutas į jį žvelgia akimis eilinio, mažai ką suprantančio žmogelio, kaip ta siaubo iškankinta moteriškė "Motinoj nakty", besimeldžianti slėptuvės luboms ir visam, kas virš jų. Žinoma, toksai bėdulis suvokia tiktai tiek, kad ta klaiki ugnis ir bombos pilasi iš dangaus, iš "kažkokio Marso". Tuomet karo vizija atrodo tokia, kokią išgyvena Duslius, kamuojamas jo protui nesuvokiamo žiauraus ir absurdiško klaikios beprasmybės košmaro. Atsakymo į autoriui rūpimą klausimą ji anaiptol neduoda — karas taip ir lieka neįminta mįslė, lyg kokia kosminės kilmės be galo paslaptinga stichija. Pamanęs, kad dėl to kaltos praamžės žmogaus pastangos pažinti pasaulį vien "dairantis į išorę", ko gero, būdingos ir jam pačiam, dar "Titano sirenose" autorius mėgina daryti išvadą, kad galbūt laikas nukreipti žvilgsnį į save, kaip sakoma, į savo "vidų".

"Žmonija, nepastebėdama prasmės, slypinčios kiekvieno žmogaus gelmėse, nuolat žvalgėsi į išorę ir per amžius veržėsi tik tenai. Šitaip darydama ji tarėsi pažinsianti, kas ir dėl ko sukūrė šį pasaulį.

---

*Žr. *Abramson Marcia. Vonnegut: Humor to Cope With Suffering. University of Michigan Daily. January 22. 1969.*

Ji tolydžio svaidė išorėn geriausius savo pasiuntinius — vis bloškė ir bloškė juos vieną po kito į kosmosą, į tą bespalvę, beskonę, besvorę ir bekraštę išorės jūrą.

Mėtė kaip akmenis.

O tie nelaimėliai rado tenai vien tai, ko ir Žemėje pakako per akis — niekad nesibaigianti beprasmybės košmarą. Kosmosas, toji klaiki išorės begalybė apdovanojo juos trimis dalykais: teise atlikti niekam nereikalingus žygdarbius, dalyvauti šlykščiame farse ir pagaliau beprasmiškai numirti.

Bet štai galiausiai išorybė neteko iš piršto laužto savo žavesio.

Tiktai vidaus platybės dar liko nelytėtos.

Tiktai žmogaus siela plytėjo tarsi kokia terra incognita.

Prasidėjo išminties ir dorybės laikai..."

Tarsi laikydamasis šios paties sau pateiktos nuorodos, "Motinoje naktyje" jis pasineria į tas "vidaus platybes", mėgindamas tenai ieškoti ir taip labai rūpimų atsakymų, ir (gal pasiseks, kas žino?) užuoglaudos nuo klaikaus išorybės košmaro.

Taigi dar labiau "priartėjęs" prie visa siurbiančio karo akivaro, atkakliai ieškodamas jo esmės, rašytojas atsiduria pačiame to klaikaus ir nesuvokiamo reiškinio centre, branduoly, išorinių įvykių generatoriuje, šalia Eichmano, Gebelso, Heso ir kitų. Dar daugiau, tarytum prasiskverbia į vieną iš tų, kas virė visą šią košę, tarp kitko, "vidaus" prasme pasirinkdamas anaiptol ne patį blogiausią. Priešingai, jo herojus pats savaime — puikus žmogus, visais atžvilgiais "gražus ir geras" kuo aristokratiškiausia prasme, be to, gyvenantis tikrą, gilų, autentišką ir labai intensyvų dvasinį gyvenimą. Bet atsitiko taip, kad jis labiau nei kas kitas daugino ir platino pražūtingąjį fašizmo marą. Nuščiuvusiam ir sukrėstam skaitytojui belieka tik sulaikius kvapą stebėti, kaip autorius, atsidūręs nuodingojo užkrato židiny, bando užčiuopti, "atskirti" ligos sukelėją, baisų ir klastingą virusą.

Deja, tie jo bandymai kaskart atsitrenkia į sąlyginai paprastą ir seną tarsi pasaulis tiesą, kadaise pastebėtą dar senuko Gėtės: net pati šviesiausia šviesa šaknimis siekia pačią juodžiausią tamsą, ir net pati spindulingiausia diena tėra tik kita kuo gūdžiausios nakties pusė.

Šis atradimas, regis, be galo nuliūdina autorių — knygos gale jis kartu su herojumi ir pats, taręs graudų *Aufwiedersehen* su klaustuku gale, tarsi nugrimzta į bekraštį nepaguodžiamo pasaulinio sielvarto okeaną, nelyginant Dostojevskis sušukdamas: "Mes visi prieš visus atsakingi už viską!"

Baigus darbą Ajovos universitete ir "Drezdeno" romanui jau ritantis į pabaigą, Kurtas Vonegutas anaiptol nebebuvo tas "nuo vienatvės paklaikęs bevardis rašeiva", užpildantis didžiųjų žurnalų laisvalaikio skaitinių skiltis. Jo puikūs, aktualūs rašiniai periodikoje skaudžiausiomis, labiausiai rūpimomis temomis padarė jo vardą žinomą milijonams tautiečių. Kolegos ir draugai, ypač literatūros kritikas Robertas Skolsas, tuo metu rašęs savo

studiją apie naujausią ir novatoriškiausią nūdienos literatūrą "Pasakoriai" (*Fabulators*), populiarino jį savo straipsniuose ir pasisakymuose. Net du leidėjai — "Del" (*Dell*) ir "Eivon" (*Avon*) leidykla 1966-1967 metais pakartotinai išleido visus jo kūrinius, tad skaitytojas, gana nebrangiai juos įsigijęs, galėjo nuosekliai, neskubėdamas perskaityti tas iš pirmo žvilgsnio keistas, bet kartu velniškai patrauklias knygas ir pats pamatyti, kaip jos tarsi keroja, auga viena iš kitos, piešdamos savitą, įdomų ir nepaprastai erdvų Voneguto pasaulėvaizdį.

Taigi 1969 metais, kai "Delakort" (*Delacorte/Seymour Lawrence*) leidykloje Niujorke pagaliau pasirodė "Skerdykla numeris penki, arba Vaikų kryžiaus žygis: šokis su mirtimi iš pareigos" (*Slaughterhouse-Five, or, The Children's Crusade: A Duty Dance with Death*), Vonegutas jau turėjo visą armiją skaitytojų, gerbėjų ir net pasekėjų.

"Kaip kompozitorius yra tiesiogiai priklausomas nuo muzikantų meistriškumo, taip ir rašytojui nepaprastai svarbu skaitytojo sugebėjimas perskaityti, mintyse "atlikti" jo kūrinį".

Tokių "atlikėjų", matyt, jau buvo susidarę išties nemaža, nes knyga bemat buvo "perskaityta", ir autorius stebėtinai greit tapo pasauline garsenybe. Iš pirmo žvilgsnio tai atrodė panašu į sprogimą (daugelis, apstulbinti tokio neregėto pasisekimo, būtent taip ir vertino padėtį, tvirtindami, esą "Skerdykla" padariusi Vonegutą, o anksčiau jo nė būti nebuvę), tačiau nereikia pamiršti, jog tasai sprogimas tvinko, brendo, kaupė jėgas visą dvidešimtį metų — vieno žmogaus gyvenime nemažas laiko tarpas: penki romanai, du nemaži novelių rinkiniai, gausybė publicistikos...

Kita vertus, "Skerdykla" išties smarkiai pakeitė rašytojo gyvenimą. Ilgai jį gaubęs tylos ir abejingumo šydas staiga tarsi pratrūko, ir ramus Kodo iškyšulio keistuolis ūmai pasijuto visuotinio dėmesio centre. Savimeilę glostė triukšmingas publikos domėjimasis: vizitai, straipsniai, interviu, televizijos bei radijo laidos. Jau pirmaisiais metais po knygos išleidimo vien Amerikos periodikoje pasirodė apie trys dešimtys interviu bei kritikos straipsnių apie "Skerdyklos" autorių, o per kitus porą metų — gal dusyk tiek. Žurnalistus ir skaitytojus ūmai ėmė dominti viskas — nuo kūrybinės virtuvės paslapčių iki asmeninio gyvenimo smulkmenų. Jį imta vadinti nihilistu, juoduoju jumoristu, moralistu, absurdistu, komiku, klounu, o kartais — tiesiog puskvaišiu bepročiu*, lyginti čia su E.Hemingvėjumi, čia su R.Bredberiu, o kartais — net su F.Dostojevskiu ar V.Šekspyru.**

---

*Žr., pavyzdžiui, *Hauck Richard Boyd. A Cheerful Nihilism. Indiana university press. 1971, Shulz Max. Kurt Vonnegut, Black Humor and Contemporary Art. Critique. 12. 1971, MacGregor James. Sampling Vonnegut's Black Humor. Wall Street Journal. March 12. 1972, Dickstein Morris. Gates of Eden (Black Humor and History: Fiction in the Sixties). 1977, Carson Ronald. Kurt Vonnegut: Matter-of-Fact Moralist. Listening, 6. 1971, Harris Charles. Con-*

Ilgainiui pas jį būriais ėmė plaukti jaunimas, ypač iš tų, kurie mirk plyšk nenorėjo nuobodaus, miesčioniško "vidutinio amerikiečio" gyvenimo. Jie ateidavo vildamiesi gauti išganingų garsaus išminčiaus patarimų, receptų, arba šiaip su juo pasišnekėti ir labai nustebdavo pamatę, kad juos pasitinka kuo paprasčiausias žmogus, kažkuo labai panašus į jų tėvus bei vyresniuosius brolius, kalbantis griežtai, pamokančiai ir vis daugiausia apie darbą bei tarnystę žmonijai...

1970 metais Kurtas Vonegutas nusprendė aplankyti Biafrą Šiaurės Afrikoje. Įspūdžiai iš tos nelaimių spaudžiamos šalies išsiliejo skausmo ir užuojautos kupiname straipsnyje "Biafra:Išduota tauta" (*Biafra: A People Betrayed. McCall's. 97. 1970*).

Tais pačiais metais Vonegutas pradėjo dirbti Harvardo universitete, panašiose pareigose, kaip ir Ajovoje. Atliekamu nuo tarnybos laiku Brodvėjaus teatrui parašė pjesę "Su gimimo diena, Vanda Džun" (*Happy Birthday, Vanda June*), kurią 1971 metais išleido iš karto dvi — "Delakort" ir "Del"— leidyklos (vėliau iš jos dar buvo padarytas scenarijus kino filmui). Pratarmėje, skirtoje tam leidimui, jis taip aprašė savo tuometinę būseną — tikrąsias pjesės šaknis:

"Ši pjesė apie mane — kai buvau keturiasdešimt septynerių, ir šeši mano vaikai liovėsi būti vaikais. Kaip tik tuomet mane ištiko didysis pasikeitimų metas — aš tik ir tegirdėjau: viso gero, viso gero, viso gero... Didžiulis mano namas pamažu tapo praėjusių vaikysčių muziejumi — ir mano negrįžtamai praėjusios jaunystės muziejumi taip pat.

Visa tai vyko Kodo iškyšulyje. Vien našlės liko aplinkui — panašiuose namuose kaip mano. Pradėjau daug daugiau gerti ir be saiko bambėti, ir turėjau galiausiai apleisti tuos namus".

Šitaip Voneguto kūryboje į pirmąjį planą iškilo ne tiek nauja, kiek jam tuo metu tapusi labai svarbi tema: šeimos, arba, jo žodžiais tariant, savos, saugios mikrovisuomenės ilgesys ir stygius.

Tasai "savos, saugios mikrovisuomenės, kur žmogus būtų gerbiamas ir mylimas už tam tikras jo turimas savybes" motyvas Voneguto kūryboje skamba nuo pat antropologijos studijų Čikagos universitete, tai yra, nuo

---

temporary American Novelists of the Absurd. New Haven: College & University Press. 1971, Thomas Phil. Growing Sales Puzzle Writer. Ann Arbor News. 12. 1971, Fiedler Leslie A. The divine stupidity of Kurt Vonnegut. Esquire. 74. 1970 ir t.t.

**Žr., pavyzdžiui, *Burhans Clinton S. Hemingway and Vonnegut. Modern Fiction Studies. 25. 1975, Klawans Stewart. Vonnegut, Bradbury, and the Fantastic Company They Keep. Chicago Tribune Book World. May 19. 1974, Godshalk William. Vonnegut and Shakespeare. Critique. 15. 1973, Fiene Donald. Vonnegut's Quotations from Dostoevsky. Notes on Modern American Literature. 1977* ir t.t.

disertacijos apie Prancūzijos kubistus bei indėnų Vėlių Šokio sambūrį. Tiktai kaip šalutinė, pagalbinė tema. Aštuntojo dešimtmečio pradžioje, iki pat 1976 metų ji augo, plėtėsi, pamažu tapdama opiausia.

Žmogui labai svarbu jausti savo vertę — pagal ją kiekvienas užčiuopia savo vietą visuomenėje. Ryšys dažnai būna ir atvirkščias — asmuo vertinamas pagal jau užimamą padėtį. Be to, ir viena, ir kita gali priklausyti nuo tam tikros vidinės kiekvieno nuostatos: tarkim, visuomenė nevertina asmens, bet jam tai nekliudo, jei jis pats jaučia savo vertę ("nepritaikomo" rašytojo atvejis "Pianoloje" — pamatuotas, "teisingas" savęs vertinimas, du pagyvenę sportininkai danų alinėje toje pačioje "Pianoloje" — perdėtas, "neteisingas" savęs vertinmimas). Ir priešingai — asmuo vertinamas dėl užimamų aukštų pareigų ar visuomeninės padėties, tačiau pats jaučiasi menkysta (Fredas Gartas vėlgi "Pianoloje"). Toji vienokia ar kitokia nuostata šiaip jau liaudiškai vadinama sąžinės buvimu arba ne, ir šiuo kebliu atžvilgiu gyvenime visko pasitaiko. Bet paprasčiausias, banaliausias ir labiausiai paplitęs atvejis — kai asmuo aplinkinių vis dėlto vertinamas už tam tikras savybes: jėgą, gabumus, protą, žodžiu, už kokią nors teikiamą naudą. Kai žmogui lieka vis mažiau galimybių ją teikti (tas galimybes atima mašinos, automatai, kiti žmonės, gyvenimo būdas ar santvarka arba asmuo pasirodo esąs tikrai niekam tikęs), jis praranda svarbą, pagrindinį savo žmogiškosios vertės matą visuomenėje.

Kiekviena konkreti vertybių hierarchija gali būti (ir dažniausiai būna) labai ribota ir dėl to gniuždo žmogų — o kas, jei aš kaip tik neturiu to, kas šiuo metu labiausiai vertinama? "Pianoloje" tokią daugelio žmonių būseną Vonegutas parodo itin sutirštintomis spalvomis — tikriausiai, kad būtų kuo aiškiau matyti, jog ten, kur link dabar žvaliu maršo tempu žirglioja mūsiškė civilizacija, žmogus netruks prarasti išvis bet kokią vertę. Tokiu atveju jam beliks vadinamosios mikrovisuomenės, dažniausiai gana dirbtiniai, iš piršto laužti sambūriai, kur kiekvienas vertinamas pagal kokį nors daugeliui nesunkiai prieinamą požymį, kurį įmanoma gana lengvai keisti ir net kaitalioti, neliečiant pačios kiekvieno atskiro asmens esmės. Dėl to ir buriamasi į kuo įvairiausias ir net absurdiškiausias sąjungas, bendruomenes ir bendrijas, iš kurių pirmuosiuose savo romanuose Kurtas Vonegutas taip mėgo pasišaipyti — prisiminkime Užkeiktųjų Odmarškinių Bendriją "Pianoloje", Visiškai Abejingo Viešpaties Bažnyčią "Titano sirenose", absurdišką daktaro Lajonelio Džonsono, Juodojo Harlemo Fiurerio ir Augusto Kraptauerio sandraugą, tendemą Kraftas — Kampbelas "Motinoje naktyje", bokononistų judėjimą "Katės lopšyje" arba Kilgoro Trauto pasekėjus "Telaimina jus viešpats, misteri Rozvoteri".

Beje, dabar, "gyvenimo nuėjęs daugiau kaip pusę kelio", Vonegutas į tą žmonių savybę žiūri su daug atlaidesne šypsena:

"Žmonės vis mažiau vertina vienas kitą, nes vis labiau mąžta galimybių būti naudingu aplinkiniams, vis labiau menksta savitarpio priklau-

*somybė. Tas neturi to, ko reiktų anam, o anas stokoja kaip tik to, apie ką svajoja šitas — toks įspūdis, kad greitai gali nebelikti jokių sąlyčio taškų... Bet užtat kiekvienas turi po gimtadienį, ir į jį gali ateiti visi — net pačios pilkiausios ir neįdomiausios asmenybės. Net be pakvietimo. Štai ateina į svečius koks nors mulkis — ir niekas nežino, nei apie ką su juo kalbėti, nei iš kurios pusės prie jo prieiti, kol kas nors mandagiai nepasiteirauja: "O kada jūs gimęs?" Ūmai paaiškėja, kad jis Liūtas. Matytumėt, sulig tuo vienu burtažodžiu tasai žmogynas akimirksniu įgyja aibę visokiausių savybių, visą krūvą jam tinkamų pusbrangių ir net brangiųjų akmenų, metalų ir taip toliau, ir taip toliau. Be to, vieni iš esančių kambaryje automatiškai pasirodo esą jo draugai, kiti — nelabai į juos tinkami, ir gyvenimas tampa vėl puikus. Tai štai kokius stebuklus išdarinėja primityviosios mikrovisuomenės su visais be išimties savo nariais — jos kiekvienam leidžia pasijusti svarbiu ir dosniai suteikia jam taip reikalingą vaidmenį..."***

Šeimoje asmuo irgi gali būti vertinamas dėl kokių nors savybių (sutuoktinis), nors dažniausiai šeimos narys mylimas ir godojamas visuomet: sūnus, duktė, tėvas, motina, brolis, sesuo — žodžiu, giminė. Tačiau ką daryti tam, kurio mama su tėčiu jau po žemėmis, vaikai toli, o brolio ir seserų nėra? Toks asmuo veikiai tampa nuo jo visiškai nepriklausančių aplinkybių auka.

Todėl didžiausią komfortą ir aukščiausią išsilaisvinimą nuo bet kokios gniuždančios hierarchijos (ar atsitiktinumo) kiekvienas pajunta tada, kai jis vertinamas ir branginamas be išlygų, toks, koks yra, net ne dėl kokių nors savybių, o dėl jo paties, vien dėl to, kad jis paprasčiausiai žmogus.

Kaip tik ši tema ilgainiui tapo Vonegutui svarbiausia. Supeikęs dvidešimtojo amžiaus mitus "Pianoloje", amžiną žmonijos veržimąsi "išorybėn" "Titano sirenose", pastangas rasti užuoglaudą savo asmenybės kiaute ("Motina naktis"), intelekto žaidimuose ("Katės lopšys") ir net tarnystėje žmonijai ("Telaimina jus viešpats, misteri Rozvoteri"), rašytojas per graudžiai juokingą Užkeiktųjų Odmarškinių Bendriją, Visiškai Abejingo Viešpaties Bažnyčią, bokononistų minias ir Trauto karasus** išeina prie labai jam pačiam neaiškios, tirštuose rūkuose skendinčios kryžkelės — o ką gi daryti, kur pasukti?

"Žmones baisiai slegia vienatvė, jausmas atotrūkio nuo kitų žmonių, nuo gyvenimo. Nėra, kaip anksčiau, didelės giminės, gerų kaimynų, vaikystės draugų. Va tada rašytojas gali tapti "ryšininku", suvienyti aplink save tuos, kurie linkę galvoti taip, kaip jis, tikėti tuo, kuo ir jis tiki..."

Kaip tik tokio vaidmens vėliau jis ir imasi romane "Balaganas" (*Slapstick. New York. Delacorte/Seymour Lawrence. 1976*): jei jau neliko

---

*Žr. *Carol Troy. Kurt Vonnegut, Jr. Rags. March 1971.*

**Voneguto išgalvotų neva egzistuojančių bendrijų pavadinimai.

kadaise klestėjusių didelių šeimų su tėvais, seneliais, daugybe dėdžių, dėdienių, tetų ir vaikų, su begale pusbrolių bei pusseserių, kai nuo vienų pavargęs ar pats jiems įkyrėjęs žmogus galėjo nesukdamas sau dėl to galvos nuvykti svečiuotis, bendrauti, ilsėtis pas kitus, rašytojas, suprasdamas, kokia tai neįkainojama vertybė, ryžtasi grąžinti ją neteisingai nuskriaustai (ar pačiai save nuskriaudusiai?) žmonijai — pats sukurti ir net įstatymais įtvirtinti panašias bendrijas, kur kiekvienas būtų vertinamas kaip giminė — ne dėl kokių nors dorybių ar privalumų, o dėl savęs paties. Negana to — netgi kraujo giminystės cenzas tenai būsiąs nereikalingas! Nežinia, kiek čia rimtai ir kiek juokais Vonegutas šneka, tik daugeliui kritikų (tarp jų ir Džeromui Klinkovičiui) tie jo samprotavimai kartais atrodo banalesni negu spontaniškas miesčionių skirstymasis į mikrovisuomenes pagal gimimo datą.

Nelauktai 1971 metais Čikagos universiteto antropologijos katedra suteikė Kurtui Vonegutui magistro laipsnį, nutarusi, kad romaną "Katės lopšys" galima vertinti kaip žmonijos kultūros tyrimo disertaciją. Kartu su tuo originaliu ir šiek tiek komišku įvykiu sutapo nelinksmos permainos ligi šiol buvusioje tvirčiausioje Voneguto atsparoje, jo patikimiausioje "mikrovisuomenėje" — šeimoje: jis apleido savo būstinę Kodo iškyšulyje ir vienas išvyko gyventi į Niujorką.

Tenai baigė rašyti specialiai televizijai skirtą pjesę "Tarp laimės ir laidynės" (*Between Time and Timbuktu, 1972*), kuri tuojau pat buvo pastatyta ir dar tais pačiais metais atskira knyga išleista "Delakorto" leidykloje. Rakto mįslingam jos pavadinimui atspėti (pažodžiui jis reiškia "tarp laiko ir Timbuktu") reikia ieškoti dar "Titano sirenose", tokio pat pavadinimo pirmajame romano skyriuje, ten, kur Vonegutas pasakoja apie Beatričę Ramford, vėliau tapusią "vienintele Marso poete" ir Jupiterio mėnulyje Titane susijungusią su "vieninteliu Marso filosofu" Dusliumi. Taip vadinosi jos eilėraščių rinktinė, išleista dar Žemėje.

"Pavadinimas kilo iš tos keistos aplinkybės, kad nedideliuose žodynėliuose visi žodžiai tarp "laimės" ir "laidynės" susiję su laiku". * ("Titano sirenos". P. 9.)

Nespėjus atsitokėti nuo bruzdžios ir alinančios draugystės su televizija, užgriuvo naujos bėdos: vyresnįjį sūnų Marką ištiko šizofrenijos priepuolis, beje, davęs impulsą naujai knygai "Edeno greitasis" (*The Eden Express*). Netrukus po to buvo baigtas filmuoti filmas pagal "Skerdyklą", o pats Vonegutas išrinktas Valstybinio menų ir litertūros instituto nariu bei garsiojo P.E.N. klubo centro Amerikoje viceprezidentu.

1973 - aisiais jo titulų sąrašą papildė nusipelniusio anglų literatūros profesoriaus vardas, kurį jam suteikė Didysis Niujorko universitetas. Tais pačiais metais "Delakorto" leidykla 100 000 egzempliorių tiražu išleido

*Angliškai visi sąvokos "laikas" vediniai, anot autoriaus, esą tarp žodžių *time* ir *Timbuktu.*

naują jo romaną "Čempionų pusryčiai" (*Breakfast of Champions*), kurį rašant pasaulis jam regėjosi tiek pažinus, kiek ir dviems mielių gabaliukams vienoje iš Trauto pasakų:

"Sykį tas Kilgoras Trautas parašė apsakymą apie du mielių trupinėlius, tiksliau, atkartojo nelabai ilgą jų pašnekesį, kai jie, rydami cukrų ir pamažu dusdami savo pačių ekskrementuose, svarstė, kokia galėtų būti šio gyvenimo prasmė. Dėl savo nepaprasto ribotumo tuodu kvailiukai nė iš tolo negalėjo suvokti, kad gamina šampaną". ("Čempionų pusryčiai". P. 208.)

Tiek pažinus ir teikiantis maždaug tiek paguodos (ar optimizmo?) yra šis gyvenimas — o vis dėlto...

Romano pavadinimas kilo iš labai asmeninių motyvų, siekiančių dar ankstyvąją rašytojo jaunystę. Čempiono pravardę, iš visko sprendžiant, jis kadaise buvo gavęs pats — panašiai kaip Finertis "Pianoloje" pakrikštijo Polą po to, kai jis per šaškių turnyrą garbingai "sudirbo į šipulius" kompiuterį vardu Čarlis Šaškininkas:

"— ...Todėl, kad man visada labiau prie širdies žmogus negu mašina, ypač, jei už jos slėpdamasis toks avigalvis kaip jūs užsipuola tokį puikų vyrą kaip Polas...

Eidamas pro šalį, Finertis sustojo prie Anitos su Polu.

— Gerai padirbėta, čempione!" ("Pianola". P. 57-58.)

Kodėl pusryčiai?

Paklaustas apie tai žurnalistų, Vonegutas atsakė:

*"Todėl, kad čia rašiau apie dalykus, ištikusius mane per mano gyvenimo pusryčius. Rašiau, norėdamas su jais susitaikyti... Ir štai dabar, būdamas jau gerokai po pietų, sėdžiu čia, vis dėlto susitaikęs su tuo, ką patyriau per pusryčius..."**

Labai netikėtai, regis, būdamas pačioje šlovės viršūnėje, Vonegutas šiame romane pareiškė norįs atsisveikinti su senais ištikimais savo knygų herojais.

"Artėja mano penkiasdešimtasis gimtadienis..., ir aš ketinu apsivalęs ir pasiruošęs sutikti tą kokybiškai visai kitokį manęs laukiantį laikotarpį. Panašioje dvasinėje būklėje atsidūręs grafas Tolstojus atleido savo baudžiauninkus, Tomas Džefersonas — vergus, o aš ketinu paleisti į laisvę savo literatūrinius herojus, ištikimai tarnavusius man visus tuos ilgus metus, kol buvau rašytojas..." (Breakfast of Champions. Delacorte Press. N.Y. P. 295.)

Ir iš tiesų, 1974-aisiais surinkęs po vienu viršeliu nemenką publicistikos derlių (*Wampeters, Foma & Granfalloons. Delacorte Press. N.Y.*), ir 1976 metais išleidęs gana "vidutinio stiprumo" (nors visi 150 000 egem-

---

*Žr. *Frank McLaughlin. An Interview with Kurt Vonnegut, Jr. Media & Methods. May 1973. P. 45.*

pliorių buvo išsyk gan sėkmingai parduoti) romaną "Balaganas" (*Slapstick, or Lonesome No More. Delacorte Press. N.Y.*), kurio esmę geriausiai nusako paantraštė "Šalin vienatvę!", Vonegutas tarytum išsikvėpė. Naujasis kūrinys, anot paties autoriaus, autobiografiškiausias iš visų kada nors jo parašytų, išėjo ryškiai nuspalvintas, matyt, jį patį tuomet smarkiai kamavusios dvasinio komforto nostalgijos ir kažkada patirto sielų artumo prisiminimų. Be to, jis lyg sulipdė į krūvą, lyg reziumavo visus ligtolinius rašytojo samprotavimus apie dideles šeimas, "karasus" bei kitokias gyvybiškai svarbias bendruomenes. Romane "mikrovisuomenės" bado iškankinti ir kraštutinę katastrofos ribą priėję žmonės ima aklai, "šiaip sau, nė pagal jokius požymius" skirstytis į "Ramunes", "Rugiagėles","Drugelius" ir "Pienes", kad "vėl pradėtų viską iš naujo" — ciklas užsibaigė, užburtas ratas užsidarė. Savotiškai užsidarė jis ir Voneguto gyvenime, tarsi vienas, labai svarbus ir jam pačiam be galo brangus etapas būtų buvęs baigtas, nukeliavęs į praeitį. Tarytum sunkus ir ilgas kopimas į didelį ir aukštą kalną: kadaise sutikti žmonės ir patirti įspūdžiai tarsi nutolo, palikę jį vienui vieną rymoti taip geistoje ir siektoje viršūnėje, kuri, pasirodo, niekam netinkama, nebent grožėtis apylinkėmis, o iš esmės — pažvelgti žemyn, į ten, iš kur atėjai...

1979 metais vis toje pačioje "Delakorto" leidykloje pasirodžiusi knyga "Kalėjimų paukštelis" (*Jailbird*) palieka panašų įspūdį: nebėra to intensyvumo, to azarto, to žavaus smalsumo, kuris Vonegutą ligi tol, sakytum, prokekiniais vesdavo pirmyn: "O kas už viso to slypi?" Lyg, anot paties Voneguto, išlošęs beprotišką blico partiją su pačiu velniu, jis būtų pradėjęs lošti pats su savimi.

Pirmykščio noro nustebinti pasaulį kokiu nors ypatingos svarbos atradimu nebeliko nė romane "Galapagos" (*Galapagos. Delacorte Press. N.Y. 1985.*), nors jo pasirodymą lengviau atsidusę Voneguto gerbėjai sutartinai pavadino naujo ciklo pradžia. 1987 metais pasaulį išvydo sąmojinga satyra "Mėlynbarzdis, arba Rabo Karabekiano autobiografija" (*Bluebeard. The Autobiography of Rabo Karabekian. Delacorte Press. N.Y.*), kurioje Vonegutas kimba į vieną iš nedaugelio kadaise buvusių savo paties "šventųjų karvių" — meną ir jo paskirtį.

Bet apie naująjį ciklą, kaip sakoma, jau kitą kartą.

Juk ir pats Vonegutas kadaise ant "Mėlynbarzdžio" viršelio užrašė: "GANA!GANA!GANA!" Jeigu tikėsime apžvalgininkams, tuo metu jo knygų buvo parduota daugiau kaip 17 milijonų egzempliorių, ir iki pat dabar kasmet parduodama ne mažiau kaip po milijoną.

"*Vis dar rašau,* — šypsodamasis pasakė jį vėl aplankiusiems žurnalistams. — *Žodžiai vis dar ateina pas mane... Kodėl rašau? Rašytojai negali nerašyti. Tai tokios ypatingos ląstelės visuomenės organizme — evoliucijos katalizatoriai, teikiančios teisingą informaciją apie tikrąją reikalų padėtį*".

Anot Voneguto, "rašytojai reikalingi, nes jie jautrūs, pernelyg jautrūs", dėl to vis kremtasi ir vis nerimsta. Ir jiems labai nelengva. Bet, kaip mėgdavo sakyti vienas jo herojus "Pianoloje", "kas nors privalo būti nelaimingas arba neprisitaikęs ir jaustis nepatogiai, kad būtų priverstas susimąstyti, kur atėjo žmonija, kur ji eina ir kodėl ji eina kaip tik ten". ("Pianola". P. 226.)

Seniau angliakasiai, leisdamiesi po žemėmis, pasiimdavo narvelį su kanarėlėmis, itin jautriomis net mažiausiems aplinkos pakitimams. Jos pajusdavo nuodingas dujas daug anksčiau nei žmogus ir imdavo tarsi perspėdamos blaškytis. Lyg kokia kanarėlė šachtoje rašytojas sakytum nori perspėti apie tai, ko dar "nemato kitų akys ir negirdi kitų ausys". Toks ir yra jo vaidmuo šiame pasaulyje, tokia paskirtis.

"Aš sutinku su kai kuriais diktatoriais, teigiančiais, esą rašytojas turi tarnauti žmonijai, tik nesutinku su tuo, kaip, jų nuomone, jis tai turi daryti. Žmonija evoliucionuoja, vis nori tapt kažkuo kitu — ji vis keičiasi ir auga į kažką nauja, dar nebūta, todėl nuolat eksperimentuoja su naujomis idėjomis, nauju mąstymu. Rašytojai kaip tik ir yra tos dalelytės, gaminančios idėjas ir skatinančios naują, pažangesnį mąstymą".

Šiuo metu prieš mane kaip tik du portretai — tikras šios evoliucijos simbolis, dvasinių vertybių raidos ir kintamumo iliustracija. Iš jų geromis akimis žvelgia du herojai, du šaunuoliai, publikos numylėtniai, du mėgiami rašytojai — iš tų, kaip rašė nuostabi Voneguto vertėja į rusų kalbą Rita Rait, kuriems "norisi paskambinti".

Abudu jie šaunūs savaip — šiek tiek panašiai, bet šiek tiek ir skirtingai. Vienas daugiau emocijų, aistrų ir impulso žmogus, kurio gyvenimą nuo jaunumės nuspalvino audringa veikla ir nuotykiai. Kitas — ramesnis, vis linkęs daugiau pasvarstyti, palyginti, įsiklausyti, į viską žvelgiantis kiaurai veriančia satyriko akimi. Ir vienas, ir kitas, būdami rašytojai, ieškojo esmių. Vienas medžiodamas liūtus ir trankydamasis po pasaulį, manydamas daugiau gausiąs tų esmių užčiuopti konkrečių gyveniniškų situacijų įvairovėje (be to, kažkodėl įsitikinęs, kad "egzotiškesnėse" ir "aštresnėse" situacijose jų tankiau pasitaiko). O kitas — nieko nemedžiodamas ir beveik niekur neišvykdamas, ramiai augindamas ne tik savo, bet ir svetimus vaikus. Tačiau svarbu jokiu būdu ne tai. Ir net ne tai, kuris iš jų dviejų tikrai šaunesnis. Svarbu, kiek ir kuria linkme pasikeitė publika, nutoldama nuo vieno ir eidama prie kito.

Žmogaus asmenybės raida priklauso nuo daugelio dalykų, tačiau jos pilnas ciklas turi daugmaž vienodas ir nesunkiai skiriamas pakopas. Iš kūdikystės rojaus patekęs į atšiaurią aplinką kiekvienas pasijunta nesmagiai, aplinkiniai jam regis priešai. Paskui, jau kiek prakutę ir išmokę apsigint, mes pastebim, kad pasaulis ne tik "geras" arba "blogas", bet dar ir įdomus. Jei kas "mokinamės" toliau, išmokstame sustot, suabejoti, pasvarstyti, pajuntame pasirinkimo svarbą — kur dėt kablelį sakiny "pasigailėt

negalima pakarti", o dar vėliau kai kas net pradedam matyt, kad viskas nėra taip, kaip norima, kad mes matytume, kad daugelis tiesų, už kurias esam raginami dėti galvas, geriausiu atveju sąlyginės, trumpaamžės arba kieno nors tyčia išgalvotos, kad panašiai galime ir patys ką nors išgalvoti ir (norui esant) netgi paverst kitų religija — tereikia šiek tiek sumanumo ir kiek paplušėti... Šitaip dar vaikystėje mes pabūname kariais, tyrėjais, naujų žemių atradėjais, galop (šiek tiek) filosofais ir galiausiai (nors ir retai) — kūrėjais, o užsibuvę kuriame nors lygmeny (matyt, pagal skonį ar sugebėjimus) liekam vienoki arba kitoki visą gyvenimą.

Hemingvėjus daugiausia liko karys, ne tiek smalsus, kiek nuotykių ieškotojas. Reporteris, mėginantis perduot savo įspūdžius iš įvykių verdenės. Visą gyvenimą jis nenustygo vietoje, ieškodamas aštrių pojūčių šviežienos ir sensacijų, pats su didžiausiu malonumu irgi nuolat tapdamas sensacija.

Vonegutas ant kario uniformos gana greitai užsivilko tyrinėtojo chalatą "gyvenimo paslapties sandaros elementarių dalelių laboratorijoje". Šalia Hemingvėjaus pamėgtų "Kas?" ir "Kur?" Vonegutui atsirado labiausiai rūpimas "Kodėl?"

Nepasikliovęs F.Dostojevskio "tikiu" (верую), jis netrukus pamatė ir kitiems pasišovė parodyti, kas, kaip ir kodėl imasi "religijų kurpimo", o kad būtų akivaizdžiau, pats — pusiau juokais, pusiau rimtai, lyg rodydamas pavyzdį "tai daroma štai šitaip" — ėmėsi, kaip sakė M.Gorkis apie L.Tolstojų, dievadirbystės (боготворительство).

Taigi K.Vonegutas, vaizdžiai tariant, "nuėjo toliau" — gal kad buvo labiau linkęs į filosofiją? Arba, kaip jis pats pasakytų, skubėjo ne tiek "veržtis išorybėn", kiek keliauti po "vidaus platybių" *terras incognitas*?

Šiaip ar taip, čia ir glūdi viena iš priežasčių, kodėl toksai kaip jis, o ne Hemingvėjaus sukirpimo rašytojas jaunuomenės mieliau vadinamas guru. Tiesiog laikai pasikeitė. Per keletą kartų nuo baisių piktžolių apsiravėjo kadaise A.Enšteino sąlyginumų teorijos pasėta sėkla — ir, matyt, duoda kitokio, platesnio, talpesnio pasaulėvaizdžio vaisius, išsamesnio, gilesnio žinojimo ilgesį, kurio nenumalšina nei banalusis "turėjimas", nei Hemingvėjiškasis "buvimas". Dilema "turėti" ar "būti" atrodo lėkštoka atsiradus trečiajam matavimui. Gal iš tiesų žmonija "nori", anot Voneguto, tapt kažkuo kitu? Juk jau kuris laikas padoriam piliečiui nebeatrodo nei gražu, nei gera medžiot savo malonumui. Ne tik liūtus, bet ir kiškius. Ir ne tik dėl to, kad jų paprasčiausiai nebeliko.

Ir vienas, ir kitas mūsų herojus kariavo. Ir vienas, ir kitas grįžę iš karo ėmė rašyti.

"Susimąsčiau apie tą didžiulį pranašumą, kurį įgyja rašytojas, pabuvęs kare. Karas — viena iš svarbiausių temų, apie kurią visuomet sunkiausia rašyti tiesą. Kūrėjai, niekuomet nematę karo savo akimis, iš pavydo stengiasi įtikinti ir save, ir kitus, kad šita tema visai nereikšminga arba

prieštarauja žmogaus prigimčiai, arba nesveika", — rašė E.Hemingvėjus knygoje "Šventė, kuri visada su tavimi".

Toliau jo minties eiga maždaug tokia: karas — rimtas išmėginimas, jame žmogus visiškai atsiskleidžia — ir gerąja, ir blogąja prasme. Žodžiu, nori pažinti žmones — eik į karą, nori, kad jie atsiskleistų — siųsk juos tenai.

Vonegutas apie tai "Pianoloje" rašo kiek kitaip:

"Atskirti vyrus nuo vaikėzų" — taip mums sakydavo kariuomenėj toksai seržantas Elmas Vyleris, kilimo iš Memfio. "Taigi, vyručiai, toks mūsų darbas, — mėgdavo kartoti jis. — Čia mes atsijojam vyrus nuo vaikėzų". Ir, kaip sakoma, sulig tais jo žodžiais mes kildavom atakon ir užimdavom dar vieną kalvą, o mums iš paskos traukdavo sanitarai ir atsijodavo sužeistuosius nuo negyvėlių. Kur buvęs, kur nebuvęs tasai Vyleris ir vėl: "Tai va, brolyčiai, kaip mes atskiriame vyrus nuo vaikėzų". Šitaip truko tol, kol mūsų dalį atskyrė nuo likusio bataliono, o Vyleriui — galvą nuo pečių..." (P. 187.)

Kariauti Vonegutas ėjo ne nuotykių ieškodamas ar ketindamas geriau pažinti žmones, kaip kad Hemingvėjus, o iš pareigos (prisiminkim jo Didžiąją Drezdeno Knygą — "Šokį su mirtim iš pareigos").

Savo "kariautojo" filosofijos vedamas E.Hemingvėjus bloškėsi iš vieno karo sūkurio į kitą, tikėdamas galia tokiu būdu pakeist pasaulį ar bent parodyti "kas yra kas" — girdi, gyvuojame ne be šaunių bernų, yra dar parako ir mūsų parakinėse!

Vonegutas į tokį pasaulio gerinimo būdą žiūri labai skeptiškai, panašią išmintį įdėdamas į kokio nors labai juokingo personažo lūpas, sakysim, į filosofuoti mėgstančio barzdaskučio, kai tas ima aiškinti "kas yra kas" anei žodelio nesuprantančiam svetimšaliui — visai kaip "šnekus ir bendrauti linkęs balzamuotojas šnekučiuojasi su numirėlio kūnu":

"Bet žinot, teisybę pasakius, kad ir koks siaubingas dalykas tasai karas — ne tik dėl to, kas nutiko Vyleriui, bet ir apskritai paėmus — šiaip ar taip, jis iškėlė aikštėn amerikiečių nacijos didybę. Išvis kare, sakyčiau, esama kažko tokio, kas padeda iškelti aikštėn didybę. Baisus daiktas šitaip kalbėti, bet tai, deja, tiesa. Suprantama, galbūt taip yra todėl, kad per karą didvyriais pavirstama akimoju. Tik šast — ištinka tave kokia nors sumauta kiaulystė — ir štai tu jau didis...

O juk kad ir tas pats Elmas Vyleris vargu ar galėjo likt nepastebėtas, kai stačiai pašėlo gavęs laišką, jog žmona pagimdė jam vaiką po to, kai jiedu iš esmės nesimatė gerus dvejus metus... Ką čia šnekėti, jis išties buvo didis, ir niekas tenebando ginčytis, tiktai va, klausimas, ar būtų galėjęs jis tokiu tapti šiandien, kaip sakoma, čia ir dabar? Ką jūs, Vyleris? Elmas Vyleris? Ar žinote, kas jis būtų buvęs šiandien? Nagi RURA kamštis, daugiau nieko. Karas jį padarė žmogumi, o gyvenimas būtų pavertęs atmata, šiukšle ir gyvuliu... Namie gali būti paskutinis niekšas ir padaryti nelai-

mingus daugybę žmonių, skriausti, sukčiauti, elgtis kaip kiaulė, tačiau fronte išsyk tampi karalium — kitų ir, žinoma, labiausiai savo paties akyse..." ("Pianola". P. 188.)

Šlykštėdamasis išvis bet kokia žudynių romantika, Vonegutas neteisina jokio karo apskritai — jo nuomone, karas anaiptol neapgina teisiųjų ir nenubaudžia nedorėlių, ir kaži ar išvis gali būti kuo nors naudingas — nebent tiems, kas uždirba iš fantastiškus pinigus ryjančios ir savo esme kuo absurdiškiausios karo pramonės.

"Karas — tai mirtis, kuri šluoja visus iš eilės, nė kiek nesirinkdama. Tai baisi ir dvokianti duobė nuo fugasinės bombos, kurioje be aitrios degėsių smarvės nėra nieko".

Simboliška, tačiau per Antrąjį pasaulinį, tuo metu, kai Hemingvėjus kaip pasižymėjęs žurnalistas skraidė kartu su anglų bei amerikiečių lakūnais bombarduoti Vokietijos miestų, tarp jų ir Drezdeno, Vonegutas, būdamas vokiečių nelaisvėje, nuo tų "teisuoliškų" bombų lietučio bandė slėptis skerdyklos rūsyje. Gal kaip tik tą akimirką, kai vienas kybojo aukštai virš miesto lėktuve (pafantazuokime), o kitas nei gyvas, nei miręs kiūtojo giliai po žemėmis, ir įvyko lūžis naujosios kartos šaunumo sampratoje?

*"Vonegutas tvirtina, kad tikras didvyris tas, kuris atsisako žudyti!"** — vienur su nuostabos gaidele, kitur lyg abejodamos mirga laikraščių antraštės. O rašytojas šypsosi. Jam smagu, kad jį skaito jaunimas.

"Svarbu laiku užkrėsti jų protus humanizmu — kol jie dar netapo direktoriais, prezidentais arba senatoriais", — sako gudriai pamerkdamas.

Tad džiugu, kad jis dabar mūsų dievukas.

LIUDA PETKEVIČIŪTĖ

---

*Žr. *Bosworth Patricia. To Vonnegut, the hero is the man who refuses to kill.*

TURINYS

Vonegutas K.
Vo142 Motina naktis. Romanas / Vertė L. Petkevičiūtė. — V.: Asveja, 1997.-223 p.

ISBN 9986-504-44-9

Ar gali žmogaus sielos grožis, darna ir iš jos gimę kūriniai išgelbėti griovimo karštligės apimtą pasaulį? Ar išvis jį kas nors gali išgelbėti? Kvapą gniaužianti istorija žmogaus, iš talentingo menininko tapusio baisiausiu nusikaltėliu. Nuostabi ir tragiška jo meilės istorija.

UDK 820(73)-3

Kurtas Vonegutas
MOTINA NAKTIS
Romanas
Redaktorė Dalia Dubickaitė
Dailininkas Petras Petkevičius
Kompiuteriu maketavo Arvidas Balvočius

SL 867. 1997 02 20. 12 leidyb. apsk. l. Užsakymas 256
Leidykla "Asveja", Apkasų 11-3, 2042 Vilnius, t. 765 873
Iš užsakovo pateiktų pozityvų spausdino SPAB spaustuvė "Spindulys", Gedimino 10, 3000 Kaunas

Kaina sutartinė

Kurtas Vonegutas

Motina Naktis

Žymus dramaturgas, amerikiečių žvalgas, populiari radijo žvaigždė, masinių žudynių ideologas - visa tai viename žmoguje, kurio išpažintį skaitytojas ras šiuose puslapiuose. Kur sąžinės ir padorumo ribos, kur baigiasi diena ir prasideda naktis žmogaus sieloje - apie tai šis Kurto Voneguto romanas, laikomas vienu geriausių jo kūrinių.

